

Toimittaneet

Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska

SOVELTAVAN KIELITIETEILIJÄN SORMENJÄLKIÄ ETSIMÄSSÄ

Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät
Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä

IN SEARCH OF THE FINGERPRINTS OF AN APPLIED LINGUIST

Linguistic structures and their users
as scholarly focal points in
Kirsti Siitonen's career

AFinLA-teema. 2022 / n:o 14

ISSN 2814-6298
ISBN 978-951-9388-73-1

Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä

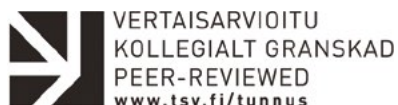
Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen
tutkimuksellisina kiintopisteinä

In search of the fingerprints of an applied linguist

Linguistic structures and their users as
scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career

Toimittaneet

Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska

Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, Jyväskylä 2022

© kirjoittajat ja Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA

Sisältö

- 📖 *Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska*
Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä 5
[In search of the fingerprints of an applied linguist]

OSIO I

Käsitykset kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta 18
[PART I: Perceptions on language users and language proficiency]

- 📖 *Katharina Ruuska ja Minna Suni*
Omaa paikkaa etsimässä: edistyneisyys suomea toisena kielenään
puhuvien kokemana 19
[In search of one's own place: advancedness as experienced by speakers of Finnish as a second language]

- 📖 *Nina Reiman ja Marja Seilonen*
Mitä kielitaidon arvioinnin pilottitesti paljastaa kotoutumisvaiheessa olevien
korkeakoulutettujen suomenoppijoiden kirjoittamistaidosta? 40
[Conducting a pilot study on academic writing skills of L2 Finnish learners using a digital testing tool]

- 📖 *Ari Huhta*
Kielitaito ja psykolinguvistiset taidot suomi toisena kielenä -lukemisen ja
-kirjoittamisen selittäjinä 62
[Language proficiency and psycholinguistic skills as predictors of reading and writing in Finnish as a
second language]

OSIO II

Rakenteet käytössä ja oppimisessa 80
[Linguistic structures in use and in learning]

- 📖 *Maisa Martin*
Käyttötaajuus ja tarkkuus toisen kielen kehityksessä 81
[Frequency of use and accuracy in second language development]

- 📖 *Tommi Kurki, Atte Huhtala, Tomi Koivunen ja Nelli Mäkitalo*
Satakuntalaisuus puheessa -korpus ja siitä tehtyjä synkretismihavaintoja 103
[Syncretism in Colloquial Finnish – Observations of the Satakunta corpus]

- **Nelli Mäkitalo**
Ja hän tutkei – kaksitavusteisten *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i ~ ei* -vaihtelu ja sen esiintyvyys Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa 135
 [The distribution of *i ~ ei* variation in dialects around the Satakunta province]
- **Kaisa Häkkinen**
 Infiniittiset verbirakenteet raumalaisessa Westhin koodeksissa ja Mikael Agricolan *Käsikirjassa* 153
 [Non-finite verbal constructions in the Agendas of Mathias Westh Raumannus (1546) and Michael Agricola (1549)]
- **Jussi Ylikoski**
Legenda jo lausuttaessaan: havaintoja *tehtäessä*-tyyppisistä verbimuodoista ... 175
 [Remarks on possessive-suffixed passive simultaneous converb forms in Finnish]

OSIO III

Persoonat, passiivi ja pronominit 195 [Grammatical persons, passive and pronouns]

- **Leena Niiranen**
Trolli se ei ole poika leikki jos mie tartuttelen: frekventatiivijohdoksen kehittyminen adversatiiviseksi passiiviksi kveenissä pohjoissaamen kielikontaktin seurauksena.. 196
 [The development of frequentative verb derivatives into adversative passive in Kven as a result of language contact with Northern Sámi]
- **Annekatriin Kaivapalu ja Jasmin Rankinen**
 Suomen passiivi yläkoulun oppilaiden käsityksissä: tietoisuus, tunnistaminen ja osaamisen itsearviointi..... 221
 [Finnish passive in the perceptions of upper secondary school students: awareness, identification and self-assessment of competence]
- **Hanna Jokela**
 Suomenoppijoiden käsityksiä kolmaspersoonaisen pronomien käytöstä ja puhuttelusta..... 242
 [Finnish as a second language speakers' experiences and perspectives of the use of Finnish pronouns and how to address people]
- **Hanna Lappalainen ja Katri Priiki**
 Yksilöllisiä valintoja ja kielitaustan vaikutusta – henkilöviitteiset *hän-, he-, se-* ja *ne*-pronominit kielielämäkertahaastatteluissa..... 259
 [Individual choices and the impact of language background – Pronouns *hän, he, se,* and *ne* referring to people in language biography interviews]

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 5–17.

Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska
Turun yliopisto

Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä

This section introduces the collective volume that honours the memory of our esteemed colleague Kirsti Siitonen who contributed to the study of Finnish language on various branches. She was a pioneer especially in Finnish L2 research but also studied Finnish dialects and pronoun variation. The collective volume introduces new studies that build on Siitonen's work. In this introduction we reflect what kind of resemblances the research topics presented in this volume have to each other and to Siitonen's studies. Siitonen often approached the variation between L1 and L2 and in different dialects by investigating a certain structure. The result is a many-sided collection that aims at crossing boundaries between disciplines.

Johdanto

Tämä teemanumero on koottu arvostetun kollegamme Kirsti Siitosen muistoksi. Siitonen oli tuottelias ja monialainen kielentutkija, joka ansioitui erityisesti suomi toisena kielenä -tutkimuksen pioneerinä. Hän oli keskeinen toimija myös variaation-tutkimuksen kentällä, erityisesti Satakunnan alueella puhuttavien murteiden tutkimuksessa. Siitonen lähestyi sekä oppijankieltä että puhuttuja murteita usein jonkin tietyn kiinnostavan rakenteen suunnasta ja tarkasteli vaihtelua sekä kielenkäytön että kielenkäyttäjien käsitysten kannalta. Siitosen moneen suuntaan kurkottaneet kiinnostuksen kohteet muodostavatkin kokoelman rungon, ja teoksen artikkelien erilaisia aloja edustavat tutkimukset piirtävät kuvaa siitä tieteellisen ajattelun laajasta verkostosta, johon Siitonen urallaan jätti sormenjälkensä. Tässä johdannossa pohdimme Siitosen kontribuutiota hänen edustamilleen tutkimusaloille ja kuvaamme, miten kokoelman sisältämä uusi tutkimus jatkaa hänen viitoittamallaan tiellä.

Kirjoituskutsussa pyydettiin tarjoamaan julkaisuun tutkimusta, jolla on yhtymäkohtia Kirsti Siitosen akateemisella urallaan käsittelemiін aihepiireihin, sekä huomioimaan erityisesti soveltavan kielentutkimuksen näkökulmat. Tuloksena on monipuolinen kokoelma hyvin erilaisista näkökulmista toteutettuja tutkimuksia, jotka kuitenkin nivoutuvat yhteen ja ennen kaikkea havainnollistavat Siitosen jättämän tieteellisen perinnön laajuutta.

Jaamme kokoelman kolmeen teemaan, joita pohjustamme tässä johdannossa. Ensimmäinen osio ”Käsitykset kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta” sisältää kolme artikkelia, joissa käsitellään S2-tutkimuksen tapoja nimetä ja kategorisoida kielenkäyttäjiä, näiden kielenkäyttäjien omia näkökulmia omaan kielitaitoonsa (Ruuska & Suni) sekä erilaisia kielitaidon testaamisen tapoja (Reiman & Seilonen; Huhta). Toinen osio ”Rakenteet käytössä ja oppimisessa” sisältää viisi artikkelia, jotka lähestyvät kielen rakennetta tai rakenteita erilaisista Siitosen tutkimuksessa keskeisiksi nousseista näkökulmista: ensimmäisessä käsitellään laajan meta-analyysin avulla monien suomen kielen rakenteiden käyttöä S2-oppimisen eri vaiheissa (Martin). Tämän jälkeen siirrytään satakuntalaisissa murteissa havaittuihin synkretismeihin ja muotoryhmävaihteluihin (Kurki ym.; Mäkitalo), ja edelleen infiniittisiin verbirakenteisiin sekä historiallisesta näkökulmasta (Häkkinen) että kohdentaen tarkastelun erityisesti *tehtäessä*-tyyppisten infiniitivien käyttöön (Ylikoski).

Kolmannessa osiossa ”Persoonat, passiivi ja pronominit” keskitytään Siitosta erityisesti kiinnostaneisiin persoonailmausrakenteisiin: passiiviin ja kolmannen persoonan pronominiin *hän*. Osio koostuu neljästä artikkelista, joissa pohditaan kieliyhteisön monikielisyyden kytköstä passiivirakenteen muutokseen (Niiranen) sekä erilaisten kielenkäyttäjien taustatekijöiden yhteyksiä henkilöviittauksissa käytettäviiin pronomineihin *hän*, *he*, *se* ja *ne* (Lappalainen & Priiki). Fokuksessa ovat myös kielenkäyttäjien käsitykset passiivista (Kaivapalu & Rankinen) ja pronomineista (Jokela). Osiot ovat myös vuoropuhelussa keskenään. Kolmannessa osiossa Kaivapalun ja

Rankisen artikkeli kytkeytyy kielitaidon itsearviointin kautta ensimmäisen osion artikkeleihin, kun taas Niirasen tarkasteleman verbirakenteen osalta lukijalle tarjoutuu mahdollisuus verrata sitä Ylikosken ja Häkkisen toisessa osiossa käsittelemiin infinitiivirakenteisiin.

Kuten edeltä käy ilmi, emme ole käyttäneet kokoomateoksemme rakenteen pohjana tutkimusaloittaista jakoa esimerkiksi S2-tutkimukseen tai murteiden tutkimukseen. Tällaisella teemoituksella haluamme haastaa ja kyseenalaistaa kielitieteen tutkimusalojen välisiä raja-aitoja Kirsti Siitosen monialaisen tutkijanuran hengessä.

Osio I: Käsitteet kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta

Suomi on koko historiansa ajan ollut monikielinen, mikä käy ilmi eri kaupunkien monikielisyyttä ja kielioloja käsittelevistä teoksista, joita on julkaistu 2000-luvulla useasta Suomen kaupungista: Helsingistä (Juusela & Nisula 2006; Sorjonen ym. 2015), Tampereelta (Lönroth 2009; Koskinen 2013), Vaasasta (Lönroth & Laukkanen 2015), Oulusta (Mantila ym. 2019), Itä-Suomesta (Kolehmainen ym. 2020) sekä Turusta (Kolehmainen ym. 2021). Suomen monikielisyyttä voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta: ei ole syytä olettaa, etteikö suomea olisi opeteltu ja puhuttu vieraana tai toisena kielenä koko sen historian ajan.

Suomeen toisena tai vieraana kielenä keskittyvä tutkimus sai kuitenkin varsinaisesti alkunsa 1990-luvun alussa, jolloin Suomen Akatemian hanke ”Suomi toisena ja vieraana kielenä” käynnistyi. Hankkeen piirissä valmistuikin useita väitöskirjoja ja lisensiaatintöitä (Muikku-Werner 1993; Martin 1995; Suni 1995; Aalto 1998) – kuten myös Kirsti Siitosen (1999) väitöskirja ”Agenttia etsimässä: U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana”. 2000-luvulle tultaessa tutkimusala on kehittynyt ja moninaistunut (kokoavasti, ks. esim. Martin 2007; Kurhila & Kokkonen 2009).

Siitonen sai syykkeen tutkia suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvia ja heidän kieltään toimiessaan ulkomaanlehtorina Saksan Münsterissä 1976–1980 ja 1985–1989 sekä Göttingenissä 1982–1984 (Siitonen 1999: 5; Jokela ym. 2020: 276–277). Väitöskirjassaan hän keskittyi nimenomaan ”edistyneiden suomenoppijoiden” kieleen. Kiinnostus kyseiseen kielenkäyttäjryhmään väritti hänen uransa muitakin vaiheita: Siitonen käynnisti vuonna 2007 Edistyneiden suomenoppijoiden korpus -hankkeen, jonka puitteissa on kerätty suomea toisena kielenään käyttäviltä informanteilta vuosien varrella erittäin korkealaatuinen tieteellisten tekstien morfosyntaktisesti annotoitu korpus yhdessä ensikielisiltä kielenkäyttäjiltä kerätyn vertailuaineiston kanssa (Ivaska & Siitonen 2009; korpuksesta tarkemmin, ks. myös Ivaska 2014). Vuonna 2017 Turun Yliopistosäätiön yhteyteen perustettiin Kirsti Siitosen ja hänen puolisonsa Arto Siitosen lahjoituksella heidän nimeään kantava rahasto, jonka tuotosta jaetaan kannustusstipendejä Turun yliopistossa opintojaan

suorittaville kansainvälisille opiskelijoille, jotka edistyvät hyvin akateemisen suomen kielen opinnoissaan.

Vaikka Suomen monikielisyys historia on pitkä, sellaisten ihmisten, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi tai joilla on useita äidinkieliä, määrä on kasvanut. Kun vuonna 1993 Tilastokeskuksen tilastojen mukaan Suomessa oli ”vieraskielisiä”¹ hieman yli 50 000, oli heitä vuoden 2020 lopussa yli 400 000. Näkemykset suomea toisena kielenä puhuvista ja siitä, millaista suomen kielitaitoa suomalaisilla työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa toimimisessa edellytetään tai tulisi edellyttää, puhuttavat mediassa (ks. esim. YLE 6.9.2019; HS 15.11.2021). Kielentutkijoiden haastavana tehtävänä onkin tutkimuksen avulla lisätä ymmärrystä kielen variaatiosta, vuorovaikutuksesta, opettamisesta, oppimisesta ja kielitaidon testaamisesta, mutta myös reflektoida sitä, miten tutkijat ja tutkimus osaltaan vaikuttavat siihen, millaisena suomea opettelevat tai sitä vieraana kielenä puhuvat ihmiset nähdään ja millä tavoin heistä julkisessa keskustelussa puhutaan.

Tässä kokoelmassa sitä, miten kielenkäyttäjää on S2-tutkimuksen parissa nimetty, käsittelevät Katharina Ruuska ja Minna Suni. Tutkimuksessaan he kääntävät katseen kielentutkijoihin itseensä, sillä kielentutkijat osallistuvat kielenkäyttäjien kategorisointiin kieliyhteisön sisä- tai ulkoryhmäläisiksi. Tällainen refleктоiva pohdinta onkin tarpeen, koska S2-tutkimuksen kohteena olevat kielenkäyttäjät eivät ole homogeeninen ryhmä. Tämä käy ilmi pelkästään kokoomateoksemme ensimmäisen osion kahdesta muusta artikkelista: Reimanin & Seilosen tutkimuksen kohteena olevat kielenkäyttäjät ovat korkeakoulutauustaisia opiskelijoita, jotka olivat opiskelleet suomea yhteensä vähintään 10 kuukautta ja enimmillään hieman yli kaksi vuotta. Huhdan tutkimuksessa tutkimuksen kohteena sen sijaan ovat 9–13-vuotiaat koululaiset, joista osa ilmoitti ensikielekseen venäjän lisäksi myös suomen.

Osion ensimmäisessä artikkelissa Ruuska ja Suni nostavat kielentutkijoiden näkemysten rinnalle kielenkäyttäjien omia kokemuksia edistyneisyydestä: millaisia tunteita ja ajatuksia edistyneen kielitaidon saavuttaminen sekä pyrkiminen tai asemoituminen suomen puhujien kieliyhteisöön herättää. Tutkimuksessaan he antavat tilaa ja arvoa kielenkäyttäjien omille kokemuksille, mikä oli myös Kirsti Siitosen tutkimustyössä keskeistä ja tyypillistä. Siitonen kiittää väitöskirjansa esipuheessa ensimmäisenä oppilaitaan ja informanttejaan, ja referoi myös heidän näkemyksiään Siitosen käyttämästä pilottitestistä (Siitonen 1999: 5–6).

Osion toisessa artikkelissa Nina Reiman ja Marja Seilonen syventyvät korkeakoulutettujen kotoutumisvaiheessa olevien suomenoppijoiden kirjoittamisen taitoihin osana Yleisten kielitutkintojen (YKI) arviointipilottia, jossa tavoitteena oli testata sähköisen testiympäristön toimivuutta sekä verkkoympäristöön mukautettuja tehtäviä. He keskittyvät tutkimuksessaan sellaisen kohderyhmään (tutkinto-opin-

1 Vieraskielisellä tarkoitetaan Väestörekisterikeskuksen tilastoissa henkilöä, jonka äidinkieli on hänen oman ilmoituksensa mukaan jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame.

toihin suuntaavat suomenoppijat), jonka kielitaitoa ei juurikaan ole tutkittu. Uusien ja erilaisten kielenkäyttäjryhmien tietoinen nostaminen tutkimuksen kohteeksi on hyvin tärkeää, ja siihen pyrki myös Kirsti Siitonen väitöskirjassaan, jossa hän tutki edistyneiden suomenoppijoiden kieltä.

Kokoomateoksemme ensimmäisen osion sekä ensimmäisessä (Ruuska & Suni) että toisessa (Reiman & Seilonen) artikkelissa käsitellään myös sitä, miten suomea opettelevilta kielenkäyttäjiltä edellytetään suomen kielen tilanteisen variaation ja muodollisuusasteeltaan erilaisten rekisterien hallitsemista. Henkilöviitteisten pronominien vaihtelun ja teitittelyn käytänteiden osalta tätä pohtii myös Jokela kolmannessa osiossa. Kirsti Siitosen tutkimuksen painopisteiden hengessä olisikin toivottavaa, että näkisimme suomalaisen kielitieteen alalla jatkossa tutkimusta, joka tutkii ei-syntyperäisten kielenkäyttäjien puhetta myös suomen kielen eri varieteettien näkökulmasta (ks. esim. Hippi ym. 2022, Røyneland & Jensen 2020).

Osion kolmannessa artikkelissa Ari Huhta lähestyy kielitaidon testaamista diagnostisen arvioinnin näkökulmasta ja pyrkii selvittämään, mistä osatekijöistä lukemisen ja kirjoittamisen kaltaiset laajemmat taidot koostuvat ja miten kyseisten taitojen hallintaa voidaan selittää niiden osatekijöistä. Tutkimuksessaan Huhta näkee diagnostisen arvioinnin toimintana, joka pyrkii kuvaamaan, ennustamaan ja selittämään osaamisen vahvuuksia ja etenkin heikkouksia. Kirsti Siitosen vuonna 2007 käynnistämän Edistyneiden suomenoppijoiden korpuksen kaltaiset aineistot ovat diagnostisen arvioinnin kehityksen elinehto, sillä oppijakielen analysointi lisää ymmärrystä eri taitotasolla oleville oppijoille tyypillisistä kielen piirteistä, minkä avulla on mahdollista kehittää esimerkiksi automaattisia kielen analyysivälineitä, joilla oppijan taitotaso voidaan arvioida suoraan hänen puhe- tai kirjoitussuorituksestaan.

Osio II: Rakenteet käytössä ja oppimisessa

Kielen rakennetta ja kielen rakenteita käytetään usein kieliopin ilmiöiden ja niiden kuvauksen kattokäsitteinä silloin, kun halutaan yhtäältä välttää yksiselitteistä teoreettista asemoitumista koulukuntakohtaisen terminologian kautta (vrt. VISK: johdanto). Toisaalta termit ovat hyödyllisiä myös siksi, että niiden avulla voidaan luontevasti tarkastella rinnakkain sellaisia kielenilmiöitä, joiden luokittelu yksinomaan vaikkapa äänne- ja muoto-opin, lauseopin, leksikon tai johto-opin ilmiöksi tuntuu monitahoisen ja usein jatkumomaisen ilmiön väkinäiseltä pakottamiselta yhteen ainoaan kategoriaan. Kun rakenteiden käyttöä lisäksi tarkastellaan variaation näkökulmasta – olipa kyseessä sitten alueellinen, tilanteinen tai vaikkapa oppimistaustaan liittyvä idiolektiokohtainen variaatio, voivat eri tekijöiden väliset vuorovaikutussuhteet olla hyvinkin kompleksisia. Niinpä esimerkiksi lähtökohtaisesti morfologiassa näkyvät erot kielitaustaltaan toisistaan poikkeavien suomen kielen käyttäjien välillä saattavat pohjimmiltaan liittyä äänne- ja muotorakenteen lisäksi eri kielten

lauseopillisiin tyyppiirteisiin mutta myös kieltenvälisiin leksikaalisiin eroihin, kielenkäyttäjien kielitaidon eroihin tai sisällöllisiin eroihin vertailunalaisten aineistojen välillä (Ivaska & Siitonen 2017a).

Kirsti Siitosen tutkijanura heijastaa juuri tällaista holistista käsitystä kielen rakenteen eri tasojen välisistä yhteyksistä ja rakenteiden vaihtelusta kielen käytössä: vaikka hän rajasi tutkimansa kielen rakenteet usein muotolähtöisesti, asemoituivat hänen tutkimuksensa niin tarkasteltujen rakenteiden merkityksen kuin käytönkin kautta lopulta hyvin laajaan kielitieteelliseen kehykseen, joka muistuttaa monin tavoin kompleksisten dynaamisten systeemien teorian nimellä nykyään kutsuttavaa koulukuntaa (ks. esim. Larsen-Freeman 1997; Larsen-Freeman & Cameron 2008). Esimerkiksi väitöskirjassaan (Siitonen 1999; ks. myös Siitonen & Martin 2012) Siitonen tutki *löytyä-* ja *johtua-*verbien kaltaisia U-verbijohdoksia suomea toisena kielenään käyttävien kielenkäyttäjien teksteissä. Päällisin puolin verbien johto-oppiin nivoutuva ilmiö on mielenkiintoinen myös morfosyntaktisesta ja lausesemanttisesta näkökulmasta, sillä se vastaa monilta osin typologisessa kielitieteessä verbintaivutukseen laskettavaa argumenttirakenteen muutosta transitiivisesta intransitiiviseksi (Nichols ym. 2004). Samanaikaisesti ilmiö on sidoksissa myös suomen kielen passiiviin ja sitä kautta myös laajemmin passiivirakenteiden avulla tehtäviin argumenttirakenteen muutoksiin (Keenan & Dryer 2007) – ovathan rakenteet monissa konteksteissa perusmerkitykseltään synonyymisia. Tätä lausesemantiikaltaan kompleksista merkitystä voidaan siis ilmaista monin, rakenteellisesti toisistaan poikkeavin tavoin niin suomen kielessä kuin maailman kielissä ylipäättäänkin. Tämä näkyy Siitosen ei-finiittisiä rakenteita käsitelleiden tutkimusten (Siitonen 2014; Ivaska ym. 2016; Ivaska & Siitonen 2017b) lähtökohdissa: ne lähtevät liikkeelle E-infinitiivin tietyistä muodoista mutta kytkeytyvät lopulta käyttöpohjaisen kieliopin keskiössä olevaan keskusteluun prototyyppisen merkityksen ja käyttöfrekvenssin välisestä suhteesta ja sen roolista kielen oppimisessa.

Vaikka Siitosen tutkimuksen lähtökohtana siis olivat usein yksittäiset kielen konstruktiot, oli tarkastelun kohteena lähes poikkeuksetta kielenkäyttöön pohjautuva aineisto ja siinä näkyvä kielen luonnollinen vaihtelu. Lienee perusteltua olettaa, että Siitosen kiintymys aineistopohjaiseen tutkimukseen kumpuaa osin hänen Lauseopin arkiston tutkimusavustajana 1972–1976 tekemästään työstä (Jokela ym. 2020: 277). Siitonen työskenteli tutkimusinfrastruktuurien eli korpusten sekä puheaineistojen morfosyntaktisen koodaamisen parissa uransa varhaisesta vaiheesta sen loppuun. Edellä mainitun Edistyneiden suomenoppijoiden korpus -hankkeen lisäksi Siitonen perusti yhdessä Tommi Kurjen kanssa vuonna 2007 nykyisen Satakunnan alueella puhuttavia murteita tarkastelevan Satakuntalaisuus puheesta -hankkeen, jonka keskeisenä tavoitteena oli korkealaatuisen tutkimusaineiston kerääminen tutkimuskäyttöön (Kurki & Siitonen 2009: 160). Nämä infrastruktuurihankkeet ovat saaneet rahoitusta niin Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahastolta, Turun Yliopistosäätiöltä kuin kieliaineistoinfrastruktuureja kansallisella tasolla koor-

dinoivalta FIN-CLARIN-verkostolta. Molemmat hankkeet ovat työllistäneet monia opiskelijoita ja tarjonneet heille mahdollisuuden ottaa ensiaskeleita kielitieteellisen tutkimustyön parissa – ja ovatpa tästä päässeet nauttimaan myös kaikki tämän teemanumeron toimittajat. (Kurki & Siitonen 2009, 2014.)

Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa kerätty aineisto on jatkanut kehityskulkuaan. Kurjen ja kanssakirjoittajien artikkeli tässä kokoelmassa kuvaakin sekä korpuksen jatkokehitystä että uusia tutkimustuloksia, joihin päätyminen aineisto on mahdollistanut. Vuodesta 2018 alkaen Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen aineiston ydinosa on hakusanoitettu ja annotoitu muoto- ja lauseopillisesti. Valmistuva korpus tarjoaa monenlaisia ideoita tutkimukseen, esimerkiksi vertailuun suhteessa muihin koodattuihin puhutun suomen korpuksiin, kuten Lauseopin arkistoon ja arkikeskusteluja edustavaan Arkisyn-korpukseen.

Toisen osion artikkelit heijastelevat Kirsti Siitosen kielen rakennetta ja rakenteiden käyttöä koskevaa tutkimusta monesta eri näkökulmasta. Osion ensimmäisessä artikkelissa Maisa Martin kokoaa yhteen Cefling- ja Topling-tutkimushankkeiden parissa saatuja tutkimustuloksia lukuisten eri kielen rakenteiden käytöstä eri kielitaitotasolla käyttöfrekvenssin ja käytön tarkkuuden näkökulmasta. Martinin tavoitteena on valottaa sitä, onko muna ennen kanaa vai toisinpäin – eli lisääntykö kielen rakenteen käyttö oppijankielessä ennen sen kohdekielen mukaisuutta vai onko jokinlainen kohdekielimäisyys ennakkoehtona käytölle. Lopputulemana Martin toteaa kanan eli käytön edeltävän munaa eli tarkkuutta.

Tommi Kurjen, Atte Huhtalan, Tomi Koivusen ja Nelli Mäkitalon yhteisessä artikkelissa tarkastelun kohteena ovat Satakunnan murteissa ilmenevät synkretismit eli sanan eri muotojen yhteenlankeaminen – ilmiö jota Kirsti Siitonen tarkasteli jo pro gradu -tutkielmassaan (1979). Aineistona on edellä mainittu Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa kerätty korpusaineisto. Artikkelissa tehdään havaintoja useista erilaisista synkretismeistä ja pohditaan sitä, miksi satakuntalainen puhekieli on erityisen altis sijasynekretismille. Artikkelissa nostetaan esiin useita jatkotutkimuksen aiheita ja mahdollisuuksia korkealaatuisen tutkimusinfrastruktuurin laaja-alaiseen käyttöön.

Opiskelijoiden osallistaminen tutkimustyöhön oli Siitoselle tärkeä arvo ja hän kannusti ja rohkaisi lupaavia tutkijanalkuja akateemiselle uralle. Myös tässä kokoelmassa on mukana nuoria tutkijoita: Edellä mainittu Satakuntalaisuus puheessa -korpusta käsittelevä artikkeli on kirjoitettu Kurjen sekä aineiston koodaukseen projektitutkijoina ja tutkimusavustajina osallistuneiden Huhtalan, Koivusen ja Mäkitalon yhteistyönä. Osion kolmannessa artikkelissa, joka perustuu kirjoittajan pro gradu -työhön, Nelli Mäkitalo tarkastelee kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i ~ ei*-vaihtelua eli niin sanottua *ei*-imperfektiä Satakuntalaisuus puheessa -korpuksesta (Sapu). Mäkitalon tutkima kielenilmiö on perin kiinnostava - vaikka *ei*-imperfektistä on esimerkinomaisia mainintoja hyvin varhaisessa tutkimuksessa (esim. Järvinen 1853: 306), ei *i ~ ei*-varianttien vaihtelusuhteita, *ei*-variantin levikkiä tai ilmiötä ylipäätään ole juuri tutkittu. Sapu-korpus on tarjonnut mahdollisuuden tällaisen

sivuutetun ja harvafrekventtisen kielenilmiön määrälliseen tutkimukseen: Mäkitalon tutkimus osoittaa, että *ei*-varianttia ilmenee Satakunnan alueella 15 paikkakunnan murteessa ja useilla puhujilla, eli se vaikuttaa hyvin elinvoimaiselta ilmiöltä, joka on yhdistänyt satakuntalaispuhujia todennäköisesti yli 150 vuotta.

Kaisa Häkkinen paneutuu artikkelissaan historiallisen tekstivertailun avulla 1500-luvun kirjoitetun suomen *ei*-finiittisiin rakenteisiin. Artikkelissa verrataan toisistaan erillään tehtyjä Mikael Agricolan ja Mathias Westhin suomennoksia kirkkokäsikirjasta ja pohditaan sitä, minkälaisen kuvan rinnakkaiset tekstit antavat yhtäältä suomen kielen rakenteiden mahdollisesta variaatiosta tuona aikana ja toisaalta erilaisista lähestymistavoista samaan lähtötekstiin. Häkkinen nostaa tutkimuksessaan esiin useita Kirsti Siitosen S2-näkökulmasta (Siitonen 1993) tarkastelemia kielenilmiöitä ja osoittaa tätä kautta sen, että kirjakielen luomisen aikaan nousseet, nykykielestä usein poikkeavat rakenteet voivatkin rinnastua sellaisiin tapauksiin, jotka askarruttavat myös nykypäivän kielenoppijoita.

Osion viidennessä artikkelissa Jussi Ylikoski tarkastelee *tehtäessään*-tyyppisten verbimuotojen käyttöä nykysuomessa. Tehtäessä on E-infinitiivin inessiivin (*tehdessä*) passiivinen muoto, johon vastoin normitetun nykysuomen kantaa liittyy Ylikosken mukaan verrattain tavallisesti kolmannen persoonan possessiivisuffiksi. Siitonen on tarkastellut rakennetta oppijankielen näkökulmasta (Siitonen 2014; Ivaska & Siitonen 2017). Ylikosken kohteena ovat erilaiset kirjoitetun kielen esiintymät, joiden tuottajat mitä todennäköisimmin ovat äidinkieliäisiä suomenpuhujia. Ylikoski osoittaa useista lähteistä kerätyn esimerkkiaineiston ja kyselytutkimuksen perusteella, että rakenne kuuluu tietyissä konteksteissa myös äidinkielisten suomenpuhujien kielenkäyttöön ja että sitä ei välttämättä koeta kielisysteemin vastaiseksi. Havainto sumentaa rajanvetoa oppijankielen ja ensikielen välillä, jolloin kielenkäyttäjien kategorisoinnin sijaan kannattaa katsetta kohdentaa kielessä esiintyvään vaihteluun yleisemmin. Samaa pohtivat kolmannessa osiossa myös Lappalainen ja Priiki.

Osio III: Persoonat, passiivi ja pronominit

Kielessä persoonaviittauksen elementit saavat tulkintansa vuorovaikutuksessa ja puhujien välisenä yhteistyönä. Muodot itsessään eivät siis vielä kerro, kuka, mistä ja kenelle puhutaan. Varsinaisen viittauskohteen tunnistamisen lisäksi persoonaviittauksen elementtejä käytetään usein myös välittämään puhujan tulkintoja esimerkiksi tilanteen muodollisuudesta tai hänen suhtautumisestaan puheena olevaan tai vastaanottajaan.

Suomen kielen persoonaviittauksilla on monia piirteitä, jotka eroavat useimmista muista Euroopan kielistä. Etenkin *hän*- ja *se*-pronominien vaihtelu puhekielessä sekä passiivi ovat omalaatuisia ja aiheuttavat päänvaivaa kielenoppijoille.

Suomen yksipersonainen passiivi häivyttää tekijän, mutta implisiittisesti ilmaistu tekijä tulkitaan kuitenkin inhimilliseksi ja yleensä monikolliseksi (VISK § 1363). *Hän-* ja *se-*pronominien käytön normi on kirjakielessä yksinkertainen (ks. esim. Korhonen & Maamies 2015: 247–248), mutta normittamattomissa puhutuissa kielimuodoissa näiden pronominien vaihtelua säätelevät monimutkaiset alueelliset ja sosiaaliset, usein kielenkäyttäjille myös tiedostamattomat tekijät (esim. Priiki 2017).

Siitosen väitöskirja (1999) nosti keskiöön tekijää häivyttävän rakenteen, U-verbin (esim. *vaihtua*, *muuttua*) ja sen haasteet kielenoppijalle. Siitonen pohti tämän rakenteen passiivisuutta, automatiivisuutta ja intentionaalisuuden ilmaisemista ja vertasi sitä yksipersonaiseen taivutuspassiiviin. *Iso suomen kielioppi* nimittääkin U-verbijä *johdospassiiveiksi* (VISK § 1344). Myöhemmin Siitonen (2000) tarkasteli myös nollapersoonaa. Tässä kokoelmassa passiivirakenteita pohtivat toisessa osiossa Ylikoski ja kolmannessa osiossa Niiranen sekä Kaivapalu ja Rankinen.

Leena Niiranen kuvaa artikkelissaan kveenin kausatiivis-frekventatiivisen *tte-*le-verbijohdoksen käyttöä passiivin funktiossa. Hänen mukaansa rakenteen kehityskulku on pohjoissaamen kielikontaktin seurausta. Niiranen erittelee syitä johdoksen passiivistumiselle ja pohtii kielyhteisön monikielisyyden kytköksiä tapahtuneeseen muutokseen. Kaikki kveenin käyttäjät ovat kaksikielisiä, ja siirtovaikutusta kaksikielisen kielenkäyttäjän kielten välillä voidaan verrata kielenoppijan äidinkielen vaikutukseen.

Annektrin Kaivapalu ja Jasmin Rankinen tarkastelevat puolestaan suomen yksipersonaisen passiivimuodon opettamista ja yläkouluikäisten oppilaiden käsityksiä passiivimuotojen osaamisestaan. He osoittavat, että passiivin monimutkaisuus ja haasteellisuus heijastuu oppilaiden osaamisessa ja käsityksissä. Osaaminen ja käsitykset ovat linjassa keskenään sekä oppikirjojen passiivikäsitysten ja aiemman tutkimuksen kanssa. Kielitietoisuuden käsitteeseen nojaavalta taustateorialtaan sekä tehtäviä ja itsearviointeja sisältävän aineistonsa puolesta Kaivapalun ja Rankisen tutkimus linkittyy ensimmäisen osion artikkeleihin.

Yksipersonaisen passiivin käyttö on erilaista puhekielessä kuin normitetussa kirjakielessä: puhekielessä passiivimuoto on käytössä myös monikon 1. persoonan merkityksessä. Kirjakielen normin ja puhekielen käytännön ristiriita on ilmeinen myös toisessa Siitosen tarkastelemassa persoonaviittausten ilmiössä, nimittäin *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelussa. Kirjakielessä *hän-*pronominia käytetään viittaamassa ainoastaan ihmisiin, ja ihmisiin tulee tiettyjä harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta aina viitata persoonapronomineilla demonstratiivipronominien sijaan (Korhonen & Maamies 2015: 247–248). Puhutussa kielessä sen sijaan demonstratiivipronomit *se* ja *ne* ovat tavallisin henkilöviittaustapainen ja toisaalta *hän-*pronominilla voidaan viitata myös ei-inhimillisiin tarkoitteisiin, erityisesti lemmikkieläimiin (Siitonen 2008). Lisäksi suomen pronominijärjestelmää useimmista Euroopan kielistä erottaa neutraalius sukupuolen ilmaisemisessa.

Suomen kielen pronomini­viittauksia, erityisesti *hän*- ja *se*-pronomi­nien vaihte­lua, on tarkasteltu verrattain paljon. Myös Siitonen kirjoitti aiheesta paljon (2008, 2009, 2016, 2018: 272–273; Kurki ym. 2011: 93–98). Hänen lähestymistapansa pro­nominien vaihteluun oli urauurtava: Siitonen (2008) näki puhujan asenteen olen­naisena osana *hän*-pronomi­nin valikoitumista ja tarkasteli samassa tutkimuksessa kyselyvastauksia, Lauseopin arkiston murreaineistoa, nykypuhekieltä, mediaa ja kirjallisuutta. Myöhemmin kielenkäyttäjien käsityksiä *hän*-pronomi­nista ja sen käy­tön tiedostamista ovat kyselyvastauksia ja tallennettua puhetta vertaillen tutkineet myös Lappalainen (2010) ja Priiki (2017). Hyödyntämällä kyselyaineistoa yksittäisen rakenteen vaihtelun tarkasteluun Siitonen laajensi suomalaisen kansanlingvistiikan kenttää, joka oli siihen asti keskittynyt kielenkäyttäjien käsityksiin eri murteista (ks. esim. Mielikäinen & Palander 2014: 17–25). Hän tarkasteli paitsi viittauksia ihmisiin myös persoonapronomi­nin käyttöä viittaamassa eläimiin ja esineisiin. Lisäksi hän huomasi, että pronomi­nien vaihtelu puhekielessä hämmentää suomea toisena tai vieraana kielenä oppivia.

Tässä kokoelmassa Siitosen *hän*-pronomi­nia koskevaa tutkimustyötä jatkavat Hanna Jokelan sekä Hanna Lappalaisen ja Katri Priikin artikkelit. Jokelan tutkimus kuvaa suomea toisena kielenä käyttävien korkeakoulutettujen maahanmuuttaji­en käsityksiä kahdesta persoonaviittauksen variaatioon ja kohteliaisuus­käsit­ty­ksiin kytkeytyvästä ilmiöstä, nimittäin teitittelystä ja kolmaspersoonaisista pronomi­viittauksista henkilöön eli *hän*- ja *se*-pronomi­nien vaihtelusta. Jokelan tulokset viit­taavat siihen, etteivät kaikki S2-kielenkäyttäjät koe henkilöviitteistä *se*-pronomi­nia neutraalina tapana viitata ihmiseen normittamattomassa puhekielessä, vaikka he ovatkin tietoisia vaihtelusta. Eläimeen viittaavaan *hän*-pronomi­niin suomenoppijat eivät Jokelan mukaan liitä arvostusta samalla tavoin kuin äidinkieli­set suomenpu­hujat (vrt. Priiki 2021). S2-taustan vaikutuksen kolmaspersoonais­ten pronomi­nien käyttöön nostavat esiin myös Lappalainen ja Priiki, jotka tarkastelevat *hän*- ja *se*-pro­nominien sekä niiden monikollisten vastineiden vaihtelua kielielämäkertahaastat­teluissa.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa esitelleet käsillä olevan kokoelman sisältöä ja sitoneet aiheet Kirsti Siitosen uransa aikana tekemään tutkimukseen. Kokoelman tavoitteena on edistää erilaisten lähestymistapojen, taustateorioiden ja aineistojen välistä vuoropuhelua. Artikkelit käsittelevät aineistoja vanhasta kirjasuomesta kyselytut­kimuksiin ja rakentuvat monipuolisten ja keskenään erilaisten tutkimusperinteiden jatkoksi. Kokoelma avaa uusia näkökulmia niin oppimisen, kieliopin kuin kielen variaationkin tutkimukseen. Kirjan osioita yhdistää niiden teemojen linkittyminen Siitosen tutkimusuraan, mutta sitä kautta ne piirtävät kuvaa soveltavan kielitieteen

moninaisesta luonteesta yksittäisen kielentutkijan näkökulmasta. Aiheet jakavat ja jatkavat Siitosen työssään osoittamaa tutkimuksellista kiinnostusta, moni yhdistäen useitakin hänen tarkastelemaan aihepiirejä. Jokainen artikkeli tuo esiin sellaisia uusia havaintoja, joista olisimme mieluusti keskustelleet edesmenneen kollegamme kanssa. Kun jatkamme Siitosta innostaneiden aiheiden tarkastelua, voimme tutkimuskirjallisuuden kautta tavallaan yhä keskustella hänen kanssaan ja löytää inspiiraatiota hänen tarkkanäköisistä huomioistaan.

Kirjallisuus

- Aalto, E. 1998. *Mielipiteen vuorovaikutuksellinen rakentaminen syntyperäisen ja ei-syntyperäisen suomenpuhujan keskustelussa*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Hippi, K., L. Lappalainen & P. Nuolijärvi 2022: Kielitaito ja murrekäsitteet. Esitelmä, XLVIII Kielitieteen päivillä, 14.5.2022.
- HS 15.11.2021. Liian kovat kielivaatimukset. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000008223542.html> [luettu 23.3.2022].
- Ivaska, I. 2014. The Corpus of Advanced Learner Finnish (LAS2): Database and Toolkit to Study Academic Learner Finnish. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 8 (3), 21–38.
- Ivaska, I., E. Reunanen & K. Siitonen 2016. Infinite Konstruktionens im fortgeschrittenen Finnisch als Fremdsprache. *Ural-Altische Jahrbücher*, 26, 46–76.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2009. Syntaktisesti koodattu oppijankielen korpus: mahdollisuuksia ja kysymyksiä. Teoksessa P. Eslon & K. Öim (toim.) *Korpusuuringute metodoloogia ja märgendamise probleemid*. Tallinn: Tallinna Ülikool, 54–71.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017a. Learner Language Morphology as a Window to Crosslinguistic Influences: A Key Structure Analysis. *Nordic Journal of Linguistics*, 40, (2), 225–253. <https://doi.org/10.1017/S0332586517000129>.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017b. *tehdessä*-konstruktio edistyneessä oppijansuomessa. Korpusanalyysin ja oikeakielisyyssarviointien ristivalotus. *Sananjalka*, 59, 154–80. <https://doi.org/10.30673/sja.66633>.
- Jokela, H., T. Kurki & S. Saarinen 2020. In memoriam Kirsti Siitonen (1951–2020). *Sananjalka*, 62, 276–280.
- Juusela, K. & K. Nisula (toim.) 2006. *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsingin yliopisto.
- Järvinen, N. 1853. Om några dialekt-egenheter i Satakunta. *Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen* 1/1853, 301–321. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keenan, E. L. & M. S. Dryer 2007. Passive in the World's Languages. Teoksessa T. Shopen (toim.) *Language Typology and Syntactic Description*, 2nd ed., 1: Clause Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 325–61. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619427.006>.
- Kolehmainen L., A. Liira & K-M. Nummila (toim.) 2021. *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyyteen*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1475. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1475>.
- Kolehmainen, L., H. Riionheimo & M. Uusitupa (toim.) 2020. Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskinen, K. (toim.) 2013. *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press.

- Korhonen, R. & S. Maamies (toim.) 2015. *Kielitoimiston kielioppiopas*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kurhila, S. & M. Kokkonen (toim.) 2009: Suomi toisena kielenä – opetuksen ja tutkimuksen rajapintoja. *Virittäjä*, 113 (3).
- Kurki, T. & K. Siitonen 2009. Satakuntalaisuus puheessa. *Sananjalka*, 51, 158–166.
- Kurki, T., K. Siitonen, M. Väänänen, I. Ivaska ja J. Ekberg 2011. Ensi havainnot Satakuntalaisuus puheesta -hankkeesta. *Sananjalka*, 53, 84–108.
- Lappalainen, H. 2010. *Hän vai se, he vai ne?* Pronominivariaatio ja normien ristiveto. Teoksessa H. Lappalainen, M.-L. Sorjonen & M. Vilkkuna (toim.) *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 279–324.
- Larsen-Freeman, D. 1997. Chaos/Complexity Science and Second Language Acquisition. *Applied linguistics*, 18, (2), 141–165. <https://doi.org/10.1093/applin/18.2.141>.
- Larsen-Freeman, D. & L. Cameron 2008. *Complex Systems and Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lönroth, H. (toim.) 2009. *Tampere kieliyhteisönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönroth, H. & L. Laukkanen (toim.). 2015. *Vaasa kieliyhteisönä. Näkökulmia kaksikielisen kaupungin monikielisyteen. Vasa som språkgemenskap: perspektiv på den tvåspråkiga stadens ferspråkighet*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Mantila H., M. Saviniemi & N. Kunnas (toim.) 2019. *Oulu kieliyhteisönä*. Tietolipas 261. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Martin, M. 1995. *The map and the rope. Finnish nominal inflection as a learning target*. *Studia philologica Jyväskyläensia* 38. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Martin, M. 2007. A square peg into a round hole? Fifteen years of Finnish as a second language research. *Nordand. Nordisk Tidsskrift for andrespråksforskning*, 2 (1), 63–86.
- Mielikäinen, A. & M. Palander 2014. *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Muikku-Werner, P. 1993. *Impositivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nichols, J., D. A. Peterson & J. Barnes 2004. Transitivity and Detransitivizing Languages. *Linguistic Typology*, 8 (2), 149–211. <https://doi.org/10.1515/lity.2004.005>.
- Priiki, K. 2017. Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Annales Universitatis Turkuensis C432*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>.
- Priiki, K. 2021. Verkkokeskustelijoiden käsitykset hän- ja se-pronominien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125 (3), 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>.
- Røyneland, U. & B. U. Jensen 2020. Dialect acquisition and migration in Norway – questions of authenticity, belonging and legitimacy. Auer, P. & Røyneland, U. (toim.) *Migration and Dialect Acquisition in Europe. Special issue of Journal of Multilingual and Multicultural Development*. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1722679>.
- Siitonen, K. 1979. *Loppuheitto lounaismurteiden luoteisryhmässä – muutoksen ja variaation ongelmia*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 2000: Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavina. *Sananjalka*, 40, 157–166.
- Siitonen, K. 2008. Sävypronominin hän. *Sananjalka*, 50, 87–109.

- Siitonen, K. 2009. Das finnische Personalpronomen "hän" beim Verweis auf Tiere und Gegenstände. Teoksessa Putensen, D. (toim.) *Zwischen zwei Sprachwelten. Festschrift für die Fennistin Kaija Menger zum 75. Geburtstag*. Fellbach: DeutschFinnische Gesellschaft e.V., 119–127.
- Siitonen, K. 2014. Learners' dilemma: an example of complexity in academic Finnish. The frequency and use of the E infinitive passive in L2 and L1 Finnish. Teoksessa P. Lintunen, M. S. Peltola & M.-L. Varila (toim.) *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia 6*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 134–148.
- Siitonen, K. 2016. Ihmistarkoitteinen *hän*-pronomini puhutussa suomessa – kansanlingvistinen kyselytutkimus. *Acta Philologica 49*, 383–392.
- Siitonen, K. 2018. Tv-ohjelman dialogi tuo luonnon kotiin. *Sananjalka, 60*, 267–274. <https://doi.org/10.30673/sja.70968>.
- Siitonen, K. & M. Martin 2012. Suomen kielen U-verbit taitotason indikaattorina. *Lähivörlusi. Lähivertailuja, 22*, 369–406. <https://doi.org/10.5128/LV22.13>.
- Sorjonen, M.-L., A. Rouhikoski & H. Lehtonen (toim.) 2015. *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suni, M. 1995. *Merkitys, muoto ja yhteisymmärrys*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- VISK = A. Hakulinen, M. Viikuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 13.1.2022. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- YLE 6.9.2019. Maahanmuuttajalääkärin kielitaidon puutteet voivat pahimmillaan vaarantaa jopa potilasturvallisuuden. <https://yle.fi/uutiset/3-10958326> [luettu 23.3.2022].

OSIO I

Käsitykset kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 19–39.

Katharina Ruuska ja Minna Suni
Jyväskylän yliopisto

Omaa paikkaa etsimässä: edistyneisyys suomea toisena kielenään puhuvien kokemana

This article takes up a central question of Kirsti Siitonen's dissertation – how advancedness in Finnish as a second language can be characterized – and investigates it from the perspective of research terminology as well as the lived experience of language users. We first discuss how and with what implications advanced learners of Finnish have been referred to in the research literature, i.e. whether they have been regarded as learners, speakers or other kinds of language users. Applying a small stories approach to interview data from different research projects, we then explore what advancedness means to such language users themselves. We conclude that advanced learners navigate a complex sociolinguistic context in which their place is not self-evident. Insights into their experiences contribute to debates about the migration – or recruitment – of highly educated professionals who need very advanced Finnish skills in order to work in their field in Finland.

Keywords: Finnish language, advanced learners, legitimacy, new speakers, second language

Asiasanat: suomen kieli, edistyneet kielenoppijat, legitimitteetti, toinen kieli

1 Johdanto

Edistyneiden suomenoppijoiden kielenkäytön nosti kielentutkimuksen kohteeksi Kirsti Siitonen (1999) väitöskirjassaan *Agenttia etsimässä: U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Vaikka Siitonen kohdisti oman analyysinsä tarkkaan rajattuihin kielen rakennepiirteisiin, hän tunnisti taustalla olevat laajat ja monimuotoiset, identiteettiinkin liittyvät ilmiöt. Se, millaista edistyneen tason suomi on ja mikä sen erottaa keskitasoisesta tai ns. natiivitasoisesta kielimuodosta (ks. Martin 2000), onkin sekä lingvistikseen että yhteisöllisesti ja yhteiskunnallisesti relevantti kysymys. Kirsti Siitosen aloitteesta kootusta edistyneiden suomenoppijoiden korpuksesta (LAS2) on tarkasteltu erilaisia rakennepiirteitä, mistä esimerkkejä ovat esimerkiksi Ivaskan (2015) avainrakennepiirteisiin perustuva väitöskirja edistyneen oppijansuomen konstruktiosta sekä useat Siitosen ohjaamat tutkielmat (ks. Siitonen ym. 2017). Legitimiteetin ja kieliyhteisöön pääsyn kannalta edistyneen tason suomea puhuvia on puolestaan tutkinut Ruuska (2020) väitöskirjassaan. Yhteiskunnalliselta kannalta edistyneisyyden teema taas kietoutuu erityisesti maahanmuuttajien työllistymisen edellytyksiin ja esteisiin.

Kielenoppimisen tutkimuksessa on sitten Siitosen väitöskirjan sekä haastettu natiivisuuden käsitettä että vähitellen siirrytty kognitivistisista kielikäsitteistä ja oppimisteorioista kohti sosiaalisempia tulkintoja oppimisprosessin luonteesta (Atkinson 2011; Ortega 2013). Samalla tavat puhua oppijoiden kielimuodoista ja oppijuudesta ovat päivittymässä. Kun toisen kielen käyttö ja oppiminen nähdään samanaikaisina, limittyvinä tai jopa erottamattomina prosesseina, ratkaistavaksi tulee, kutsutaanko tutkimukseen osallistuvia kielenoppijoiksi vai kielenkäyttäjiksi. Kyse on osin siitä, mihin yksilön ensisijaisesti tulkitaan tilanteisesti enemmän orientoituvan – kielen oppimiseen vai käyttöön (ks. esim. Kurhila 2004; Lehtimaja 2012). Toisaalta ”loputon oppijuus” on alettu myös kyseenalaistaa samaan tapaan kuin maahanmuuttajuus yksilöön pysyvästi lyötynä leimana (ks. Ruuska 2020: 148–169).

Tarkastelemme tässä artikkelissa edistyneisyyden kysymyksiä ensisijaisesti elettyinä kokemuksina (*Spracherleben*, ‘the lived experience of language’, Busch 2017). Tästä näkökulmasta kielitaito nähdään kokonaisvaltaisesti repertuaarina, johon kertyy paitsi kielellisiä resursseja myös tunteita ja kehollisia kokemuksia. Tarkastelumme perustuu laadulliseen haastatteluaineistoon, joka on kerätty Ruuskan (2020) väitöskirjatutkimuksen ja Sunin johtamien työelämän kielikysymyksiin keskittyvien hankkeiden yhteydessä. Haastatteluissa painottuivat osallistujien kokemukset kielen oppimisesta ja eri kielenkäyttöyhteisöjen jäseneksi tulemisesta. Tarkastelussamme olemme erityisen kiinnostuneita siitä, millaisena edistyneisyys näyttäytyy näiden kokemusten valossa: miten edistyneen tason kielenkäyttäjät itse asemoivat itsensä suhteessa suomen kieleen ja sen käyttäjiin ja millaiset tilanteet ja kokemukset ovat olleet heille tämän kannalta merkityksellisiä?

Taustoitamme etnografiseen aineistoon ja narratiiviseen *small stories* -näkökulmaan (Georgakopoulou 2007, 2015) nojaavaa tarkasteluamme katsauksella siihen, miten suomen kielen oppimisen ja käytön rajapinnoilla liikkuviin korkean kielitaitotason saavuttaneisiin yksilöihin on tutkimuksissa tähän mennessä viitattu ja millaisia kysymyksiä heihin on liitetty.

2 Kielenoppijasta uudeksi kielenkäyttäjäksi?

Suomi toisena ja vieraana kielenä -teemainen tutkimus alkoi toden teolla viritä ja vahvistua 1990-luvun alussa, kun ensimmäinen aiheeseen liittyvä Suomen akatemian rahoittama hanke käynnistyi. Tämän Suomi toisena ja vieraana kielenä -hankkeen piirissä valmistuivat eri yliopistoissa Pirkko Muikku-Wernerin (1993), Maisa Martinin (1995) ja Kirsti Siitosen (1999) väitöskirjat sekä Minna Sunin (1996) ja Eija Aallon (1998) lisensiaatintyöt. Kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa jouduttiin käytännössä ottamaan kantaa siihen, miten viitata suomea oppiviin ja käyttäviin henkilöihin, ja käsitevalintoja puitiinkin koko tutkimusryhmän voimin. Jo toisen kielen käsite oli suomenkielisissä yhteyksissä tuolloin vielä uusi. Sen vakiinnuttamisessa keskeinen oli hankkeessa työskennelleen Sirkku Latomaan yhdessä Veli Tuomelan kanssa laatima artikkeli, jossa toisen kielen käsitteen käyttöä perusteltiin monipuolisesti alan kansainvälisen tutkimuksen ja terminologian valossa (Latomaa & Tuomela 1993). Jo vuoden 1994 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin (Opetushallitus 1994) sisällytettiinkin uutena oppimäärä nimeltään suomi toisena kielenä. Ruotsin esimerkki oli erityisen keskeinen näissä ratkaisuisissa. Kenneth Hyltenstam oli siellä julkaissut kirjan *Svenska som andraspråk: en introduktion* jo vuonna 1984, ja hän myös vieraili tšekäläisen tutkimusryhmän luona esittelemässä omaa tutkimustyötään ja taustoittamassa käsitevalintojaan. Alan käsitteistöä luotiin siis alusta alkaen hyvin tietoisesti ja kansainväliset mallit huomioiden.

Tutkimussuunnat ovat noista ajoista kehittyneet, monipuolistuneet ja ristenneet, mutta käsitevalinnat vaivaavat tutkijoita edelleen. Yksi pysyvä pohdinnan aihe on ollut se, onko valinnoissa mielekästä tai oikeutettua suhteuttaa kielenoppijan taitoja natiivin eli syntyperäisen kielenpuhujan taitoihin. Vielä 2000-luvulle tultaessa NS-NNS (*native-non-native*) oli kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa vakiintunut tapa nimetä lyhyesti viestintätilanne, jossa kieltä äidinkielenään käyttävä keskusteli sitä myöhemmin oppineen kanssa (ks. esim. Varonis & Gass 1985), ja suomeksi käyttöön tulivat vastineet (ei-)natiivi, (ei-)syntyperäinen ja (ei-)äidinkieleninen (ks. esim. Kurhila 2000). Natiiviuden ylivaltaa on sittemmin yhä enemmän kritisoitu (ks. esim. Cook 1999; Davies 2003) ja myös käsitettä itsessään on kyseenalaistettu. Esimerkiksi Ramptonin (1995) ehdotus syntyperäisyyden käsitteen purkamiseksi ja korvaamiseksi asiantuntijuudella (*expertise*), sitoutuneisuudella (*affiliation*) ja periytyvyydellä (*inheritance*) on tässä yhteydessä huomionarvoinen (ks. myös Kalliokoski

2008: 359–360). Kieltä voi osata erinomaisesti ja siihen voi kiinnittyä myös ilman, että se olisi edeltäviltä polvilta periytynyt, mutta kieliyhteisöjen jäsenet eivät välttämättä ole varautuneet tähän – vahva oletusarvo voi yhä olla se, että vain kieltä vanhemmitaan oppineet ikään kuin kuuluvat joukkoon. Silti natiiviuden ideaalia ei ole helppo sivuuttaa kokonaan muun muassa siksi, että se on kielellisenä mallina vahvasti läsnä niin kielenopetuksessa kuin myös arjen vuorovaikutustilanteissa ja ympäröivissä diskursseissa. Usein myös edistyneet oppijat itse orientoituvat siihen. Doerr (2009: 15) on tässä yhteydessä käyttänyt käsitettä natiiviefekti (*native speaker effect*), jolla hän viittaa kuvitellun ideaalin sosiaalisesti todellisiin seurauksiin (ks. myös Ruuska 2020: 93). Tätä koskevia kokemuksia nousee esiin myös omassa aineistossamme.

Yleinen ja pragmaattiseksi koettu valinta on ollut toimia samaan tapaan kuin Aalto, Mustonen ja Tukia (2009: 402) ovat alan kehityksen kannalta keskeisessä artikkelissaan *Virittäjän suomi toisena kielenä* -teemanumerossa linjanneet: ”Käytämme käsitteitä oppija, kielenoppija ja suomenoppija viittaamassa suomen kieltä opiskeleviin eri-ikäisiin ei-syntyperäisiin suomenpuhujiin.” Toisaalta myös oppijuus voidaan nähdä leimaavana: kukaan ei koko ajan orientoitu oppimiseen, vaan toiminnan keskiössä on usein kielenkäyttö itsessään. Kalliokosken (2008) keskusteluun nostamaa oppijuuden ongelmaa, johon Aalto ym. (2009) myös viittaavat, on alalla osaltaan ratkaissut adjektiivinen kakkoskielinen, jota käytetään etenkin keskusteluanalyttisissä tutkimuksissa luonnehtimassa sekä toisen kielen puhujia että keskusteluita, joissa heitä on mukana (esim. Kurhila 2000; Paananen 2019; Lilja 2020; ks. myös Martin 1997).

Oma kysymyksensä on ollut, miten viitata jo verrattain korkean taitotason saavuttaneisiin. Kirsti Siitonen (1999) oli ensimmäinen, joka keskittyi väitöskirjassaan tähän kohderyhmään, ja hän päätyi kirjoittamaan *edistyneistä kielenoppijoista* tai *suomen kielen oppijoista*; paikoin hän luonnehti osallistujiaan myös *suomea erinomaisesti osaaviksi* tai *erinomaisesti suomea puhuviksi kielenoppijoiksi*. Ivaska (2015) myötäilee tätä puhumalla *edistyneistä suomenoppijoista* ja viittaamalla heidän kielimuotoonsa *edistyneenä oppijansuomena*. Heidi Vaarala (2009) on väitöskirjassaan tutkinut sitä, miten henkilöt, jotka hän nimeää *edistyneiksi suomi toisena kielenä -oppijoiksi* (Vaarala 2009: 15), ymmärtävät ja tulkitsevat suomenkielistä kaunokirjallista tekstiä. Kohderyhmää lähemmin määritellesään hän on nostanut kielenkäyttäjä-kategorian ensisijaiseksi, merkinnyt oppija-sanan sulkeisiin ja kytkenyt määritelmänsä Eurooppalaiseen viitekehukseen: ”Edistyneellä kielenkäyttäjällä (myös oppija) tarkoitetaan tässä suomen kielen puhujia, jotka ovat ainakin Eurooppalaisen viitekehysten itsenäisen kielenkäyttäjän taitotasolla (B2) (Euroopan neuvosto 2003: 48).” Oppijuus ja käyttöjyys ja puhujuus näyttävät Vaaralan ratkaisussa jokseenkin rinnakkaisina ja limittyvinä asioina, ja viitekehys antaa ratkaisulle selustatukea.

Käsitteiden problematisointi ja kehittäminen ei tietenkään ole itsetarkoitukSELLISTA, vaan myös itse tutkimuksen kohteet muuttuvat ja käsitteet niiden mukana. Viimeaikaiset tutkimukset (esim. Paananen 2019; Tervola 2019; Intke-Hernandez 2020; Ruuska 2020; Scotson 2020) ovatkin täydentäneet kielellisiä oppimisprosesse-

ja painottavaa tutkimusta oppijoiden puhujuuteen ja yhteiskunnalliseen asemaan kohdistuvilla näkökulmilla. Jo Siitonen (1999: 5) kiinnitti väitöskirjansa esipuheessa huomiota korkean taitotason suomen kielessä saavuttaneiden asemaan:

“Mitä paremmin suomen kieltä toisena tai vieraana kielenä opiskellut suomea osaa, sitä kriittisemmin hänen taitoihinsa suhtaudutaan. Mitä vähemmän hänen ilmaisusaan on suomen kielen normista poikkeamia, sitä helpommin ne ovat myös maallikon laskettavissa. Kun kielenoppija pääsee tietylle suhteellisen korkealle tasolle kieliopinnoissaan, vastuu omasta kielitaidosta siirtyy täysin oppijalle itselleen. Siksi kieltä hyvin osaava on haavoittuvampi kuin sitä vähemmän osaava. Eikä hänellä ole vastuuta vain kieliopin hallinnasta vaan ennen kaikkea kielen kuhunkin tilanteeseen sopivasta käytöstä ja sen mukana omasta käytöksestä. Havaitessani tämän kiinnostuin yhä enemmän ja enemmän juuri näiden erinomaisesti suomea osaavien kielitaidosta ja huolestuin heidän asemastaan. Halusin myös tutkia, minkälaisia ovat ne seikat, joihin he vielä kompastuvat.”

Siitosen havaitsema edistyneiden kielenoppijoiden haavoittuvuus liittyy erityisesti koveneviini odotuksiin, joita kieliyhteisön muut jäsenet kohdistavat heidän kielitaitoonsa ja tilanteeseen kielenkäyttöön. Kieliyhteisöihin niiden ulkopuolelta pyrkiviin kohdistettuja odotuksia on tarkasteltu erityisesti sosiolingvistiksessä kieli-vähemmistöjen tutkimuksessa (esim. O'Rourke ym. 2014), josta on maahanmuuton konteksteihin alkanut vakiintua käsite *new speaker*, suomeksi *uuspuhuja* (Pasanen 2015: 38) tai *uusi kielenkäyttäjä*. Käsitteen etuna on pidetty sitä, että se välttää uusintamasta perinteistä natiiviuden ja autenttisuuden korostusta sekä yksilön kategorisointia vain oppijaksi (Suni 2017); ongelmaksi tässäkin on toisaalta nähty eräänlainen pysyvä uutuuden leima. *New speakers in a multilingual Europe* -hankkeessa (COST, 2013–2017) todettiin käsitteen soveltuvan erityisen hyvin edistyneen tason kielitaidon saavuttaneisiin.

Suomen kielen osalta tällaisia uusia kielenkäyttäjiä on tutkinut Ruuska (2020) väitöskirjassaan. Tutkimus kohdistui erittäin edistyneen tason suomea toisena kielenä puhuviin, jotka ovat oppineet kielen vasta aikuisiässä. Tutkimuksessa ei kuitenkaan pyritty arvioimaan osallistujien kielitaitotasoa vaan keskityttiin korkeatasoiseen toisen kielen käyttöön liittyviin kokemuksiin. Taitotasojen sijaan kielitaidon viitekehystenä käytettiin osallistujien rekrytoinnissa vapaita muotoiluja: etsittiin osallistujia, “jotka ovat saavuttaneet hyvin monipuolisen ja korkeatasoisen suomen kielen taidon” ja “joilla on kokemusta tilanteista, joissa heitä ei tunnusteta toisen kielen puhujiksi” (Ruuska 2020: 79). Osallistujiinsa Ruuska viittaa ensisijaisesti käsitteellä *highly proficient second language speakers (of Finnish)*, mikä korostaa heidän puhujuttaan ja asemaansa suomen kieliyhteisössä, mutta toisinaan myös käsitteellä *very advanced second language learners* varsinkin osallistujien kertoessa oppimisprosessistaan tai kokemuksistaan kielenoppijoina. Yksi keskeinen tutkimustulos onkin se, että puhujuus ja oppijuus ovat tilanteisesti rakentuvia ja molemmat puolet voivat olla läsnä eri arkitilanteissa (Ruuska 2020: 148–169).

New speakers -tutkimus (esim. Birmingham & Higham 2018) ja Ruuskan (2020) tutkimus osoittavat, että sosiolingvistisiä näkökulmia on tärkeää soveltaa myös perinteisesti oppijoiksi leimattuihin kielenkäyttäjiin, varsinkin kun kyse on hyvin edistyneistä oppijoista. Koska natiivitasoiseen kielitaitoon kuuluu myös esimerkiksi murteiden, sosiolektien, tyylien ja rekistereiden taitava tilanteinen hallinta (ks. esim. Piller 2002; Howard ym. 2013), tällaista kielitaitoa tavoittelevat oppijat joutuvat omaksumaan ja käyttämään erilaisia kielenkäyttötapoja siinä missä niin sanotut natiivipuhujatkin. Lisäksi eri kielenkäyttötavat kytkeytyvät aina puhujien identiteetteihin ja heidän asemaansa kieliyhteisössä. Siksi on tärkeää tutkia edistyneiden oppijoiden kielellisten repertuaarien lisäksi myös sitä, miten he tulevat asemoiduiksi ja asemoivat itse itseään kielenkäytöllään eri tilanteissa ja laajemminkin kieliyhteisössä. Tässä yhteydessä keskeinen käsite on kielellinen legitimizeetti (Bourdieu 1977, 1991; ks. myös Ruuska 2020: 55–60) eli kysymys siitä, miten eri puhujien kielenkäyttöä arvioidaan ja millaisin sosiaalisin seurauksin. Bourdieun (1977: 653–655) mukaan keskeistä legitimizeetin kannalta on, että kielenkäytön arviointiin liittyy aina myös arviointi itse puhujasta enemmän tai vähemmän arvostettuna tai pätevänä toimijana. Puhujien legitimizeetti siis määrittää, minkälaisia mahdollisuuksia osallistumiseen ja vaikuttamiseen heillä todellisessa maailmassa on. Tämän voidaan nähdä myös liittyvän kieleen elettyinä kokemuksina: tilanteeseen, jossa puhuja kokee legitimizeetin puutetta, voi liittyä vahvojakin negatiivisia tunteita. Katsomme, että juuri tällaisista ilmiöistä on kyse Siitosen (1999: 5) tunnistamassa arvioitavana olemisen kokemuksessa.

3 Aineisto ja menetelmät

Tarkastelemme haastatteluaineistomme valossa sitä, mitä Siitosen (1999) tutkimuskohteena ollut edistyneisyys tarkoittaa edistyneen tason kielenkäyttäjille itselleen eli elettyinä asiana ja kokemuksina. Mukaan on valittu Ruuskan (2020) väitöskirja-aineistosta ja Sunin johtamien työelämän kielikysymyksiin keskittyvien hankkeiden (ks. Seilonen, Suni, Neittaanmäki & Härmälä 2016; Suni 2017; Schleicher & Suni 2021) aineistoista harkinnanvaraisesti yhteensä 13 tuntia sellaisia haastatteluja, joissa nousee esiin toisiaan täydentäviä näkökulmia edistyneisyyteen. Ensin mainitusta käsitellään tässä artikkelissa haastatteluotteita Alexanderilta (AL, äidinkieli saksa), Biankalta (BK, unkari), Emilieltä (EM, ranska), Juditilta (JU, unkari), Marielta (MA, ranska) ja Sergeiltä (SE, venäjä) ja viimeisimmästä kolmelta unkarinkieliseltä terveydenhuollon ammattilaiselta, Anikólta (AN), Nóralta (NO) ja Tamásilta (TA). Kymmenestä haastattelusta yhdeksän on suomenkielisiä ja yksi saksankielinen.

Aineistoesimerkkien valinta nojaa laajemman aineiston aiempaan systemaattiseen analyysiin (mm. Ruuska 2016, 2019, 2020; Suni 2017; Schleicher & Suni 2021), jossa on jo tunnistettu erilaisia edistyneiden kielenoppijoiden kokemuksissa toistu-

via teemoja ja positiointeja. Tässä artikkelissa nostetetaan tarkasteluun menestys, poikkeuksellisuus, kielelliseen variaatioon liittyvät haasteet ja identiteettikysymykset, riittämättömyyden kokemus ja natiivi-ideaalin tavoittelu sekä legitimitteetti ja erilaisuus.

Tässä artikkelissa sovellamme aineistojen analyysissä narratiivista *small stories* lähestymistapaa. Siinä pureudutaan pitkien kertomusten sijaan lyhyisiin, usein emotionaalisesti värittyneisiin ja siten maininnan arvoisina näyttäytyviin jaksoihin, jotka muodostuvat jonkin avainteman ympärille ja kiteyttävät jonkin melko tilannesidonnaisen, ehkä ohimenevän kokemuksen, joka saattaa juuri intensiivisyydessään tai emotionaalisuudessaan vaikuttaa puhujalle kertomisen hetkellä merkitykselliseltä (Georgakopoulou 2007, 2015). Menetelmävalinta perustuu siihen, että sekä edistyneisyys, legitimitteetti että identiteetti ovat asioita, jotka tulevat haastatteluissa esille pikemminkin ohimennen kuin suorien kysymysten kautta; niiden kannalta relevantit kokemukset ovat todennäköisesti melko arkisia, eivätkä osallistujat ole niistä välttämättä itse tietoisia. Analyysissämme kytkemme näissä lyhyissä narratiivisissa jaksoissa esille tulevat asiat myös yhteiskunnalliseen kontekstiin. Taustalla on narratiivisen tutkimuksen oletus siitä, että kertojat asemoituvat kertomuksissaan aina myös suhteessa laajempiin yhteiskunnallisiin diskursseihin ja rakenteisiin (De Fina 2013).

4 Edistyneisyys elettyinä kokemuksena

4.1 Menestynyt, mutta poikkeuksellinen kielenoppija

Maahanmuuttajien osuus väestössä on kasvanut merkittävästi sitten Siitosen (1999) väitöstutkimuksen, ja suomea toisena kielenä eri taitotasolla puhuvista henkilöistä on siten tullut laajempi ja näkyvämpi osa yhteiskuntaa. Kun julkisessa keskustelussa ja maahanmuutto-, koulutus- ja työvoimapolitiikassa puhutaan aikuisten maahanmuuttajien kielikysymyksistä, huomio pysyttelee edelleen alkeis- tai keskitason taidon saavuttaneissa. Niinpä hyvin edistyneen tason saavuttaneet kertovat usein, että heidän kielitaidostaan ollaan yllättyneitä ja sitä ihmetellään ensikohtaamisissa. Sergei ja Emilie erittelevät havaintojaan näin:

26 OMAA PAIKKAA ETSIMÄSSÄ: EDISTYNEISYYS SUOMEA
TOISENA KIELENÄÄN PUHUVIEN KOKEMANA

(1)

SE: mmh (.)¹ äh no yleensä kun mä keskuste- niinku tutustun suomalaisiin äh he yleensä niinku sanoo että sulla on tosi hyvä suomen kielen taito eli kuinka pitkään oon ollut suomessa ja sit mä joudun selittämään että mä mä opiskelin suomen kielen opettajaks sen takia niinku *hh tässä vähän heh *hh äh koska jo- kun mä sanon no oon asunut viis kuukautta ja sit o miten sä niinku opit puhumaan noin hyvin [...]

(2)

EM: joo ja sitten varmaan tulee sama sama juttu joka kerta ah sä puhut niin hyvin suomea kuinka kauan olet asunut Suomessa ja ja niin ( )

HA: okei heh heh

EM: joo heh heh

HA: mitä sä sitten vastaat siihen

EM: no eli olen asunut kuus vuotta Suomessa ja olen oppinut heti kun mä muutin Suomeen ja haluaisin myös opiskella suomea kun he yleensä tai ehkä usein sanoo että joo mut on joku maahanmuuttaja joka on asunut Suomessa ja viistoista vuotta ja he eivät puhu suomea ollenkaan mä yritän ehkä selittää että joo mut ehkä mun motivaatio oli eri kun mä asun suomalainen kanssa ja haluaisin myös eli keskustella hänen perheen kanssa ja niin edelleen [...]

Sergei ja Emilie korostavat, että yllätys heidän kielitaidoistaan on toistuva kokemus (*yleensä, sama juttu joka kerta*), ja muidenkin Ruuskan (2020) tutkimuksen osallistujien haastatteluista löytyy hyvin samanlaisia kertomuksia (esim. Ruuska 2020: 127–128, 130). Yleensä keskustelukumppanit ilmaisevat yllätystään ihmettelemällä, miten on mahdollista saavuttaa niin korkea kielitaitotaso, ja utelemalla, kuinka kauan kyseinen henkilö on asunut Suomessa. Tämän reaktion yleisyys osallistujien kertomuksissa viittaa siihen, että korkean taitotason saavuttamista aikuisena pidetään edelleen poikkeuksellisenä. Kertomuksissa toistuu myös osallistujien kokemus siitä, että he joutuvat selittämään, miksi juuri he ovat onnistuneet saavuttamaan korkean kielitaitotason, sekä puolustamaan niitä, jotka ovat pitkäänkin Suomessa asuttuaan jääneet matalammalle tasolle. He kertovat viittaavansa vastauksissaan usein suomen kielen opintoihinsa tai suomalaiseen puolisoonsa, eli he antavat helposti hyväksyttävän perustelun korkealle kielitaitotasolleen.

Tällaisissa kohtaamisissa korkean taitotason saavuttaneita asemoidaan poikkeukselliseksi kahdella tapaa. Ensiksi itse kielitaidon kehuminen korostaa nimenomaan

---

1 Litteroinnissa on käytetty seuraavia merkintätapoja: (.) tauko, [...] pois jätetty puheenvuoron osa, =puheenvuoro jatkuu katkeamatta, n(h)iin naurahtava ääni, *heh:* kuiskaus, ( ) ei tunnistettava ilmaus, ol- keskeytetty sanan aloitus

toisen kielen oppijuutta ja tietyllä tavalla myös toiseutta, koska natiivipuhujien kielitaitoa pidetään itsestäänselvyytenä eikä sitä yleensä kommentoida. Toiseksi yllätyneet reaktiot asemoivat heitä myös toisenlaisiksi ja normista poikkeaviksi kielienoppijoiksi: sujuvaa suomen kieltä ei ilmeisesti yhdistetä toisen kielen oppijoihin, vaan heiltä odotetaan heikkoa tai jotenkin puutteellista kielitaitoa. Judit tiivistää tämän asetelman osuvasti, kun hän kertoo kielitaitonsa olevan *liian hyvää* kanssakeskustelijoiden odotuksiin nähden:

(3)

JD: ku toki se tun- sen takia on huomio kun mä puhun liian hyvin että se se yllättää ihmisiä että miten ihmettä miten sä pystyt puhumaan noin hyvin ja siitä se siitä se joskus tulee semmosta kommentointia (.) koska muuten se ois vaan että no mistä sä oot aijaa no nii (.) että=

HA: mmh

JD: =ku se ois semmonen keksit- tai siis se- semmonen mikä tasonen kielitaito

HA: nii

JD: mut ku se on liian hyvää kaikki ihmettelee ja haluaa tietää enempää että no

Ihmetyksen ohella Juditkin tuo tässäkin esiin keskustelukumppaneidensa tiedonhulun: hänen *liian hyvää* taitoaan selittävistä tekijöistä halutaan saada tarkempi selko. Samalla se voidaan nähdä yhtenä natiiviefektin (Doerr 2009: 15) ilmenemistavoista; toistuva tarve kohdata ja käsitellä muiden yllättyneisyyttä edistyneisyydestä onkin yksi osallistujia toisinaan kuormittava asia.

4.2 Hyvä maahanmuuttaja

Suomessa on monen muun maan tavoin käyty keskustelua siitä, millaisia maahanmuuttajia erityisesti toivotaan ja tarvitaan, ja etenkin kansainvälisten osaajien saamista maahan edistetään määrätietoisesti (ks. Työ- ja elinkeinoministeriö 2020). Korkeasti koulutetut ja muut asiantuntija-ammateissa toimivat tai työvoimapulaa paikkaavat henkilöt näyttäytyvät julkisessa keskustelussa usein muita tervetulleempina, ja myös kielitaito ja kulttuuritausta painavat näissä arvostuksissa. Judit kuvaa seuraavassa haastatteluotteessa, miten hänet on asiointitilanteessa kategorisoitu vahvan kielitaitonsa myötä nimenomaan hyväksi maahanmuuttajaksi.

(4)

JD: ja sitten mutta on tässä positiivinenkin puoli mä muistan että kun me muutettiin asioja maistraatilla (.) ja siinä se ulkomaalaisosasto että siellä oli se täti semm(h)*onnen* et voi herra jestas että hyvä että se ei purrut minua

28 OMAA PAIKKAA ETSIMÄSSÄ: EDISTYNEISYYS SUOMEA
TOISENA KIELENÄÄN PUHUVIEN KOKEMANA

HA: mheh:

JD: se oli n(h)tiin

HA: *heh:*

JD: niin (h)äkkäinen (.) mutta no joo menin sinne ja alettiin sitten juttelemaan ja kun ku huomasin että pikkuhiljaa se alkoi rauhoittumaan ja se oli paljon mukavampi ja sitten lopussa se oikeasti hymyili minulle ja sitten sano että heippa ja mä oon ihan varma että se johtui just tästä että mä puhun kieltä ja se jotenkin tajus että että (.) ja mä muistan että yks mun kämppis kun mä asuin vielä kimppekämpässä on sanonut mulle että sinä olet se positiivinen ulkomaalainen (.) joka puhuu puhuu kieltä ja tekee töitä ja että että on kuulem- et hänen näkökulma ainakin ol- oli semmoinen että on noit- n(h)eg(h)atiivisia ja minä olen se positiivinen

Juditin kuvaama tilanne on havainnollistava näyte siitä, miten legitimizeettii sää- dellään: on helpompi tulla tunnustetuksi hyväksi maahanmuuttajaksi, kun on korkean tason kielitaito ja työpaikka. Tätä tulkintaa tukee Heimosen (2014: 152) kuvaus yleisten kielitutkintojen ylimpien tasojen 5 ja 6 suorittajista: ”Onneksi myös suomen kielen ylimmän tason suorittajia on koko ajan enemmän, koska heidän ovat menestyjä-maahanmuuttajia, jotka työskentelevät asiantuntijatehtävissä ja ovat integroituneet muutenkin hyvin.”

4.3 Kielimuotojen välillä navigoija

Edistyneeseen kielitaitoon kuuluu keskeisesti erilaisten yleisten kielimuotojen hallinta ja taitava käyttö eri tilanteissa. Tätä myös odotetaan ylimmän tason kielitaitotesteissä; pelkän yleiskielisen tai pelkän murteellisen kielen näytöllä ei tälle taitotasolle yllä. Yleisten kielitutkintojen ylintä tasoa kuvataan esimerkiksi näin (Opetushallitus 2011: 19): ”Puhuu ja kirjoittaa erittäin sujuvasti tilanteeseen sopivalla tyyllillä ja pysyy ilmaisemaan hienojakin merkitysvivahteita”.

Aineistossamme varsinkin niillä haastatelluilla, jotka olivat opiskelleet suomen kieltä pitkälti kielikursseilla, tavanomaisten arkisempien kielimuotojen haltuun ottaminen oli alussa ollut haaste. Bianca kuvaa omaa kehitystään näin:

(5)

BK: [...] no ainakin mä oon kuullut jotkut sanoi että tosi luontevaa puhekieltä mä puhun (.) että (.) nii sen mä huomaan sen et joo et mä siis alussa mä puhuin tosi sellasta yliopiston kielioppikirjasuomea kieli käyttöön ja kaikki olemme olleet tyyliin ja se sanavalinta oli kuulemma esimerkiks yks suomalainen oli vaihdossa kun mä en asunu vielä täällä mut mä puhuin jo aika hyvin se sanoi että niinku mielettömän hyvin mä puhun niinku kieliopillisesti mut se sanavalinta on hassu ja se oli just sitä et silloin ei

asunut täällä vaan oppi sitä virallista versiota ja sitten kun tuli tänne sit pikkuhiljaa tarttuu se et miten oikeesti puhutaan

Bianka oli opiskellut suomen kieltä yliopistossa ennen Suomeen muuttoa, ja vaikka hän oli jo silloin saanut hyvää palautetta kielitaidostaan, hänen puhutapansa oli yleiskielinen (*sellasta yliopiston kielioppikirjasuomea*). Hän viittaa hauskasti Kenttälän (1998, 2007) oppikirjasarjaan *Kieli käyttöön* ensisijaisena kielimallinaan. Vasta Suomeen muuton jälkeen hän oli oppinut oppikirjakielen sijaan, *miten oikeesti puhutaan*. ”Oikealla” kielellä hän ei siis tarkoita normitettua yleiskieltä eli *virallista versiota* vaan nimenomaan tilanteeseen sopivaa puhekieltä. Lehtonen (2015: 223–224) onkin väitöstutkimuksessaan havainnut, että joissakin tilanteissa yleiskieliset piirteet assosioituvat ”huonoon” tai ”maahanmuuttajasuomeen”. Tämä perustuu siihen, että aikuisiällä suomea kielikursseilla oppineille on tyypillistä juuri yleiskielisyys.

Korkeaan taitotasoon kuitenkin kuuluu sekä kirjoitetun yleiskielen normien hallinta että tavanomaisten arkisempien kielimuotojen hallinta ja taito käyttää niitä tilanteen mukaisella tavalla (Ruuska 2020: 178). Kyse on samalla myös kieliyhteisön normeista ja siitä, mitkä kielimuodot yhteisössä katsotaan muualta tulleille tyypilliseksi tai sallituiksi. Seuraava ote samasta Biankan haastattelusta paljastaa, että nämä puhekielisten sanojen tai piirteiden käyttö ei edelleenkään ole silti mutkatonta:

(6)

- BK: joo tai kerran oonkin joku kommentoi sitä steissillä [...] [...]
- BK: [...] joku sanoi aa et oikein steissille tai jotain
- HA: joo=j(h)oo
- BK: et se ja se oli suomalainen se niinku jotenki ilahtu tai ihmetteli tai mä en tiedä
- HA: niinii
- BK: tai että sen mielestä oli hassu mun suusta

Bianka on epävarma, oliko keskustelukumppanin reaktio ilahtunut vai ihmettelevä vai oliko kyse siitä, että hänen käyttämäänsä slangi-ilmaus on hassu. Joka tapauksessa hän törmäsi siihen odotukseen, että hänen kaltaisensa puhuja pysyttelisi yleiskielisessä rekisterissä. Jotkut Ruuskan (2020) haastattelemissa henkilöistä totesivatkin, että he yrittävät tietoisesti välttää voimakkaan puhekielisiä tai murteellisia piirteitä nimenomaan siksi, että yleiskielinen rekisteri tuntuu sopivammalta hänen kaltaisilleen (Ruuska 2020: 182, 190). Toisille taas oli tärkeää käyttää tällaisia piirteitä siinä missä lähipiirikin niitä käytti. Edistyneen tason saavuttaneet joutuvat siis olemaan valppaina eri kielimuotojen käytön suhteen: he voivat osoittaa edistyneisyytään juuri puhekielisten tai paikallisten piirteiden taitavalla käytöllä, mutta toisaalta kieliyhteisössä saattaa olla myös tiedostamattomia sääntöjä siitä, kenellä on oikeus

puhua murteellisesti tai viljellä puheessaan slangimaisia ilmauksia ja millä perusteella. Tämä liittyy paitsi legitimizeettiin myös new speakers -tutkimuksissa tunnistettuun etenkin pienehköjen kieliyhteisöjen vaalimaan autenttisuuden vaatimukseen (O'Rourke & Ramallo 2013: 290).

4.4 Riittämättömyyden kokija

Yleisesti ottaen edistyneet suomenpuhujat kertovat pärjäävänsä hyvin kaikissa arkielämän tilanteissa. He kuvaavat voivansa ilmaista suomeksi kaiken haluamansa, eivätkä arkielänteet enää jännitä. Haastavan asiantuntijatyön kielellisesti vaativimpiin tilanteisiin harjaantuminen voi kuitenkin viedä vuosia. Esimerkiksi lääkärinä työskentelevä Tamás kertoo stressanneensa ennen puhelinkeskusteluita niin toisten ammattilaisten kuin omaistenkin kanssa, vaikka nykyään nekin sujuvat:

(7)

TA: ensimmäinen iso haaste on ollut puhelinkonsultaatio (.) erikoissaira-alalääkärin kanssa tai omaisten kanssa se on ollut minulle niin hirveän stressattava

Terveydenhuollon tehtävissä niin ikään toimiva Nóra kuvaa hyvin emotionaalisella sävyllä omaa riittämättömyyden tunnettaan ja kipuiluaan, joka kumpuaa siitä, ettei hän osaa vielä puhua potilaille samalla tyyliillä kuin äidinkielenään suomea puhuva kollega (ks. myös Suni 2017: 204–205):

(8)

NO: hän puhuu (.) aiva mahtavasti hyvin potilaille just sillä tyyliillä että että potilas (.) potilas voi enemmän ymmärtää syistä (.) ja ratkaisuista

HA: ja sä opit taas siitä varmaan

NO: niin niin niin mut mulle o- on vaikea muistaa (.) sitä tyyliä kun (.) sanotaan näin että kun puhut un- jota- eri kieltä sitten sä mietit eri tavalla (.) vaika nyt mä jossain vaiheessa tunnen miten suomalaiset miettii (.) sillä tavalla en osaa vielä puhua ja se ärsyttää mua tosi hirveästi (.) vaikka mä haluan vaikka mä yritän (.) no en halua mä aion (.) mä yritän mut ei onnistu (.) oo nii ärsyttävää että (.) kun kielitaito ei oo vielä just sillä tasolla kun mä halusin (.) haluaisin (.) ja halusinki

Nóra kokee pääsevänsä jo välillä kohtalaisesti kiinni suomalaisten ajattelutapaan, mutta yrityksistään huolimatta hän ei mielestään pysty vielä ilmaisemaan itseään kuten natiivi eli tavalla, jolla hän todella pääsisi samalle viivalle heidän kanssaan. Hän on tavoitellut ja edelleen tavoittelee korkeampaa kielitaidon tasoa kuin jolla hän jo on.

Varsinkin kirjoitettuun kieleen kohdistuu vielä vahvempia odotuksia oikeakielisyydestä ja oikean rekisterin valinnasta, ja erittäin taitavatkin suomen käyttäjät voivat kokea kirjoittamisen paitsi puhumista haastavammaksi myös sosiaalisesti latautuneeksi. Anikó on tavannut hakea esimieheltään palautetta kirjoittamistaan lausunnoista ja ilahtunut jatkuvasta kehityksestään:

(9)

AN: kun esimieheni antoi takaisin ei ole ollut niin että nyt yhtäkkiä mutta se on jatkuvasti parantunut ja (.), ja kun esimerkiksi edunvalvojalausekset kirjoitettu ja (.) yks kaks virhe ollut vain

Tuen tarve on Anikóltakin jo poistunut, mutta korkealla taitotasolla olevan on ilmeisen vaikea enää tunnistaa omaa kehitystään (ks. myös Hakoniemi 2020: 73). Hieman myöhemmin Anikó kuvaakin turhautumistaan kirjoitustaitonsa kehityksen pysähtymiseen:

(10)

AN: välillä [kehitys] nykyisin pysähtyy ja ei mene ei mihinkään (.) ja minä olen tyytymättömän että nyt on, olen ihan samassa tilanteessa, ei mitään

Marie puolestaan kuvaa omaa turhautumistaan kirjoittamiseen liittyen seuraavasti (ks. myös Ruuska 2020: 132):

(11)

MA: [...] ja sillo oli jotenki niin kauheeta niin turhauttavaa se että voi ei nyt mä en osaa muodostaa niinku sitä asiaa nyt suomeks kunnolla ku sit tietää että voi kirjoittaa jotain niinku sinnepäin mut sit (.) jos itse nyt tää on vähän se niinku ää (.) ehkä se vieras tai kielisen puhujan niinku paradoksi että jos sit se pystyy niinku arvioida että tää on niin hyvää kieltä mä rakastan tai siis m- toi kirjoittaa niin hyvin ei hieno siis loistava lukee mut siis itse niinku ää kirjottaa ja mä en tiä et miten mitä aivoissa tapahtuu mutta ää siis jos ei oo niinku äidinkieli ei pysty sitä niinku sitä samaa kaunista kieltä tuottaa niin sit (.) no kirjoittaa jotain sit tietää et se ei oo niinku ihan oikein et siit siis et siit vois tulla niinku vä- välillä parempi ää (.) ja silti ei pysty ei pysty ei vaan pysty (.) siis [...] hienosti kirjoittamaan

Marie huomauttaa, että edistyneet kirjoittajat voivat tuntea riittämättömyyttä oman kirjallisen ilmaisunsa suhteen: edistyneisyys voi tarkoittaa sitä, että on tietoinen hyvästä kirjoitustyylistä mutta ei pysty itse tuottamaan sitä. Vaikka äidinkielisetkin

voivat kokea kirjoittamisen vaikeaksi, toisen kielen kontekstissa kirjoittamisen vaikeuden koetaan yhdistyvän nimenomaan omaan statukseen ja oman kielitaidon vaillinaisuuteen. Aineistosta löytyykin myös esimerkkejä siitä, että erittäin sujuvasti suomea puhuva henkilö saattaa työpaikalla käyttää vain englantia kirjalliseen viestintään. Suomeksi kirjoittaminen onnistuu, jos tukea on saatavilla, mutta tällä tasolla kenen tahansa tuki ei välttämättä riitä. Marie mainitsee muualla haastattelussa, että oli turha kysyä apua kämppiksiltä, jotka eivät olleet aiheen asiantuntijoita. Sen sijaan suomalainen opiskelukaveri osasi auttaa muotoilemaan asioita ”oikealla” suomen kielellä (*miten se nyt sanottais [...] suomeks miten se menee oikeasti*) (ks. Ruuska 2020: 132).

Paine oikein puhumiseen ja kirjoittamiseen korostuu aivan erityisesti suomea toisena kielenä puhuvilla suomen kielen ammattilaisilla. Tästä on kokemusta Biankalla, joka työskentelee suomen kielen opettajana maahanmuuttajien parissa. Hän kuvaa tilannetta, jossa hän kokee jääneensä kiinni osaamattomuudestaan ja oikeutuksensa opettaa suomea tulleen samalla kyseenalaistetuksi:

(12)

- BK: [...] mut ehkä kerran oli vähän tai on ollu vähän niinku näitä epämukaviakin tilanteita et kerran mä ti- muistan et mä olin siis kun mä op- opetan näitä opiskelijoita ne lähtee kieliharjoitteluun joskus ja silloin mä kiertelen ja katson heitä työpaikalla miten menee ja silloin on se ohjaaja mukana niitten sieltä työpaikalta
- HA: mmh
- BK: ja keskustelu ja niin niissä tilanteissa mä joskus vähän (.) mua jännitti just sen takia et mä oon tässä nyt suomen kielen opettajan ominaisuudessa ja ja sitten sielläkin oli välillä opettajaihmissä tai lastentarhanopettajaihmissä ja (.) ja että nyt pitää puhua oikein ja ja näin ja sitten joku kommentoiki jonkun et joo että tästä nyt sitten tolla opiskelijalla jäi joku virhe siihen vihkoon tai johonkin kirjaan ja ja se jotenkin syytti mua siitä joten mä mä ymmärsin niin että se tarkoitti et se on mun virhe et mä vaan en varmaan niinku korjannu sitä tai mä itse opetin jotain väärin (.) et täm- tämmöstä
- HA: mmh
- BK: on ehkä
- HA: eikä siksi että et vaan huomannu vaan siksi et sä et itse niinku osannu opettaa
- BK: joo et et siinä mä ym- siinä mä vähän aistin jotain sellasta et mä en osannu sitä opettaa et et miten minä täällä niinku ulkomaalaisena täällä
- HA: mmh
- BK: opetan suomea

Biankan pohdinta osoittaa, ettei riittämättömyyden tunne johdu vain itsekriittisyydestä, vaan sitä ruokkivat muiden kommentit, joissa oma osaaminen ja legitimizeetti suomen kielen asiantuntijana kyseenalaistetaan. Bianka kertoo aistivansa kritiikin

kohdistuvan paitsi taitoihinsa myös siihen, miten hän ylipäänsä voi opettaa muita (*miten minä täällä niinku ulkomaalaisena*). Tässä näkyy myös aineistossa taajaan toistuva kategorisointi: osallistujat eivät haastatteluissa asemoi tai nimeä itseään esimerkiksi suomen kielen oppijoiksi tai käyttäjiksi saati maahanmuuttajiksi vaan nimenomaan ulkomaalaisiksi. Ulkomaalaisuus näyttäytyy näin pysyvänä piirteenä: suomen kielen voi oppia, mutta suomalaiseksi ei voi tulla.

4.5 Legitiimi, mutta erilainen suomen kielen puhuja

Kuten edellä todettiin, edistyneetkin puhujat voivat kokea kielitaitonsa edelleen puutteelliseksi natiiveihin verrattuna ja korkealla taitotasolla liikkuva suomen kielen oppija ja käyttäjä voi horjahdella tahattomasti – Siitosen (1999) mukaan näin käy esimerkiksi agentittomissa rakenteissa, ja Ivaska (2015) on korpustutkimuksessaan tunnistanut joukon muitakin kompastuskiviä. Aineistossamme ei kuitenkaan erityisesti korostu oppijan identiteetti – haastatellut eivät jatkuvasti puhu siitä, että heidän pitäisi parantaa suomen kielen taitojaan, vaan kyse on usein pikemmin siitä, miten oman monipuolisen ja kattavan, mutta ei ihan ns. natiivin tasolle yltävän kielitaidon voisi hyväksyä.

Haastatteluaineiston valossa tämä kysymys liittyy nimenomaan edistyneisyyteen. Esimerkiksi Alexanderille oli alkuun ollut erittäin tärkeää välttää pieniäkin kielioppivirheitä (ks. Ruuska 2020: 134–135). Hän kuitenkin toteaa suhtautuvansa nykyään omaan kielenkäyttöön paljon rennommin: vaikka hän edelleen välittää oikeakielisyydestä, hän on nyt tyytyväinen omaan kielitaitoonsa, koska hän osaa hoitaa työtehtävänsä suomeksi ja tulee muutenkin toimeen kaikissa tilanteissa. Se, että suomea äidinkielenään puhuvatkin tekevät virheitä, on saanut Alexanderin suhtautumaan hyväksyvämmiin omaan tapaansa käyttää kieltä.

Itsevarmuus kielenkäyttäjänä mahdollistaa myös luovan tavan käyttää suomen kieltä. Judit kertoo, että hänellä on tapana kääntää ilmauksia ja sanontoja suoraan unkarista suomeksi (ks. myös Ruuska 2016: 367). Hän saattaa esimerkiksi ”viedä sukan metsästä esille”, kun kaivaa laukustaan sukan, tai sanoa, että potilaat sairaalassa syövät ”ulkona”, kun he syövät sairaalahuoneen ulkopuolella. Hän kommentoi kielenkäyttöään seuraavasti:

(13)

JD: että mä ihan tahallaankin

HA: joo

JD: tahallaankin teen toki tohon tohon yritän varsinkin kun mä kirjaan että sitä ei kirjoita tolla tavalla mutta monesti mä nautinkin tästä että mä että mä käytän vähän eri tavalla ja ihmiset kyllä tottuu

Juditin mukaan kyse ei siis ole virheellisestä tai puutteellisesta kielitaidosta. Päinvastoin hän haluaa epätavallisilla ilmauksillaan tuoda oman kielitaustansa esille ja jopa nauttii siitä, että hänen tapansa käyttää suomea on erilainen. Hänen kertomuksessaan heijastuu siis luovuus ja hyvä itseluottamus kielenkäyttäjänä, joka omalla kielenkäytöllään jopa rikastuttaa muiden käyttämää suomen kieltä.

5 Päätäntö

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet edistyneisyyttä suomen kieltä aikuisena oppineiden elettyinä kokemuksena (Busch 2017) *small stories*-analyysin (Georgakopoulou 2007, 2015) menetelmin. Huomiomme on kohdistunut siihen, miten he asemoivat itsensä suhteessa suomen kieleen ja sen käyttäjiin ja millaiset tilanteet ja kokemukset ovat olleet heille tämän kannalta merkityksellisiä.

Asemoitumisesta suhteessa suomen kieleen ja sen käyttäjiin kertovat erityisen paljon sellaiset haastateltavien kuvaamat arkiset tilanteet ja kokemukset, jotka kietoutuvat kielellisen legitimitettiin saavuttamiseen. Taustailmiöksi tunnistimme korkean kielitaitotason saavuttaneiden näkemisen menestyneinä mutta poikkeuksellisina kielenoppijoina. Koska heidän paikkansa kieliyhteisössä ei ole itsestään selvä, he joutuvat monesti selittämään kielitaustaansa ja neuvottelemaan asemataan. Edistyneiden kielenkäyttäjien legitimitettiin liittyy myös yhteiskunnallisiin diskursseihin: hyvänä maahanmuuttajana pidetään sellaista henkilöä, jolla on korkean tason kielitaito ja työpaikka, ja tämä ajatus voi ulottua vuorovaikutustilanteisiinkin. Kielellisen variaation suhteen edistyneet kielenkäyttäjät ovat erikoisessa asemassa: edistyneeseen kielitaitoon kuuluu puhekielisten kielimuotojen hallinta, mutta niiden legitiimiä käyttöä rajoittaa se, mitkä kielimuodot katsotaan kielen aikuisina oppineille sopiviksi. Riittämättömyyden kokemuksia löytyy aineistosta kuitenkin runsaasti. Aineiston valossa legitimitettiin koettu puute kumpuaa ennen kaikkea idealisoidun natiivitasoisen kielitaidon vertailukohdasta. Varsinkin asiantuntija-ammateissa riittämättömyyttä koetaan ammatillisten tekstien kirjoittamisen ja vaativien vuorovaikutustilanteiden äärellä. Toisaalta oppimiseen orientoituminen on enää vähäistä: omaan osaamiseen voi jo luottaa, joten suomen kieleen kietoutuu vahvaa itsetuntoa ja toimijuutta. Kielellä voi jopa leikitellä rohkeasti eli esimerkiksi käyttää tahallaan sellaisia ilmauksia, jotka tekevät oman kielellisen repertuaarin monimuotoisuuden ja rikkauden näkyväksi. Edistyneisyys näyttäytyy siis näiden kertojilleen tunnetasolla merkityksellisten arjen kokemusten valossa hyvin moni-ilmeisenä asiana.

Jo tällainen verrattain suppeaan haastatteluaineistoon perustuva lyhyiden narratiivisten jaksojen analyysi auttaa hahmottamaan, miten Siitosen (1999) tutkimakohteryhmä luovii muiden kielenkäyttäjien keskellä ja moninaisten odotusten ja yhteiskunnallisten diskurssien ympäröimänä. Samalla havainnot ohjaavat pohtimaan, miten heidän lähtökohtansa ja tarpeensa voitaisiin yhteiskunnassa huomi-

oida nykyistä paremmin. Vaikka edistyneet kielenkäyttäjät ovat monessa mielessä menestyjiä, jotka pärjäävät arjessaan erinomaisesti, joissakin tilanteissa tai konteksteissa esiintyy edelleen kamppailua legitimitetistä. Tämä on erityisen keskeistä eri alojen kielellisesti vaativissa asiantuntijatehtävissä, joihin Suomessa nyt toivotaan lisää kansainvälisiä osaajia. Heihin kohdistuvat odotukset ja vaatimukset tulisi tiedottaa ja nostaa laajempaan keskusteluun. Työpaikoilla on puolestaan tärkeää luoda hyviä käytänteitä, jotka nojaavat heidän kokemuksistaan karttuvaan tutkimustietoon. Yksi kiinnostava erityistapaus ovat Biankan kaltaiset kokemusasiantuntijat, jotka työskentelevät maahanmuuttajien suomen kielen opettajina ja ovat suorittaneet suomen kielen tutkintonsa yleensä ulkomaisissa yliopistoissa esimerkiksi Venäjällä, Virossa tai Unkarissa. Heidän työllistymispolkujaan ja ammatti-identiteettejään kannattaisi jatkossa tarkastella lähemmin, koska he ovat samalla paitsi vaikeasti asemoitavia asiantuntijoita pääosin suomea äidinkielenään puhuvien kollegoidensa joukossa myös tärkeitä kieli- ja roolimalleja omille opiskelijoilleen juuri korkean taitotasonsa ansiosta.

Edistyneen tason suomen kielen taidon saavuttamista tukevan kielikoulutuksen tarjontaa on edelleen Suomessa niukasti, vaikka nimenomaan ulkomaisia asiantuntijoita toivotaan Suomeen (Saarinen ym. 2016; Lindeman & Piironen 2020; Työ- ja elinkeinoministeriö 2020). Vastuu kielitaidon vahvistamisesta asettuu siis yhä pitkälti yksilölle itselleen. Osa haastatelluista henkilöistäkin oli alkuun työllistynyt Suomessa koulutustaan vastaamattomiin tehtäviin, koska vaativampiin asiantuntijatehtäviin ei heillä ollut pääsyä ilman abstraktille tasolle yltävää suomen kielen hallintaa. Työyhteisöissä ja myös laajemmin kieliyhteisössä tarvitaankin inklusiivisempaa otetta, räätälöityä koulutustarjontaa myös ylemmille taitotasolle tähtääville sekä keinoja varmistaa, etteivät ”ulkomaalaisiksi” identifioituvat jää vain ulkokehälle tarkkailijoiksi vaan saavuttavat täysivaltaisen jäsenyyden yhteisöissä. Jatkossa on myös tärkeää tutkia sitä, miten asiantuntija-ammateissa tarvittava edistyneen tason kielitaito käytännössä saavutetaan.

Kirsti Siitonen (1999: 5) toi väitöskirjassaan esiin sen, että ”kieltä hyvin osaava on haavoittuvampi kuin sitä vähemmän osaava” ja yksin vastuussa osaamisestaan. Kysymys vastuusta on yksilötasolla ja myös yhteiskunnallisesti relevantti edelleen – ja kiinnostava myös käsitevalintojen kannalta: ovatko korkean taitotason saavuttaneet kielen oppijoita vai käyttäjiä? Kun oppijuus korostuu, oma vastuu ja osaaminen vaikuttavat vähäisemmiltä, mutta kun käyttö tai puhujuus korostuu, pitää pärjätä itse ja jää paljolti omilleen. Ratkaisevaa onkin loppujen lopuksi, miten yhteiskunnasta ja rakenteista tehdään inklusiivisempia, eikä yksin se, löydetäänkö kyllin inklusiivista terminologiaa. On tärkeää saada mahdollisuuksia sekä oppia ja kehittyä että toimia tasavertaisena ja legitiiminä kielenkäyttäjänä.

Kirjallisuus

- Aalto, E. 1998. *Mielipiteen vuorovaikutuksellinen rakentaminen syntyperäisen ja ei-syntyperäisen suomenpuhujan keskustelussa*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-1998785859>.
- Aalto, E., S. Mustonen & K. Tukia 2009. Funktionaalisuus toisen kielen opetuksen lähtökohtana. *Virittäjä*, 113 (3), 402–423. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4204>.
- Atkinson, D. (toim.) 2011. *Alternative approaches to second language acquisition*. London: Routledge.
- Bermingham, N. & G. Higham 2018. Immigrants as new speakers in Galicia and Wales: Issues of integration, belonging and legitimacy. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 39 (5), 394–406. <https://doi.org/10.1080/01434632.2018.1429454>.
- Bourdieu, P. 1977. The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, 16 (6), 645–668. <https://doi.org/10.1177/053901847701600601>.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Busch, B. 2017. Expanding the notion of the linguistic repertoire: On the concept of *Spracherleben* – the lived experience of language. *Applied Linguistics*, 38 (3), 340–358. <https://doi.org/10.1093/applin/amv030>.
- Cook, V. J. 1999. Going beyond the native speaker in language teaching. *TESOL Quarterly*, 33 (2), 185–209. <https://doi.org/10.2307/3587717>.
- Davies, A. 2003. *Native Speaker: Myth and Reality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- De Fina, A. 2013. Positioning level 3: Connecting local identity displays to macro social processes. *Narrative Inquiry*, 23 (1), 40–61.
- Doerr, N. 2009. Investigating “native speaker effects”: Toward a new model of analyzing “native speaker” ideologies. Teoksessa N. Doerr (toim.) *The native speaker concept: Ethnographic investigations of native speaker effects*. Berlin: De Gruyter Mouton, 15–46.
- Euroopan neuvosto 2003. *Eurooppalainen viitekehys: kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys*. Helsinki: WSOY.
- Georgakopoulou, A. 2007. *Small stories, interaction and identities*. Amsterdam: John Benjamins.
- Georgakopoulou, A. 2015. Small stories research: Methods – analysis – outreach. Teoksessa A. De Fina & Georgakopoulou (toim.) *The handbook of narrative analysis*. Wiley-Blackwell, 255–271. <https://doi.org/10.1002/9781118458204.ch13>.
- Hakoniemi, K. 2020. *Pitkään Suomessa asuneiden ikäihmisten kielielämäkertojen käännekohdat*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202011246747>.
- Heimonen, J. 2014. Yleisten kielitutkintojen järjestäjän näkökulmaa. Teoksessa T. Leblay, T. Lammervo & M. Tarnanen (toim.) *Yleiset kielitutkinnot 20 vuotta*. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 16/2014. Helsinki: Opetushallitus, 148–153. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leblay-t.-lammervo-t.-ja-tarnanen-m.-toim.-yleiset-kielitutkinnot-20-vuotta.-2014.pdf>.
- Howard, M., R. Mougeon & J.-M. Dewaele 2013. Sociolinguistics and second language acquisition. Teoksessa R. Bayley, R. Cameron & C. Lucas (toim.) *The Oxford handbook of sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press, 340–359.
- Hyltenstam, K. 1984. *Svenska som andraspråk: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Intke-Hernandez, M. 2020. *Maahanmuuttajien arjen kielitarinat: Etnografinen tutkimus kieliyhteisöön sosiaalistumisesta*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 103. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6838-2>.

- Ivaska, I. 2015. *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakenneanalyysi*. Annales Universitatis Turkuensis C 409. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6204-4>.
- Kalliokoski, J. 2008. Suomi toisena kielenä ja koulussa kirjoittaminen. Teoksessa S. Routarinne & T. Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Tietolipas 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 349–370.
- Kenttälä, M. 2007a. *Kieli käyttöön: Suomen kielen alkeisoppikirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kenttälä, M. 2007b. *Kieli käyttöön: Suomen kielen jatko-oppikirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kurhila, S. 2000. Keskustelunanalyysin esittelyä ja rajankäyntiä Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, 359–381.
- Kurhila, S. 2004. Clients or language learners: Being a second language speaker in institutional interaction. Teoksessa R. Gardner & J. Wagner (toim.) *Second language conversations*. London: Continuum, 58–74.
- Latomaa, S. & V. Tuomela 1993. Suomi toisena vai vieraana kielenä? *Virittäjä*, 97 (2), 238–245. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38582>.
- Lehtimaja, I. 2012. *Puheen suuntia luokkahuoneessa: Oppilaat osallistujina yläkoulun suomi toisena kielenä -tunnilla*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7583-4>.
- Lehtonen, H. 2015. *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- Lilja, N. 2020. *Ongelmista oppimiseen. Toisen aloittamat korjausjaksot kakkoskielisessä keskustelussa*. Jyväskylä Studies in Humanities 146. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4116-1>.
- Lindeman, L. & K. Piironen 2020. Talent Boost ja SIMHE: yhdessä eteenpäin. Teoksessa H. Stenberg, M. Antikainen, E. Lintala & M. Roivas (toim.) *Yhdessä kohti osaajien Suomea – oivalluksia maahanmuuton vastuukorkeakoulutoiminnasta*. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisuja, TAITO-sarja 63. Helsinki: Metropolia, 187–195. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-253-7>.
- Martin, M. 1995. *The map and the rope: Finnish nominal inflection as a learning target*. Studia Philologica Jyväskyläensia 38. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Martin, M. 1997. Kakkoskielen harjoittelua. *Virittäjä*, 101 (1), 138–142. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38952>.
- Martin, M. 2000. U-verbit – Suomalaista kohteliaisuutta parhaimmillaan? *Virittäjä*, 104 (2), 289–295. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40012>.
- Muikku-Werner, P. 1993. *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio: julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Opetushallitus 1994. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2011. Yleisten kielitutkintojen perusteet 2011. Määräys 24/011/2011. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/yleisten-kielitutkintojen-perusteet-2011.pdf>.
- O'Rourke, B., J. Pujolar & F. Ramallo 2014. New speakers of minority languages: the challenging opportunity – Foreword. *Special Issue: New Speakers of Minority Languages: The Challenging Opportunity*. *International Journal of the Sociology of Language*, 231, 1–20. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0029>.

- O'Rourke, B. & F. Ramallo 2013. Competing ideologies of linguistic authority amongst new speakers in contemporary Galicia. *Language in Society*, 42 (3), 287–305. <https://doi.org/10.1017/S0047404513000249>.
- Ortega, L. 2013. SLA for the 21st century: Dicipinary progress, transdisciplinary relevance, and the bi/multilingual turn. *Language Learning*, 63 (1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2012.00735>.
- Paananen, J. 2019. *Yhteisymmärryksen rakentaminen monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla*. Annales Universitatis Turkuensis C 465. Turku: University of Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7557-0>.
- Pasanen, A. 2015. *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos & Suomalais-ugrilainen seura. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5667-70-7>.
- Piller, I. 2002. Passing for a native speaker: Identity and success in second language learning. *Journal of Sociolinguistics*, 6 (2), 179–206. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00184>.
- Rampton, B. 1995. *Crossing. Language and ethnicity among adolescents*. London: Longman.
- Ruuska, K. 2016. Between ideologies and realities: Multilingual competence in a languagised world. *Applied Linguistics Review*, 7 (3), 353–374. <https://doi.org/10.1515/applirev-2016-0015>.
- Ruuska, K. 2019. Languagised repertoires: How fictional languages have real effects. Teoksessa J. Jaspers & L. Madsen (toim.) *Critical perspectives on linguistic fixity and fluidity: Languagised lives*. New York/London: Routledge, 53–75.
- Ruuska, K. 2020. *At the nexus of language, identity and ideology: Becoming and being a highly proficient second language speaker of Finnish*. JYU Dissertations 309. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8366-6>.
- Saarinen T., H. Vaarala, E. Haapakangas & E. Kyckling 2016. *Kotimaisten kielten koulutustarjonta kansainvälisille korkeakouluopiskelijoille*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6632-4>.
- Schleicher, N. & M. Suni 2021. Healthcare professionals on the move: Investing in learning a new language for work. *Lähivördlusi – Lähivertailuja* 31, 191–228. <https://doi.org/10.5128/lv31.06>.
- Seilonen, M., Suni, M., Härmälä, M. & R. Neittaanmäki 2016. Ammatillisen kielitaidon arviointikokeilu terveydenhuollon alalla. Teoksessa A. Huhta & R. Hildén (toim.) *Kielitaidon arviointitutkimus 2000-luvun Suomessa*. AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 9. Jyväskylä: Soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 110–141. <https://journal.fi/afinla/article/view/60850>.
- Scotson, M. 2020. *Korkeakoulutetut kotoutujat suomen kielen käyttäjinä. Toimijuus, tunteet ja käsitykset*. JYU Dissertations 271. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8259-1>.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Siitonen, K., M. Nikulin & E. Reunanen 2017. *Suomenoppijoiden kieli avautuu tutkijoille korpusten avulla*. <https://blogit.utu.fi/suomisugri/2017/06/01/suomenoppijoiden-kieli-avautuu-tutkijoille-korpusten-avulla/> [luettu 8.8.2021].
- Suni, M. 1996. *Merkitysneuvottelut syntyperäisen suomenpuhujan ja suomenoppijan keskusteluissa*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- Suni, M. 2017. Teoksessa J. Angouri, M. Marra & J. Holmes (toim.) *Negotiating boundaries at work. Talking and transitions*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 197–215.

- Tervola, M. 2019. *Maahanmuuttajalääkärien suomen kielen taito ja kielitaitotarpeet. Erityisalan kielitaidon näkökulma lääkärin työhön*. Tampere University Dissertations 92. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1164-3>.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2020. *Talent boost -toimenpideohjelma*. TB_toimenpideohjelma_syksy2020.pdf [luettu 8.8.2021].
- Vaarala, H. 2009. *Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskusteleivat nykynovellista?* Jyväskylä Studies in Humanities 129. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3773-7>.
- Varonis, E. M. & S. M. Gass 1985. Non-native/non-native conversation: A model for negotiation of meaning. *Applied Linguistics*, 6 (1), 71–90. <https://doi.org/10.1093/applin/6.1.71>.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 40–61.*

Nina Reiman ja Marja Seilonen
Jyväskylän yliopisto

Mitä kielitaidon arvioinnin pilottitesti paljastaa kotoutumisvaiheessa olevien korkeakoulutettujen suomenoppijoiden kirjoittamistaidosta? ¹

This article focuses on the writing skills of L2 learners who have moved to Finland in their adulthood, and who have completed their degree prior to arrival, or are qualified for higher education. The learners aim to finish their interrupted degree studies or complement a prior degree. It is therefore important for them to acquire writing skills sufficient for academic purposes. This paper presents some results of the qualitative analysis of learners' writing performances in a digital pilot test of the National Certificate of Proficiency examination. The focus is on the overall performance in the test, the use of impersonal constructions, and the ability to vary formal and informal registers according to task and situation. Even though the writing skills seem lower than expected, the writers are able to use the necessary zero person constructions idiomatically. The ability to distinguish between registers, however, is not yet systematic.

Keywords: higher education, second language, writing

Asiasanat: kielitutkinnot, kirjoittaminen, korkeakoulutetut, suomi toisena kielenä

---

1 Artikkelia on päivitetty 19.9.2022.

1 Johdanto ja tutkimuskysymykset

Toisen kielen oppimisessa kirjoittamisen taidot kehittyvät usein hitaammin kuin muut kielitaidon osa-alueet. Kirjoittaminen on kuitenkin kriittinen taito muun muassa opiskelun ja asiantuntijatyössä toimimisen kannalta. Yliopistossa jo opiskelevien suomea toisena kielenä (S2) käyttävien kielitaitoa on tutkittu muun muassa Edistyneiden suomenoppijoiden korpusta (LAS2) hyödyntäen. Kyseinen korpus on saanut alkunsa Turun yliopistossa Kirsti Siitosen käynnistämän Suomen kielen klinikan (SIMHE) ohessa. Kirsti Siitonen oli laajasti kiinnostunut kirjoitetusta oppijansuomesta ja tutki aihetta muun muassa syntaksin ja morfologian kysymysten sekä geneeristen ilmausten käytön ja oppimisen näkökulmista (esim. Siitonen 1999, 2000; Siitonen & Niemelä 2011; Ivaska & Siitonen 2011, 2017). SIMHE-kieliklinikka on lisäksi ollut yksi edelläkävijä pyrkiessään edistämään suomea toisena kielenä puhuvien akateemisten opiskelijoiden kielitaitoa ja integroimaan kieliopintoja heidän opiskelualojensa sisältöihin. (Jokela ym. 2020.)

Tässä artikkelissa tarkastelemme korkeakoulutettujen kotoutumisvaiheessa olevien suomenoppijoiden kirjoittamisen taitoja. Tämän tutkinto-opintoihin vasta suuntaavan kohderyhmän kielienoppimis- ja koulutustarpeisiin on alettu viime vuosina kiinnittää Suomessa enenevässä määrin huomiota (ks. esim. TEM 2020; AKVA 2021; JYU.INTEGRA 2021; KOROKE), mutta tutkimusta heidän kielitaidostaan ei toistaiseksi vielä juurikaan ole. Koska oppijoiden tavoitteena on jatkaa keskeytyneitä korkeakouluopintojaan tai täydentää aiempaa tutkintoaan suomalaisten pätevyysvaatimusten mukaiseksi, he tarvitsevat tulevaisuudessa opintoissaan ja työelämässään monipuolisia kirjoittamisen taitoja.

Kutsumme aineistomme kirjoittajia tässä artikkelissa oppijoiksi, koska he olivat aineistonkeruuhetkellä suomen kielen oppimiseen keskittyvässä koulutuksessa. Viittaamme heihin myös kirjoittajina ja (digipilottiin) osallistujina. (Kielenkäyttäjien liittyvästä terminologiasta S2-kontekstissa, ks. Ruuska & Suni tässä teoksessa.) Aineistomme kirjoittajat ovat laatineet tekstinsä kokonaan sähköisesti osana laajempaa Yleisten kielitutkintojen (YKI) kirjoittamisen arviointipilottia, jossa tavoitteena oli testata muun muassa sähköisen testiympäristön toimivuutta sekä verkkoympäristöön mukautettuja tehtäviä (ks. Honko ym. 2021). S2-oppijoiden YKIn kirjoittamisen osakokeessa suoriutumisesta ja testisuoritusten piirteistä on olemassa tutkimustietoa (esim. Seilonen ym. 2016; Seilonen & Suni 2015, 2016), mutta digitaalisessa ympäristössä tuotettua arviointiaineistoa on kirjoittamistutkimuksessa käytetty tähän mennessä melko vähän.

Tutkimuksen aineisto on kerätty korkeakoulutetuilta suomenoppijoilta yliopistokontekstissa tapahtuvan kotoutumiskoulutuksen aikana (aineistosta ja menetelmistä ks. luku 3). Koulutus on suunnattu oppijoiden tavoitteiden mukaisesti siten, että jo kotoutumisvaiheessa suomen kielen taitoa kehitetään peruskielitaidon sijaan tavoitteellisemmin kohti akateemisia opiskelunvalmiuksia ja oman alan asiantunti-

juutta. Kielenoppiminen on integroitu yliopiston sisältöaineiden ja akateemisten taitojen oppimiseen. Koulutuksen lähtökohta kielitaidon kehittämiseen on näin ollen kielen sosiaalista luonnetta ja käyttöä painottava. Kieltä opitaan ja erilaisiin kielenkäyttötapoihin soviaistutaan osana yliopistoyhteisöä, vuorovaikutuksessa kieliympäristön ja toisten kielenkäyttäjien kanssa. Kielen oppiminen tapahtuu merkityksellisissä konteksteissa kieltä käyttämällä (esim. Barlow & Kemmer 2000).

Lähestymme aineistoamme arvioinnin, muodollisten ja epämuodollisten tekstilajien hallinnan ja yleistävän kielellisen funktion käytön kannalta. Suomen kielessä argumentoivissa teksteissä tyypillisiä ovat esimerkiksi impersonaalikonstruktiot, joiden funktiona on yleistää esitetty ketä tahansa koskevaksi. Näitä näkökulmia tarkastelemme seuraavien tutkimuskysymysten valossa: 1. Miten korkeakoulutetut kotoutumisvaiheessa olevat suomenoppijat suoriutuvat Yleisten kielitutkintojen kirjoittamisen osakokeen sähköisistä tehtävistä? 2. Miten kyseiset suomenoppijat käyttävät yleistäviä ilmauksia? ja 3. Miten S2-kirjoittajat ilmentävät muodollista ja epämuodollista rekisteriä?

2 Taustaa

2.1 Käyttöpohjainen konstruktioajattelu

Artikkelimme lähestymistapaa kielenoppimiseen voisi luonnehtia käyttöpohjaiseksi konstruktioajatteluksi (ks. esim. Kotilainen 2007; Kajander 2013; Ivaska 2015). Oppiminen ymmärretään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kielenkäytön myötä tapahtuvaksi, jolloin kyseessä on sekä sosiaalinen että kognitiivinen prosessi (esim. Beckner ym. 2009; Cadierno & Eskildsen 2015). Kielen säännönmukaisuuksien nähdään kehkeytyvän käytöstä havaittujen esiintymien pohjalta (esim. Bybee 2008: 216–218). Näitä ympäristön esiintymiä oppijat ottavat aluksi käyttöön pitkälti ulkoa opittuina, analysoimattomina kokonaisuuksina eli kiteytyminä (*chunks*, esim. *puhun suomea*; ks. N. Ellis 2003: 75–76). Käytöstä opituissa kiteytymissä yhdistyvät alusta saakka kielellinen muoto, sen merkitys sekä ainakin alustava ymmärrys siitä, missä tilanteessa ilmausta voi käyttää. Tällainen aluksi leksikaalisesti täytettynä opittu ilmaus alkaa avautua variaatiolle, kun oppija huomaa, että ilmausmalliin voi sijoittaa tietyin ehdoin myös muita, uusia leksikaalisia elementtejä (esim. *puhun X_{PART}*, *puhun arabiaa/kiinaa/ruotsia*) ja sitä voi yhdistellä toisten ilmausten kanssa (esim. *mun pitää puhua enemmän suomea*). Toistuvasti oppimisympäristössä kohdatut, toisiaan muistuttavat esiintymät ohjaavat näin havaitsemaan ilmauksen taustalla olevaa säännönmukaisuutta. Oppijalle alkaa hahmottua kielenkäyttöön perustuva yleistys siitä, millainen ilmaus on tyypillisesti muodoltaan sekä missä merkityksessä

ja yhteydessä sitä vakiintuneesti käytetään. (Hopper 1998; N. Ellis 2002; Tomasello 2003; Bybee 2008; Goldberg & Suttle 2010.)

Sekä kiteytyneitä että osin tai kokonaan avoimia muodon ja merkityksen yhdistäviä yksiköitä kutsutaan käyttöpohjaisessa ajattelussa *konstruktioksi*. Kukin konstruktio on näin ollen määritelty yhtä aikaa syntaktisesti, semanttisesti ja pragmaattisesti, ja kukin niistä on olemassa tiettyä käyttötarkoitusta varten. (Goldberg 2006.) Tässä näkökulmassa keskeistä on, että kielen tarkastelussa kiinnitetään huomiota laajempiin yksiköihin ja niitä käsitellään nimenomaan kokonaisuuksina. Taustalla on konstruktiokieliopin kognitiivinen perusoletus siitä, että kielen ymmärtäminen ja prosessointi tapahtuu enimmäkseen suurehkoina informaatioyksiköinä. Yleistysten eli leksikaalisesti avointen konstruktioiden rinnalla kielenpuhujilla on muistissa ja käytössä runsaasti myös (ainakin osin) kiteytyneitä ilmauksia (esim. Langacker 1987; N. Ellis 2003). Kieltä opitaan ja käytetään pitkälti näiden valmiiden, sanatasoa laajempien yksiköiden varassa.

2.2 Yleistäminen sekä epämuodollinen ja muodollinen rekisteri

Erilaisten näkemysten ja mielipiteiden ilmaisemisessa tavallinen ilmaisukeino on yleistäminen. Tällöin esitetyn väitteen perusteluna toimii se, että ilmiö tai sen vaikutus ei koske vain argumentoijaa itseään tai rajattua ihmisryhmää, vaan laajemmin ketä tahansa tai määrittelemätöntä joukkoa.

Tässä artikkelissa tarkastelemme yleistävinä ilmaustapoina impersonaaleja, pääasiassa passiivia ja nollapersoonaa, jotka ovat suomen kielessä taajaan käytössä asioita yleisellä tasolla kuvattaessa. Koska nämä ilmaustavat ovat frekventtejä sekä puheessa että kirjoituksessa, niitä on oppijan helppo kielellisestä ympäristöstään omaksua ja ottaa käyttöön jo kielenoppimisen varhaisessa vaiheessa, A1-tasolta lähtien (ks. Seilonen 2013: 184; myös Siitonen 2000: 162). Passiivi ja nollapersoonaa (geneerinen yksikön 3. persoona, jossa verbiin ei liity ilmiäntekijää tai koki-jaa) ovat agentittomia rakenteita, joiden avulla päähuomio kiinnitetään toimintaan ja tekijä tai kokija taka-alastetaan (esim. Jokela 2012; ISK 2004: 1255–1256, 1284; Löflund 1998). Käsittelemme artikkelissamme lisäksi myös muita yleisen näkökulman mahdollistavia rakenteita, joita aineistosta nousee esiin.

Toinen kirjoittamisen taidon kannalta keskeinen näkökulma aineistossamme on se, kuinka oppijat mukauttavat ja varioivat kieltä tilanteen ja tekstilajin mukaan. Tähän kielenkäytön tilanteeseen vaihteluun viitataan yleisesti rekisterinä. Rekisteri on tietylle tai tietyn alan tekstilajille vakiintunut ja tunnusomainen kielimuoto, kielisysteemin osapotentialiaali. (Shore & Mäntynen 2006: 38–39; Shore 2020: 35–36.) Usein rekisterillä tarkoitetaan etenkin kielen muodollisuusastetta, ja suomen ope-tuksessakin tavallisin lienee erottelu epämuodollisen ja muodollisen rekisterin välillä, jolloin epämuodollinen rekisteri liitetään epävirallisiin ja muodollinen virallisiin miellettäviin käyttöyhteyksiin. Epämuodolliselle rekisterille ominaisena pidetään

muun muassa puhutun kielen piirteitä, kuten puhekielistä sanastoa, morfologiaa tai syntaksia. Muodollinen rekisteri taas nähdään usein synonyymina yleis- eli ”kirja”-kielisellem kielimuodolle. (Ks. esim. Karlsson 1983: 43–47; Kotimaisten kielten keskus 2017.) On selvää, että varsinkin nykyisissä sähköisissä viestintäympäristöissä kielimuotoja voi vain harvoin erotella näin tarkkarajaisesti. Epämuodollisen rekisterin käyttö on laventunut monenlaisiin kirjoitettuihin konteksteihin, ja rekisterin sisäläkin on runsaasti tilanteista vaihtelua siinä, kuinka puheenomainen kieli kulloinkin tuntuu sopivalta (ks. esim. Hakulinen 2003; Tiittula & Nuolijärvi 2013). Monessa kirjallisen viestinnän tilanteessa käytetään myös jonkinlaista hybridistä kielimuotoa, jossa on piirteitä niin epämuodollisesta tai ”puhekielisestä” kuin yleiskielisemmästäkin kielenkäytöstä.

S2-tutkimuksessa kielimuotojen variaatiota on tarkasteltu jonkin verran yhtäältä opetuksen ja toisaalta oppijoiden oman tuottamisen kannalta (lähinnä maisterintutkimatasolla, esim. Mäntykoski 1999; Sillankorva 2015; Luukka 2019). Kouluikäisille suomenoppijoille arjen vuorovaikutuksessa opittu puhuttu kieli toimii tärkeänä kirjoittamisen resurssina ja haasteena onkin yleiskielisen ja muodollisen rekisterin haltuunotto ja käyttö, kun tilanne sitä vaatii (esim. Kalliokoski 2008; Halonen 2009). Aikuisten oppijoiden tilanne on tyypillisesti päinvastainen: suomen oppituntien ulkopuoliset arkiset ja epämuodolliset kielenkäyttötilanteet voivat olla vähäisiä (ks. esim. Korhonen 2013: 68–69), ja myös opetuksen ja oppimateriaalien puhetilanteissa on pitkään painottunut varsin yleiskielinen rekisteri (ks. Tanner 2012; Luukka 2019).

3 Aineisto ja menetelmät

Pääaineistonamme on kahdentoista korkeakoulutustaisen opiskelijan suoritukset. Tutkimusaineisto on otos laajemmasta tekstiaineistosta, joka on kerätty Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksen hankkeessa ”Kirjoittaminen ja osallisuus digitalisoituvassa Suomessa” (Solki 2020–) osana YKIn digitaalisen kirjoittamisen testin pilotointia (ks. Honko ym. 2021). Tutkimusaineistoon on sisällytetty vain laajempaan tutkimuskäyttöön suostumuksen antaneiden osallistujien tekstit. Pilottiin osallistuessaan opiskelijat olivat opiskelleet suomea yhteensä vähintään 10 kuukautta ja enimmillään hieman yli kaksi vuotta, josta nykyisessä koulutuksessaan noin kahdeksan kuukautta. Koulutuksen alussa osallistujat arvioivat oman suomen kielen taitonsa olevan tasolla A1–B1.

Pilottitesti tehtiin tietokoneella digitaalisessa testiympäristössä, ja testiaika oli 60 minuuttia. Tehtävät olivat samantyyppisiä kuin varsinaisen YKI-testin kirjoittamisen osakokeessakin, jossa kirjoitetaan useampi, melko lyhyt ja tiivis teksti autenttista kielenkäyttöä simuloivissa tilanteissa. Jokainen osallistuja kirjoitti viisi tekstiä, jotka testin laatijat olivat määritelleet reagoitettaviksi (2), aloitteiksi (2) ja mielipide-

tekstiksi. Tehtävät noudattivat YKI-testin vakiintuneita tekstilajeja, mutta täsmällisiä tehtävänantoja ei testisalaisuuden vuoksi ole saatavilla. Yhteensä pilottisuorituksia on siis 60. YKIn tehtävänannoissa ei määritellä suoraan esimerkiksi tilanteen ja tekstilajin rekisteriä, vaan se on rakennettu tehtävien sisään kirjoittamisen kontekstiin. Aineiston jokaisen tekstin on arvioinut neljä YKI-arvioijaa kahdella asteikolla. Toinen oli YKIn keskitason testissä käytettävä asteikko, jonka mukaan suorituksesta voi saada taitotason alle 3, 3 tai 4. Toisessa asteikossa ovat olleet käytössä myös YKIn perustason taitotasot, jolloin suorituksesta on voinut saada tason alle 2, 2, 3 tai 4.

Varsinaisen pilottiaineiston lisäksi hyödynnämme artikkelissa tausta-aineistona etnografisluonteista koulutuksen tuntemusta sekä koulutuksen aikana kerättyä aineistoa. Tämän artikkelin toinen kirjoittaja on toiminut koulutuksen opettajana ja näin ollen osallistunut aineiston tuottaneen opiskelijaryhmän toimintaan (lingvisti-estä etnografiasta ks. Lehtonen & Pöyhönen 2020: 348). Hänellä on taustatietona esimerkiksi koulutuksen tavoitteet ja sisällöt sekä harjoitellut tekstilajit, osallistujien tuotokset koulutuksen aikana ja koulutuksen loppuhaastattelun aineisto. Kaiken koulutuksesta kertyneen aineiston tallentamiseen ja käyttämiseen on pyydetty opiskelijoilta tutkimusluvat.

Aineiston tarkastelussa käytämme laadullista teorialähtöistä lingvististä analyysia, jossa aineisto peilautuu teoreettisiin ideoihin ja esioletuksiin (Coffey & Atkinson 1996: 2; Jackson & Mazzei 2012; Mayring 2000). Analysoimme oppijankielen ilmauksia käytöstä kehkeytyvinä muodon ja merkityksen yhteenliittyminä eli konstruktioina (Goldberg 2006; Cadierno & Eskildsen 2015). Olennaista tarkastelussa on se, miten oppijat ilmaisevat teksteissään tiettyjä funktioita ja merkityksiä, kuten yleistävät tai ilmaisevat muodollisuutta ja epämuodollisuutta.

4 Tulokset

4.1 Suoriutuminen Yleisten kielitutkintojen sähköisistä kirjoittamisen tehtävistä

Ensimmäinen tutkimuskysymyksemme tarkastelee sitä, miten korkeakoulutetut kotoutumisvaiheessa olevat suomenoppijat suoriutuvat YKIn kirjoittamisen osakokeen sähköisistä tehtävistä. Taulukossa 1 osallistujien suoritukset on eritelty tehtävittäin. Tehtäväkohtaiset taitotasoarviot sekä YKIn perusasteikolla että laajennetulla asteikolla näkyvät myös aineistoesimerkkien yhteydessä. Emme kuitenkaan tarkastele yksittäisten suoritusten saamia arvioita analyysissa erikseen. Lisäksi olemme laskeneet osasuorituksista kirjoittamiselle kokonaisarvosanan, joka on tehtävien keskiarvo. Taitotasokeskiarvo näkyy oikealla viimeisessä sarakkeessa.

TAULUKKO 1. Taitotasoarviot tehtävittäin sekä kirjoittamisen kokonaistaso.

Osallistuja/ tehtävä	Reagointitehtävät		Aloitetehtävät		Mielipideteksti	Kokonaistaso
	T1	T2	T3	T4		
01	3	3	3	3	3	3
02	2/3	3	3	3/4	3	3
03	3	2	2/3	2	2	2
04	3/4	4	3/4	3	2	3
05	4	4	3	4	3/4	4
06	3	3/4	4	4	4	4
07	3	3	3	3	3	3
08	4	3	3	3	3	3
09	3	4	3/4	3/4	4	4
10	3	3	2/3	3	3	3
11	2	3	2/3	3	2	3
12	2	3	3	2	2	2

Osallistujista seitsemän sai testistä yleisarvosanan 3, joka vastaa B1-tasoa. Kolme osallistujaa puolestaan sai yleisarvosanaksi 4 (B2) ja kaksi osallistujaa 2 (A2). Lähes kaikki sijoittuvat siis kirjoittajina itsenäisen kielenkäyttäjän tasolle B. Eri tehtävistä suoriutumisessa ei yksittäisen osallistujan kohdalla näytä olevan juurikaan eroja, eikä tehtävien vaikeusasteiden mahdollinen vaihtelu näy tuloksissa.

Osallistujaryhmää ajatellen kiinnostavinta on se, kuinka kirjoittajat suoriutuivat mielipidetekstin laatimisesta, sillä he olivat koulutuksensa aikana harjoitelleet paljon erilaisia tapoja ilmaista mielipiteitä ja argumentoida. Mielipiteen ilmaiseminen ja tunnistaminen sekä tulkinta on keskeinen taito sekä opiskelutekstien kirjoittamisessa että lukemisessa. Voisikin olettaa, että osallistajat olisivat suoriutuneet tästä tehtävästä vähintään yhtä hyvin kuin muistakin. Kaksi osallistujaa on saanut arvion 4, kuusi arvion 3 ja neljä arvion 2. Yhtenä selityksenä perustasolle (alle 3) jäämiselle voi olla se, ettei aika ole riittänyt enää viimeisen tehtävän kirjoittamiseen. Toisaalta suoritukseen käytetty aika on yksi keskeinen muuttuja testitilanteessa, ja esimerkiksi kesken jäänyt tehtävä voi kertoa siitä, että taito ei riitä tekstin tuottamiseen määritellyn ajan puitteissa.

47 MITÄ KIELIT AidON ARVIOINNIN PILOTTITESTI PALJASTAA KOTOUTUMISVAIHEESSA OLEVIEN KORKEAKOULUTETTujen SUOMENOPPIJOIDEN KIRJOITTAMISTAIDOSTA?

Yleisin osallistujien saama taitotasoarvio on 3 eli B1, joka riittää mm. kansalaisuuden hakemiseen, moniin koulutuksiin sekä muun muassa terveydenhuollon alalla laillistamisprosessiin pääsemiseen (Valvira 2021), mutta ei kuitenkaan korkeakoulutuksen hakukelpoisuuteen. Yliopistojen hakukelpoisuuteen vaadittavan kielitaidon voi todentaa keskitason YKI-testillä, josta vaaditaan kaikilla kielitaidon osa-alueilla taitotaso 4.

Pilottitesti toteutettiin kokonaisuudessaan yhdeksän kuukautta kestäneen koulutuksen loppupuolella. Koulutuksen tavoitteena oli oppia ennen kaikkea oman koulutus- ja tieteenalan tekstien lukemista ja kirjoittamista. Digipilotin tehtävät sen sijaan arvioivat Yleisten kielitutkintojen tehtävien tapaan yleiskielitaitoa (ks. Leblay ym. 2014: 9) ja pyrkivät mallintamaan erilaisia arjen viestintätilanteita. Keskitason testissä arvioidaan YKIä esittelevän verkkosivun mukaan ”kykyä tuottaa ymmärrettävää tekstiä tuttavallisiin tai puolivirallisiin tarkoituksiin sekä kykyä kirjoittaa myös abstrakteista aiheista” (Solki 2021, Yleisten kielitutkintojen osakokeet). Autenttisuuden tavoitteesta huolimatta YKI-testin kaltaiset tehtävät voivat kuitenkin olla monelle osallistujalle melko vieraita, jos suomen opintojen ulkopuolisia kielenkäyttömahdollisuuksia ei arjessa juurikaan ole. Esimerkiksi terveydenhuollon alan ammatillisen kielitaidon arviointikokeilussa (Seilonen & Suni 2016: 134) kävi ilmi, että jotkut osallistujista kokivat ammatilliseen kielitaitoon liittyvät työtilanteita simuloivat tehtävät helpommiksi kuin yleistä kielitaitoa mittaavan YKIn. Heillä oli kokemusta oman alan eri työtilanteissa toimimisesta suomeksi, mutta ei työpaikan ulkopuolisia suomenkielisiä kontakteja. Tämä johtaa pohtimaan sitä, kuinka hyvin yleisen kielitaidon testi sopii osoittamaan kielitaidon riittävyyttä opiskelussa tai eri ammateissa toimimiseen (ks. myös Virtanen ym. 2021).

4.2 Yleistäminen ja persoonaan viittaamattomuus argumentoinnissa

Toinen tutkimuskysymyksemme tarkastelee sitä, miten aineistomme kirjoittajat käyttävät yleistäviä ilmauksia argumentoinnissaan. Yksi pilottiaineiston tehtävistä on ennalta määritelty argumentoivaksi tekstiksi, mutta muissakin tehtävissä näyttää tekstien perusteella olevan argumentoivia elementtejä (esim. erilaiset palautteet ja ehdotukset, joissa omaa näkemystä perustellaan). Argumentointi on laaja-alainen ilmiö, joten olemme tässä artikkelissa rajanneet tarkastelumme yleistämiseen kirjoittajien käyttämänä argumentointikeinona.

Pilottiaineiston lääkärikeskukselle suunnatussa palautetehtävässä kirjoittajat kuvaavat omaa asiakaskokemustaan, kommentoivat kokemuksen myönteisiä ja kielteisiä puolia sekä tekevät parannusehdotuksia lääkärikeskuksen toimintaan.

(1) on idea, jos olisi nettisivua. Siinä vaiheessa, ei tarvitse mennä terveyskeskukseen tai soittaa, kannatta vain varata aikaa tietokoneella kotona (05; 3)

- (2) Se on hyvä, että ei tarvitse odottaa paljon kun pääse lääkarille. Esimerkiksi, Jos soitan tänään, voisin saada aikaa huomiseksi. (07; 3)

Esimerkissä (1) kirjoittaja kehottaa lääkärikeskusta sujuvoittamaan toimintaansa ja ottamaan käyttöön verkkoajanvarauksen siitä syystä, että se olisi yleisesti asiakkaan kannalta käytännöllistä. Verkossa tapahtuvan ajanvarauksen hyötyjä kirjoittaja perustelee sillä, että verkkovarauksen käyttö vaikuttaisi toimenpiteisiin, joita asiakkaalta vaaditaan. Asiakkaan toiminnan kuvauksessa hän käyttää nollapersoonaista nesessiivikonstruktiota, jonka muodostavat nollapersoonaa, nesessiiviverbi ja A-infinitiivi (*ei tarvitse mennä; kannattaa varata*). Välttämättömyyttä ilmaiseva konstruktiio, jossa tekijä jää avoimeksi, on suomessa erittäin tavallinen, jopa yleisempi kuin persoonaviittauksen sisältävä variantti (Laitinen 1992: 116), joten kieliympäristön malli on vahvasti vaikuttamassa rakenteen omaksumiseen ja käyttöönottoon. Myös Siitonen (2000) sekä Varjo ja Jokela (2020: 236) ovat todenneet modaaliverbin sisältävien nollapersoonalauseiden olevan oppijoille tutuimpia.

Samanlainen nesessiivikonstruktiio on myös esimerkissä (2), jossa kirjoittaja toteaa asiakkaan kannalta olevan etu, että vastaanottoaikaa ei tarvitse odottaa kauan. Lisäksi kirjoittaja tarkentaa ja konkretisoi *minä*-muotoisella esimerkillä, mitä hän lyhyellä odotusajalla tarkoittaa. Myös *minä* on tässä yhteydessä tulkittavissa viittaussuhteiltaan avoimeksi (ks. Helasvuo 2007: 191) ja näin ollen yleistäväksi ilmaukseksi, sillä siinä kirjoittaja kertoo oman kokemuksensa, mutta esittää sen yleisempänä, muitakin koskettavana asiana, johon lukija voi samastua.

Seuraavissa esimerkeissä (3–5) kirjoittajat ovat käyttäneet passiivin sisältävää *jotakin voidaan tehdä jotenkin* -konstruktiota, jonka oppijat ovat voineet tavata esimerkiksi erilaisissa ohjeissa ja neuvoissa. Ilmaus näyttyy väitelluseena, mutta saa kuitenkin kontekstista riippuen usein epäsuoria direktiivisiä merkityksiä, joten se on tällaisessa käytössä myös mahdollisesti opittu (esim. Larjavaara 2007: 496).

- (3) Käytän muovia siivoustarvikkeina joka vikossa. Se voidaan käyttää kertakäyttöinen, vaan kierrätykseen. Kyllä, sen pitäisi muovin käyttöä mielestäni vähentään, ei tarvi. (04; 2 perusasteikolla / 2,5 laajennetulla asteikolla)
- (4) Minun ajanvaraus sujui hyvin. Mutta hieman enemmän huomiota voidaan kiinnittää ajoitukseen. Ehkä sairaan hoitajat voivat olla hieman ystävällisempiä. (04; 3/3,5)
- (5) Ajattelen, että ajanvaraus voidaan varata nettisivun kautta. Se voi olla helpommin asiakkaalle. Te voitte laittaa terveysaseman karttaa seinälle, siten asiakkaat voivat löytää huoneita helpommin. (09; 3/4)
- (6) Mutta palvelu oli hyvä ja nopea. Kaikki lääketieteelliset testit otettiin nopeasti. Henkilökunta oli ystävällinen ja kohtelias (01; 3)

Esimerkissä (3) kirjoittaja puhuu muovisista siivoustarvikkeista, joista hän mainitsee käyttöohjeen hengessä, että niitä voidaan yleisesti käyttää kertakäyttöisinä ja laittaa käytön jälkeen kierrätykseen.

Ohjeistava tarkoitus käy vielä selvemmin ilmi esimerkin (4) parannusehdotuksessa *Mutta hiemän enemmän huomiota voidaan kiinnittää ajoitukseen*, jossa passiivin käyttö persoonaan viittaamattomana toimii samalla myös kohteliaisuuskeinona. Kirjoittaja esittää lääkärikeskukselle kritiikkiä aikataulujen pitämättömyydestä ja kommentoi tässä yhteydessä vastaanottajan toimintaa epäsuoremmin passiivin avulla, viittaamatta suoraan tekijöihin, vaikka konteksti kertookin, että kyse on juuri heistä. Tämän jälkeen kirjoittaja tosin vielä kritisoi sairaanhoitajien asennetta hyvin suoraan, lieventäen argumenttiaan vain sanalla *ehkä*. Kahden argumentin vahva kontrasti ilmaisun suoruudessa voi kuvastaa sitä, että passiivin sisältävä konstruktio on opittu sellaisenaan, kokonaisuutena, kun taas jälkimmäisen lauseen muotoilu on itsenäisempi tuotos.

Esimerkissä (5) kirjoittajan *jotakin voidaan tehdä jossakin* –konstruktio on sekin kokonaisena ilmauksena opitun mallin mukainen eikä tällaisenaan toimi parannusehdotuksena, joksi se kuitenkin on tarkoitettu. Tässä muodossaan ilmaus viittaa nykyhetken tilanteeseen ja siihen, kuinka ajanvaraus on mahdollista tehdä, kun taas tulevan toiminnan muutokseen liittyvä ehdotus edellyttäisi vähintäänkin konditionaalimuotoisen passiivin käyttöä (*ajanvaraus voitaisiin tehdä*). Konstruktion kaikki puolet, muoto, merkitys ja käyttö, eivät ole kirjoittajalla hallinnassa.

Luontevaa ja kontekstissaan idiomaattista passiivin käyttöä edustaa puolestaan esimerkki (6), jossa puhutaan lääketieteellisten testien ottamisesta. Testien ja näytteiden otto liittyy terveydenhuollossa rutiinitoimiin, joissa keskeistä on toiminta, ei niinkään toimenpiteiden suorittajien nimeäminen. Näin ollen impersonaali on odotuksenmukainen valinta. Yleisesti ottaen sekä passiivia että infiniittisiä konstruktioita on pidetty tyypillisinä kielitaidon edistyneisyyttä osoittavina piirteinä (ks. R. Ellis & Yuan 2005; Robinson 2007; oppijansuomesta esim. Reiman 2011: 154). Aineistossamme oppijat kuitenkin käyttävät tällaisia konstruktioita jo varhemmin, vaikkakaan eivät aina täysin idiomaattisesti.

Pyrkimys yleistämiseen näkyy teksteissä myös silloin, kun kirjoittaja ei hallitse tavallisimpia tässä tarkoituksessa suomen kielessä käytettyjä rakenteita, passiivia ja nollapersoonaa (Seilonen 2013: 190).

- (7) Minä ajattelen että muovi on sekä hyödyllinen eli positiivinen että huono eli negatiivinen. Se on hyödyllinen, jos ihminen käyttää oikeasti esimerkiksi minä pesin ja käytoi Oivariinin pussin laitetaan marjaan tai heldemiä pakastiin kun Oivariini loppui, tai minä pesin iso kanan laatikon ja laitoin lelujaan, jne. Mutta se on huono ja vahingon luonnon jos ihminen ei laittaa muovin roskikseen tai heittää muovista luonnon, meriin, järviin. Koska joskus eläimiä tai kala voi syödä, puurea sen. Itseasiassa että me voimme oppetta muovista kuolussa tai laittaa roskin latikkon julkaipaikka.

Poliitikka voi parantaa yhteiskunnelle päätöksille käytetään muovin vähentään esimerkiksi järjestään muovi ja koristella. (11; 2,5/2)

Esimerkissä (7) kirjoittaja pohtii muovin uudelleenkäyttöä ja muovijätteen käsittelyä kautta tekstin yleisestä näkökulmasta, jota hänen oman toimintansa kuvaus taustoitaa tarkentavana yksityiskohtana. Tekstissään kirjoittaja kuvaa ensin, kuinka hän itse kierrättää, ja siirtyy sitten vähitellen kohti yleisempää aiheen käsittelyä. Yleistävyyttä hän ilmaisee tekstissä varioivasti eri rakenteiden avulla, joista kaikki kuitenkin eivät ole muodolliseen rekisteriin sopivia eivätkä idiomaattisiakaan.

Yleistävänä kirjoittaja käyttää ensinnäkin *ihminen*-subjektia, joka semanttisesti nollapersoonan tapaan viittaa määrittelemättömän, kenen tahansa yksilön toimintaan (*jos ihminen käyttää oikeasti; jos ihminen ei laittaa muovin roskikseen*), mutta tuo kuitenkin tekijän ilmi, toisin kuin nollapersoonana. (*ihminen/ihmiset*-ilmauksien vastineista eri kielissä ks. esim. Giacalone-Ramat & Sansò 2007: 96, 119, 124.) Seuraava askel kohti yleistävämpää teeman käsittelyä on monikon 1. persoonan mukaantulo agenttina. *Me* on tekstissä inklusiivinen, mutta määrittää kuitenkin vain väljästi joukon, johon kirjoittaja ilmaisee kuuluvansa ja johon lukijakin sisällytetään (*me voimme opettaa muovista koulussa*). Lukijan pääteltäväksi jää, ketkä kaikki lopulta kuuluvat tekstin *meihin*.

Ihminen- ja *me*-subjektin käyttö kuvastaa suomen opintojensa alkuvaiheessa olevan kirjoittajan strategioita selviytyä kielellisesti tilanteesta, jossa hänen ilmaisuvaramonsa ei riitä. Tarve yleisen näkökulman esittämiseen on olemassa, mutta kohdekielen mukaisia keinoja ei ole vielä hallinnassa. Kielitaidon perustasolla olevalla kirjoittajalla ei siis ole valinnan vaihtoehtoja siihen tapaan kuin edistyneellä suomenoppijalla, joka Siitosen (1999: 319) mukaan voi pelkästään semanttisen tarkkuuden ja tottumuksen vuoksi tarkoituksellisesti suosia ilmaisuja, joissa toiminnallinen subjekti käy ilmi, sen sijaan, että käyttäisi agentittomia rakenteita.

Kirjoittajalla on tekstissään kuitenkin pyrkimystä myös passiivin käyttöön, vaikka passiivimuotoja sisältävä lausekokonaisuus onkin sisällöltään vaikeammin tulkittava. Kiinnostavasti kuitenkin passiivimuotoiset yleistävät ilmaukset sisältyvät (yhtä lukuun ottamatta) tekstin viimeiseen lauseeseen, jossa muovinkäsittelyn teemassa on edetty arkiselta yksilötasolta yhteiskunnan rooliin ongelmanratkaisijana. Passiivin käyttö voisi viitata siihen, että kirjoittaja kokee impersonaalisen passiivin liittyvän pikemminkin abstraktimpiin näkökulmiin, joita politiikka ja yhteiskunta tekstissä edustavat. Lisäksi yhteiskunnallisen aspektin käsittely on kirjoittajalle oletettavasti vaativampaa, jolloin hän tekstiä tuottaessaan varmaankin punnitsee tarkemmin eri ilmaisuvalintoja ja tekee tietoisia valintoja kieliympäristön antamien viitteiden mukaan.

Myös monikon ensimmäisen persoonan avulla voi yleistää (Helasvuo & Laitinen 2006: 196), jolloin *me* jää viittaussuhteiltaan avoimeksi. Aineiston teksteissä *meidän* näkökulma on argumentoinnissa melko tavallinen varmaankin siksi, että muista kie-

51 MITÄ KIELITAIDON ARVIOINNIN PILOTTITESTI PALJASTAA KOTOUTUMISVAIHEESSA OLEVIEN KORKEAKOULUTETTUJEN SUOMENOPPIJOIDEN KIRJOITTAMISTAIDOSTA?

listä tuttu ilmaustapa sopii moneen yhteyteen ja monikon 1. persoonan rakenne on helppo tuottaa. Ilmaustapa on käytössä erityisesti sellaisissa kielissä, joissa passiivia vastaavaa rakennetta ei ole tai passiivi ei ole produktiivinen (esim. Keresztes 1995: 55).

- (8) Olen samaa mieltä siitä, että muovi on erittäin vaarallista meidän ympärille erityisesti valtameret ja meret ja se voi vahingoittaa luontoa ja eläimiä. Muovi saaste on valtava ongelma, eikä ole liian myöhäistä korjata se. On monia tapoja, voimme vähentää muovin käyttöä elämässämme. Esimerkiksi, kun käymme ruokakaupassa, muovin sijaan voimme tuoda oman laukun, joka on valmistettu muusta materiaalista, ja laittaa tavaramme siihen. (02; 3/3,5)

Kirjoittaja tuntuu viittaavan tekstissään (8) *me*-pronominilla sekä laajemmin ihmiskuntaan että suppeammin ruokakaupassa kävijöihin, jotka voivat välttää muovin käyttöä olemalla ostamatta kertakäyttömuovikasseja. Valittu näkökulma toimintaan on kauttaaltaan kollektiivinen, vaikka yksittäisen kaupassakävijän toimintaa voisi kuvata myös käyttäen geneeristä *minää*, *sinää* tai nollapersoonaa. Yksilöviittaus on varsinkin vaikuttamaan pyrkivissä teksteissä usein tehokkaampi argumentointikeino. Asian esittäminen joukon kannalta taas voi osaltaan etäännyttää lukijaa.

4.3 Muodollisen ja epämuodollisen rekisterin ilmentäminen

Eurooppalaiseen viitekehyksiin pohjaavissa asteikoissa kykyä erotella muodollinen ja epämuodollinen rekisteri pidetään tyypillisesti yhtenä taitotasojen B1 (YKI 3) ja B2 (YKI 4) erottavana piirteenä (ks. YKIn kirjoittamisen arviointikriteerit). YKI-testin keskitason tehtävilläkin tämän eron hahmottamista pyritään yleensä tavoittamaan. **Kolmas tutkimuskysymyksemme** liittyykin muodollisen ja epämuodollisen rekisterin vaihteluun. Olemme tarkastelleet aineistosta sitä, miten oppijat ilmentävät rekistereitä teksteissään, ja millä tavoin he osaavat varioida rekisteriä kontekstin mukaan.

Niin Yleisten kielitutkintojen kuin digipilotinkin tehtävänannot kuuluvat testisalaisuuden piiriin, joten tehtävänannot ei ole voinut sisällyttää aineistoon. Yleisesti tehtävänantojen muotoilu kuitenkin vaikuttaa siihen, millaista rekisteriä tehtävä kutsuu. Tehtävätyypeiksi on määritelty reagointi, aloite ja mielipide. Aineiston suoritusten perusteella näistä selvästi epämuodolliselta näyttää ensisilmäyksellä ainoastaan viesti, jossa rohkaistaan ja kannustetaan uutta työtä hakevaa ystävää. Tarkoituksena on todennäköisesti reagoida ystävän (*Niko*) lähettämään viestiin. Tässä epämuodollinen rekisteri tuntuisi liittyvän ainakin vastaanottajan tuttuuteen – ja mahdollisesti myös viestintäkanavaan. Sosiaalinen media ja pikaviestimet ohjaavat rekisteriä epämuodolliseen suuntaan myös sen vuoksi, että viestit kirjoitetaan niissä yleensä nopeasti ja lähettäjä tai kirjoittaja näkyy ilman erillistä allekirjoitusta. Näissä kanavissa myös viestitään tyypillisesti itselle tutuimpien henkilöiden

kanssa. Koska viestintäkanava vaikuttaa rekisteriin, on luultavaa, että digitaalisen pilottitestin muissakin tehtävissä on annettu sellainen esimerkiksi verkkokirjoittamisen konteksti, joka tarjoaa mahdollisuuden epämuodollisempaan rekisteriin. Muodollisimpia tehtävistä vaikuttaisivat olevan mielipideteksti ja lääkäriasemalle annettava palaute kehittämissuhteiksi.

Muodollinen rekisteri on aineiston teksteissä selvästi vallitseva, mikä on odotuksenmukaistakin. Aikuisilla oppijoilla ei välttämättä aina ole kovin runsaasti suomenkielisiä käyttökonteksteja arjessaan (esim. Korhonen 2013: 68–69), joten puhekieltä on usein tietoisesti opiskeltava (ks. Siitonen 2014). Puhuttua ja kirjoitettua kieltä käsiteltiin koulutuksessa alusta saakka rinnakkain, mutta monelle opiskelijalle puhuttu kieli oli aluksi melko vierasta ja vielä pitkään reseptiivisestikin haastavaa. Lisäksi koulutus toteutettiin osittain verkossa, jolloin välittömän kasvokkaisuoro-vaikutuksen harjoittelu oppitunneilla oli vähäisempää kuin perinteisissä lähiopetustilanteissa. Myös kokemus epämuodollisesta kielenkäytöstä ennen koulutusta saattoi olla vähäinen: useampi opiskelija oli asunut Suomessa vasta joitakin kuukausia. He eivät välttämättä olleet opiskelleet aiemmin suomea millään kurssilla, tai takana saattoi olla vain yksi verkkovälitteinen kotoutumiskoulutuksen suomen kurssi. Myös testitilanteen virallinen luonne on omiaan ohjaamaan kirjoittamista muodolliseen kirjoitetun kielen rekisteriin. Aineistossa onkin vain muutama teksti, jossa rekisteriä voi pitää kokonaisuudessaan epämuodollisena. Teksteissä näkyy myös sekarekisteriä, eli piirteitä sekä epämuodollisesta että muodollisesta rekisteristä. Osa tästä sekarekisterisestä kielenkäytöstä tuntuu etenkin verkkoviestinnässä tilanteeseen sopivalta, mutta toisinaan rekisterien vaihtelu tekstin sisällä vaikuttaa hieman epäkohdonmukaiselta.

Viestin kirjoittaminen ystävälle on luonteeltaan tuttavallinen tilanne, mutta pääsääntöisesti osallistujat käyttävät siinäkin melko muodollista rekisteriä. Seuraava esimerkki (9) on kuvaava:

- (9) Hei Niko,
Rehellisyys, on yksi tärkeimmistä asioista, jotka tulee saada oikein puhuessasi vahvuuksista ja heikkouksista haastattelussa.
Paljon onnea (02; 2,5)

Teksti on sisällöltään melko niukka ja kauttaaltaan muodollisen yleiskielen rekisterin mukainen. Alkutervehdys on kaikkiin konteksteihin soveltuva *hei* ja lopputoivotus asianmukainen *paljon onnea*. Muodollinen rekisteri näkyy muun muassa modaalisessa nesessiiviverbissä *tulee* sekä temporaalirakenteessa *puhuessasi vahvuuksista*. Temporaalirakenne on korostetusti kirjoitetun kielen rakenne (Ikola ym. 1989: 325–344). Myös modaalin *tulla*-verbi on ominainen ennen muuta muodolliselle asiatyylille, ja sitä käytetään etenkin ohjaavassa tai säätelevässä kielessä sekä sanomalehdissä esimerkiksi silloin, kun viitataan hallinnon tai instituutioiden toimiin (Ikola ym.

1989; Kangasniemi 1992; ISK 2004: §1500; Välihalo 2015). Aiemmissä aikuisten oppijansuomen tutkimuksissa modaalisen *tulla*-verbin on havaittu ilmaantuvan nesessiivikonstruktioihin vasta varsin edistyneessä vaiheessa, B2–C1-tasoilla (Seilonen 2013: 111; Haltia 2015: 65, 69). Vielä suomen taidoiltaan edistyneilläkin korkeakouluopiskelijoilla *tulla*-verbi on selvästi harvinaisempi kuin S1-verrokeilla (Ivaska 2014: 179–180). Sikäli on kiinnostavaa, että aineistomme kirjoittaja käyttää sitä tekstissä, joka on – ehkä sisällön suppeuden vuoksi – arvioitu tasolle 2,5. Rekisterissä saattaakin näkyä nimenomaan korkeakoulutaustaisille oppijoille suunnatun koulutuksen vaikutus: koulutuksen aikana oli luettu runsaasti muodollisia opiskelukontekstiin liittyviä tekstejä ja harjoiteltu myös niiden kirjoittamista.

Vaikka muodollinen rekisteri on viesteissä ystävälle selvästi tavallisempi kuin epämuodollinen, aineistossa on myös kolme selvästi epämuodollista rekisteriä noudattavaa viestiä, seuraavan esimerkin (10) tapaan:

- (10) Hei, ensimmäiseksi, älä stressaa! Kerro lyhyesti, sano, että oot hyvä työntekijä, luotettava jne. sulla on hyviä tietoteknisiä taitoja, puhut monia kieliä. Kaikki menee hyvin! Kerro miten se meni haastattelun jälkeen. Tsemppiä! (05; 4)

Kirjoittaja käyttää luontevasti epämuodollista kielimuotoa. Tyypillisiä ovat esimerkiksi puhekielen muodot, kuten *oot* ja *sulla*. Monet ilmaukset ovat niin tilanteen ja kohdekielen mukaisia, että vaikuttaa todennäköiseltä, että ne on opittu kielenkäytöstä pitkälti kiteytyneinä. Valmiit, analysoimattomina opitut kielelliset kokonaisuudet ovat tärkeä kielenkäytön resurssi (ks. esim. N. Ellis 2003; Eskildsen 2015). Esimerkiksi *älä stressaa* ja *kaikki menee hyvin* ovat tällaisia vakiintuneita, yleisestikin kokonaisuina, leksikaalisesti täytettyinä konstruktiona opittavia toivotteluja ja vakuutteluja. Myös muissa ilmauksissa on viitteitä ainakin osin kiteytymien varaan rakentuvista kokonaisuuksista (*sano, että oot X; puhua kieliä > puhut monia kieliä*). Yhden kiteytymän paljastaa sanajärjestyksen pieni oppijankielisyys (vrt. Lieven & Tomasello 2008: 190). Tekstin lopussa oppija kirjoittaa *Kerro miten se meni haastattelun jälkeen*. Sujuvamman tuntuinen sanajärjestys olisi *kerro haastattelun jälkeen, miten se meni*. Näyttääkin siltä, että *Kerro miten se meni* on opittu kokonaisuena ja analysoimattomana ilmauksena, jonka perään on sitten lisätty ajanilmaus.

Ystävälle lähetettävän viestin lisäksi epämuodollista rekisteriä näkyy jonkin verran myös kahdessa muussa tehtävässä. Toisessa kontekstina on kertoa, kenen kanssa haluaisi mennä ravintolaan ja toisessa ehdottaa, miten voisi kerätä rahaa tiettyyn tarkoitukseen. Näissä tehtävissä epämuodollinen rekisteri tuntuukin tilanteeseen sopivalta, jos viestitään sosiaalisessa mediassa tai vastaanottaja on tuttu harrastuksen parista. Seuraava esimerkki (11) on kiinnostava, koska siinä on puhekielen muotoja, mutta tekstinä se rakentuu enemmän muodolliseen, kirjoitetulle kielelle ominaiseen tapaan:

- (11) Mä haluaisin lähteä syömaan perheni kanssa. Kun mä näen hampurilaista mun tyttöni tulee mun mieleen, koska hän tykkää hampurilaisesta ja kanan siipista hirve paljon. Toisaalta, salaatti näyttää ihanalta ja mun vaimoni tykkää salaattista hyvin paljon. Lisäksi, mä tykkään sekä hampurilaisesta että salaattista. (09; 3,5)

Epämuodollista rekisteriä ilmentää muun muassa yksikön ensimmäisen persoonan persoonapronominin käyttö (*mä, mun*), mutta siinäkin on sekarekisterisyyttä: puhekielisen genetiivimuodon *mun* kanssa kirjoittaja käyttää yleiskieleen kuuluvaa possessiivisuffiksia *mun tyttöni, mun vaimoni*. Tämän kaltainen sekamuoto on kielenkäytössä harvinainen ja viittaa siihen, että kielimuotojen erottelu on tältä osin vasta hahmottumassa kirjoittajalle. Possessiivisuffiksien käytön vaikeudet ovat ylipäänsä tyypillisiä oppijansuomessa. (Ks. Siitonen & Mizuno 2010.) Epämuodollista rekisteriä edustavat persoonapronominien lisäksi myös *tykätä*-verbi sekä affektisävyinen intensiteettimäärite *hirve* (po. *hirveän*, ks. ISK 2004: 655). Tekstissään kirjoittaja pyrkii esittämään monipuolisia perusteluja, ja näitä hän jäsentää puolestaan muodollisen kirjoitetun kielen keinoin. Hän käyttää esimerkiksi asioiden välisiä suhteita kuvaavia ilmaisuja, kuten *toisaalta, lisäksi ja sekä että*, joiden käyttö osoittaa yleiskielistä rekisteriä ja poikkeaa viestin muusta tyylistä. Tämän voi olettaa liittyvän myös koulutuksessa kirjoitushetkellä meneillään olleeseen tutkimusraportin kirjoittamiseen, jonka yhteydessä tekstin jäsentelyyn kiinnitettiin erityistä huomiota.

Yhteisen hankkeen varainkeruuseen liittyviä ideoita kirjoittaja listaa (12) passiivalkuisin konstruktioin (ks. Seilonen 2013), jotka ovat kirjoitetulle tekstille epätyypillisiä. Jäljempänä tekstissä oleva monikon 1. persoonan käyttö täydentää kuitenkin ilmausten tulkintaa ja osoittaa, että kyseessä ovat *meihin* liittyvät inklusiiviset ilmaukset, joista pronomini puuttuu. Rekisteri onkin itse asiassa epämuodollisuutta tavoitteleva ja tilanteeseen varsin sopiva. Ensimmäisen persoonan pronominit *me* ja *mä* osoittavat pyrkimystä vähemmän muodolliseen kielenkäyttöön, vaikka koko tekstiä rekisteri ei aivan läpäisekään. Kirjoittaja käyttää esimerkiksi yleiskielistä persoonapronominia *sinä* sekä persoonapronominintonta yksikön 1. persoonan muotoa *olen*, joka on nimenomaan kirjoitetulle kielelle ominainen ja usein suositeltava muoto (ks. Lappalainen 2004: 80).

- (12) 1. Voidaan vuokrata kuntosalin, kun se on vapa.
2. Myös voidaan järjestää kilpailuja, mihin mennä lipun ostamisen jälkeen.
3. Hyvä idea voisi olla, että me myös voidaan myydä meidän t-paidat, pipot jne.
Mä voin aloittaa järjestämään kilpailuja, olen itse kiinnostunut. Mutta, mitä sinä ajattelet siitä? (05; 3,5/4)

Viestityyppisistä tehtävistä voi tehdä vielä sen huomion, että alkutervehdyksissä on jossain määrin yllättävää horjuntaa rekisterien välillä, vaikka koulutuksen alussa oli havainnointu epämuodollisten ja muodollisten viestien eroja. Viestit *Nikolle* alkavat

55 MITÄ KIELITAIDON ARVIOINNIN PILOTTITESTI PALJASTAA KOTOUTUMISVAIHEESSA OLEVIEN KORKEAKOULUTETTUJEN SUOMENOPPIJOIDEN KIRJOITTAMISTAIDOSTA?

useimmiten tervehdyksellä *Hei!* Sen sijaan palautteen lääkärikeskukseen useampi kirjoittaja aloittaa epämuodollisesti *Moi!*, kuten alla (13):

- (13) Moi! minun ajanvaraus oli klo:12.00 tänään Se meni hyvin. Minä kerroin lääkerille terveysongelmista. Hän yritti ymmärtä minua. Mutta Hän ymmärsi minut hieman kovasti. Koska valitettavasti minun suomen kieli vahan huona. Luulen että, minun tarvitsen X:n [kielen] tulki vielä, kun mene terveysasemalla. Terveisin XXX XXX (03; 2,5)

Aloituksen jälkeen palaute jatkuu pääsääntöisesti muodollisessa rekisterissä. Alkutervehdyksiä lukuun ottamatta yleiskielistä rekisteriä käytetäänkin johdonmukaisesti kaikissa aineiston palautteissa ja mielipideteksteissä. Näissä tehtävissä muodollinen kielimuoto vastaa hyvin tehtävien vaatimuksia ja on hyvin koulutuksen osallistujien hallussa.

5 Yhteenveto ja pohdinta

Korkeakoulutaustaisten suomenoppijoiden YKI-pilotti osoittaa, että melkein kaikilla osallistujilla on keskitason YKI-testissä vaadittava taito tuottaa tekstiä. Suoriutuminen on varsin hyvällä tasolla ottaen huomioon heidän suomen kielen opintojensa keston, joka vaihteli kymmenestä kuukaudesta hieman yli kahteen vuoteen. Kirjoittajat olivat keskimäärin itsenäisen kielenkäyttäjän tasolla, joka on muun muassa kotoutumiskoulutuksen tavoitetaso (OPH 2022). Osa suoriutui paremmin ja ylitti tavoitteet saavuttaen jo kotoutumisajalla edistyneen taitotason. Osa taas suoriutui tasolla 2, mikä on jossain määrin yllättävää, koska pilotin aikana koulutuksessa oli keskitytty juuri kirjoittamisen harjoitteluun. Kirjoittajat pyrkivät teksteissään käsittelemään asioita myös yleisestä näkökulmasta, mikä parhaimmillaan vaikuttaa tekstin abstraktiotasoon. Yleisellä tasolla esittämiseen he käyttävät tavallisimpia passiivin ja nollapersonan sisältäviä konstruktiota, kuten nesessiivisyyttä ilmaisevaa nollapersonakonstruktiota ja *jotakin voidaan tehdä jotenkin* -konstruktiota. Epämuodollisen ja muodollisen rekisterin käyttö puolestaan ei näytä vielä kovin systemaattiselta. Oppijat olivat koulutuksen myötä tietoisia rekisterien eroista ja tilanteisesta vaihtelusta, mutta epämuodollinen kielimuoto on heille selvästi muodollista vieraampi.

Kielenoppijoina korkeakoulutetut opiskelijat olivat kokeilunhaluisia ja rohkeita kielenkäyttäjiä (esim. Lesonen 2020), mikä ilmeni esimerkiksi siinä, että he olivat halukkaita toimimaan myös senhetkistä tasoaan vaativampien tekstien parissa. Heillä oli hyvät valmiudet havaita kielen ilmiöitä ja ottaa kieltä haltuun ympäristön tarjoumien avulla. Kieliympäristöstä on helppo tiedostamattaankin oppia sekä kirjoitetussa että puhutussa suomen kielessä hyvin yleinen välttämättömyyttä ilmaiseva nollapersonakonstruktiota (ilmiöstä ks. Jokela 2012; frekvenssiefektistä ks. N. Ellis 2002), jota kirjoittajat käyttävätkin luontevasti. *Jotakin voidaan tehdä jotenkin* -konstruktiota

kirjoittajat taas käyttävät ohjeistavassa merkityksessä, jollaisena ilmaus onkin erilaisista ohjeista tuttu. Konstruktiota on kuitenkin sovitettu myös ehdotuksen ilmaiseamiseen, mikä kontekstissaan ei kuitenkaan ole kohdekielen mukainen. Tavallisten, idiomaattisten yleistystapojen lisäksi kirjoittajat voivat käyttää muitakin ilmauksia, joiden avulla yleinen, ketä tahansa koskeva näkökulma tulee esiin. Tällaisia ovat esimerkiksi geneeriset *minä, me* sekä *ihminen*, joista viimeksi mainitun käytön taustalla on varmaankin jonkin toisen kielen vaikutus (ks. Seilonen 2013).

Koulutuksen aikana oppijat olivat tottuneet toimimaan monenlaisissa digitaalisissa ympäristöissä, eikä testitehtävien tekeminen sähköisesti tuottanut heille vaikeuksia. Digipilotin tehtävissä tavoiteltiin luontevia verkkokirjoittamisen tilanteita, joissa olisi odotuksenmukaista tai ainakin hyvin mahdollista kirjoittaa epämuodollisessa rekisterissä. Erityisesti koulutuksen loppupuolella osallistujat olivat kirjoittaneet muodollisia, akateemiseen kontekstiin liittyviä tekstejä, esimerkiksi referaatin, esseen, tutkimusraportin ja oppimispäiväkirjoja. Tämä on voinut johtaa näihin rekistereihin kuuluvien piirteiden yleistämiseen myös niihin kielenkäyttötilanteisiin, joissa epämuodollinen rekisteri olisi luontevampi. Toisaalta osallistujilta puuttui niitä opetuksen ulkopuolisia kielenkäytön ja sen harjoittelun tilanteita, joissa pilottitestin aihepiireihin ja tekstilajeihin kuuluvia tekstejä olisi kirjoitettu. YKI-pilotin kielenkäyttötilanteet eivät välttämättä edusta tekstilajeja, jotka olisivat osallistujille tuttuja (ks. Virtanen ym. 2021). Joistakin teksteistä jää vaikutelma, että kirjoittaja on tietoisesti pyrkinyt lisäämään teksteihin epämuodollisia elementtejä, kun se on tuntunut kontekstiin sopivalta. Tämä viittaisi siihen, että tekstilajien ja kielimuotojen tilanteinen variaatio on alkanut jäsentyä. Myös arvioinnissa tätä tilanteenmukaisuutta on arvioitu: epämuodollisen rekisterin valinnalla kirjoittajat osoittavat paitsi kielellisten keinojen joustavuutta ja laajentumista myös monipuolisuutta tekstilajitaitoja. Kuten luvussa 4.3 kuvattiin, aikuisilla oppijoilla epämuodollisen rekisterin käyttö näyttää ainakin tällä ryhmällä olevan enemmän tietoisesti opiskelun tulosta, kun arjen käyttöympäristöt eivät sen haltuunottoa muutoin juuri tukeneet (vrt. Korhonen 2013).

Yleiskielitaitoa mittaavat testit palvelevat monenlaisia tarpeita, joten niiden on oltava aihepiireiltään ja tehtäviltään yleisiä. Esimerkiksi YKIä käytetään osoittamaan kielitaitoa kansalaisuuden hakemisessa sekä työn- ja koulutushauissa. Laajemman pohdinnan aihe on se, miten hyvin yleiskielitaidon testi, kuten YKI, sopii kaikkiin sille asetettuihin ns. portinvartijatehtäviin (ks. myös Virtanen ym. 2021; Seilonen ym. 2016). Voiko yleisiä aiheita hallitsemalla osoittaa kielitaitonsa esimerkiksi koulutushauissa, kun tavoitteena on oppiaineen opiskelussa tarvittavan kielitaidon todentaminen? Tilanne on tyypillinen monelle aikuiselle oppijalle. Alakohtaista tai opiskelukontekstiin liittyvää kielitaitoa voi olla paljonkin, mutta tämä osaaminen jää helposti näkymättömiin (McNamara 2022), jos kielitaitoa ei pääse näyttämään sellaisissa tilanteissa, joita korkeakouluopinnot tai ammattialan työtehtävät edellyttävät.

Kirjallisuus

- AKVA 2021 = AKVA – Akateemiset valmiudet -hanke 2021. *Akva on koulutus maahanmuuttajille, jotka haluavat opiskella yliopistossa*. Saatavilla osoitteessa <https://hyplus.helsinki.fi/hankkeet/akva-on-koulutus-maahanmuuttajille-jotka-haluavat-opiskella-yliopistossa-tai-ammattikorkeakoulussa/> [luettu 15.12.2021].
- Barlow, M. & S. Kemmer (toim.) 2000. *Usage based models of language*. Stanford: CSLI Publications.
- Beckner, C., R. Blythe, J. Bybee, M. H. Christiansen, W. Croft, N. C. Ellis, J. Holland, J. Ke, D. Larsen-Freeman & T. Schoenemann 2009. Language is a complex adaptive system: Position paper. *Language Learning*, 59(1), 1–29.
- Bybee, J. 2008. Usage-based grammar and second language acquisition. Teoksessa P. Robinson & N. C. Ellis (toim.) *Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition*. New York: Routledge/Taylor and Francis Group, 216–236.
- Cadierno, T. & S. W. Eskildsen (toim.) 2015. *Usage-based perspectives on second language learning*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Coffey, A. & P. Atkinson 1996. *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks & London: Sage.
- Ellis, N. C. 2002. Frequency effects in language processing. A review with implications for theories of implicit and explicit language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition* 24, 143–188.
- Ellis, N. C. 2003. Constructions, Chunking, and Connectionism: The Emergence of Second Language Structure. Teoksessa C. J. Doughty, & M. H. Long (toim.) *The handbook of second language acquisition*. Malden, MA: Blackwell, 63–103.
- Ellis, R. & F. Yuan 2005. The effects of careful within-task planning on oral and written task performance. Teoksessa R. Ellis (toim.) *Planning and task performance in a second language*. Amsterdam: John Benjamins, 167–192.
- Eskildsen, S. W. 2015. What counts as a developmental sequence? – Exemplar-based L2 learning of English questions. *Language Learning*, 65 (1), 33–62.
- Giacalone-Ramat, A. & A. Sansò 2007. The spread and decline of indefinite man-constructions in European languages. An areal perspective. Teoksessa P. Ramat & E. Roma (toim.) *Europe and the Mediterranean as linguistic areas. Convergencies from a historical and typological perspective*. Amsterdam: Benjamins, 95–132.
- Goldberg, A. E. 2006. *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, A. E. & L. Suttle 2010. Construction grammar. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 1(4), 468–477.
- Hakulinen, A. 2003. Vielä nyky-suomesta ja sen huollosta. Ovatko puhuttu ja kirjoitettu kieli erkaantuneet toisistaan? *Kielikello* 1/2003.
- Halonen, M. 2009. Puhutun kielen variantit resurssina monikielisten koululaisten kirjoitelmissa. *Virittäjä* 3/2009, 329–355.
- Haltia, H. 2015. *Modaaliverbien käyttö oppijansuomessa Eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoilla A2–C2*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Helasvuo, M.-L. 2007. Minä ja muut: Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. *Virittäjä* 2/2008, 186–206.
- Helasvuo, M.-L. & L. Laitinen 2006. Person in Finnish: paradigmatic and syntactic perspectives. Teoksessa M.-L. Helasvuo & L. Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective: case, space, and person in Finnish. Current issues in linguistic theory*. Amsterdam: Benjamins, 173–207.

- Honko, M., S. Rahikainen, T. Hirvelä & M. Bogdanoff 2021. Kokemuksia digitaalisen kirjoittamisen pilottitestistä Yleisissä kielitutkinnoissa. Esitelmäabstrakti, AFinLAN 50-vuotisjuhlasymposium.
https://www.jyu.fi/en/congress/afinla-2021/ohjelma/afinla_abstraktit_esitelmat.pdf.
- Hopper, P. J. 1998. Emergent grammar. Teoksessa M. Tomasello (toim.) *The new psychology of language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure, Volume I*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 155–175.
- Ikola, O., U. Palomäki & A.-K. Koitto 1989. *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ISK 2004 = Hakulinen, A., M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS:n toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ivaska, I. 2014. Mahdollisuuden ilmaiseminen S1-suomea ja edistynyttä S2-suomea erottavana piirteenä. *Lähivertailuja. Lähivörtlusi* 24, 47–80.
- Ivaska, I. 2015. *Edistyneen oppijansuomen konstruktio- ja korpustutkimusta: avainrakennepiirteitä korpustutkimuksella*. Annales Universitatis Turkuensis C 409. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Turku: Turun yliopisto.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2011. Avainrakennepiirteitä: Tapa tutkia oppijankielen rakennetta korpustutkimuksella. Teoksessa E. Lehtinen, S. Aaltonen, M. Koskela, E. Nevasaari & M. Skog-Södersved (toim.) *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 3*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 35–47.
<https://journal.fi/afinla/article/view/4455>.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017. *tehdessä*-konstruktio edistyneessä oppijansuomessa: Korpustutkimus ja oikeakielisyyssarviointien ristivalotus. *Sananjalka*, 59(59), 154–180.
<https://doi.org/10.30673/sja.66633>.
- Jackson A. & L. Mazzei. 2012. *Thinking with Theory in Qualitative Research. Viewing Data across Multiple Perspectives*. New York: Sage.
- Jokela, H. 2012. *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turun yliopiston julkaisu, sarja C osa 334. Turku: Turun yliopisto.
- Jokela, H., T. Kurki & S. Saarinen 2020. In memoriam Kirsti Siitonen (1951–2020). *Sananjalka*, 62(62), 276–280. <https://doi.org/10.30673/sja.95507>.
- JYU.INTEGRA 2021. *Marginaalista valtavirtaan – JYU.INTEGRA. Loppuraportti ja kansallinen selvitys korkeakoulutettujen ja korkeakoulukelpoisten maahanmuuttaneiden kouluttautumisen nykytilasta ja tulevaisuudesta Suomen yliopistoissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Monikielisen akateemisen viestinnän keskus.
https://movi.jyu.fi/kehittamistyo/integra/jyu-integra_marginaalista_valtavirtaan.pdf.
- Kajander, M. 2013. *Suomen kielen eksistentiaalilause toisen kielen oppimisen polulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 220. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kalliokoski, J. 2008. Suomi toisena kielenä ja koulussa kirjoittaminen. Teoksessa S. Routarinne & T. Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 349–370.
- Kangasniemi, H. 1992. *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica linguistica 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlsson, F. 1983. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: WSOY.
- Keresztes, L. 1995. Yksipersoonaiset (subjektittomat ja agentittomat) ilmaukset suomessa ja unkarissa. Teoksessa L. Keresztes, J. Leskinen, S. Maticsák (toim.) *Hungarologische Beiträge. Finnisch-ugrische kontrastive untersuchungen 3*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korhonen, S. 2013. *Oppijoiden suomi: koulutettujen aikuisten käsitykset ja kompetenssit*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

- KOROKE = KOROKE – korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ohjaus- ja kieliklinikka. Saatavilla osoitteessa <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/suomen-kieli-ja-suomalais-ugrilainen-kielentutkimus/koroke> [luettu 15.12.2021].
- Kotilainen, L. 2007. *Konstruktoiden dynamiikka*. Suomen kielen ja kirjallisuuden laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kotimaisten kielten keskus 2017. *Kielitoimiston kielioppiopas*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 178. 4., korjattu painos.
- Laitinen, L. 1992. *Välttämättömyys ja persoona: suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Langacker R. W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1. Theoretical pre-requisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lappalainen, H. 2004. *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Larjavaara, M. 2007. *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1077. Helsinki: SKS.
- Leblay, T., T. Lammervo & M. Tarnanen (toim.) 2014. *Yleiset kielitutkinnot 20 vuotta*. Helsinki: Opetusallitus.
- Lehtonen, H. & S. Pöyhönen 2020. Lingvistinen etnografia toimintayhteisössä. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne, & K. Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 345–373.
- Lesonen, S. 2020. *Valuing variability: dynamic usage-based principles in the L2 development of four Finnish language learners*. Groningen: University of Groningen.
- Lieven, E. & M. Tomasello 2008. Children's first language acquisition from a usage-based perspective. Teoksessa P. Robinson & N. C. Ellis (toim.) *Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition*. New York, NY: Routledge, 168–196.
- Luukka, V. 2019. *Suomea suomeksi – mutta minkälaista? Suomi toisena kielenä -opettajien opetuspuheen rekisterit ja puhekielen asema S2-opetuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Löflund, J. 1998. *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Åbo Pargas: Åbo Akademis förlag.
- Mayring, P. 2000. Qualitative Content Analysis. Forum: *Qualitative Social Research* 1: 2, Article 20.
- McNamara, T. 2022. Language at work: migrants and Nordic workplaces Workshop 1, 13–14.6.2022, Stockholm.
- Mäntykoski, K. 1999. *Puhekielen piirteet peruskoulun päättävien maahanmuuttajaoppilaiden kirjoitelmissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- OPH 2022 = Opetushallitus 2022. *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet*.
- Reiman, N. 2011. Transitiivikonstruktio ikkunana syntaksin kehitykseen: Infiniittiset rakenteet ja passiivi taidon indikaattoreina S2-oppilaiden teksteissä. Teoksessa Lehtinen, E., S. Aaltonen, M. Koskela, E. Nevasaari & M. Skog-Södersved (toim.) *AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 3. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 142–157. <https://journal.fi/afinla/article/view/4465>.
- Robinson, P. 2007. Task complexity, theory of mind, and intentional reasoning: Effects on L2 speech production, interaction, uptake and perceptions of task difficulty. *International Review of Applied Linguistics*, 45, 237–257.
- Seilonen, M. 2013. *Epäsuora henkilöön viittaaminen oppijansuomessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Seilonen, M., M. Suni, M. Härmälä & R. Neittaanmäki 2016. Ammatillisen kielitaidon arviointikokeilu terveydenhuollon alalla. Teoksessa Huhta, A. & R. Hildén (toim.) 2016. *Kielitaidon arviointitutkimus 2000-luvun Suomessa. AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 9. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 110–141. <https://journal.fi/afinla/article/view/60850>.
- Seilonen, M. & M. Suni 2015. Puhetta työstä: kansainvälisten terveydenhuollon ammattilaisten suomen kielen puhumistaidon arviointi. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 2/2015, 27–43.
- Seilonen, M. & M. Suni 2016. Ohjeita, tietoa ja turvaa kielen keinoin. Ulkomailta palkatut sairaanhoitajat ammatillista suomen kielen taitoaan osoittamassa. *Lähivertailuja – Lähivördlusi* 26, 450–480.
- Shore, S. & A. Mäntynen 2006. Johdanto. Teoksessa S. Shore, A. Mäntynen & A. Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Shore, S. 2020. *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. – Perinteisestä funktionaaliseen lauseoppiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 2000. Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavana. Sananjalka. *Suomen Kielen Seuran vuosikirja* 42, 157–165.
- Siitonen, K. & M. Mizuno 2010. Suomen monitahoinen possessiivisuffiksi ja suomenoppija. Teoksessa E. Mikone, K. Siitonen & M.-M. Sepper (toim.) *Lähivördlusi. Lähivertailuja* 19. Tallinn: Eesti rakenduslingvistika ühing, 136–159.
- Siitonen, K. & J. Niemelä 2011. Mitä pitkittäistutkimus paljastaa edistyneiden suomenoppijoiden kielitaidosta? Teoksessa J. Laakso, P. Muikku-Werner & M.-M. Sepper (toim.) *Lähivördlusi. Lähivertailuja* 21. Tallinn: Eesti rakenduslingvistika ühing, 242–279.
- Siitonen, K. 2014. Emootiot oppijan puheeseen. – Ääntämisen opettamisesta näyttelemiseen. Teoksessa Y. Lauranto & M. Vehkanen (toim.) *Päätymätön projekti: Puhetta eri S2-foorumeilla*. Kakkoskieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 75–86.
- Sillankorva, N. 2015. *S2-opettajien käsityksiä puhekielen ja murteen opettamisesta*. Suomen kielen maisterintutkimus. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- Solki 2020. *Kirjoittaminen ja osallisuus digitalisoituvassa Suomessa*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/solki/tutkimus/hankkeet/kirjoittaminen-ja-osallisuus-digitalisoituvassa-suomessa> [luettu 15.8.2022.]
- Solki 2021 = Soveltavan kielentutkimuksen keskus 2021. Yleiset kielitutkinnot. Saatavilla osoitteessa <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/solki/yki> [luettu 30.9.2021].
- Tanner, J. 2012. *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus. Pyynnöt S2-oppikirjoissa ja autenttisisa keskusteluissa*. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard: Harvard University Press.
- TEM 2020 = Työ- ja elinkeinoministeriö 2020. *Talent boost -toimenpideohjelma*. Saatavilla osoitteessa <https://tem.fi/talent-boost> [luettu 15.12.2021].
- Tiittula, L. & P. Nuolijärvi 2013. *Puheen illusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1401. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

61 MITÄ KIELITAIDON ARVIOINNIN PILOTTITESTI PALJASTAA KOTOUTUMISVAIHEESSA OLEVIENT KORKEAKOULUTETTUIJEN SUOMENOPPIJOIDEN KIRJOITTAMISTAIDOSTA?

Valvira 2021. Terveysthuollon ammattioikeudet, kielitaito. Saatavilla osoitteessa <https://www.valvira.fi/terveydenhuolto/ammattioikeudet/kielitaito> [luettu 30.9.2021].

Varjo, M. & H. Jokela 2020. Nollasubjekttilauseiden luontevuus suomenoppijoiden näkökulmasta. Teoksessa H.-I. Härmävaara, J. Laakso, M.-M. Linkgreim, R. Pool (toim.) *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 30. Tallinn: Eesti rakenduslingvistika ühing, 207–242.

Virtanen, A., N. Reiman & T. Lehtonen 2021. Miksi korkeakoulutettu maahanmuuttanut ei pääse yliopistoon? – Yhdenvertaisuutta etsimässä. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(5). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/miksi-korkeakoulutettu-maahanmuuttanut-ei-paase-yliopistoon-yhdenvertaisuutta-etsimassa>.

Välitalo, L. 2015. *Täytymistä ilmaisevien modaaliverbien konteksti lehtiteksteissä ja internetin keskustelupalstoilla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston kielten ja kirjallisuuden yksikkö.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä.
In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 62–79.

Ari Huhta

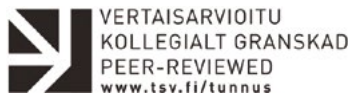
Jyväskylän yliopisto

Kielitaito ja psykolingvistiset taidot suomi toisena kielenä -lukemisen ja -kirjoittamisen selittäjinä

The study investigated young learners of Finnish as L2 from Russian-speaking families mostly in grades 3–6 in Finnish-medium schools. 169 pupils completed language tests in Finnish and Russian, and psycholinguistic measures of basic linguistic processes related to phonological awareness, retrieval of words from memory, and working memory. The study examined to what extent linguistic and psycholinguistic skills predict learners' Finnish L2 reading and writing. Regression analyses indicated that psycholinguistic factors (particularly processing Finnish phonemes) accounted for about 34% of variance in L2 reading and 38% in writing, whereas measures of language skills, mostly L2 skills (e.g., dictation, vocabulary) explained 45% of the variance in L2 reading and 51% in writing. Even when both types of measures were combined in the analyses, psycholinguistic factors explained a proportion of variance in L2 reading and writing. The study contributes to developing research-based diagnostic measures for Finnish L2 reading and writing.

Keywords: reading and writing in L2, diagnostic testing, psycholinguistic skills

Asiasanat: toisella kielellä lukeminen ja kirjoittaminen, diagnostinen testaus, psykolingvistiset tekijät

1 Johdanto

Tässä raportoitava tutkimus liittyy vieraan ja toisen kielen diagnostiseen arviointiin, joka pyrkii tukemaan oppimista ja muistuttaa siten formatiivista arviointia. Diagnostista ja formatiivista arviointia onkin aikaisemmin käytetty synonyymeinä kasvatustieteissä (käsitteiden analyysistä tarkemmin, ks. Huhta 2008). Diagnostinen arviointi tapahtuu usein opintojen alussa, kun oppijoiden lähtötaso halutaan selvittää opetuksen avuksi (esim. Ouakrim-Soivio 2016) tai oppijoiden ohjaamiseksi sopivantasoisille kursseille (engl. *placement*; Alderson 2005: 12). Formattiivinen arviointi ymmärretään puolestaan opetuksen aikana tapahtuvaksi ja oppimisprosessiin kohdistuvaksi (Ouakrim-Soivio 2016). Diagnostinen arviointi on siis määritelty hiukan eri tavoin ajasta ja tieteenalasta riippuen.

Tässä artikkelissa nojaudun vieraan ja toisen kielen arviointikirjallisuudessa 2000-luvulla yleistyneeseen määritelmään, jossa diagnostinen arviointi nähdään toimintana, joka pyrkii kuvaamaan, ennustamaan ja selittämään osaamisen vahvuuksia ja etenkin heikkouksia (esim. Alderson 2005; Lee 2015; Huhta tulossa). Arviointi voi tapahtua missä tahansa vaiheessa oppimisprosessia. Sen päämäärä on tuottaa tietoa osaamisesta joko opettajalle tai oppijalle tai heille molemmille ja auttaa löytämään tapoja puuttua havaittuihin ongelmiin (Alderson ym. 2015; Huhta ym. tulossa). Etenkin luokkahuoneessa diagnostista ja formatiivista arviointia on vaikeaa ja harvoin edes tarkoituksenmukaista erottaa toisistaan. Tyypillistä diagnostiselle kielitaidon arvioinnille on kuitenkin pyrkimys ankkuroida se kielenoppimisen ja muiden relevanttien tieteenalojen teorioihin ja tutkimuksiin (Alderson 2005: 11; Lee 2015). Myös arviointivälineiden mahdollisimman huolellinen kehittäminen on tyypillistä diagnostiselle arvioinnille; pyritään laatimaan arviointitapoja, joita voidaan käyttää formaalissa opetuksessa opettajan johdolla, mutta myös itsenäisessä kielenoppimisessä (Huhta tulossa).

Diagnostinen arviointi nousi yhdeksi kielitaidon arvioinnin uusista suuntauksista 1997–2004 kehitetyn Dialang-järjestelmän¹ ansiosta (Alderson 2005; Alderson ym. 2015). Hankkeen aikana kävi selväksi, että diagnostisen arvioinnin teoria- ja tutkimuspohja oli erittäin ohut, joten alan kehittäminen vaatisi paljon uutta tutkimusta (Alderson 2005: 265–268), jota onkin syntynyt 15 viime vuoden aikana (kokoavasti, ks. Lee 2015; Huhta tulossa).

Yksi tapa ymmärtää kielenoppimista ja kehittää diagnostista arviointia on analysoida oppimisen eri vaiheissa (eri taitotasolla) olevien oppijoiden tuottamaa kieltä. Tässä erityisen hyödyllisiä ovat oppijankielen korpuksat, joita kootaan sekä

---

1 Dialang on monikielinen verkkoselaimen kautta suoritettava testistö, joka antaa käyttäjälleen palautetta kielitaidosta (mm. EVK-tasosta ja suoriutumisesta yksittäisissä tehtävissä) sekä neuvoja kielitaidon kehittämiseen. Sen avulla voi myös harjoitella kielitaidon itsearviointia. Dialang löytyy osoitteesta: <https://dialangweb.lancaster.ac.uk/>

kielitutkintoihin osallistujien suorituksista että tutkimushankkeissa kerätyistä aineistoista. Suomalainen esimerkki testisuorituskorpuksista on Yleisten kielitutkintojen korpus (Toivola & Tossavainen 2011), jossa on runsaasti S2-suorituksia (tutkinnon syntyvaiheista, ks. Martin ym. 1995). Kielenoppimisen tutkijoiden keräämiä korpuksia ovat puolestaan esimerkiksi kansanvälinen oppijansuomen korpus (Jantunen & Pirkola 2015) ja edistyneiden suomenoppijoiden korpus (Ivaska & Siitonen 2009). Oppijankielen analysoinnin merkitystä on kasvattanut etenkin Eurooppalainen kielten viitekehys (EVK; Council of Europe 2001, 2020; Bartning ym. 2010). EVK määrittelee taitotasot kielen käytön näkökulmasta – mitä kielen oppija osaa tyypillisesti tehdä kohdekielellä kullakin tasolla – muttei kerro, mitä kielellisiä keinoja oppijat tähän tarvitsevat.

Oppijankielen analysointi hyödyttää diagnostista arviointia lisäämällä ymmärrystämme eri taitotasoilla oleville oppijoille tyypillisistä kielen piirteistä. Tämä auttaa kehittämään esimerkiksi automaattisia kielen analyysivälineitä, joilla arvioidaan oppijan taitotaso suoraan hänen puhe- tai kirjoitussuorituksistaan ilman, että opettaja tai joku muu arvioi suorituksen. Tämä riittää esimerkiksi kielitutkinnoissa, joissa osallistuja saa vain yleisarvion esimerkiksi kirjottamisen taitotasosta (automaattisesta kirjoittamisen arvioinnista ks. Huhta ym. tulossa). Tällainen karkea arvio osaamisesta ei kuitenkaan riitä diagnostiseen arviointiin, vaan lisäksi vaaditaan kielen yksityiskohtaisempaa analyysiä esimerkiksi siitä, minkä piirteiden suhteen oppijan tuotos eroaa tietyille taitotasolle tyypillisistä suorituksista. Lisäksi täytyisi tietää, millaiset piirreprofiilit edustavat normaalia vaihtelua oppimisessa ja mitkä taas viittaavat todellisiin oppimisen ongelmiin.

Oppijankielen piirteiden analyysin ohella diagnostisen arvioinnin tutkimuksessa on käytetty toistakin lähestymistapaa, johon tässä artikkelissa raportoitava tutkimus nojautuu. Tämä lähestymistapa hyödyntää sekä kognitiivisen psykologian että kielitaidon rakenteen tutkimuksia (kokoavasti, ks. esim. Alderson ym. 2015). Näissä tutkimuksissa selvitetään, mistä osatekijöistä lukemisen ja kirjoittamisen kaltaiset laajemmat taidot koostuvat, miten taitojen hallintaa voidaan selittää (tai ennustaa) niiden osatekijöistä ja miten osatekijöiden harjoittelu voisi kehittää taitoja.

Lukemisen ja kirjoittamisen tutkimus antavat tukea sille, että näiden taitojen osatekijöiden selvittäminen auttaa kehittämään diagnostista arviointia. Nykykäsityksen mukaan lukeminen ja kirjoittaminen koostuvat useista ulottuvuuksista ja tasoista, ja niissä tarvitaan monia kielellisiä, kognitiivisia ja sosiaalisia tietoja ja taitoja (Alderson 2000; Grabe 2009; MacArthur & Graham 2016; Jeon & Yamashita 2021; Yoon & Burton 2021). Sujuva ja ymmärtävä lukeminen edellyttää lukuisten ns. alemman tason taitojen automatisoitumista. Näitä ovat mm. kirjainten ja kokonaisien sanojen nopea tunnistaminen ja yhdistäminen laajemmiksi kokonaisuuksiksi kuten lausekkeiksi ja virkkeiksi, mikä vaatii samalla tekstin nopeaa kieliopillista analyysiä. Näin lukija luo tekstimalliksi (engl. *text model*) kutsutun käsityksen lukemastaan tekstistä, mikä tarkoittaa sitä, että lukija yrittää saada selville kirjoittajan tarkoittamat

merkitykset (Grabe 2009). Sujuvassa kirjoittamisessa on kyse näiden perustaitojen automaattisesta soveltamisesta tekstin tuottamiseen. Lukemisen ja kirjoittamisen perustaidoissa keskeistä on fonologinen prosessointi, joka liittyy etenkin kirjainten ja äänteiden yhdistämiseen (alfabeettisissa kirjoitusjärjestelmissä) sekä työmuisti, jota vaaditaan tekstin elementtien ymmärtämisessä ja toisiinsa liittämisessä (Grabe 2009; MacArthur & Graham 2016).

Lukemisessa on myös kyse tekstin tulkinnasta eli ns. tilannemallin (engl. *situation model*) luomisesta lukuprosessin aikana, joka täydentää edellä kuvattua tekstimallia. Graben (2009) mukaan tilannemalliin vaikuttavat muun muassa lukemisen tarkoitus ja lukijan kokemukset ja tiedot tekstin aiheesta ja tekstityypistä sekä lukijan asenteet kirjoittajaa ja tekstin aihetta kohtaan. Tilannemalli voi siis olla lukijan hyvinkin henkilökohtainen tulkinta tekstistä ja erota kirjoittajan aiotuista merkityksistä eli tekstimallista.

Kirjoittamista ei tavallisesti hahmoteta teksti- ja tilannemallien avulla kuten lukemista, vaan prosessina, johon kuuluu tekstin suunnittelua, varsinaista kirjoittamista ja tekstin arviointia ja muokkausta, usein samanaikaisina tai lomittaisina tapahtumina (esim. Yoon & Burton 2021; Huhta ym. tulossa). Kuitenkin myös kirjoittaja pyrkii tyypillisesti sekä välittämään jonkin sisällön (ks. tekstimalli) että laatimaan tekstinsä esimerkiksi retoriselta rakenteeltaan sellaiseksi, että sillä on aiottu vaikutus – toisin sanoen kirjoittaja pyrkii myös jossain määrin ohjaamaan, millaisen tilannemallin lukija luo tekstistä.

Tässä artikkelissa raportoitava Dialuki-hankkeen osatutkimus kuuluu sellaiseen diagnostiseen arviointitutkimukseen, jossa selvitetään, mitä tekijöitä oppijoiden toisella kielellä lukemisen ja kirjoittamisen taustalta löytyy ja miten lukemista voidaan ennustaa näistä tekijöistä käsin (Alderson ym. 2015). Ennustajina käytetään tässä oppijoiden ensikielen taitoa ja muuta toisen kielen osaamista (esim. sanaston hallintaa), mutta myös lukemisen ja kirjoittamisen pohjana olevia psykolingvistisia taitoja kuten fonologisen prosessoinnin tehokkuutta ja työmuistia.

Suomi toisena kielenä -oppijoiden lukemisen ja kirjoittamisen taustalla olevia kielellisiä ja psykolingvistisia tekijöitä on tutkittu varsin vähän (ks. kuitenkin esim. Keränen 2019). Muilla kielillä tehtyä tutkimusta on jo varsin runsaasti, mukaan lukien ensikielen lukemistutkimusta (esim. Jeon & Yamashita 2014; Melby-Lervåg & Lervåg 2014; Landerl ym. 2021), ja niissä on todettu kielenkäytön taustalla olevien psykolingvististen perustaitojen kuten työmuistin, fonologisen tietoisuuden ja nopean sanahaun merkitys. Toisen kielen oppimisvaikeuksien taustalta on löydetty ongelmia ensikielen fonologisessa tietoisuudessa, mutta myös sen syntaksin hallinnassa (esim. Sparks & Ganshow 1993). Toisella kielellä lukemisen tutkimuksessa on selvitetty erityisesti sanaston ja rakenteiden hallinnan osuutta niissä; yleensä sanasto on osoittautunut jonkin verran merkittävämmäksi lukemistaidon ennustajaksi (kokoavasti, ks. esim. Alderson ym. 2015).

Dialuki-hankkeen nuoria suomalaisia englannin oppijoita koskevassa osassa käytettiin hyvin samanlaisia tutkimusvälineitä kuin tässä S2-oppijoiden tutkimuksessa. Siinä vertailtiin vahvoja ja heikkoja englannin lukijoita toisiinsa; heillä vieraan kielen muu osaaminen (eli muu kuin lukeminen) erotteli heikot ja vahvat lukijat toisistaan hyvin selvästi (etenkin sanelu- ja sanastotestin tulokset; Alderson ym. 2016: 861). Myös äidinkielen hallinta, erityisesti sanasto ja kirjoittaminen erotti heikot ja vahvat vieraan kielen lukijat melko selvästi, samoin kuin ensi- ja vieraaseen kieleen perustuvat psykolingvistiset tekijät (työmuisti, fonologinen tietoisuus, sanahaun nopeus).

2 Tutkimuksen kuvaus

Tutkimuksessa selvitettiin suomi toisena kielenä (S2) -lukemista ja -kirjoittamista, ja näiden taitojen taustalla olevia tekijöitä, joilla voidaan ennustaa oppijoiden heikkouksia ja vahvuuksia. Tutkittavat olivat venäjänkielisisissä perheissä kasvaneita suomenkielistä alakoulua käyviä lapsia. Tulokset auttavat hahmottamaan, millä tekijöillä on eniten merkitystä lukemisessa ja kirjoittamisessa; kiinnittämällä huomiota tällaisiin tekijöihin voitaisiin todennäköisesti tukea näiden taitojen kehittymistä. Tällainen perustutkimus luo pohjaa tuleville tutkimuksille, joissa pureudutaan vaikeuksien syihin ja joissa laaditaan uusia diagnostisia välineitä oppimisen ja opetuksen tueksi.

Tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat:

1. Missä määrin nuorten S2-oppijoiden muu kielitaito (S2 ja venäjä ensikielenä) selittää heidän a. lukemistaitoaan ja b. kirjoittamistaitoaan suomeksi?
2. Missä määrin nuorten S2-oppijoiden suoriutuminen psykolingvistisissa tehtävissä selittää heidän a. lukemistaitoaan ja b. kirjoittamistaitoaan suomeksi?
3. Missä määrin nuorten S2-oppijoiden suoriutuminen psykolingvistisissa ja kielitaitotehtävissä yhdessä selittää heidän a. lukemistaitoaan ja b. kirjoittamistaitoaan suomeksi?

Tutkimukseen osallistujat. Osallistujat olivat nuoria venäjänkielisisistä perheistä peräisin olevia S2-oppijoita (ks. myös Ullakonoja ym. 2013). Käytän tutkimukseen osallistujista nimitystä oppijat heidän nuoren ikänsä ja koulunkäyntinsä takia, vaikka he toki samalla olivat suomen kielen käyttäjiä sekä koulussa että vaihtelevassa määrin myös vapaa-ajalla (kielenkäyttäjien liittyvästä terminologiasta S2-kontekstissa, ks. Ruuska & Suni tässä teoksessa). Tutkimus rajattiin yhteen kielitaustaan, jotta tuloksia olisi helpompi tulkita. Tässä raportoitavissa analyyseissä ovat mukana ne oppilaat (n=169), jotka opiskelivat alakoulussa integroituna normaaliin opetukseen; valtaosa oli 3.–6.-luokkalaisia ja iältään 9–13-vuotiaita (ks. Taulukko 1). Hiukan yli puolet (87)

oppilaista oli tyttöjä. Kaikilta oppilailta ja heidän huoltajiltaan hankittiin lupa osallistua tutkimukseen.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen osallistujien luokkataso ja ikä.

Luokka	Lukumäärä	Prosenttiosuus	Ikä vuosina
2	6	3,6	8–10
3	30	17,8	9–10
4	41	24,3	10–11
5	46	27,2	11–12
6	28	16,6	12–13
tieto puuttuu	18	10,7	8–13
yhteensä	169	100	

Oppilailla oli venäjänkielinen kotitausta, mutta perheen kielirepertuaari vaihteli jonkin verran, samoin oppilaiden kokemus omasta ensikielestään. Suuri osa (lähes 61 %) kertoi ensikielensä olevan venäjä, viidesosa (22 %) ilmoitti ensikielekseen sekä venäjän että suomen ja 13 % suomen. Muutama (vajaat 5 %) ilmoitti ensikielekseen muun kuin venäjän tai suomen.

Tutkimusaineiston yleiskuvaus. Oppilaat ja heidän vanhempansa vastasivat kirjalliseen taustakyselyyn. Oppilaat suorittivat kielellisiä tehtäviä, joista suomen kielen lukemis- ja kirjoitustestivastaukset ovat tässä tutkimuksessa selitettäviä muuttujia. Selittävinä muuttujia ovat puolestaan 1) muut suomen kielen testit (sanasto, sanelu ja segmentointitehtävä; lukemista selitettäessä myös kirjoittamistehtävä ja kirjoittamista selitettäessä myös lukemistehtävä), 2) venäjän kielen testit (lukeminen, kirjoittaminen, sanasto, sanelu ja segmentointi), 3) psykolingvistiset tehtävät suomeksi ja venäjäksi.

Aineiston keruu. Oppilaat suorittivat tehtävät koulussa kolmen päivän aikana, millä haluttiin varmistaa, ettei vastaaminen muodostunut liian väsyttäväksi. Psykolingvistiset tehtävät suoritettiin kahden kesken tutkimusapulaisen kanssa kannettavan tietokoneen avulla. Oppilas kuuli tehtävien nauhoitetut ohjeet ja sisällöt kuulokkeistaan ja vastasi useimpiin suullisesti. Tehtävät oli jaettu tehtävien kielen mukaan, ja oppilaat vastasivat satunnaisesti ensin joko suomen- tai venäjänkielisiin tehtäviin. Tutkimusapulaiset osasivat sekä suomea että venäjää ja pystyivät tarvittaessa auttamaan oppilasta kummallakin kielellä. Suomen ja venäjän kielitestit (ml. lukeminen ja kirjoittaminen) oppilas suoritti luokassa opettajan ja tutkimusapulaisen johdolla.

Tutkimusvälineet: kielitaitotestit. Useimmat kieli- ja psykolingvistisistä tehtävistä olivat ennestään tutkimuksissa käytettyjä, toimiviksi todettuja testejä tai niiden osia (ks. tarkemmin Alderson ym. 2015). Selitettävistä muuttujista S2-lukeminen

perustui 11-osioiselle testille, joka oli valittu Dialang-järjestelmän suomen lukemistestin helpoimmista (EVK-tasojen A1 ja A2) ja aiheeltaan nuorillekin sopivista osioista. Monien muiden lukemistestien tapaan Dialangin tehtävät mittasivat tekstin pääasioiden ja yksityiskohtien ymmärtämistä sekä johtopäätösten tekemistä tekstin perusteella (ks. tarkemmin Alderson ym. 2015) S2-kirjoitustehtävänä käytettiin kertomusta ja mielipiteen ilmaisemista yhdistävää tehtävää, jonka aihepiiri liittyi kouluun ja jota oli käytetty aikaisemmassa S2-kirjoittamista selvittäneessä tutkimuksessa (Huhta ym. 2014). Venäjän kirjoitustehtävänä käytettiin S2-kirjoitustehtävän kaltaista tehtävää, jonka sisältö liittyi kouluun; venäjän lukemistehtävät laadittiin tutkimusta varten ja ne mittasivat samantyyppisiä ymmärtämistaitoja kuin Dialang. S2-sanastotestinä käytettiin Dialangin suomen kielen sanastotestiä, jossa oppija merkitsee, mitkä esitetyistä sanoista (verbeistä) ovat oikeita suomen kielen sanoja ja mitkä keksittyjä mutta oikealta näyttäviä sanoja (ks. Meara & Buxton 1987 ja Alderson 2005: 79–96; esimerkkejä keksityistä sanoista ovat *askeuttaa* ja *raveta*). Venäjän sanastotesti laadittiin tutkimusta varten samalla tavalla kuin Dialangissa (mm. oikeat sanat otostettiin sanakirjasta valitsemalla joka 10. sivun ensimmäisenä esiintyvä verbi). Sanelutestinä käytettiin kummassakin kielessä helpohkoa, nuorille sopivaa tekstiä, josta tehty nauhoite esitettiin luokassa oppilaille. Viimeinen kielitehtävä oli kummallakin kielellä esitetty segmentointitehtävä, jonka tyyppistä tehtävää käytetään ensikielen oppimisvaikeuksien diagnosoinnissa. Siinä lyhyt teksti oli kirjoitettu yhdeksi kirjainjonoksi, josta sanavälit ja välimerkit oli poistettu. Oppilaan tehtävä oli merkitä pystyviivalla sanojen välit.

Tutkimusvälineet: psykolingvistiset tehtävät. Tutkimuksessa käytetyt suomenkielistä sisältöä käyttävät tehtävät saatiin yhteistyökumppaneina toimineilta suomen kielen lukivaikeuksia tutkivilta psykologeilta (esim. Holopainen ym. 2001). Venäjänkieliset (VE) versiot laadittiin samoilla periaatteilla kuin suomenkieliset tehtävät. Joistakin tehtävistä oli vain yksi kieliversio, jos tehtävä arvioitiin lähtökohtaisesti vaikeaksi nuorille oppijoille; tällä haluttiin myös keventää heidän työmääräänsä. Joissakin tehtävissä käytettiin syötteenä keksittyjä (epä)sanoja, jotka näyttävät oikeilta suomen tai venäjän sanoilta, mutta jotka eivät tarkoita mitään. Tehtävät jakautuivat karkeasti kolmeen tyyppiin: 1) fonologista tietoisuutta ja fonologisen prosessoinnin tehokkuutta mittaaviin tehtäviin, 2) tehtäviin, joissa mitataan sanojen haun nopeutta muistista ja 3) työmuistin tehokkuutta mittaaviin tehtäviin.

1) Fonologiset prosessointitehtävät:

- epäsanojen toistaminen (S2, VE; esim. *lempa*)
- epäsanojen lukeminen (VE)
- äänteen poisto epäsanasta (epäsanana toisto ilman tiettyä äännettä) (S2, VE; esim. *tauk – auk*)
- kahdessa epäsanassa esiintyvän saman äänteen tunnistaminen (VE)
- epäsanojen kirjoittaminen (S2)

2) Sanojen muistista hakutehtävät:

- nopeasti esitettyjen sanojen tunnistaminen ruudulta (S2, VE)
- sanalistan nopea lukeminen (S2, VE)
- värien, numeroiden ja kirjainten nopea nimeäminen (S2, VE)

3) Työmuistitehtävät:

- kuultujen numerosarjojen toistaminen takaperin (S2, VE)

Aineiston koodaus. Kirjoitustehtävät (S2 ja VE) arvioi itsenäisesti kolme arvioijaa, joista kaksi arvioi suoritukset molemmissa kielissä. Arviointi perustui Eurooppalaisen kielten viitekehysten tasokuvauksiin, joita oli käytetty vastaaviin tarkoituksiin jo aikaisemmin ja joissa päähuomio oli tekstien viestinnällisessä laadussa (Huhta ym. 2014). Kirjoitelmille annetut arviot analysoitiin arviointitutkimuksissa yleisesti käytetyn Facets-ohjelman (Linacre 1994) avulla, jossa sovelletaan Rasch-mallinnosta, joka ottaa huomioon erot arvioijien ankaruudessa. Myös tutkimuksen toinen selitettävä muuttuja eli S2-lukemistesti analysoitiin Rasch-malliin perustuvalla Winsteps-ohjelmalla. Siinäkin oppijan lukutaidosta saatava indikaattori on tarkempi kuin testin raakapisteet, koska se huomioi erot kysymysten vaikeudessa. Psykologingvististen tehtävien vastaukset kuunneltiin nauhoitteilta: tyypillisesti jokaisesta oikeasta vastauksesta annettiin yksi piste, mutta joissakin tehtävissä merkittiin muistiin oppilaan käyttämä aika (esim. sanalistan lukemisessa).

Aineiston tilastolliset analyysit. Testien väliset yhteydet analysoitiin korrelaatioiden ja eteenpäin askeltavan lineaarisen regressioanalyysin avulla. Analyysit suoritettiin IBM SPSS -ohjelmalla (versio 26). Regressioanalyysissä oppijoiden tuloksia kielitesteissä ja psykologingvistisissä tehtävissä käytettiin selittävinä, riippumattomina muuttujina ja heidän tuloksiaan S2-lukemista ja -kirjoittamista mittaavissa testeissä selitettävänä, riippuvina muuttujina. Analyysissä, joissa selvitettiin kielitaidon yhteyttä suomeksi lukemiseen, S2-kirjoitustesti oli kuitenkin yksi selittävästä muuttujista. Vastaavasti, kun selvitettiin muun kielitaidon yhteyttä suomeksi kirjoittamiseen, S2-lukutesti oli yhtenä selittävästä muuttujista.

Koska tutkimuksessa käytettiin lukuisia psykologingvistisiä testejä, tulosten tulokinnan selkeyttämiseksi tuloksille tehtiin eksploratiivinen faktorianalyysi käyttäen principal axis -faktorointia ja direct oblimin -rotatointia, koska faktoreiden tiedettiin Dialuki-hankkeen englantia koskevan osan perusteella korreloivan toistensa kanssa (Alderson ym. 2016: 859). Suoritusten taustalta löytyivät seuraavat faktorit, jotka luetellaan niiden selkeyden² mukaisessa järjestyksessä:

---

2 Faktorin selkeydellä viitataan tässä psykologingvististen tehtävien latausten määrään ja voimakkuuteen. Mitä useampi tehtävä latautuu ko. faktorille ja mitä voimakkaampia lataukset ovat, sitä "selvempi" kyseinen faktori on.

Faktori 1: fonologisen prosessoinnin tehokkuus venäjän kielessä
 Faktori 2: sanahaun nopeus
 Faktori 3: työmuistin tehokkuus (kummallakin kielellä)
 Faktori 4: fonologisen prosessoinnin tehokkuus suomen kielessä

Myös venäjän kielen sanojen hakunopeutta mittaavat tehtävät latautuivat osin faktorille 1. Etenkin suomen ja venäjän sanahaun mittarit latautuivat faktorille 2 – jälkimmäiset tosin heikommin. Faktorin 4 tapauksessa pääroolissa olivat äänteen poistotehtävä ja epäsanojen toistaminen. Yhteensä nämä faktorit selittivät noin 64 % vaihtelusta psykolingvististen mittareiden tuloksissa.

3 Tulokset

3.1 Korrelaatiot

Kielitestien ja psykolingvististen tehtävien yhteyttä selitettäviin muuttujiin eli S2-lukemiseen ja -kirjoittamiseen selvitettiin ensin korrelaatioiden avulla. Taulukko 2 raportoi Pearsonin korrelaatiokertoimet, niiden tilastollisen merkitsevyyden ja analyysissä mukana olleiden oppilaiden lukumäärän. Lukumäärä vaihtelee eri vertailupareissa, koska jotkut oppilaat eivät suorittaneet kaikkia tehtäviä esimerkiksi poissaolojen takia.

TAULUKKO 2. Kielitaitotestien ja psykolingvististen faktorien korrelaatiot S2-lukemiseen ja -kirjoittamiseen.

Selittävä muuttuja	Selitettävä muuttuja					
	S2-lukeminen			S2-kirjoittaminen		
	korr. kerroin	p-arvo	n	korr. kerroin	p-arvo	n
S2-lukeminen				.558	p<.001	146
S2-kirjoittaminen	.558	p<.001	146			
S2-sanasto	.521	p<.001	151	.621	p<.001	168
S2-sanelu	.642	p<.001	138	.684	p<.001	133
S2-segmentointi	-.342	p<.001	147	-.386	p<.001	162
VE lukeminen	.246	p=.003	147	.110	p=.164	161
VE kirjoittaminen	.224	p=.008	138	.153	p=.056	155
VE sanasto	-.147	p=.078	145	-.171	p=.031	161
VE sanelu	.161	p=.061	137	.097	p=.228	155

VE segmentointi	-.006	p=.946	144	.010	p=.899	158
Psykoling. faktori 1 (VE fonologia)	.053	p=.558	107	-.017	p=.852	117
Psykoling. faktori 2 (S2 & VE sanahaku)	.387	p<.001	107	.476	p<.000	117
Psykoling. faktori 3 (S2 ja VE työmuisti)	.317	p=.001	107	.053	p=.569	117
Psykoling. faktori 4 (S2-fonologia)	.475	p<.001	107	.494	p<.001	117

Vahvimmat korrelaatiot selitettäviin muuttujiin löytyivät muista suomen kielen taitoa mitanneista testeistä, etenkin sanelusta ja sanastosta. S2-lukeminen ja -kirjoittaminen korreloivat myös keskenään suhteellisen voimakkaasti (.558). S2-segmentointitehtävän tulos mitattiin tehtävän suoritusajana, joten negatiivinen korrelaatio merkitsee, että nopea tehtävän suorittaminen oli yhteydessä vahvempaan lukemis- ja kirjoitustaitoon.

Oppilaiden venäjän kielen testit korreloivat heikommin heidän S2-lukemiseensa ja -kirjoittamiseensa. Siinä missä kaikki S2-kielitaitotestit korreloivat vahvasti S2-lukemiseen ja -kirjoittamiseen vain osa venäjän testeistä korreloi merkitsevästi ja silloinkin melko heikosti. Selkeimmät yhteydet löytyivät venäjäksi lukemisen ja kirjoittamisen sekä S2-lukemisen väliltä. Ainut tilastollisesti merkitsevä, tosin matalahko korrelaatio S2-kirjoittamiseen löytyi venäjän sanaston hallinnasta, mutta siinä yhteys oli negatiivinen: hyvä venäjän sanaston osaaminen liittyi heikompaan S2-kirjoitustaitoon.

Psykolingvististen faktorien ja S2-lukemisen ja -kirjoittamisen väliltä löytyi myös merkitseviä korrelaatiota. Vahva suoriutuminen suomen kieltä mukaileviin epäsuorin perustuvissa fonologisissa tehtävissä (faktori 4) oli yhteydessä vahvempaan suoriutumiseen S2-lukemisessa ja kirjoittamisessa (korrelaatiot olivat .475 ja .494). Myös sanahaun nopeuteen liittyvä faktori 2 korreloi selitettäviin muuttujiin, vaikka kyseinen faktori koostuikin sekä suomen että venäjän kieleen perustuvista tehtävistä. Venäjänkielisiin fonologisiin tehtäviin perustunut faktori 1 ei korreloinut kumpaankaan S2-muuttujaan. Sen sijaan molempien työmuistien tehokkuudesta kertova faktori korreloi merkitsevästi S2-lukemiseen muttei -kirjoittamiseen.

3.2 Regressionanalyysit

Tarkemman kuvan saamiseksi S2-lukemisen ja -kirjoittamisen taustalla olevista tekijöistä aineistosta tehtiin regressioanalyysijä. Niillä selvitettiin, mitkä S2-lukemista ja kirjoittamista selittävistä tekijöistä olivat tilastollisesti merkitseviä selittäjiä, kun niiden keskinäiset korrelaatiot oli huomioitu. Tämä on erityisen tärkeää luonteeltaan

erilaisten selittävien muuttujien kohdalla. Esimerkiksi sanaston hallinta ja luetun ymmärtäminen ovat kirjoittamisen selittäjinä erilaisia, koska sanaston hallinta on osa sekä lukemista että kirjoittamista. Myös psykologiset tekijät (esim. kielen prosessointi foneeminen tasolla) ovat osa lukemista ja kirjoittamista, mutta myös esimerkiksi sanaston hallintaa. Diagnostisen arvioinnin kannalta on kuitenkin tärkeää selvittää, onko psykologisilla tekijöillä itsenäistä selitysarvoa S2-lukemisessa tai -kirjoittamisessa – selitysarvoa, joka ei täysin peity kielitaitoselittäjien alle. Regressioanalyysillä pystytään valottamaan tällaisia kysymyksiä.

Tässä tutkimuksessa käytettiin askeltavaa lineaarista regressioanalyysiä, jossa S2-lukeminen tai S2-kirjoittaminen olivat selitettäviä muuttujia. Selittävinä muuttujina käytettiin joko kielitaitotestejä tai psykologisia faktoreita tai molempia. Analyysien yhteydessä tarkistettiin lineaarisen regressioanalyysin vaatimusten täyttyminen; selittävien muuttujien väliset korrelaatiot eivät olleet liian korkeita ja selitettävän muuttujan jäännökset olivat normaalisti jakautuneita.

Regressioanalyysissä mallin selitysaste näkyy kaikissa tämän luvun taulukoiden sarakkeissa "Korjattu R2". Taulukossa 3 malli, jossa on mukana vain voimakkain yksittäinen tilastollisesti merkitsevä selittävä muuttuja (tässä faktori 4), selitti 21,8 % oppijoiden tulosten vaihtelusta S2-lukemistestissä (luku .218 sarakkeessa Korjattu R2). S2-lukemistaitoa selitti kuitenkin myös faktori 3 eli työmuisti, jonka lisääminen malliin nosti selitysastetta tilastollisesti merkitsevästi (muutoksen merkitsevyys oli $p=.000$) ja selitysaste nousi 30,3 prosenttiin. Myös faktori 2 eli sanahaku lisäsi mallin selityskykyä merkitsevästi (muutoksen merkitsevyys $p=.014$), jolloin koko mallin selitysaste nousi 33,7 prosenttiin. Regressioanalyysin lopullinen, kumulatiivinen tulos näkyy siis taulukon viimeiseltä riviltä. Taulukosta 3 voi myös päätellä, että faktori 1 eli venäjän fonologinen prosessointi ei ennustanut S2-lukemista, koska se puuttuu mallista.

TAULUKKO 3. S2-lukemistaitoa selittävät psykologiset faktorit.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	F4 (S2-fonologia)	.225	.218	1.621	.225	30.522	105	.000
2	F3 (työmuisti S2 & VE)	.316	.303	1.531	.091	13.818	104	.000
3	F2 (S2 & VE sanahaku)	.355	.337	1.493	.039	6.278	103	.014

Taulukot 3 ja 4 raportoivat niiden regressioanalyysien tulokset, joissa käytettiin psykologisia faktoreita S2-lukeminen ja S2-kirjoittamisen selittäjinä. Näillä faktoilla voitiin selittää yli 30 % vaihtelusta S2-lukemisessa (tarkemmin sanottuna 33,7

73 KIELITAITO JA PSYKOLINGVISTISET TAIDOT SUOMI TOISENA KIELENÄ – LUKEMISEN JA KIRJOITTAMISEN SELITTÄJINÄ

%; ks. taulukko 3) ja S2-kirjoittamisessa (37,8 %; taulukko 4). Kummassakin voimakain selittävä muuttuja oli fonologisen prosessoinnin tehokkuus suomen kielellä, joka yksinään selitti yli 20 % S2-lukemisen ja -kirjoittamisen suoritusvaihtelussa. Sanahaun nopeus muistista oli toinen, molempia S2-taitoja ennustava psykologinen tekijä. S2-lukemista selitti myös oppijan työmuistin tehokkuus.

TAULUKKO 4. S2-kirjoitustaitoa selittävät psykologiset faktorit.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	F4 (S2-fonologia)	.244	.238	5.170	.244	37.190	115	.000
2	F2 (S2 & VE sanahaku)	.389	.378	4.669	.145	26.996	114	.000

Toinen muuttujajoukko, jonka selitysosuutta tutkimuksessa selvitettiin, koostui suomen ja venäjän kielen testeistä. Taulukossa 5 raportoidaan, miten kielitesti tulokset selittivät S2-lukemistaitoa; tässä analyysissä oli mukana myös S2-kirjoittaminen.

TAULUKKO 5. S2-lukemistaitoa selittävät kielitaitomuuttajat.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	S2-sanelu	.412	.407	1.411	.412	84.809	121	.000
2	S2-kirjoittaminen	.439	.429	1.385	.027	5.681	120	.019
3	VE lukeminen	.459	.445	1.365	.020	4.497	119	.036

TAULUKKO 6. S2-kirjoitustaitoa selittävät kielitaitomuuttajat.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	S2-sanelu	.467	.463	4.340	.467	106.125	121	.000
2	S2-sanasto	.509	.501	4.184	.042	10.186	120	.002
3	S2-lukeminen	.525	.513	4.131	.017	4.139	119	.044

Kolme selittävää muuttujaa (S2-sanelu, S2-kirjoittaminen ja lukeminen venäjäksi) selitti yhteensä 44,5 % S2-lukemistesti tuloksesta. Taulukko 6 raportoi regressioanalyysin tulokset S2-kirjoittamisesta; tässä analyysissä S2-lukeminen oli yksi selittävästä

muuttujista. Kolme S2-testiä (sanelu, sanasto, lukeminen) selitti 51,3 % vaihtelusta S2-kirjoittamistehtävän tuloksissa.

Lopuksi selvitetiin, miten kielitestit ja psykolingvistiset testit yhdessä selittävät suoriutumista S2-lukemissa ja -kirjoittamisessa. Taulukosta 7 näkyy, että kaksi S2-kielitestiä (sanelu ja kirjoittaminen) sekä yksi psykolingvistikista faktoreista (työmuisti) selitti yhteensä 45,7 % vaihtelusta S2-lukemistestissä. Näistä voimakkain selittäjä oli S2-sanelutesti.

TAULUKKO 7. S2-lukutaitoa selittävät psykolingvistiset ja kielitaitomuuttajat.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	S2-sanelu	.412	.406	1.413	.412	65.184	93	.000
2	F3 (työmuisti S2 & VE)	.459	.447	1.363	.047	7.913	92	.006
3	S2-kirjoitustaito	.491	.457	1.329	.033	5.864	91	.017

TAULUKKO 8. S2-kirjoitustaitoa selittävät psykolingvistiset ja kielitaitomuuttajat.

Malli	Selittävä muuttuja	R2	Korjattu R2	Estimaatin keskivirhe	R2 muutos	F-arvon muutos	Vapausasteet	Muutoksen merkitsevyys
1	S2-sanelu	.467	.462	4.346	.467	81.567	93	.000
2	F2 (S2 & VE sanahaku)	.536	.526	4.078	.069	13.584	92	.000
3	S2-sanasto	.564	.550	3.973	.028	5.950	91	.017

Taulukko 8 raportoi S2-kirjoittamisen tulokset. Siinäkin kaksi S2-kielitestiä (sanelu ja sanasto) sekä yksi psykolingvistikista faktoreista (sanahaun nopeus molemmilla kielillä) selitti yhteensä 55 % vaihtelusta S2-kirjoittamisessa. Tässäkin S2-sanelu oli suurin selittävä tekijä.

4 Yhteenveto ja pohdintaa

Tutkimuksessa selvitetiin S2-lukemisen ja -kirjoittamisen taustalla olevia tekijöitä, joilla voitaisiin ennustaa oppijoiden osaamista näissä taidoissa. Tällaista tietoa tarvitaan erityisesti diagnostisen kielitaidon arvioinnissa, koska sen empiriiseen tutkimukseen nojaava teoriaperusta on vielä varsin ohut. Tutkimukseen osallistujat olivat

suomenkielistä alakoululaisia venäjänkielisistä perheistä, joten tulokset ovat parhaiten yleistettävissä heidän kaltaisiinsa oppijoihin.

Oppilaat suorittivat suomen kielellä lukemisen ja kirjoittamisen tehtävien lisäksi useita kieli- ja psykolingvistisia testejä. Oppilaiden lukemista ja kirjoittamista suomeksi pyrittiin selittämään heidän suorituksillaan muissa kielitaitotesteissä ja psykolingvistisissä tehtävissä. Analyysimenetelminä käytettiin korrelaatioita ja lineaarisia regressioanalyysiejä.

Vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan todeta, että oppilaiden muu kielitaito kuin lukeminen tai kirjoittaminen (erityisesti muu suomen osaaminen) ennusti parhaiten heidän S2-lukemis- ja kirjoitustaitoaan: noin 45 % oppilaiden lukemisesta ja noin 51 % kirjoittamisesta selittyi muulla kielitaidolla (taulukot 5 ja 6). S2-sanelutehtävä oli paras yksittäinen ennustaja, mikä ei liene yllättävää, koska sanelu mittaa kielitaitoa laajasti, esimerkiksi sekä puheen ymmärtämistä että kirjoittamista. Myös S2-lukeminen ennusti merkitsevästi S2-kirjoittamista ja S2-kirjoittaminen ennusti S2-lukemista. Lisäksi S2-sanaston hallinta ennusti S2-kirjoittamista, muttei kuitenkaan lukemista. Tulokset ovat kokonaisuutena hyvin samanlaiset kuin Dialuki-hankkeen suomalaisilla 4.-luokkalaisilla englannin oppijoilla; siinä heikkoja ja vahvoja englannin lukijoita erotteli selkeimmin muu englannin osaaminen, erityisesti sanelun, kirjoittamisen ja sanaston tulokset (Alderson ym. 2016: 861).

Edellä esitetystä yleiskuvasta oli kuitenkin yksi poikkeus. Oppilaan taito lukea venäjäksi nousi yhdeksi S2-lukemisen ennustajista (taulukko 5), kun selittäjinä käytettiin vain muita kielitaitotestejä (eli kirjoittamista, sanelua ja segmentointitehtävää suomeksi tai venäjäksi). Parempi ensikielen lukutaito auttoi siis lukemisessa toisella kielellä. Vastaavaa ei havaittu kirjoittamisessa. Tämäkin tulos vastaa Dialukin englannin tutkimuksen tuloksia: siinäkin ensikielen (suomi) lukemistaito erotteli heikot ja vahvat englannin lukijat kaikissa kolmessa ikäryhmässä (4.- ja 8.-luokkalaiset sekä lukiolaiset; Alderson ym. 2016: 860). Tulokset viittaavat siihen, että kaikki lukeminen (ehkä erityisesti ensikielellä) kehittää myös toisella kielellä lukemista. Esimerkiksi oman äidinkielen opetus (etenkin lukemisen ja kirjoittamisen) voisi siis tukea myös S2-lukemistaidon kehittymistä.

Psykolingvistiset faktorit (ks. toinen tutkimuskysymys) selittivät S2-lukemista ja -kirjoittamista vähemmän kuin kielitaito, mutta niidenkin yhteinen selitysaste oli noin 34 % lukemisessa ja noin 38 % kirjoittamisessa (taulukot 3 ja 4). Suomen kieleen liittyvä fonologinen prosessointi oli tärkein osaamisen selittäjä, mutta kieliä yhdistävät sanahaku- ja työmuistifaktorit olivat myös merkitseviä selittäjiä. Yleisesti voidaan todeta, että nämäkin tulokset ovat samansuuntaisia kuin esimerkiksi ensikielen lukemisen tutkimuskatsauksissa (esim. Jeon & Yamashita 2014; Melby-Lervåg & Lervåg 2014), joissa työmuistilla ja fonologisella tietoisuudella todettiin olevan merkittävä rooli lukemisessa. Myös Dialuki-hankkeen englannin osassa havaittiin psykolingvististen faktorien erottelvan heikkoja ja vahvoja englannin lukijoita (Alderson

ym. 2016), mutta tulokset erosivat tässä raportoiduista S2-tuloksista jonkin verran. Neljäsluokkalaisten ryhmässä ylivoimaisesti selkein erottelija oli sanahaun nopeus, vaikka myös fonologisen prosessoinnin tehokkuus oli merkitsevä. Työmuisti ei kuitenkaan erotellut lukijaryhmiä. Vanhemmilla englannin oppijoilla (8.-luokkalaisten ja lukiolaiset) työmuistin tehokkuus kuitenkin erotteli erilaiset lukijat selkeästi (Alderson ym. 2016: 861), mikä voi tarkoittaa, että työmuistin tehokkuuden selvittäminen voisi olla diagnostisesti hyödyllisempää vanhemmilla englannin oppijoilla kuin nuorilla, kieltä vasta vähän aikaa opiskelleilla.

Tarkempi kuva kielitaidon ja psykolingvististen perusprosessien keskinäisestä osuudesta saatiin, kun molempia analysoitiin yhdessä, mihin kolmas tutkimuskysymys kohdistui. Tällöin S2-lukemisen parhaat selittäjät olivat S2-sanelun ja -kirjoittamisen ohella työmuisti (taulukko 7) ja S2-kirjoittamisessa puolestaan S2-sanelun ja -sanaston lisäksi sanahaun tehokkuus (taulukko 8). S2-lukemista selitti siis tässä tutkimuksessa alakouluikäisillä venäjänkielillä oppilaille heidän muu suomen kielitaitonsa (etenkin ne taidot, joita sanelu- ja sanastotesteissä mitattiin), mutta myös heidän työmuistinsa tehokkuus. Mielenkiintoista tuloksissa oli, että suomen kieleen liittyvä fonologinen prosessointifaktori, joka oli voimakkain yksittäinen psykolingvistinen selittäjä (taulukot 3 ja 4), hävisi kokonaan selittäjien joukosta, kun kielitaito- ja psykolingvistiset ennustajat analysoitiin yhdessä. Fonologiseen prosessointiin liittyvä osaaminen oli ilmeisesti niin vahvasti sidoksissa siihen osaamiseen, jota muut kielitestit (muut kuin lukeminen tai kirjoittaminen) mittasivat, ettei se noussut esiin itsenäisenä selittäjänä.

Tässä raportoitava tutkimus tuo tietoa nuorten S2-oppijoiden lukemista ja kirjoittamista ennustavista tekijöistä, mikä luo pohjaa uusien diagnostisten arviointivälineiden kehittämisessä ja mahdollisesti myös lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyvien interventioiden suunnittelussa (fonologista tietoisuutta hyödyntävästä lukemisen harjoittelusta, ks. esim. Wang et al. 2020). Etenkin toisella kielellä kirjoittamiseen liittyvä, kognitiivisia perustaitojakin selvittävä tutkimus on lukemistutkimukseen verrattuna varsin vähäistä, myös kansainvälisesti ja niin ikään ensikielen tutkimuksessa.

Tulosten tulkintaa mutkistaa oppijoiden iän ja luokkatason vaihtelu³, vaikka useimmat olivat vuosiluokilla 2–6 ja iältään 9–13-vuotiaita. Oppilaiden osaamiseen saattoi siis vaikuttaa myös opetuksen vaihe ja yleinen kypsyys. Oppilaiden luokkataso korreloikin heidän S2-lukemis- ja kirjoitustaitoonsa (korrelaatiokerroin .291 ja .247) merkitsevästi, vaikkakaan ei kovin vahvasti, mutta ikä puolestaan ei. Psykolingvistisistä faktoreista sanahaun nopeus korreloi kuitenkin selvästi sekä luok-

3 Tämä johtui käytännön syistä. Tiettyä kielitaustaa edustavia oppilaita ei löydy useimmista kouluista kovin montaa, toisin kuin suomenkielisiä oppilaita. Lisäksi osallistujien rekrytointi oli hankalaa: vain noin kolmasosa kontaktoiduista venäjänkielisistä perheistä ja oppilaista suostui osallistumaan tutkimukseen.

katasaan (.436) että ikään (.402) ja myös työmuistifaktori jonkin verran (.233 luokkatasoon, .203 ikään), mutta fonologinen faktori puolestaan ei. Havainnoista voi päätellä, että tutkimuksen tulokset antanevat yleiskuvan alakouluikäisten, tiettyä kielitaustaa edustavien S2-oppijoiden lukemista ja kirjoittamista ennustavista tekijöistä, mutta että ennustajat voivat jonkin verran vaihdella riippuen oppijoiden iästä tai luokkatasosta.

Valtaosa diagnostisen arvioinnin taustalla olevasta tutkimuksesta on ollut poikittaistutkimusta, jossa oppijakielen analyysien ja korrelaatioiden perusteella etsitään yhteyksiä samaan aikaan testattujen taitojen välillä ja myös ”ennustetaan” joitakin tärkeitä katsottuja taitoja, kuten lukemista ja kirjoittamista. Tällainenkin tutkimus on hyödyllistä, koska jotkin lukemisen ja kirjoittamisen ongelmat voivat johtua tietyistä hyvinkin rajatuista tekijöistä kuten joidenkin kielen rakenteiden puutteellisesta hallinnasta (joka voi näkyä vaikkapa vaikeutena ymmärtää ja tuottaa verbien aikamuotoja) tai ongelmista fonologisessa tietoisuudessa (kuten lukivaikeuksien tutkimuksessa on havaittu). Poikittaistutkimuksia tulisi kuitenkin täydentää pitkäkestoisemmalla tutkimuksella, jossa samoja oppijoita seurataan jopa vuosia. Näin ennustamaankin pyrkivän tutkimuksen tulokset olisivat vankemmalla pohjalla.

Korrelaatioihin perustuva tilastollinen tutkimus ei pysty kertomaan syy-seuraussuhteista, vaan vain asioiden välisistä yhteyksistä. Niinpä esimerkiksi päätelmät siitä, miten sanaston laajeneminen vaikuttaa lukemiseen täytyy selvittää muilla keinoin; onhan mahdollista ja jopa todennäköistä, että lukeminen laajentaa sanastoa. Samantapaisia kaksisuuntaisia vaikutussuhteita voi esiintyä myös psykolingvististen perustaitojen ja lukemisen ja kirjoittamisen välillä. Tieto eri taitojen välisistä vaikutussuhteista olisi kuitenkin tärkeää diagnostisen arvioinnin loppuvaiheessa, jossa oppijoita ohjataan toimiviksi katsottuihin harjoituksiin. Pitkittäistutkimus voi tuottaa tietoa myös syy-seuraussuhteista, mutta selkeimmin niitä saadaan selvillä erilaisen interventiotutkimusten avulla, joissa eri oppijaryhmiä harjoitetaan systemaattisesti eri tavoilla, jotta eri harjoitteiden vaikutus saataisiin selvillä (interventioista dysleksiatutkimuksessa, ks. esim. Toffalini ym. 2021).

Diagnostista arviointitutkimusta ja siihen perustuvaa opetusta voidaan kehittää myös syventämällä lukemista ja kirjoittamista ennustavaa määrällistä tutkimusta laadullisilla ja monimenetelmällisillä lähestymistavoilla. Näillä päästään käsiksi lukemis- ja kirjoitusprosesseihin ja saadaan tarkempi kuva suoritusten ongelmakohtaisista ja mahdollisesti syistäkin. Tutkimusmenetelminä voidaan käyttää haastattelun ja ääneen ajattelun lisäksi teknisiä apuvälineitä, joilla tallennetaan lukija-kirjoittajan silmänliikkeet ja näppäinten painallukset (esim. Wengelin ym. 2009). Tarvittaessa tällaisten tutkimusten löydöksiä voidaan sitten selvittää tarkemmin esimerkiksi edellä kuvatun interventiotutkimuksen keinoin.

Kirjallisuus

- Alderson, C. 2005. *Diagnosing foreign language proficiency: The interface between learning and assessment*. New York: Continuum.
- Alderson, C., E.-L. Haapakangas, A. Huhta, L. Nieminen & R. Ullakonoja. 2015. *The diagnosis of reading in a second or foreign language*. Lontoo: Routledge
- Alderson, C., A. Huhta & L. Nieminen 2016. Characteristics of weak and strong readers in a foreign language. *The Modern Language Journal* 100 (4), 853–879.
- Bartning, I., M. Martin & I. Vedder (toim.) 2010. *Communicative proficiency and linguistic development: intersections between SLA and language testing research*. (Eurosla monographs series; No. 1). European Second Language Association. <http://eurosla.org/monographs/EM01/EM01home.html>
- Council of Europe 2001. *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment*. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/1680459f97>
- Council of Europe 2020. *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. Companion volume*. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>
- Grabe, W. 2009. *Reading in a second language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huhta, A. 2008. Diagnostic and formative assessment. Teoksessa B. Spolsky & F. Hult (toim.) *Handbook of educational linguistics*. Malden, MA: Blackwell, 469–482.
- Huhta, A. (tulossa) Diagnostic assessment revisited. Teoksessa F. Hult & B. Spolsky (toim.) *Handbook of educational linguistics* (2. painos). Hoboken, NJ: Wiley.
- Huhta, A., R. Alanen, M. Tarnanen, M. Martin & T. Hirvelä 2014. Assessing learners' writing skills in a SLA study: Validating the rating process across tasks, scales and languages. *Language Testing* 31 (3), 307–328.
- Huhta, A., C. Harsch, D. Leontjev & L. Nieminen (tulossa). *The diagnosis of writing in a second or foreign language*. Lontoo: Routledge.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2009. Syntaktisesti koodattu oppijankielen korpus: mahdollisuuksia ja kysymyksiä. Teoksessa P. Eslon & K. Öim (toim.) *Korpusuuringute metodoloogia ja märgendamise probleemid. Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 11*. Tallinna: Tallinna Ülikooli, 54–70. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/57723>
- Jantunen, J. & S. Pirkola 2015. Oppijasuomen sähköiset tutkimusaineistot: nykytilanne. *Virittäjä*, 119 (1), 88–103. <https://journal.fi/virittaja/article/view/46508>
- Jeon, E. & J. Yamashita 2014. L2 reading comprehension and its correlates: A meta-analysis. *Language Learning*, 64, 160–212. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/lang.12034>
- Jeon, E. & J. Yamashita 2021. Measuring L2 reading. Teoksessa P. Winke & T. Brunfaut (toim.) *The Routledge handbook of second language acquisition and language testing*. New York: Routledge, 265–274.
- Keränen, E. 2019. *Peräkkäisesti kaksikielisten lasten lukemisen ja kirjoittamisen valmiuden esiopetuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/148900>
- Landerl, K., A. Castles & R. Parrila 2021. Cognitive precursors of reading: A cross linguistic perspective. *Scientific Studies of Reading*. <https://doi.org/10.1080/10888438.2021.1983820>
- Lee, Y.-W. 2015. Diagnosing diagnostic language assessment. *Language Testing*, 32 (3), 299–316. <https://doi.org/10.1177/0265532214565387>
- Linacre, J. 1994. *Many-Facet Rasch measurement* (2. painos). Chicago: MESA Press.

- MacArthur, C. & A. Graham 2016. Writing research from a cognitive perspective. Teoksessa C. MacArthur, S. Graham & J. Fitzgerald (toim.), *Handbook of writing research* (2. painos). New York: Guilford Press, 24–40.
- Martin, M., K. Siitonen & M. Tarnanen 1995. Suomen kielen taidot puntarissa. *Virittäjä*, 99 (1), 94–100. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38769>
- Meara, P. & B. Buxton 1987. An alternative to multiple-choice vocabulary tests. *Language Testing*, 4 (2), 142–151. <https://doi.org/10.1177/026553228700400202>
- Melby-Lervåg, M. & A. Lervåg 2014. Reading comprehension and its underlying components in second-language learners: A meta-analysis of studies comparing first- and second-language learners. *Psychological Bulletin*, 140, 400–433. <https://doi.org/10.1037/a0033890>
- Ouakrim-Soivio, N. 2016. *Oppimisen ja osaamisen arviointi*. Helsinki: Otava.
- Sparks, R. & L. Ganschow 1993. Searching for the cognitive locus of foreign language learning difficulties: Linking first and second language learning. *Modern Language Journal*, 77, 289–302. <https://www.jstor.org/stable/pdf/329098.pdf>
- Toffalini, E., D. Giofrè, M. Pastore, B. Carretti, F. Fraccadori & D. Szucs 2021. Dyslexia treatment studies: A systematic review and suggestions on testing treatment efficacy with small effects and small samples. *Behavior Research Methods*, 53, 1954–1972. <https://link.springer.com/content/pdf/10.3758/s13428-021-01549-x.pdf>
- Toivola S. & H. Tossavainen 2011. Opiskelijoiden käsityksiä yleisten kielitutkintojen korpuksen käyttömahdollisuuksista. *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia nro 3*, 2011. <https://journal.fi/afinla/article/view/4466>
- Ullakonoja, R., L. Nieminen & A. Huhta 2013. Suomen kielen oppimismotivaatio, luetunymmärtäminen ja kirjoitustaito venäjää kotikielenään puhuvilla peruskoululaisilla. *Kasvatus*, 44 (5), 508–521.
- Wang, Z., J. Sabatini & T. O'Reilly 2020. When slower is faster: Time spent decoding novel words predicts better decoding and faster growth. *Scientific Studies of Reading*, 24 (5), 397–410. <https://doi.org/10.1080/10888438.2019.1696347>
- Wengelin, Å., M. Torrance, K. Holmqvist, S. Simpson, D. Galbraith, V. Johansson & R. Johansson 2009. Combined eyetracking and keystroke-logging methods for studying cognitive processes in text production. *Behavior Research Methods*, 41, 337–351.
- Yoon, H.-J. & D. Burton 2021. Measuring L2 writing. Teoksessa P. Winke & T. Brunfaut (toim.) *The Routledge handbook of second language acquisition and language testing*. New York: Routledge, 295–304.

OSIO II

Rakenteet käytössä ja oppimisessa

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 81–102.*

Maisa Martin
Jyväskylän yliopisto

Käyttötaajuus ja tarkkuus toisen kielen kehityksessä

The path of learning a new language must find a route between the need to express oneself and the desire to do so accurately. The article discusses this relationship between learning to use various constructions and getting them right. The pseudolongitudinal data consist of about 1200 texts written by young and adult learners of Finnish as a second language, assessed to represent the functionally determined Common European Framework of Reference (CEFR) levels A1–C2. The results are sifted from a large number of studies which have followed the use and accuracy of a given construction in these texts. The results show that an increase of use often precedes an improvement in accuracy at the next CEFR level. Common constructions peak earlier both in use and accuracy than the less obligatory ones but errors in rarer constructions can function as indicators of high-level language skills.

Keywords: frequency of use, accuracy, second language development,
Finnish as a second language

Asiasanat: taajuus, tarkkuus, toisen kielen kehitys, suomi toisena kielenä

1 Johdanto

Kielenoppimisen kulku polveilee ilmaisutarpeiden ja kohdekielenomaisuuteen pyrkimisen välimaastossa. Uuden kielen käyttäjällä on sanottavaa, mutta ei vielä käytössä kielellisiä keinoja, joita asian ilmaiseminen vaatisi. Silloinkin kun asia käy selväksi, ilmaus ei aina kaikilta osin ole samanlainen kuin kohdekielessä on tapana. Tässä luvussa tarkastelen joidenkin ilmausten ja rakenteiden (konstruktioiden) esiintymistaajuuden ja tarkkuuden kehitystä suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä Eurooppalaisen viitekehityksen (2003, EVK) taitotasoilla, jotka on määritelty funktionaalisesti. Kyseessä on katsaus, johon on koottu monien suunnilleen samanlaiseen aineistoon perustuvien tutkimusten tuloksia. Tavoitteena on pohtia, kumpi oli ensin, muna vai kana, eli kehittykö tarkkuus vasta käytön myötä vai onko ainakin jonkinasteinen tarkkuus konstruktion käytön edellytys. Laajempaan viitekehityksenä on pyrkimys etsiä funktionaalisten taitotasojen mahdollisia kielellisiä indikaattoreita, koska niiden tunnistamisella on merkitystä niin taitotasoajattelun kuin kielenopetuksenkin kannalta. Käyttötaajuuden ja tarkkuuden suhteen muutokset voisivat siis olla yksi tällainen indikaattori.

Kielellisen konstruktion tarkkuuden ja käytön välinen suhde sisältää myös sen, että jotain konstruktiota ei käytetä, vaikka sille olisi tarvetta – tarpeettomia konstruktioita on vaikea kuvitella. Tämä kysymys nousee esille Kirsti Siitosen tutkimien U-verbien (esim. *jatkua, vaihtua* vs. *jatkaa, vaihtaa*) osalta. Ensikielenään suomea puhuvat käyttävät U-verbijä luontevasti aivan arkisissakin yhteyksissä, mutta ne ilmaantuvat oppijoiden käyttöön vasta korkeimmilla taitotasoilla ja niissä esiintyvät epätarkkuudet näyttävät pikemminkin todisteina oppimisesta kuin kielitaidon heikkouksista. Käytön ja tarkkuuden suhde voi siis olla monenlainen.

Käytän pohdiskelun pohjana Jyväskylän yliopiston Cefling- ja Topling-hankkeiden (ks. luku 3) piirissä tehtyjä tutkimuksia, joiden aineistona on aikuisten ja nuorten kirjoittamia, kolmea tekstilajia edustavia tekstejä. Nämä on arvioitu EVK:n taitotasoille A1–C2, joten aineisto tarjoaa näennäispitkittäisen näkökulman kirjoitetun kielen oppimiseen. Mukana on myös tekstejä Turun yliopiston LAS2-korpuksesta. Kyse ei siis ole yksittäisen oppijan kehityksestä, vaan yleiskuvasta. Aineistosta on tehty lukuisia väitöskirjoja ja maisterintutkielmia, joiden tuloksia hyödynnän katsauksessa.

Esittelen aluksi hyvin lyhyesti muutamia käsitteitä ja työn lähtökohtia. Seuraavassa luvussa kuvataan ne aineistot, jotka ovat tämän luvun esittelemien tutkimusten taustalla. Tuloslukuun on taulukoitu kunkin tutkimuksen käsittelemän ilmiön käyttötaajuuden ja tarkkuuden kehitys taitotasolta toiselle. Tutkimukset on jaettu neljään alaryhmään. Viimeisessä luvussa arvioin tulosten merkitystä ja pyrin vastaamaan edellä esittämäni kysymykseen käyttötaajuuden ja tarkkuuden suhteesta.

Käyttötaajuuden ja tarkkuuden kehityksen suhdetta tarkastellaan tässä luvussa hyvin väljästi ja yleisellä tasolla. Useimmissa taustalla olevissa tutkimuksissa ei ole käytetty tilastollista analyysiä esimerkiksi havaittujen erojen merkitsevyydestä. Koska kyseessä on näennäispitkittäistutkimus, mukana ei ole sellaisia tavallisia muuttujia kuin oppijan ensikieli tai koulutustausta. Aineisto antaisi mahdollisuuden tekstilajikohtaisten erojen analyysiin ja sitä onkin useimmissa tässä esitellyissä tutkimuksissa tehty, mutta tämä näkökulma ei mahdu mukaan. Tarkasteltavien tutkimusten lukuisuuden vuoksi tässä ei ole mahdollista esitellä kunkin tutkimuksen käsitteellisiä tai aineistoon liittyviä rajanvetoja, jotka ovat kuitenkin löydettävissä alkuperäistutkimuksista. Tavoittelen siis ennen kaikkea laaja-alaista katsausta siihen, millaisia ilmiöitä oppijoiden kirjoituksessa eri taitotasolla esiintyy.

2 Käsitteitä ja lähtökohtia

2.1 CAF-triadi ja DEMfad-malli

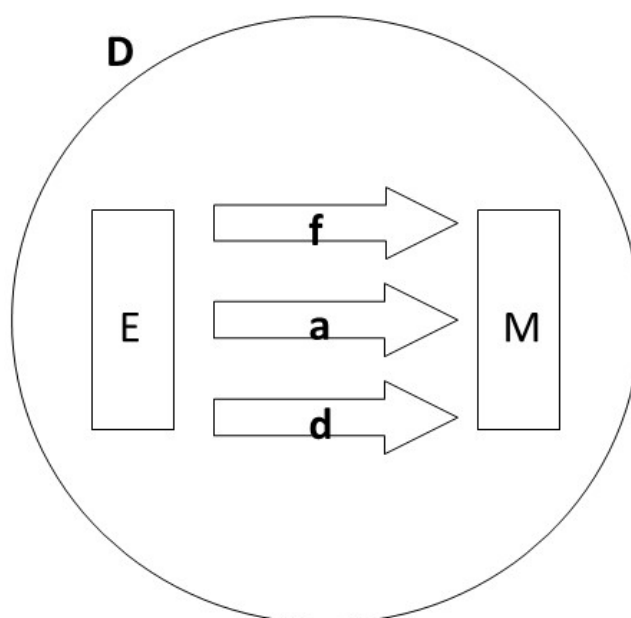
Toisen kielen oppimisen tutkijat puhuvat usein CAF-triadista (Complexity, Accuracy, Fluency) eli kielen kompleksisuuden, tarkkuuden ja sujuvuuden suhteesta. Näiden kolmen muuttujan kannalta on tarkasteltu oppijankielen kehitystä 1990-luvun lopulta lähtien (esim. Skehan 1998, 2009; Housen ym. 2012). Vaikka mitään näistä kolmesta termistä ei ole onnistuttu aukottomasti tai kiistattomasti määrittelemään, ne näyttävät kuitenkin olevan intuitiivisesti riittävän selkeitä toimiakseen kielen kehityksen tutkimuksen ja kielenopetuksen apuvälineinä.

Cefling- ja Topling-hankkeissa pyrittiin useita eri konstruktioita tutkimalla luomaan yleiskuvaa kielellisten piirteiden kehityksestä suhteessa funktionaalisesti määriteltyihin taitotasoihin. Erillistutkimusten vertailtavuuden vuoksi tarvittiin yhteinen malli, jonka avulla kehitystä seurataan. Tähän tarkoitukseen kehitettiin CAF-ajattelun pohjalta DEMfad-malli (Kuvio 1; Franceschina ym. 2006; Martin ym. 2010; Kaivapalu ym. 2018), jota on sittemmin käytetty useissa muitakin aineistoja koskevissa tutkimuksissa (esim. Ivaska 2015, Kitsnik 2018, Siivelt & Mustonen 2013). CAF-ajattelun mukaista kolmijakoa kehityksen parametreihin muokattiin kirjoitettuun suomenkieliseen aineistoon paremmin sopiviksi. Tarkkuus säilytettiin sellaisenaan, mutta sujuvuus korvattiin käyttötaajuudella (ks. 2.3).

Kolmas muuttuja nimettiin kompleksisuuden asemasta distribuutioksi ja sen määrittely jätettiin mallia suunniteltaessa tarkoituksellisesti avoimeksi, koska CAF-triadin pohjalta tehtyjen tutkimusten käyttämät kompleksisuuden määritelmät ja mittarit eivät näyttäneet riittävän informatiivisilta. Ajatuksena oli, että kukin tutkija voisi tarkastella kolmatta dimensiota tutkimuskohteensa näkökulmasta parhaaksi katsomallaan tavalla ja niin onkin käynyt. Näin syntymässä olevan uuden ”komplek-

sisuuden” määritelmän koonti on kuitenkin vielä kesken, joten jätän kompleksisuuden kehityksen tässä tarkastelun ulkopuolelle, sillä siitä tiedetään suomen kielen osalta vasta liian vähän (ks. kuitenkin Mylläri 2020a, 2020b ja Reiman 2011b). Muihin kieliin, etenkin Englantiin, käytetyt kompleksisuuden määrälliset mittarit eivät suomi toisena kielenä -aineistossa näytä juuri erottavan taitotasoa toisistaan (Mylläri 2020b).

DEMfad-mallissa D(omain) viittaa tutkittavaan konstruktion, E(mergence) taitotasoon, jolloin se ensimmäisen kerran esiintyy tutkittavassa aineistossa, ja M(astery) taitotasoon, jolloin se hallitaan (alaluku 2.2).

KUVIO 1. DEMfad-malli

Mallissa seurataan taitotasolta toiselle käyttötaajuuden (frequency), tarkkuuden (accuracy) ja distribuution kehitystä. Tarkkuuden osalta voidaan määrittellä numeerinen tavoitetaso (Mastery, alaluku 2.2), käyttötaajuuden ja distribuution osalta tavoitteen määrittely olisi mahdollista vain hyvin suurten ja tekstilajiltaan yhtenäisten tekstimassojen avulla ja pelkästään probabilistisesti. Yksilöllinen kielenkäyttöhan on aina individuaalista ja dynaamista, jatkuvasti muuttuvaa. Tässä luvussa tarkastellaan kuitenkin käyttöä ja tarkkuutta kullakin funktionaalisella taitotasolla ottamatta kantaa siihen, saavutetaanko jokin tavoitetaso.

DEMfad-mallin juuret ovat siis CAF-ajattelussa, sen kolmijako nähdään arvokkaana mutta ei täydellisenä lähtökohtana kielenkehityksen tarkastelulle. DEMfadin

teoreettisena etätavoitteena on siten ottaa kantaa CAF-triadin yleisiin oletuksiin ja mahdollisiin ongelmakohtiin.

2.2 Tarkkuus

Kielenoppijoiden kielestä etsitään ja löydetään *virheitä*. Niiden ajatellaan erottavan oppijan kielen äidinkielen puhujan kielestä. Niin *oppija* kuin *äidinkielen puhuja*kin ovat kuitenkin abstraktioita, joita on mahdoton määritellä tarkasti. Milloin ihminen lakkaa olemasta kielenoppija? Kuka on se äidinkielen puhuja, johon verrataan? (Näitä kysymyksiä käsittelee esimerkiksi Ruuska 2020; ks. myös Suni & Ruuska tässä julkaisussa). Määrittelyn ongelmallisuudesta huolimatta virheen käsitettä tarvitaan, kun tarkastellaan kielenoppimisen kulkua. Virheet eivät ole vain jotain, joka pitäisi kitkeä pois, vaan myös oppimisen edellytys ja indikaattori. Tästä syystä niiden määrää ja laatua tarkastellaan, kun halutaan tietää, miten kielenoppiminen etenee. Käsite *tarkkuus* on sävyllään myönteisempi kuin virhe ja vakiintunut käyttöön CAF-ajattelun myötä. Muita usein käytettyjä termejä ovat *kohdekielenomaisuus* ja *konventionaalisuus* (ks. esim. Schmid 2020).

Olipa ilmiön nimi mikä tahansa, jokaisessa tutkimuksessa on määriteltävä erikseen, mikä milloinkin katsotaan virheeksi. Cefling-hankkeen osatutkimuksissa on tarkasteltu eri konstruktoiden kehitystä taitotasoarvioidussa aineistossa. Tällöin tarkkuuden kriteerinä on kyseisen konstruktion oikeellisuus kontekstissaan. Jos siis tutkimuksen kohteena on muoto, esimerkiksi kielto eri aikamuodoissa, oikeaksi ajatellaan ilmaus, jonka voi tunnistaa kyseisen aikamuodon kieltomuodoksi, vaikka oikeinkirjoitus ei ihan onnistuisikaan. Esimerkiksi *ei vastanut* tai *en ossa* eivät aikamuodon tunnistamisen kannalta ole virheellisiä, mutta *en söi* on. Vaikka se on tunnistettavissa kieltomuodoksi, ei voi tietää, tavoitellaanko preesens- vai imperfektimuotoa. Jos taas tutkimuksen kohteena on vaikkapa paikallissijojen käyttö, on samantekevää, onko illatiivi muodostettu oikein, jos se on tunnistettavissa illatiiviksi ja käyttökonteksti on oikea. Tämän artikkelin pohjana olevissa tutkimuksissa tarkkuus siis määrittyy eri tavoin sen mukaan, mihin tutkimus kohdistuu, mutta jossain suhteessa virheeksi luokiteltu ilmaus aina poikkeaa kohdekielessä tavanomaisesta.

Tarkkuuden osalta tässä esiteltyjen tutkimusten tuloksia verrataan Brunnin ym. (2019) artikkelin aikuisten suomea vieraana kielenä oppivien aineistosta saatuihin tuloksiin (ks. luku 4.6). Kyseisen aineiston virheet on annotoitu ottamatta huomioon, mitä kulloinkin ollaan tutkimassa. Tämänäyttöinen virheen määrittely on tietysti yleispätevämpi, vaikka siinäkin on tuki ongelmia. Se ei esimerkiksi ota huomioon tekstilajia tai tehtävänantoa. Usein on myös vaikea määritellä, mihin virhekategoriiaan kukin tapaus kuuluu (ks. Brunni ym. 2015, Jantunen 2011, 2014). Luokittelun ja rajanveto-ongelmat ovat ikuisia, mutta toisaalta kohdekielen puhujilla on usein melko yhtenäinen intuitiivinen käsitys siitä, mikä heidän kielessään on mahdollista ja mikä ei. Silläkin tiedolla on arvoa oppijalle, joka pyrkii parantamaan kielitaitoaan.

DEMfad-malliin perustuvissa tutkimuksissa tarkkuuden hallinnan (Mastery, ks. alaluku 2.1) tasoksi on asetettu 80%. Tämä pohjautuu Hyltenstamin ja Abrahamssonin (2003) tutkimukseen erittäin taitavien toisen kielen käyttäjien ja äidinkielisten puhujien taitojen suhteesta. Kaikki heidän tutkimansa äidinkielisten pääsivät tarkkuudessa 80 %:n tasolle, mutta kaikki eivät 100 %:iin. Oppijankielen tutkimuksissa on joskus käytetty myös 50 %:n tarkkuutta, koska se kertoo kuitenkin jo kyseisen ilmiön melko hyvästä hallinnasta (esim. Glahn ym. 2001). Toisaalta yhtäkin virheetöntä esiintymää voidaan pitää merkinä säännön oppimisesta (esim. Pienemann 1998), jos voidaan näyttää, ettei kyse ole ulkoa opitusta fraasista. Siinä ei kuitenkaan oikeastaan ole kyse tarkkuudesta vaan jonkin rakenteen ilmaantumisesta oppijan kieleen. Konstruktionäkökulmasta (luku 2.5) kielenoppimista tarkastelevat taas lähtevät siitä, että jonkin konstruktion esiintyminen ensimmäisen kerran osoittaa jo sen oppimista (esim. Martin ym. 2010), vaikka ilmaus ei olisikaan kohdekielen mukainen.

2.3 Käyttötaajuus

Kertaus on opintojen äiti eli toiston määrä vaikuttaa oppimisen kulkuun. Tämä on yksi käyttöpohjaisen kielenoppimisenäkemyksen kulmakivistä ja sen vaikutusta on tutkittu melko paljon (ks. esim. Ellis 2016). Usein käytetyt sanat, rakenteet ja ilmaukset juurtuvat muistiin ja löytyvät sieltä helpommin kuin harvinaiset. Siten kielenkäyttötilanteissa usein nähty ja kuultu tulee todennäköisemmin omaankin käyttöön. Tästä juurtumisprosessista käytetään myös termiä *entrenchment* (Schmid 2020).

Cefling- ja Topling-hankkeissa on selvitetty tarkasteltavina olevien konstruktioiden käyttötaajuutta yhtenä kehityksen indikaattorina. Käyttötaajuus on etäistä sukua sujuvuudelle, joka on yksi CAF-triadin parametreista, vaatiihan taajuuden kasvu taustakseen jonkinlaista tuottamisen lisääntymistä, mutta kirjoitettuja tuotoksia tutkimalla ei sujuvuuteen pääse käsiksi. Toki kirjoittamisen sujuvuuttakin voidaan tutkia ja Cefling- ja Topling-hankkeiden piirissä on muiden kuin suomen kielen osalta niin tehtykin, mutta tämän artikkelin pohjana ovat vain valmiita tuotoksia koskevat tutkimukset. Hankkeita suunniteltaessa haluttiin ottaa mukaan näkökulma, joka kuvaa tuottamisen määrää monipuolisemmin kuin tavallisemmin käytetty sanojen tai lauseiden määrä, ja tällaiseksi valikoitui tutkittavana olevan konstruktion käyttötaajuus tuhatta sanaa kohti. Näin konstruktion käyttöä voidaan verrata taitotasojen välillä tekstimassan kokonaissanamäärästä riippumatta ja tarvittaessa myös verrata eri konstruktioiden esiintymistä aineistossa.

2.4 Käyttötaajuuden ja tarkkuuden suhde

Jonkin kielellisen ilmiön käyttötaajuuden ja tarkkuuden suhdetta voi lähestyä monelta suunnalta. Tässä on valittu hyvin yleinen, taitotasoihin jaettuun aineisto-

massaan pohjautuva näkökulma, jonka päämääränä on tavoittaa jotakin säännönmukaisuutta funktionaalisten taitotasojen ja kielellisten taitojen suhteesta. Toista ääripäätä, yksilön kielen yksityiskohtaisen kehityksen seuraamista, edustaa Complex Dynamic Systems Theory (CDST), jonka keskeisiä tutkimuskohteita myös on opittavina olevien ilmiöiden suhde toisiinsa. Uusi ilmiö voi joko kilpailla aiemmin opitun kanssa, jolloin aiemmin opittu heikkenee taajuuden tai tarkkuuden tai molempien suhteen. Uusi ja aiemmin opittu voivat myös tukea toisiaan. Kolmas vaihtoehto on ehdollinen suhde: jokin ilmiö on opittava ennen kuin toisen oppiminen mahdollistuu. (Spoelman & van Dijk 2011.) Suomi toisena kielenä -alalla tätä menetelmää edustavat Spoelman & Verspoor (2010), Tilma (2014) ja Lesonen (2020). Koko kielisysteemin synnyn ja oppimisen näkökulmasta taas samoja ilmiöitä eli konventionaalistumisen ja vakiintumisen (entrenchment) suhdetta tarkastelee laajasti Schmid 2020.

2.5 Konstruktio

Cefling- ja Topling-hankkeiden teoreettinen tausta on käyttöpohjaisessa teoriassa kielenoppimisesta (ks. esim. Bybee & Beckner 2015). Sen mukaan kieli opitaan käyttämällä sitä ja abstrahoidulla kielenkäytöstä konstruktioita, joita voidaan yhdistää, laajentaa ja muokata (ks. esim. Goldberg 1995, Tomasello 2003). Termillä konstruktio viitataan kielen yksikköön, jolla on fonologinen tai ortografinen, morfologinen ja syntaktinen muoto, semanttinen merkitys ja pragmaattinen käyttö vuorovaikutustilanteessa. Lähtökohta on sama kuin konstruktiokieliopissa, mutta hankkeissa ei ole sitouduttu mihinkään tiettyyn teoreettiseen käsitykseen tai notaatioon, vaan konstruktion käsitettä on tulkittu laajasti. Jokaisessa osatutkimuksessa on erikseen määritelty, mitä katsotaan kuuluvaksi tutkittavan konstruktion piiriin. Useimmissa tässä esitellyissä tutkimuksissa konstruktioita on lähestytty sen rakenteen kannalta (alaluvut 4.2 ja 4.3), mutta myös merkitys ja käyttö toimivat tulokulmina (alaluku 4.4). Myös sanaa voidaan pitää konstruktiona, joten mukaan on otettu myös pari sanastotutkimusta (alaluku 4.5). Kuvauksia yksilötason abstrahoitumisprosesseista kielenoppimisen edistyessä ovat esimerkiksi Eskildsen (2008) tai Lesonen (2020). Eri taitotasojen tuotoksissa näkyviä abstrahoitumisprosesseja on löydettävissä lähes kaikkien luvussa 4 esiteltujen tutkimusten esimerkeistä.

3 Aineisto ja menetelmä

The Linguistic Basis of the Common European Framework levels (Cefling, 2007–2009) ja Toisen kielen oppimisen polut (Topling, 2010–2013) olivat Suomen akatemian rahoittamia tutkimushankkeita. Niiden päätavoitteena oli selvittää, onko löydettävissä kielellisiä piirteitä, joiden esiintyminen ja kehittyminen ovat yhteydessä funktionaa-

lisesti määriteltyn kielitaidon tasoon. Näin on pyritty saamaan tietoa oppijankielen kehityksen yleisistä linjoista mutta myös keräämään tietoa opetuksen ja kielitaidon arvioinnin tueksi. Tutkittavia kieliä ovat suomi toisena kielenä (S2) ja ruotsi ja englanti Suomessa. Tässä luvussa käsitellään vain S2-tutkimuksia.

Hankkeiden kokoamissa aineistoissa on eri tekstilajeja edustavia kirjoitelmia eri-ikäisiltä koululaisilta ja opiskelijoilta. Cefling-hankkeen S2-perusaineistossa on 527 tekstiä ja 26 000 sanetta. Nämä yläkoululaisten tekstit edustavat taitotasoa A1–B2, vaikka B2-tason tekstejä on muita vähemmän eikä niitä ole kaikissa tutkimuksessa otettu mukaan. Topling-aineistossa on 2548 tekstiä ja 101 000 sanetta ja ne edustavat taitotasoa A1–C2, sillä mukana on myös lukioikäisiä nuoria. Näitä aineistoja koskevat tiedot ovat tässä nimellä ”nuoret”. Topling-aineistossa on myös kirjoitelmia samoilta kirjoittajilta kolmena peräkkäisenä vuotena, joten sen avulla on mahdollista tehdä myös pitkittäistutkimusta. Sitä ei kuitenkaan toistaiseksi ole tehty. Valtaosa tässä esitellyistä nuorten kirjoittamista koskevista tiedoista perustuu Cefling-aineistoon.

Hankkeissa käytetty aikuisten aineisto on peräisin henkilöiltä, jotka ovat osallistuneet Yleisiin kielitutkintoihin (YKI). YKI-aineistosta näissä hankkeissa käytettiin osakorpusta, jossa on 667 tekstiä ja 49 000 sanetta. Sekä nuorten että aikuisten aineistoissa on mielipidetekstejä ja muodollisia ja epämuodollisia viestejä. Tehtävänannot pidettiin mahdollisimman samanlaisina, vaikka nuorten kokemusmaailma otettiin huomioon. Nuorilta on koottu myös kertomuksia. Aineistojen koostumuksesta tarkempaa tietoa on Jantusen & Pirkolan artikkelissa (2015). Aineiston määrä vaihtelee jonkin verran tutkimuksesta toiseen. Ensimmäisiä opinnäytteitä tehdessä ei koko korpus ollut vielä käytössä ja joissakin tutkimuksissa on keskitytty esimerkiksi yhden tekstilajin kieleen, mutta suurin osa seuraavassa esitellyistä tuloksista on saatu koko Cefling-aineistoa ja YKI-aineistoa tutkimalla ja vertaamalla.

Kaikki tekstit on kirjoitettu ilman apuvälineitä valvotussa tilanteessa ja ennalta määritellyssä ajassa. Ne (myös YKI-aineistot, jotka oli jo kertaalleen arvioitu YKI-taitotasolle) on arvioitu Eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolle A1–C2. Koska eri tekstilajeja ja taitotasoa edustamaan haluttiin sama määrä tekstejä, niitä koottiin huomattavasti enemmän kuin tässä on käytetty. Siksi oli mahdollista jättää perusaineistojen ulkopuolelle tekstejä, joiden taitotasosta oltiin epävarmoja. Arviointi on todettu luotettavaksi tilastollisin ja laadullisin analysein (Huhta ym. 2014).

S2-aineistojen pohjalta on valmistunut kolme väitöskirjaa (Seilonen 2013, Kajander 2013, Mustonen 2015). Loppuvaiheissa on lisäksi kaksi artikkeliväitöskirjaa, joiden artikkelit ovat jo pääosin ilmestyneet tai julkaisuissa arvioitavina (ks. mm. Reiman 2011a, 2011b, 2014 ja Mylläri 2020a, 2020b). Suomen kielen maisterintutkielmia hankkeissa on valmistunut 12. Kaikki nämä sekä muutamattomat julkaisemattomat konferenssiesitelmät ovat tämän artikkelin pohjana. Mukana on myös pari tutkimusta, joissa tarkastellaan vain käyttötaajuutta, koska tarkkuuden määrittely kyseisen ilmiön kohdalla on erityisen ongelmallista. Nämä eivät tietenkään ole

mukana artikkelin pääkysymykseen (taajuuden ja tarkkuuden suhde) vastaamisessa, mutta laajentavat kuitenkin kuvaa eri taitotasolla käytettävien konstruktoiden esiintymisestä. Kyseessä on siis meta-analyysi, johon on koottu käyttötaajuuden ja tarkkuuden kehitystä koskevat tulokset lukuisista tutkimuksista. Niitä ei ole esitetty numeraalisesti, koska muutosten suunnan hahmottaminen valtavasta numeromäärästä tekisi lukemisen erittäin haastavaksi. Kaikki numeeriset arvot, joihin luvun 4 taulukot perustuvat, ovat tietenkin löydettävissä alkututkimuksista.

4 Tutkittujen konstruktoiden käyttötaajuuden ja tarkkuuden suhde

4.1 Taulukoiden ja alalukujen esittely

Tämän luvun taulukoihin on koottu kaikki tiedossani olevat edellä esiteltyihin aineistoihin perustuvat tutkimukset, joissa on selvitetty jonkin konstruktion käyttötaajuutta ja/tai tarkkuutta. Lisäksi on mukana pari tutkimusta, joissa seurataan sanaston kehitystä. Monia konstruktioita tai muita kielellisiä ilmiöitä on tietenkin tutkimatta, joten mitenkään kattava tämä esittely ei ole. Olen jakanut tutkitut konstruktiot kolmeen alaryhmään: erilaisia lauseita käsittelevät (taulukko 1), lauseensisäisiä konstruktioita käsittelevät (taulukko 2) ja merkityslähtöiset (taulukko 3) tutkimukset. Koska konstruktio jo määritelmänsä nojalla sisältää muodon, merkityksen ja käytön, jaottelu on keinotekoinen ja sen tavoitteena onkin vain helpottaa laajan aineiston hahmottamista. Sanastotutkimukset esitellään erikseen. Mikään ei tietenkään estä etsimästä kehityskulkujen välisiä eroja ja yhteyksiä myös näiden ryhmien jäsenten välillä. Keskityn taitotasojen väliseen vertailuun enkä kommentoi systemaattisesti aikuisten ja nuorten eroja, joita mainitsen lähinnä pohdintaosiossa. En myöskään käsittele tässä erojen mahdollisia syitä tai vaikutuksia. Niitä on jonkin verran käsitelty taustalla olevissa tutkimuksissa ja hiukan tämän luvun pohdinnassakin.

Taulukoissa < merkitsee käytön tai virheiden lisääntymistä, > niiden vähenemistä. Jos muutosta ei ole ollenkaan tai se on suhteellisesti erittäin vähäinen, merkkinä on =. Merkinnyt <= tai >= tarkoittavat pientä muutosta, kaksi nuolta (>>, <<) taas huomattavan suurta muutosta. Joissakin tutkimuksissa on laskettu konstruktoiden tarkkuutta, useimmissa virheitä. Yhdenmukaisuuden vuoksi olen tässä käyttänyt termiä *virhe* ja merkinnyt nuolet sen mukaan. Kun virheet vähenevät, tarkkuus paranee.

4.2 Lauseet

Taulukkoon 1 on koottu tietoja niistä tutkimuksista, joiden kohteena ovat erityyppiset lauseet.

TAULUKKO 1. Käytön ja tarkkuuden kehitys erilaisissa lauseissa.

			A1–A2	A2–B1	B1–B2	B2–C1	C1–C2	
Eksistentiaali- lauseet	Aikuiset	Käyttö	<	>=	>=	>	>	
(Kajander 2013)		Virheet	=	>	>	=	>	
	Nuoret	Käyttö	<	=	>=			
		Virheet	>	>	>			
Transitiivi- lauseet	Aikuiset	Käyttö	>	<<	>	<	>	
(Reiman 2011)		Virheet	ei tietoja					
(Reiman 2014)	Nuoret	Käyttö	=	<	<			
		Virheet	>	>	>			
Passiivilauseet	Aikuiset	Käyttö	=	<	<	<<	=	
(Seilonen 2013)		Virheet	>	<	>	>	=	
	Nuoret	Käyttö	<	<				
		Virheet	<	<				
Nollapersoonalauseet	Aikuiset	Käyttö	>	<	<<	>>	>	
(Seilonen 2013)		Virheet	laskettu konstruktio- tyypeittäin, vaihtelee					
	Nuoret	Käyttö	>	<				
		Virheet	laskettu konstruktio- tyypeittäin, vaihtelee					

Kaikkia tutkittuja lausekonstruktioita käytetään A1 tasolta alkaen. Eksistentiaali-lauseiden määrän suunta on laskeva jo A2-tasolta alkaen, kun taas transitiivikonstruktioit lisääntyvät voimakkaasti B1-tasolla ja sen jälkeen niiden osuus alkaa laskea. Passiivilauseiden määrä lisääntyy vähitellen, voimakkaimmin B2- ja C1-tasojen välillä. Nollapersoonalauseiden käytön huippu osuu tasolle B2. Erilaisten lauseiden kirjo siis lisääntyy kielitaidon kehittyessä, jolloin alkuvaiheessa yleisemmät lauseet vähenevät. Eksistentiaali- ja transitiivilauseiden virheiden määrä laskee tasaisesti. Passiivilauseiden virheet lisääntyvät B1-tasolle saakka ja vähenevät sen jälkeen.

4.3 Lauseen sisäiset rakenteet

Taulukkoon 2 on koottu tiedot tutkimuksista, joiden kohteena on jokin lauseen osana esiintyvä konstruktio.

TAULUKKO 2. Lauseen sisäisten rakenteiden käytön ja tarkkuuden kehitys

			A1–A2	A2–B1	B1–B2	B2–C1	C1–C2
Negaatio	Aikuiset	Käyttö	<	>	=	>	>
(Halttunen 214)		Virheet	>	>	>>	>	>
	Nuoret	Käyttö	<	>	>		
		Virheet	>	>>	<		
<i>Olla</i> -rakenteet*)	Aikuiset	Käyttö		>		>	
(Kynsijärvi 2007)		Virheet					
Verbiketjut	Aikuiset	Käyttö	<	>	>	=	>
(Paavola 2008)		Virheet	=	>	>	>	>
Rektioilmaukset	Aikuiset	Käyttö	=	=	<	<<	<<
(Nucci 2013)		Virheet	<	>	>	>	>
	Nuoret	Käyttö	<	<	<		
		Virheet	>	>	<		
U-verbit	YKI	Käyttö	=	<	<	<<	<<
(Siitonen & Martin 2012)	LAS2	Käyttö				=	
	Nuoret	Käyttö	<	<	<		
Ilmisubjekti	Nuoret	Käyttö	>	>	>	>	>
(Törö 2017)	(Topling)						
Possessiivi-suffiksi**)	Aikuiset	Käyttö	>	<	<	=	<<
(Turunen 2012)		Virheet	>>	<	>	<	=

Tässä tutkitut ilmiöt ovat luonteeltaan erilaisia. Kieltokonstruktioita ja *olla*-verbiä on miltei mahdotonta välttää. Rektioilmauksia ja verbiketjuja tulee vastaan, kun verbi-valikoima alkaa laajeta. U-verbistä voi vältellä pitkäänkin. Ilmisubjekti taas on tyyli-

kysymys: *minä* on korostainen kirjoitetussa kielessä, kun taas puheessa tai epämuodollisessa viestissä *mä* on usein neutraalimpikin kuin pelkkä verbin taivutusmuoto. Myös possessiivisuffiksia voi pitää tyylikysymyksenä, vaikka joissakin konteksteissa se on välttämätön (esim. *mielelläni*).

Kieltokonstruktioiden käyttö kasvaa aluksi, mutta alkaa sitten vähetä, kun sanavaraston kasvaessa löytyy muitakin keinoja kielteisen asenteen ilmaisuun. Virheiden määrä vähenee jyrkimmin aikuisilla tasojen B1 ja B2 välillä, nuorilla yhtä tasoa aiemmin. Virheet eivät tosin jakaudu tasaisesti eri aikamuotojen kesken: kielteisen imperfektin kaikista virheistä aikuisilla yli puolet on tasolla A2 (Martin 2010).

Olla-verbin käyttö vähenee verbivalikoiman kasvaessa. Käyttö on kuitenkin erilaista eri tasoilla. A-tasolla korostuvat yksiverbiset (*on*) tai kiellon sisältävät rakenteet (*ei ole*). B-tasolla kasvaa liittomuotojen osuus, C-tasolla taas lisääntyvät muut moniverbiset *olla*-rakenteet (*on tehtävä, olla nukuksissa* jne.).

Verbiketjuja, joita voidaan pitää merkinä kielitaidon kompleksistumisesta (Mylläri, tulossa), esiintyy jo tasolla A1, mutta ne ovat hyvin prototyyppisiä ja leksikaalista variaatiota on tuskin lainkaan. Verbiketjujen suhteellinen määrä alkaa B1-tasolla vähentyä, mutta niiden pituus ja sisäinen variaatio kasvaa. Virheet vähenevät tasaisesti.

Rektioilmausten käyttö kasvaa eniten C-tasolle tullessa ja vielä C1- ja C2-tasojen välilläkin. Niiden runsaus on siis merkki korkeasta taitotasosta. Nuorilla käyttö kasvaa tasaisesti, mutta virheiden määrä lisääntyy myös B-tasolla.

Ilmisubjektin käyttö vähenee tasaisesti tasolta toiselle. Sen osalta tarkkuuden arviointi on ongelmallista, sillä kieliopillisestihan sen käyttö ei ole virhe. Ilmisubjektien määrässä on kuitenkin vaihtelua semanttisten verbiluokkien välillä. Tutkimus poikkeaa muista tässä käsitellyistä töistä siinä, että sen aineistona on Topling-hankkeen laajempi aineisto, jossa on mukana kirjoittajia alakoululaisista lukiolaisiin.

Possessiivisuffiksien käyttö lisääntyy A2-tasolta alkaen. Jyrkin nousu on tasojen C1 ja C2 välillä. Virheet vähenevät eniten A1 ja A2-tasojen välillä, mutta lisääntyvät käytön lisääntyessä. Vielä C1-tasollakin tarkkuus on hieman alle 80 %, joten possessiivisuffiksien kirjakielen mukainen käyttö on merkki korkeasta kielitaidon tasosta.

Tässä esiteltyjen konstruktioiden lisäksi Ukkola (2009) on selvittänyt samasta aineistosta substantiivilausekkeiden kehitystä, mutta vain kokonaisuutena tasoilla A, B ja C (ei siis A1 vs. A2 jne.). Hän ei myöskään ole esitellyt tarkkuutta, mutta käytön osalta näyttää siltä, että substantiivilausekkeiden määrä ja niissä esiintyvien määritteiden monipuolisuus kasvavat, mutta määritteiden luku lauseketta kohti ei juuri muutu. Kiinnostavinta on, että joitakin määritetyyppejä esiintyy aikuisten C-tasolla jopa kymmenkertainen määrä B-tasoon nähden. Monipuolinen valikoima erilaisia määritteitä näyttäisi siis olevan C-tason indikaattori.

Ajanilmaukset	Nuoret	Käyttö	<	=	<		
(Varis 2010)		Tarkkuus	=	<	=		
Velvoitteen ilmaiseminen	Aikuiset	Käyttö	=	=	=	=	=
(Kekäläinen 2015)		Tarkkuus	=	=	=		

Taulukkoon 3 on koottu tutkimukset, joissa tutkitaan käytön ja tarkkuuden kehitystä jonkin merkityksen ilmaisemisen näkökulmasta. Näistä laajin on Mustonen (2015), jossa selvitetään paikallissijojen käyttöä ja tarkkuutta konkreettisten paikkojen (Spat = spatiaalinen kenttä) ja abstraktimpien tilojen (Circ = sirkumstantiaalinen kenttä) ilmaisussa. Englannin prepositio *at* viittaa tässä paikkafunktioon ja *to* ja *from* väyläfunktioon Mustosen teoreettisen viitekehyksen, konseptuaalisen semantiikan (Jackendoff 1983) käytänteiden mukaisesti. (Mustonen 2015: 99–104.) Yleiskuvana on, että Spat-käytöt vähenevät ja Circ-käytöt lisääntyvät kielitaidon kehittyessä. Erityisesti erosijojen abstrakti käyttö (Circ-FROM) näyttää lisääntyvän melko myöhään. Kummassakin ryhmässä tarkkuus paranee viimeistään A2-tasolta alkaen.

Seilosen (2013) epämääräiseen persoonaan viittaamista tutkivasta työstä geenerisen *sinän* ja *ihmisen* osuus on sijoitettu tähän kategoriaan, koska niissä ei ole kyse uuden lausetyypin oppimisesta. Kumpikaan ei ole kovin tavallinen ja niiden käyttö on enimmillään B2-tasolla.

Nuorten ajanilmaukset ovat enimmillään B2-tasolla, jolla myös tarkkuus on vaikiintunut. Aikuisien teksteistä ajanilmauksia ei ole tutkittu.

Velvoitteen ilmaiseminen ja sävyttäminen ei kokonaisuudessaan juuri määrällisesti muutu taitotasolta toiselle, mutta keinovalikoima lisääntyy ja sävyttäjät monipuolistuvat. *Haluta* painottuu alemmilla tasoilla (vrt. Lesonen ym. 2020). Tulkinnaltaan epäselviä tapauksia esiintyy taitotasoilla A1–B1.

4.5 Sanasto

Konstruktioihin tai merkityksiin keskittyvien tutkimusten lisäksi Cefling-hankkeen piirissä on tehty kaksi tutkimusta sanaston kehityksestä. Puhakka (2010) tarkastelee *mennä-* ja *tulla-*verbien käyttöä. Aikuisilla se lisääntyy B2-tasolle saakka, nuorilla se alkaa vähentyä jo A2-tasolla. Kummassakin ryhmässä virheet alkavat vähentyä jo A2-tasolta alkaen. Ainoa sanastoa, erityisesti sen rikkautta, yleisemmin selvittänyt tutkimus Cefling-aineistosta on Malin (2012), jonka mukaan sanaston kehitys on hyvin vähäistä tasojen A1 ja A2 välillä. Suuri hyppäys sanaston rikkauksessa on tasojen B2 ja C1 välillä. Sanaston tarkkuuden kehitystä ei ole työssä tarkasteltu. Kaiken kaikkiaan nuorten ja aikuisten S2-sanaston kehityksestä on hyvin vähän tietoa. Kieliympäristön

vaikutusta venäjänkielisten aikuisten sanaston rikkauteen on tutkinut Gronskyte (2020) ja vironkielisten oppijoiden verbisanastoa taitotasolla A2–B2 Taimisto (2014). Alakouluikäisten lasten sanaston kehityksestä on laaja tutkimus (Honko 2013). Sen tulokset ovat merkittäviä, mutta niitä ei voi vertailla tässä esiteltyjen tutkimusten tuloksiin erilaisen aineiston ja tutkimusmenetelmien vuoksi.

4.6 Koontia ja vertailua

Cefling-hankeessa pyrittiin luomaan yleiskuvaa funktionaalisesti määriteltyjen kielitaitotasojen ja joidenkin konstruktoiden tai muiden kielen piirteiden yhteyksistä. Kyse on näennäispitkittäistutkimuksesta ja aineistoja käsitellään yhtenä taitotaso-kohtaisena massana eikä yksittäisten kirjoittajien kehitystä seuralla. Joissakin tutkimuksissa on tosin mainintoja siitä, kuinka monessa eri tekstissä jokin ilmiö esiintyy. Saadut tulokset ovat siis yleistyksiä eikä niiden tilastollisia merkitsevyyttä ole systemaattisesti testattu. Lesonen (2013) tarkasteli kuitenkin siihenastisten opinnäytteiden tuloksia myös tältä kannalta. Hänen mukaansa kieltoa, ajanilmauksia, nollapersoonaa ja *mennä-* ja *tulla-*verbejä käytetään suunnilleen saman verran taitotasosta riippumatta. Nollapersoonaa lukuun ottamatta nämä konstruktiot ovat jotakuinkin välttämättömiä joka tasolla. Impersonaalista passiivista käytetään tilastollisesti merkitsevästi enemmän C-tasolla. Transitivi-ilmausten käytön kasvu on merkitsevää aikuisilla B1-tasolla, mutta ei koululaisilla. Tarkkuus paranee melko tasaisesti kaikkien piirteiden osalta ja laahaa kaikkien piirteiden osalta frekvenssin kasvun jäljessä.

Tarkkuuden kehitystä on selvitetty myös Brunnin ym. (2019) artikkelissa, joka perustuu virheannotoituun Kansainvälisen oppijansuomen korpuksen (ICLFI). Siihen on koottu ulkomaisissa yliopistoissa suomea opiskelevien kirjoituksia eli kyse on suomesta vieraana kielenä. Artikkelissa verrataan erityyppisten virheiden määrää potentiaalisten virheiden määrään. Ilmiöiden käyttötaajuutta ei ole selvitetty, mutta tietenkin potentiaalisten virhepaikkojen määrä kertoo epäsuorasti myös siitä. Tutkimuksessa havaittiin neljä eri tarkkuuden kehityskulkua. Yleisimmin virheet vähenevät taitotasolta toiselle. Sama pitää paikkansa tämänkin katsauksen tutkimuksissa kokonaisuutena. Toiseksi yleisintä on, että virheet lisääntyvät tasolta A2 tasolle B1 ja vähenevät tasolta B1 tasolle B2. Myös tämä on tavallista tässä esiteltyjen tutkimusten pohjalta etenkin aikuisilla. Suomalaista yläkoulua käyvien nuorten osalta samanlainen kehityskulku tapahtuu usein yhtä taitotasoa aiemmin. Virheet saattavat myös vähetä A2-tasolta B1-tasolle ja lisääntyä sitten B2-tasolle. Neljäs mahdollisuus on, että mitään kehityskulkua ei ole havaittavissa. Kaikki nämä vaihtoehdot ovat löydettävissä myös Cefling-tutkimuksista, joten ainakaan aikuisten osalta oppimisympäristö (toinen kieli vs. vieras kieli) ei mitenkään radikaalisti vaikuta mahdollisiin oppimisen reitteihin.

YKI-aineistoon perustuvasta Haapalan (2008) verbiytimiä koskevasta tutkimuksesta käy ilmi, että rakenteellisesti mutkikkaampien verbiydinten määrä kasvaa kohti

ylintä tasoa, virheiden kokonaismäärä vähenee, mutta taivutusvirheiden, vartalo-
virheiden ja leksikaalisten virheiden keskinäinen suhde ei juuri muutu taitotasojen
välillä. Tulokset ovat odotuksenmukaisia, mutta eivät suoraan verrattavissa edellä
esitelyihin erilaisten lähtökohtien vuoksi.

Kun jonkin kielen oppimista aletaan tutkia, huomio kiinnittyy usein ensin virhei-
siin, joten etenkin vanhempaa virheanalyttistä tutkimusta eri kielistä on valtavasti.
Lähtökohdiltaan melko lähellä tätä katsausta on Thewissen 2015, jossa tarkastellaan
ranskankielisten englanninoppijoiden kirjoitettujen tekstien tarkkuutta taitotasolla
B1–C2. Vaikka taitotasolta löytyy yleisiäkin ilmiöitä, päätulos kuitenkin on, että op-
pijoiden kirjoittamisen tarkkuus ei edisty lineaarisesti.

5 Muna vai kana?

5.1 Kielen kehityksen ja tämän katsauksen luonteesta

Kielitaidon kehitys on siis aina yksilöllistä ja epälineaarista. Asioita opitaan ja unoh-
detaan – sitähan käyttöpohjaisuus perimiltään tarkoittaa. Oppimisen poluista on
kuitenkin mahdollista löytää myös yhteisiä piirteitä. Tässä tutkitut ilmiöt ovat enim-
mäkseen sellaisia, että ilman niitä on vaikea kirjoittaa suomen kieltä luontevasti, jos
ollenkaan. Tekstiä ei ole ilman lauseita, lauseensisäisiä konstruktioita ja sanoja. A1-
tasollakin kirjoittajat ainakin tavoittelevat monenlaisia lauseita, vaikka yksinkertais-
ten peruslauseiden osuus onkin suurin: lausetyyppien variaatio kasvaa taitojen ke-
hittyessä. Myös vaikkapa kieltoja tai paikan ja tilan ilmaisuja tarvitaan joka vaiheessa.
Niiden käytön ja tarkkuuden muutokset kertovat siten kielitaidon kehityksestä, sillä
ne osuvat jokaisen oppijan polulle.

Toisen kielen oppimisen peruskysymyksiä on, milloin jokin ilmiö voidaan katsoa
opituksi (ks. esim. Hyltenstam & Abrahamsson 2003). Oikeiden muotojen prosentua-
aalinen osuus (ks. luku 2.2) tai sanavaraston laajuus ovat usein käytettyjä mittareita,
mutta yhtä tärkeää on havainnoida, miten ja millaisia kielen piirteitä oppija käyttää
tai ymmärtää. Sääntöpohjaisen kielenoppimisnäkemys mukaan sääntö katso-
taan opituksi vasta, kun sitä sovelletaan useissa konteksteissa. Silloin oppijan tuotta-
maa ilmausta ei voida pitää ulkoa osattuna kokonaisuutena, jollaisten käytön ei siis
ajatella olevan oikeastaan oppimista (esim. Pienemann 1998). Käyttöpohjainen vii-
tekehys muuttaa tätä oppimisen määrittelyä, sillä siinä konstruktion ensimmäisen-
kin ymmärrettävän esiintymän katsotaan osoittavan oppimista ja muodostavan läh-
tökohdan, josta konstruktio voi lähteä toistumaan, varioimaan ja abstrahoitumaan.

Vaikka etenkin varhaisimpien oppijankielen ilmiöiden luokittelu on usein haas-
tavaa, tutkittavan konstruktion käyttötaajuus tuhatta sanaa kohti voidaan laskea
melko yksiselitteisesti, kunhan konstruktion rajat on huolellisesti määritetty. Tarkkuus

on ongelmallisempi ilmiö. Tämän katsauksen pohjana olevissa tutkimuksissa tarkkuus määrittyy eri tavoin sen mukaan, mihin tutkimus kohdistuu. Tutkimustehtävän rajaus määrittelee, painottuuko ilmauksen hyväksyttävyyden muodon vai käytön tai merkityksen tarkkuuteen, vaikka konstruktion määritelmä sisältää kaikki nämä puolet. ICLFI-korpuksen virheluokitus (Brunni ym. 2019) painottuu vahvasti muodon virheisiin, vaikka muutama merkitykseen liittyvä kategoriakin on mukana. Tarkkuutta käsittelevät tutkimustulokset eivät siis ole täsmällisesti verrattavissa tutkimuksesta toiseen, vaikka jonkinlainen intuitio kohdekielen mukaisuudesta ja hankkeiden piirissä käydyt laajat keskustelut ja yhteiset luokittelusessiot toki lisäävät yhdenmukaisuutta.

Tämä katsaus ei perustu tarkkoihin laskelmiin vaan summittaisiin pienten (>, <) ja suurten (>>, <<) muutosten arviointiin osittain luokitteluongelmien vuoksi, osittain siksi, että kaikin kohdin tarkkoja lukuja ei ole käytettävissä. Aineistokaan ei ole kovin suuri, etenkin nuorten B2-tasolla. Verrattuna muihin kielenkehitystä havainnoiviin tutkimuksiin, joissa usein tyydytään vertaamaan ryhmien kielitaitoa esimerkiksi käytyjen kurssien tai opiskeluajan pohjalta, aineiston vahvuus lienee sen taitotasoarvioinnissa. Arvioinnissa oli mukana suuri joukko ihmisiä, joista osa oli arvioinnin ammattilaisia ja muutkin enimmäkseen hyvin kokeneita arvioijia. Yksityiskohdista ja valinnoista keskusteltiin paljon. Arvioinnin onnistumista tutkittiin jälkepäin sekä määrällisesti että laadullisesti (Huhta ym. 2014) ja se todettiin niin luotettavaksi kuin funktionaalinen taitotasoarviointi voi ylipäänsä olla.

Käyttöraajuuden ja tarkkuuden suhteeseen laajemman näkökulman tuo Schmidin Entrenchment-and-Conventionalization-Model (2020), jonka mukaan kielisysteemi sekä yksilön että yhteisön tasolla syntyy konstruktioiden juurtumisen ja vakiintumisen myötä kohti konventionaalista kielenkäyttöä. Vaikka tässä esiteltyjä hankkeita suunniteltaessa Schmidin mallia ei vielä ollut, taustaoletuksissa on paljon yhteistä ja olisi jopa mahdollista ajatella tässä esitettyjä tuloksia jonkinlaisena Schmidin mallin implementaationa.

5.2 Päätulokset

Kielen ilmiön käyttöraajuus ja tarkkuus voivat periaatteessa olla sidoksissa toisiinsa kolmella tavalla: ne voivat kasvaa yhtä matkaa funktionaaliselta taitotasolta toiselle, toinen voi taantua tai pysyä samana toisen kasvaessa tai niiden välillä ei ole mitään suhdetta. Hyvin karkeasti yleistäen voi tähänastisen tutkimuksen pohjalta sanoa, että välttämättömimmät konstruktiot ovat käytössä alusta alkaen riippumatta niiden teoreettisesta mutkikkoudesta. A1-tasolla ne voivat esiintyä hyvin suppeasti, kuten vain yhdessä kontekstissa tai vain harvoin leksikaalisiin yksiköihin rajautuen: esimerkiksi verbiketjut sisältävät vain pari tavallisinta verbiparia (esimerkiksi *osaa puhua, haluaa lähteä*). Tavallisimpien konstruktioiden tarkkuus paranee jo A2-tasolla, etenkin nuorilla. B1-tasolle on leimallista erilaisten konstruktioiden käytön

lisääntyminen, usein jonkinlainen ilmaisun vuolaus. Osataan ilmaista monenlaista, mutta usein aika epätarkasti. Tosin B1-tasolle voi päästä myös melko kapealla kielellisten ilmausten valikoimalla, jos osaa niiden avulla suorittaa annetun tehtävän, ja tällöin tarkkuus voi olla myös melko hyvä. Kummassakin tapauksessa B1 taso todentuu itsenäisen kielenkäytön tasoksi: tehtävästä selviydytään ja ymmärrettävyys on riittävä. B2-tasoa leimaa tarkkuuden yleinen paraneminen: B1-tasolla käyttöön tulleet konstruktiot tarkentuvat. C-tasolla taas kasvaa harvinaisempien konstruktioiden käyttö, vaikka ne voivat olla vielä epätarkkoja. Ilmeinen C-tason indikaattori voisi olla myös sanaston rikastuminen, mutta tästä ei suomen kielessä ole vielä juuri tutkimusta (ks. kuitenkin Malin 2012).

Vaikka käyttötaajuus ja tarkkuus kehittyvät usein yhtä matkaa, näiden tutkimusten valossa on selvää, että taitotasoportailta käyttötaajuuden kasvu edeltää tarkkuuden paranemista. Jos siis käyttö on kana ja tarkkuus muna, kana tulee ensin.

5.3 Hyvät ja pahat virheet

Virheitä pelätään ja vältellään. Kielenoppimisessa ne kuitenkin ovat välttämättömiä: kielitaito edistyy kieltä käyttämällä. Vasta kehkeytymässä olevat konstruktiot rajautuvat vähitellen kohdekielen mukaisiksi, kun niitä käytetään ja saadaan palautetta. Virheet ovat siis oppimisen edellytys. Rohkeasti kokeileva oppija edistyy parhaiten (ks. esim. Lesonen 2020: 132).

Virheitä pidetään usein heikon kielitaidon ominaisuutena. Niin tietenkin onkin: kielitaidon edistyessä tarkkuus paranee. On kuitenkin myös virheitä, jotka kertovat korkeatasoisesta kielitaidosta. Niitä voi kutsua positiivisiksi virhetypeiksi (Thewissen 2015: 212). Ne voivat olla tyyli- tai rekisterivirheitä (Brunni ym. 2019) tai liittyä konstruktioidiin, jotka tyyppillisesti opitaan melko myöhään, koska niitä on mahdollista kiertää käyttämällä jo tuttuja ilmaisutapoja (esim. U-verbit, monet rektiotapaukset, passiivirakenteet, possessiivisuffiksit). Tällöin virhe kertoo siitä, että oppija ei mene yli siitä, missä aita on matalin, vaan pyrkii rikastamaan ilmaisuun.

Tällaiset havainnot voivat olla hyödyllisiä myös opetuksen ja kielitaidon arvioinnin kannalta. Aiemmin kielenopetus lähti usein tarkkuudesta: uusi asia opetettiin perin pohjin ensin sääntöjen ja esimerkkien avulla ja vasta sitten sitä alettiin käyttää omissa tuotoksissa. Tarkkuuden siis ajateltiin olevan käytön edellytys. Käyttöpohjainen näkemys kielenoppimiseen taas väittää, että kielitaito syntyy käytöstä ja tarkkuus kehittyy käytön myötä. Käyttöä ja tarkkuutta havainnoimalla voi tehdä päätelmiä oppijan kehitysvaiheesta, esim. Brunni ym. (2019) ehdottaa, että syntaktisen ja morfosyntaktisen tarkkuuden lisääntymisen voisi nostaa yhdeksi tasoa B2 määrittäväksi piirteeksi. Eurooppalaisen viitekehyksen funktionaalinen lähtökohta ja sovellettavuus kaikkiin kieliin ei tietenkään mahdollista yksittäisten kielten piirteiden nostamista yleisiin taitotasokuvauksiin, mutta niiden rinnalle voidaan tutkimuksen ja kokemuksen lisääntyessä vähitellen hahmotella kielikohtaisia tietoja

siitä, mikä eri tasoille on tyypillistä. Kielen rakenteiden ohella myös sanastoa olisi S2-alalla tutkittava tästä näkökulmasta nykyistä enemmän.

Kirsti Siitosen keskeinen tutkimusaihe, U-verbit ja niihin kietoutuvat muut kielen keinot, joiden avulla ilmaisun suoruutta sekä tekijän näkymistä ja intentiota voidaan säädellä, on nostanut esiin erityisesti edistyneiden kielenoppijoiden kirjoittamisen haasteet. Hän pani alulle myös LAS2-korpuksen, jonka avulla tämän ryhmän kielen piirteistä on saatu ja saadaan lisää tietoa. Tämän artikkelin näkökulmasta U-verbitutkimus nosti esiin tärkeän seikan: kielitaidon kehitys voi näkyä sekä uusien konstruktoiden hallintana ja niiden käytön kasvuna että niihin liittyvien virheiden lisääntymisenä. Hallintaahan ei voi osoittaa kieltä käyttämättä ja uuden ilmiön kokeilu ja haltuunotto johtaa väistämättä aluksi myös virheisiin. Juuri mitään kielen ilmiötä ei ole edes mahdollista kuvata ja selittää niin täydellisesti, että oppija voisi edes teoriassa käyttää sitä aina oikein ensi esiintymästä lähtien. Oikeat käytöt syntyvät kokeilemalla ja siihen kielenoppijoita tulee rohkaista.

Kirjallisuus

- Brunni, S., L.-M. Lehto, J.H. Jantunen, & V. Airaksinen 2015. How to annotate morphologically rich learner language. Principles, problems and solutions. Teoksessa A-K. Helland Gujord, S. Nacey & S. Ragnhildstveit (toim.) *Learner corpus research: LCR2013 conference proceedings*. Bergen language and linguistics studies 6. Bergen: University of Bergen, 133–152. <https://doi.org/10.15845/bells.v6i0.812>.
- Brunni, S., J.H. Jantunen & V. Skantsi 2019. Korpusavusteinen virheanalyysi tarkkuuden kehityksestä EVK:n taitotasolla A2-B2. *Puhe ja kieli*, 39 (3), 275–304. <https://journal.fi/pk/article/view/76601>.
- Bybee, J.L. & C. Beckner 2015. Usage-Based Theory. Teoksessa *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (2 ed.) B. Heine & H. Narrog (toim.). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0032>.
- Cefling: The Linguistic Basic of the Common European Framework levels 2007–2009. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/kivi/tutkimus/hankkeet/paattyneet-tutkimushankkeet/cefling/suom>.
- Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/level-descriptions>.
- Ellis, N.C. 2016. Frequency in language learning and language change. Teoksessa *Experience Counts: Frequency Effects in Language*. H. Behrens & S. Pfänder (toim.). Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110346916-010>.
- Eskildsen, S.W. 2009. Constructing another language—Usage-Based Linguistics in Second Language Acquisition. *Applied Linguistics*, 30 (3), 335–357, <https://doi.org/10.1093/applin/amn037>.
- EVK = Eurooppalainen viitekehys: *Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys* 2003.
- Franceschina, F., R. Alanen, A. Huhta & M. Martin 2006. A progress report on the Cefling project. Invited paper presented at SLATE (Second Language Acquisition and Testing in Europe) Workshop, University of Amsterdam.

- Glahn, E., G. Håkansson, B. Hammarberg, A. Holmen, A. Hvenekilde & K. Lund 2001. Processability in Scandinavian second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 23 (3), 389–416. <http://dx.doi.org/10.1017/S0272263101003047>.
- Goldberg, A. 1995. *Constructions. A construction grammar approach to argument structure. Cognitive theory of language and culture*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Gronskyte, A. 2020. *Kieliympäristön vaikutus S2-oppijoiden sanaston laajuuteen*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20201217101261>.
- Haapala, T. 2008. *Finiittiverbeistä verbiketjuihin: verbiytimien kompleksistuminen S2-oppijoiden kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-17666>.
- Halttunen, S. 2014. *“Sori mä en voin tullan” : negaatioilmaukset suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201410132977>.
- Honko, M. 2013. *Alakouluikäisten leksikaalinen tieto ja taito: toisen sukupolven suomi ja S1-verrokki*. Acta Universitatis Tampereensis 1865. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9251-8>.
- Housen, A., F. Kuiken & I. Vedder 2012. *Dimensions of L2 Performance and Proficiency. Complexity, Accuracy and Fluency in SLA*. Amsterdam: John Benjamins.
- Huhta, A., R. Alanen, M. Tarnanen, M. Martin & T. Hirvelä 2014. Assessing learners' writing skills in a SLA study: Validating the rating process across tasks, scales and languages. *Language Testing*, 31, 307–328. <https://doi.org/10.1177/0265532214526176>.
- Hyltenstam, K. & N. Abrahamsson 2003. Age of onset and ultimate attainment in near-native speakers of Swedish as a second language. Teoksessa K. Hyltenstam & K. Fraurud (toim.) *Multilingualism in Global and Local Perspectives*. Stockholm: Stockholm University & City of Stockholm, 319–340. <https://www.researchgate.net/publication/303813117>.
- Ivaska, I. 2015. *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakennanalyysi*. Turun yliopiston julkaisu, C 409. Turku: Turun yliopisto.
- Jackendoff, R. 1983. *Semantics and cognition*. Cambridge, MA: MIT.
- Jantunen, J. H. 2011. Kansainvälinen oppijan-suomen korpus (ICLFI): typologia, taustamuuttujat ja annotointi. Lähivördlusi. *Lähivertailuja*, 21, 86–105. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing.
- Jantunen, J. H., S. Brunni, L.-M. Lehto & V. Airaksinen 2014. Oppijankieliaineistojen annotointi. Esimerkinä ICLFI:n annotoinnin prosessit, ongelmat ja ratkaisut. Teoksessa M. Mutta, P. Lintunen, I. Ivaska & P. Peltonen (toim.) *AfinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia*, 7. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielentutkimuksen yhdistys, 60–80.
- Jantunen, J. H. & S. Pirkola 2015. Oppijansuomen sähköiset tutkimusaineistot. Nykytilanne. *Virittäjä*, 119 (1). <https://journal.fi/virittaja/article/view/46508>.
- Kaipapalu, A. & Martin, M. 2018. DEMfad-malli-apua tutkimustulosten vertailuun? Esitelmä Kielitieteen päivillä Helsingissä 7.–9.5.2018.
- Kajander, M. 2013. *Suomen eksistentiaalilause toisen kielen oppimisen polulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 220. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5530-4>.
- Kekäläinen, M. 2015. *Velvoitteen ilmaiseminen ja sävyttäminen aikuisten suomenoppijoiden teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201506102274>.
- Kitsnik, M. 2018. *Iga asi omal ajal: B1- ja B2-tasemekeelekonstruktsioonid keeleoskuse taseme näitajana*. Tallinna: Tallinnan yliopisto.

- Kynsijärvi, T. 2007. *Se johtuu siitä, että minulla oli muistinmenetys: olla-verbirakenteiden kehkeytyminen oppijankielessä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201302241264>.
- Lesonen, S. 2013. *Suomen kielen lingvististen piirteiden sijoittuminen eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolle*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201302241264>.
- Lesonen, S. 2020: *Valuing Variability: Dynamic Usage-based Principles in the L2 Development of Four Finnish Language Learners*. Groningen Dissertations in Linguistics. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-94-034-2675-4>.
- Lesonen, S., R. Steinkrauss, M. Suni & M. Verspoor 2020. Lexically specific vs. productive constructions in L2 Finnish learners. *Language & Cognition*, 12 (3), 526–563.
- Malin, E. 2012. *Suomi toisena kielenä -oppijoiden sanaston kehittyminen taitotasolta toiselle siirryttäessä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201211223060>.
- Martin, M., S. Mustonen, N. Reiman M. Seilonen 2010: On Becoming an Independent User. Teoksessa I. Bartning, M. Martin & I. Vedder 2010 *Communicative proficiency and linguistic development, intersections between SLA and language testing research*. EUROSLA Monograph Series 1. European Second Language Association, 57–80. <http://www.eurosla.org/monographs/EM01/EM01home.php>.
- Martin, M. 2010. Connecting functional proficiency levels with linguistic development: experiences from the Cefling Project in Finland. Kutsuttu esitelmä Lundin yliopistossa 16.11.2010.
- Mustonen, S. 2015. *Käytössä kehittyvä kieli: paikat ja tilat suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Jyväskylä Studies in Humanities 255. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6213-5>.
- Mylläri, T. 2020a: Words, clauses, sentences, and T-units in learner language: Precise and objective units of measure? *Journal of the European Second Language Association*, 4 (1), 13–23. <https://doi.org/10.22599/jesla.63>.
- Mylläri, T. 2020b: Measuring syntactic complexity in learner Finnish. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 14 (2), 67–92. <https://doi.org/10.47862/apples.99134>.
- Nucci, A. 2013. *Me voimme nauttia luontoa: rektioilmaukset suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Paavola, V. 2008. *Haluaisitko menna muunkansa kalastaman? Verbiketjujen kehkeytyminen suomi toisena kielenä -oppijoiden kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2011062911091>.
- Pienemann, M. 1998. *Language Processing and Second Language Development. Processability Theory*. Studies in Bilingualism 15. Amsterdam: John Benjamins.
- Puhakka, M. 2010. *”Sit se meni ja tuli hetken päästä takas.” Verbit mennä ja tulla suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201007132299>.
- Reiman, N. 2011a. Transitiivikonstruktio ikkunana syntaksin kehitykseen: passiivi ja infiniittiset rakenteet taidon indikaattoreina S2-oppijoiden teksteissä. Teoksessa E. Lehtinen, S. Aaltonen, M. Koskela, E. Nevasaari & M. Skog-Södersved (toim.) *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia*, 3, 142–157. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA. <https://journal.fi/afinla/article/view/4465>.
- Reiman, N. 2011b. Two faces of complexity: structural measures and diversity of constructions. *Nordand: Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 6 (2), 9–33.
- Reiman, N. 2014. Yläkoulun S2-oppilaiden transitiivi-ilmausten käyttö Eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolla. *Läshivördlusi. Läshivertailuja* 21, 183–220. <http://dx.doi.org/10.5128/LV24.07>.

- Ruuska, K. 2020. *At the nexus of language identity and ideology. Becoming and being a highly proficient second language speaker of Finnish*. Jyväskylä Studies in Humanities 309. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8366-6>.
- Schmid, H.-J. 2020. *The Dynamics of the Linguistic System: Usage, Conventionalization, and Entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.
- Seilonen, M. 2013. *Epäsuora henkilöön viittaaminen oppijansuomessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5025-5>.
- Siitonen, K. & M. Martin 2012. Suomen kielen U-verbit taitotason indikaattorina. *Lähivördlusi. Lähivertailuja*, 22, 369–406. <http://dx.doi.org/10.5128/LV22.13>.
- Siivelt, K. & S. Mustonen 2013. Lähdekielen vaikutus ja kielitaitotasot: paikallissijojen kehitys oppijansuomessa. *Lähivördlusi. Lähivertailuja*, 23, 341–370. <http://dx.doi.org/10.5128/LV23.14>.
- Skehan, P. 1998. *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford, Oxford University Press.
- Skehan, P. 2009. Modelling Second Language Performance: Integrating Complexity, Accuracy, Fluency, and Lexis. *Applied Linguistics*, 30 (4), 510–532. <https://doi.org/10.1093/applin/amp047>.
- Spoelman, M. & M. Verspoor 2010. Dynamic Patterns in Development of Accuracy and Complexity: A Longitudinal Case Study in the Acquisition of Finnish. *Applied Linguistics*, 31 (4), 532–553. <https://doi.org/10.1093/applin/amq001>.
- Taimisto, H. 2014. *Taitotasolta toiselle: korpuspohjainen tutkielma vironkielisten suomenoppijoiden verbisanaston kehittymisestä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Thewissen, J. 2015. *Accuracy across proficiency levels: A learner corpus approach*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain.
- Tilma, C. 2014. *The dynamics of foreign versus second language development in Finnish writing*. Jyväskylä Studies in Humanities 233. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a Language. A Usage-based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Topling = Toisen kielen oppimisen polut 2010–2013. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/kivi/tutkimus/hankkeet/paattyneet-tutkimushankkeet/topling>.
- Turunen, U. 2012. *Suomi toisena kielenä -oppijoiden possessiivisuffiksien käyttö*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201206131859>.
- Törö, M. 2017. *Ilmisubjektin esiintyvyys kirjoitetussa oppijansuomessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201704202023>.
- Ukkola, A. 2009. Taas yksi nollatutkimus: substantiivilausekkeiden määritteet S2-oppijoiden teksteissä. Pro gradu -tutkielma.
- Varis, K. 2010. *Ajanilmaukset Cefling-hankkeen koululaisaineistossa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201009302818>.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 103–134.

Tommi Kurki, Atte Huhtala, Tomi Koivunen ja Nelli Mäkitalo
Turun yliopisto

Satakuntalaisuus puheessa -korpus ja siitä tehtyjä synkretismihavaintoja

Satakunta in Speech, a research project at the University of Turku, started in 2007. Since the beginning, the goal of the project was to study the current dialects around the province of Satakunta, one of the historical provinces and administrative units in Finland. Yet, dialectally the province is divided into two; the dialectal boundary between 1) the Southwestern Dialects and 2) the Dialects of Häme and the Transitional Dialects is traditionally considered one of the most distinctive in Finland. To further showcase the corpus compiled over the course of the project and challenges in annotation, we assess several types of syncretistic phenomena fairly widespread in contemporary Satakunta dialects and vernaculars: merging together of certain cases, finite and infinitive verb forms. Our aim is to make tentative and qualitative observations on the subject, which calls for a more thorough examination.

Keywords: language variation, sociolinguistics, Finnish, morphology

Asiasanat: variaatio (kieli), sosiolingvistiikka, suomen kieli, morfologia

1 Johdanto

Kirsti Siitonen ja Tommi Kurki perustivat sosiolingvistisen Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen (Sapu) vuonna 2007. Sen tavoitteeksi asetettiin, että nykysatakuntalaisten puheessa esiintyviä yhtäläisyyksiä ja eroja sekä sikäläisen puhekielen sosiolingvististä variaatiota ja muuttumista tutkittaisiin ja että ennen muuta tällaista tutkimusta varten kerättäisiin laaja uusi aineisto (hankkeesta ks. Kurki & Siitonen 2009: 2014). Hanketta varten kerättiin annotoimaton Sapu-aineistokokonaisuus, joka koostuu äänitteistä ja niistä tehdyistä litteraateista. Osa tästä aineistosta – viittä eri ikäryhmää edustavat kuuden paikkakunnan satakuntalaista nykypuhekieltä edustavat näytteet – on valittu puolestaan mukaan kieliopillisesti annotoituun Sapu-korpukseen. (Ks. tark. lukua 2.)

Tämän artikkelin tavoitteena on esitellä yllä mainittua aineistoa ja siitä muodostettua korpusta. Hankkeen aktiivinen aineistonkeruuvaihe on päättynyt, ja korpukseen valittua aineistoa on hakusanoitettu eli lemmatisoitu sekä annotoitu morfologisesti ja syntaktisesti vuosina 2018–2021 osana Digilang-aineistoinfrastruktuurihanketta (hankkeesta ks. Kurki ym. 2019). Hyvän pohjan tälle työlle ovat antaneet aiemmat Turun yliopiston Lauseopin arkistossa koostetut ja ylläpidetyt annotoidut korpukset (ks. esim. Lauseopin murrekorpuksesta Ikola 1985). Annotointiin ovat osallistuneet useat tutkimusavustajat ja projektitutkijat, ja annotointilinjauksia tehtäessä on useita seikkoja pitänyt arvioida uudelleen. Aineistoa annotoinut työryhmä¹ on annotointiprosessin aikana keskustellut usein erilaisista synkreettisistä muodoista: silloinkin, kun tarkastellaan yhteenlangenneita muotoja, on annotoijan pystyttävä luokittelemaan jokainen sane aineistossa morfologisesti ja syntaktisesti, ja luokituksen pitäisi olla yhdenmukainen kaikkia annotoijia sitovien linjausten kanssa. Vaikka annotoinnissa on yleensä melko vaivatonta päätyä kaikkia tyydyttävään ja osuvaan luokitukseen, vaatii luokittelu toisinaan tavallista huomattavasti tarkempaa kontekstin tarkastelua, ja joskus – esimerkiksi repliikin fragmenttisuuden vuoksi – kontekstin tarkastelukaan ei anna täyttä varmuutta kyseessä olevasta muodosta.

Artikkelin toisena tavoitteena Sapu-aineiston ja Sapu-korpuksen esittelyn lisäksi onkin esitellä Sapu-korpuksessa esiintyviä erilaisia synkreettisiä muotoja ja antaa esimerkkejä siitä, millaisia ilmiöitä korpuksesta voisi jatkossa tutkia. Esityksen pääpaino on korpuksen esimerkeissä, ja tilan rajallisuuden vuoksi pystymme taustoittamaan näitä ilmiöitä kielihistoriallisesta näkökulmasta vain pintapuolisesti. Synkreettisten muotojen esittelyssä pääpaino on siinä, millaisina nämä ilmiöt näytettyvät synkronisesti 2000-luvun satakuntalaispuheessa Sapu-korpuksessa; niiden

1 Tommi Kurki, Nobufumi Inaba, Atte Huhtala, Noora Hämäläinen, Tomi Koivunen, Julia Kokki, Nelli Mäkitalo ja Viivi Nurmi.

kielihistoriallisen kehityksen tarkastelu ja niiden esiintymisen kuvaaminen laajemmin puhutussa suomessa jäävät pääasiallisesti tarkastelumme ulkopuolelle.

Seuraavassa esittelemämme esimerkit edustavat ilmiöitä, joista on tehty havain- toja ja joita on tutkittu aiemminkin. Esityksemme ei ole kvantitatiivinen, emmekä esitä varianteista tarkkoja suhteellisia tai absoluuttisia frekvenssejä, vaan joudumme pitäytymään alustavien havaintojen esittämisessä. Esimerkit on poimittu manuaalisesti annotointityön lomassa. Vaikka korpuksen annotointi on saatu päätökseen, ei sen tarkasteluun soveltuva hakuohjelmisto ole vielä valmis, vaan morfologis- ja syntaktisehtoisten hakujen tekeminen koko korpuksen tulee mahdolliseksi, kun korpus liitetään osaksi Kielipankkia. Silloin myös entistä systemaattisempi ilmiöiden tarkastelu tulee mahdolliseksi.

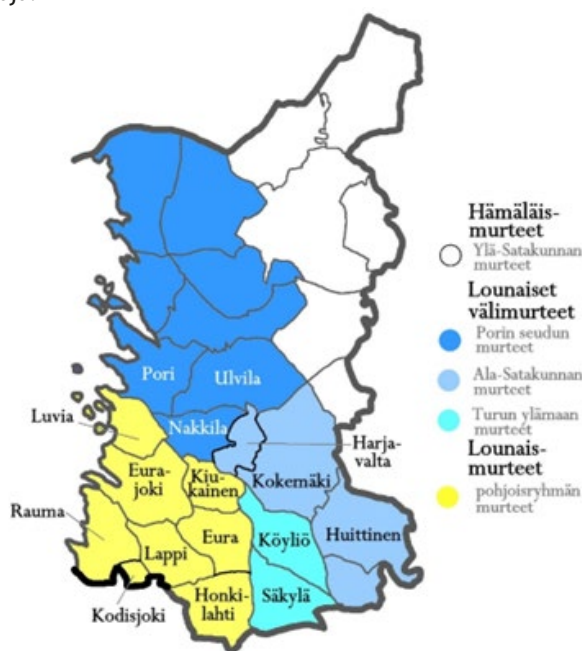
2 Tutkimushanke sekä Sapu-aineisto ja -korpus

Sosiolingvistisen Sapu-hankkeen, sen tutkimusalueen ja keruun alueellinen raja- us perustuu Satakunnan dialektologiseen taustaan. Maakuntana Satakunnalla on vuosisatoja pitkä yhteinen historia, mutta murteellisesti se on ollut jyrkästi jakau- tunut. Muun muassa Kalevi Wiikin Lauri Kettusen murrekarttojen perusteella teke- mistä dialektometrisistä tutkimuksista (Wiik 2004) ilmenee, että vaikka suuri osa suomen jyrkimmistä murrerajoista sijoittuu länsi- ja itämurteiden rajalle, muuta- ma erityisen vahva raja on kaukana päämurteiden välisestä rajasta. Yksi näistä on nimenomaan Satakunnassa. Tämän vuoksi hankkeessa päätettiin kerätä uutta ai- neistoa Satakunnassa juuri vanhan lounaismurteiden ja hämäläisvaikutteisten lou- naisten välimurteiden murrerajan välittömästä lähiympäristöstä, rajavyöhykkeeltä. (Hankkeen lähtötilanteesta ks. tark. Kurki & Siitonen 2009, 2014.)

Siitä, kun Kettunen aloitti keruunsa Suomen murteet -kirjasarjaansa varten, tulee kuluneeksi pian sata vuotta (ks. Kettunen 1930: XXI–XXII), ja nykyinen puhut- tu kieli on erilaista kuin Kettusen aikana. Murteiden 1900-luvun muutoksia käsitel- täessä on puhuttuun kieleen mainittu vaikuttaneen muun muassa lisääntyneen koulutuksen, tiedotusvälineiden, kasvaneen liikenteen ja maassamuuton. Uhkana murteille on toisinaan esitetty yleiskieltä, yleispuhekieltä ja Helsingin puhekieltä. (Ks. näistä käsityksistä esim. Kurki 2001: 431 ja siinä mainitut lähteet.) Kielen muuttu- minen on kuitenkin jatkuvaa, ja muun muassa se, miten 2000-luvun satakuntalaiset puhuvat, poikkeaa parin vuosikymmenen takaisesta. Eri hallinnolliset uudistukset ovat olleet omiaan muovaamaan viime vuosikymmeninä satakuntalaisten kontak- teja ja sosiaalisia verkostoja. Esimerkiksi moni joutuu hakemaan useita viranomais- ja terveydenhoitopalveluja yhä kauempaa, oman paikka- ja seutukunnan ulkopuolel- ta. (Ks. Kurki & Siitonen 2009: 158–161; Kurki & Siitonen 2014: 166–167.) Median vai- kutus kielenkäyttöön lienee vähintään yhtä vahva kuin menneinä vuosikymmeninä, varsinkin kun ottaa huomioon median muutokset ja uusmedian keskeisen aseman

nykyihmisten arjessa. Ihmiset liikkuvat yhä laajemmalla alueella, ja yhä useammalla satakuntalaisella on yhä enemmän kunta-, maakunta- ja murrerajoja ylittäviä tiiviitä kontakteja.

Sapu-hankkeen lähtökohtana oli toisaalta sen dialektologinen tausta, toisaalta hankkeessa haluttiin ottaa sosiolingvivistisesti huomioon myös kielen muuttuminen ja sosiaalinen vaihtelu: Tallennettua puhetta haluttiin saada eritaustaisilta informanteilta, jotta tulisi mahdolliseksi tarkastella, millaisia satakuntalaiset kielimuodot ovat 2000-luvulla ja millaista nykysatakuntalaisten kielenkäyttö on. Tavoitteena oli tarkastella 2000-luvun puhetta ja myös sitä, millaisia mahdollisia uudenlaisia edustustapoja on syntynyt tai syntymässä sekä millaisiksi alueen vaihtelusuhteet muotoutuvat. Kiinnostaviksi tutkittaviksi ilmiöiksi katsottiin yhtä lailla ne piirteet, joissa eri nykymurteiden tai puhekielten välillä on yhtäläisyyksiä, kuin ne, joissa on havaittavissa eroja.

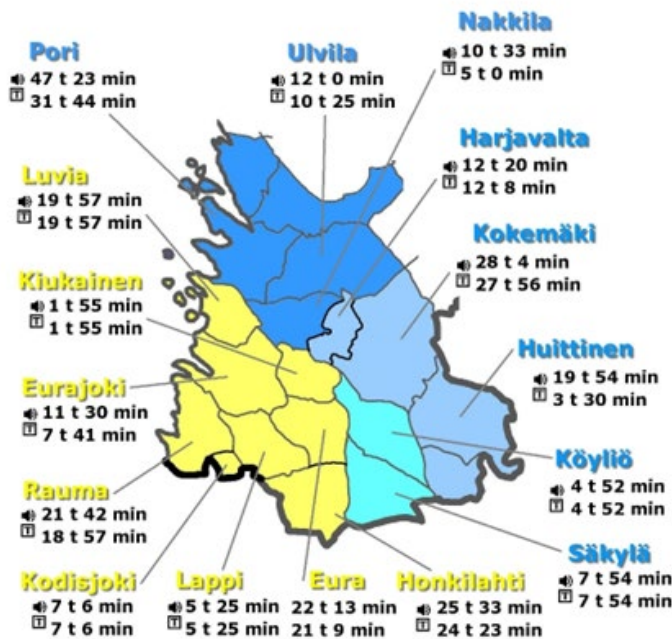

KUVA 1. Satakunnan kunnat 2000-luvun alussa ja murrealueet. Keruupaikkakuntien nimet lisätty karttaan.

Hankkeessa kerättiin aineistoa tallentamalla arkista puhetta eri-ikäisiltä puhujilta 16 paikkakunnalta. Lounaismurteiden pohjoisryhmän alueelta aineistoa on Luvialta, Eurajoelta, Kiukaisista, Raumalta, Kodisjoelta, Lapista², Eurasta ja Honkilahdelta.

2 Kaikki mainitut paikkakunnat eivät ole enää eivätkä olleet edes hankkeen aloitushetkellä enää itsenäisiä kuntia. Mainituista paikkakunnista Kodisjoki ei ole alkujaan kuulunut Satakuntaan, mutta vuonna 2007 se liitettiin Raumaan. Maakuntarajasta huolimatta on vanhastaan Kodisjoelta käyty asioimassa nimenomaan Raumalla.

Lounaisten välimurteiden alueelta puolestaan puhetta tallennettiin Porin seudun murteista Porista, Ulvilasta ja Nakkilasta, Ala-Satakunnan murteista Harjavallasta, Kokemäeltä ja Huittisista sekä Turun ylämaan murteista Köyliöstä ja Säskylästä (ks. kuva 1). Suuri osa informanteista asui tallennushetkellä synnyinseudullaan, mutta tarkoituksella informanteiksi valittiin myös muuttajia. Myös aineistoa keränneet harjoittelijat, tutkimusavustajat ja tutkijat ovat pääsääntöisesti tallentaneet informanttien puhetta kotipaikkakunnallaan tai -seudullaan, mutta esimerkiksi tässä artikkelissa tarkastelemme vain informanttien kielenkäyttöä.

KUVA 2. Annotoimattoman Sapu-aineiston äänitteiden kestot ja äänitteistä tehtyjen litte-
roitujen osuuksien kestot paikkakuntaakohtaisesti.

Informantteja annotoimattomassa Sapu-aineistossa on kaikkiaan 319 ja äänitteitä 320. Suuri osa äänitteistä on teemahaastatteluja, joissa kerääjä ja informantti keskustelevat löyhästi määritellyistä puheenaiheista. 75 äänitteessä informantteja on 2–5, ja niitä voi luonnehtia vastaavasti teemakeskusteluiksi. Teemahaastattelujen ja -keskustelujen puheenaiheet olivat etukäteen mietittyjä, mutta keskustelu sai virrata informantin tai informanttien kiinnostuksen mukaan. Etukäteen suunnitellut puheenaiheet myötäliväntä informanttien omia elämänvaiheita, nykyistä elämää ja mielenkiinnon kohteita.

Aineistoa keräsivät etupäässä samalta paikkakunnalta tai seudulta kotoisin olevat suomen kielen opiskelijat, jotka tekivät harjoitteluaan hankkeessa tai työskente-

livät siinä. Aktiivisin keruuvaihe hankkeessa oli vuosina 2007–2013, mutta aineistoa täydennettiin vuoteen 2019 asti. Hankkeen äänitteiden kokonaiskesto on 262 tuntia 55 minuuttia, ja tästä on litteroitu suomalais-ugrilaisella puolikarkealla transkriptiolla 213 tunnin 26 minuutin osuus.³ Paikkakuntaakohtaiset osuudet äänitteistä ja litteraateista on esitetty kuvassa 2.

Edellä mainitut 262 tuntia äänitteitä ja 213 tuntia näistä äänitteistä tehtyjä litteraatteja muodostavat annotoimattoman Satakuntalaisuus puheessa -aineiston, joka on säilytettävällä Turun yliopiston suomen ja sen sukukielten arkistossa audio- ja tekstitiedostoina. Tämä aineisto, jota on kuvailtu tarkemmin Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksen digitaalisten kieliaineistojen Digilang-portaalissa (<https://digilang.utu.fi>), on kielentutkijoiden ja alan opiskelijoiden käytettävissä.

Edellä kuvatusta Satakuntalaisuus puheessa -aineistosta on valikoitu pienempi otos, ja siitä on muodostettu morfologisesti ja syntaktisesti annotoitu Satakuntalaisuus puheessa -korpus. Tähän on valittu äänitteitä kuuden paikkakunnan viidestä ikäryhmästä. Korpukseen on otettu mukaan maakunnan kaksi suurinta kaupunkia, Pori ja Rauma, jotka edustavat dialektologisesti eri murrealueita. Lisäksi kummaltakin puolelta murrerajaa on valittu mukaan kaksi maaseutupaikkakunnan varieteettia. Nykyisiä lounaismurteiden alueella puhuttavia varieteetteja korpuksessa edustavat Rauma, Honkilahti ja Luvia ja lounaisten välimurteiden alueella puhuttavia Pori, Kokemäki sekä kolmantena Ulvila ja Nakkila. Kultakin paikkakunnilta on valittu eri-ikäisten informanttien äänitteitä, ja nämä äänitteet edustavat viittä ikäryhmää.⁴ Korpusta muodostettaessa tavoitteena on ollut saada siihen vähintään 300 minuutin osuus kustakin ikäryhmästä ja vähintään 200 minuutin osuus kunkin paikkakunnan varieteetista. Varieteeteittain ja ikäryhmittäin jaoteltu kokonaisuus muodostuu kaikkiaan 29 tietueesta (ks. kuva 3).

Annotoituun korpukseen kuuluvien äänitteiden sananmuodot on lemmatisoitu eli hakusanoitettu, ja ne on annotoitu morfologisesti ja syntaktisesti. Luokitus on tehty pitkälti aiempien Lauseopin arkistossa tehtyjen annotoitujen kieliaineistojen linjausten mukaisesti (ks. esim. Lauseopin arkiston murrekorpuksesta Ikola 1985). Annotoitu korpus on tätä artikkelia kirjoitettaessa viimeistelyvaiheessa, ja se on tarkoitus siirtää pikimmiten Kielipankkiin tutkijoiden ja alan opiskelijoiden käytettäväksi.

3 Tilanne 27.12.2021.

4 Paikkakuntaakohtaisia varieteetteja on kuusi ja ikäryhmiä viisi, mutta koska Ulvilan ja Nakkilan osakokonaisuudesta ei ole vanhimmasta ikäryhmästä sopivaa äänitettä, on aineistoyksikköjä kaikkiaan 29.

ikäryhmät
informanttien
syntymävuosikymmenten mukaan

kielimuodot (paikkakunnat)

	Rauma	Honkilahti	Luvia	Pori	Ulv./Nakk.	Kokemäki	
id *	116	79	001	112		132	
kesto	36 min	62 min	49 min	107 min		63 min	yht. 317 min
id	115	86	49	110	203	127	yht. 348 min
kesto	29 min	60 min	39 min	54 min	106 min	60 min	348 min
id	206	85	15	111	243	138	yht. 350 min
kesto	59 min	70 min	45 min	53 min	63 min	60 min	350 min
id	212	88	22	178	196	128	yht. 368 min
kesto	55 min	67 min	47 min	50 min	90 min	59 min	368 min
id	120	90	29	100	238-239	126	yht. 246 min
kesto	29 min	58 min	29 min	33 min	4 + 56	37 min	246 min
	yht. 208 min	yht. 317 min	yht. 209 min	yht. 297 min	yht. 319 min	yht. 279 min	

*Informanttien määrä osa-aineistossa
*Äänitteen yksilöintitunnus (id)

KUVA 3. Annotoitu Sapu-korpus esitettynä kielimuodoittain ja ikäryhmittäin.

Tähän mennessä Sapu-aineistoa ja -korpusta käsitteleviä esitelmiä, postereita, opin-
näytteitä ja muita julkaisuja on tehty kymmenittäin (esim. Siitonen 2008; Nurminen
2011; Kurki ym. 2011; Nikupeteri 2014; Kurki & Siitonen 2014; Priiki 2017; Mäkitalo
2020). Kirsti Siitonen oli alusta asti keskeinen toimija Satakuntalaisuus puheessa
hankkeessa: hän ideoi, innosti ja ohjasi opiskelijoita sekä julkaisi yksin ja yhdessä
toisten kanssa. Hankkeeseen pystyttiin rekrytoimaan sen rahoituskauden aikana
kymmeniä tutkimusapulaisia, ja se innosti useita perustutkinto-opiskelijoita. Monille
heistä Siitonen toimi opinnäytteen ohjaajana, ja näistä ohjattavista vielä lähes puoli
tusinaa ryhtyi tekemään tieteellisiä jatko-opintoja. (Jokela ym. 2020: 278.)

Erikseen on mainittava, että nimityksellä satakuntalaismurteet viitataan pe-
rinteisesti alasatakuntalais- ja yläsatakuntalaismurteisiin. Sapu-aineistossa alasata-
kuntalaismurteista on kuitenkin mukana äänitteitä vain Harjavallasta, Kokemäeltä
ja Huittisista, ja yläsatakuntalaismurteet eivät kuulu aineistoon lainkaan.
Nyksatakuntalaisella puhekielellä⁵ ja nyksatakuntalaisilla murteilla tarkoitamme
siis tässä esityksessä niiden 16 paikkakunnan murteita, joista hankkeeseemme on

5 Vaihtoehtoisesti tätä puhekieltä voi kutsua rajavyöhykkeen nykyisiksi lounaismurteiksi ja nyky-
siksi lounaisiksi välimurteiksi. Käyttämillämme *puhekieli-* ja *murre-*nimityksillä ja käyttämillämme
lisämääreillä *”vanha”* ja *”nykyinen”* emme pyri luomaan käsitystä, että sikäläinen kielenkäyttö
olisi muuttunut siinä määrin, että menneiden vuosikymmenten tai -satojen kieltä pitäisi nimit-
tää murteeksi ja 2000-luvun kieltä puhekieleksi. Kyse on samojen kielimuotojen temporaalisista
varianteista. Nimityksillä olemme pyrkineet helpottamaan lukemista ja erottamaan sen, mitä
murteiden ominaispiirteistä ja edustuksista on esitetty 1900-luvun esityksissä, ja sen, millaisina
kielimuodot näyttävät 2000-luvun synkronisessa aineistossa.

kerätty aineistoa ja joista osa edustaa perinteisen murrejaottelun mukaan lounaismurteita ja osa lounaisia välimurteita.

3 Synkretismiin vaikuttavien piirteiden perinteinen edustus rajavyöhykealueella

Murteissa esiintyvistä synkreettisistä muodoista on tehty havaintoja ja niitä on tutkittu aiemmassakin tutkimuksessa. Useat näistä havainnosta ja tuloksista ovat koskeneet lounaismurteiden synkretismiä (esim. Ojansuu 1901, 1903; muista murteista ks. kuit. esim. Palander 1996: 171–191). Myös Kirsti Siitonen (1979) on lounaismurteiden loppuheittoa käsittelevässä pro gradussaan käsitellyt adessiivin ja allatiivin synkretismiä, joka on vanhastaan ollut ominaista myös Porin seudun murteille (Eskola 1987: 220), jotka nekin ovat edustettuina Sapu-korpuksessa. Tässä artikkelissa emme pysty tilan puutteen vuoksi käymään tätä aikaisempaa tutkimusta seikkaperäisesti läpi, vaan keskitymme tarkastelemaan synkretismiä 2000-luvun satakuntalaisesta puheesta annotointiprosessin aikana poimimiemme esimerkkien pohjalta. Esitämme korpuksessa havaintoja, joiden pohjalta toivon mukaan viriää tulevaisuudessa nykyvariaatiota koskevaa jatkotutkimusta.

Käsitellessään suomen morfologian muutosmekanismeja Heikki Paunonen (2003) kirjoittaa kielenmuutoksia edistävästä foneettis-fonologisista tekijöistä ja muutosta hidastavien ja mahdollisesti niitä estävien morfologisten tekijöiden suhteesta. Laajassa artikkelissaan hän käsittelee muun muassa muutosketjuja ja variaatiohierarkioita, muutosten toteutumista ja niiden mahdollisia osittaisuuksia ja suunnan muutoksia. Paunosen (2003: 216–217) mukaan silloin, kun muutokset koskevat kielen keskeisiä rakenteita syvemmin kuin normaalissa muutosvaiheessa, voidaan kielen järjestelmänä katsoa joutuvan kriisivaiheeseen. Tällaisesta kriisivaiheesta esimerkiksi sopii hänen mukaansa suomen lounaismurteiden taivutusmorfologian muutokset, joissa useat keskeiset taivutusmuodot ovat olleet vaarassa langeta yhteen.

Lounaismurteiden nominintaivutusjärjestelmään ovat Paunosen (2003: 217, ks. myös 2006: 262–263) mukaan vaikuttaneet 1) sananloppuisen *n:n* kato määräehdoin, 2) sananloppuisen *t:n* kato määräehdoin, 3) jälkitavujen pitkien vokaalien lyheneminen sekä 4) painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato. Esityksemme esimerkeissä merkitystä on myös 5) loppuheitolla (ks. Paunonen 2006: 258) ja 6) rajageminaatiolla. Paunonen havainnollistaa lounaismurteiden hypoteettista sijasynekretismiä ja siihen johtanutta edellisten piirteiden (1–4) kehitystä esimerkkisanojen *kala* ja *salon* avulla (ks. asetelma 1).

yks.	nom.	<i>kala</i>		<i>salo</i>	
	gen.	<i>kalan</i>	> <i>kala</i>	<i>salon</i>	> <i>salo</i>
	part.	<i>kalaa</i>	> <i>kala</i>	<i>saloo</i>	> <i>salo</i>
	ill.	<i>kalaan</i>	> <i>kala</i>	<i>saloon</i>	> <i>salo</i>
mon.	nom.	<i>kalat</i>	> <i>kala</i>	<i>salot</i>	> <i>salo</i>
	gen.	<i>kalain</i>	> <i>kala</i>	<i>saloin</i>	> <i>salo</i>
	part.			<i>saloja</i>	> <i>salo</i>
	ill.			<i>saloin</i>	> <i>salo</i>

ASETELMA 1. Lounaismurteiden hypoteettinen sijasynekretismi ja siihen johtanut kehitys (Paunonen 2003: 217).

Ennen aineistoesimerkkien tarkastelua on syytä kerrata lyhyesti, mikä näissä edellä mainituissa kuudessa piirteessä on ollut vanhastaan edustus Sapu-korpuksen keruualueen murteissa: rajavyöhykkeen lounaismurteissa ja lounaisissa välimurteissa. Ojansuun mukaan sananloppuinen *n* on vanhoissa lounaismurteissa kadonnut lukuun ottamatta klusiilin etistä asemaa, jossa se on säilynyt tai assimiloitunut seuraavan äänneympäristön mukaan (esim. *sara_ markam paik*). Hänen mukaansa lounaismurteiden ja Porin seudun välimurteiden välisiä eroja ei tässä suhteessa ole. (Ojansuu 1903: 117–145.) Sen sijaan Kettusen mukaan klusiilin etisen aseman edustus on lounaismurteissa ja Porin seudun murteissa erilainen: lounaismurteissa *n* ei ole systemaattisesti kadonnut tässä äänneympäristössä, sen sijaan pohjoisempaan Porin seudulla se on kadonnut (Kettunen 1940b: 226–227; ks. myös Wiik 2006: 163–167; Kurki & Siitonen 2014: 176–177).

Sananloppuinen *t* on vanhastaan mukautunut Sapu-keruualueeseen kuuluvissa lounaisissa välimurteissa seuraavan konsonantin mukaiseksi *k:n* ja *p:n* edellä (esim. *kettiŋkik katkes*), mutta nominatiivissa ja verbien yks. 2. persoonassa ja mon. 3 persoonassa se on säilynyt toisin kuin lounaismurteissa (Rapola 1966: 314–317; Eskola 1987: 210). Lounaismurteissa loppu-*t:n* katoa on esiintynyt vielä laajemmin, sillä siellä sananloppuinen *t* on säilynyt tai assimiloitunut seuraavan konsonantin kaltaiseksi lounaismurteissa klusiilien ja *s:n* edellä, mutta muulloin se on kadonnut (Ojansuu 1903: 4–12; Rapola 1966: 314–317). Jälkitavuisissa pitkät vokaalit ovat lyhentyneet lounaismurteissa (esim. *kala* 'kalaa'; Ojansuu 1901: 35, 218–219; 1903: 49–54; Rapola 1990: 108, 112–113), mutta välimurteiden puolella Porin seudun murteissa ja alasatakuntalaismurteissa jälkitavujen pitkät vokaalit eivät ole lyhentyneet (ks. esim. Kettunen 1940a: kartat 179–183; Kettunen 1940b: 311–313). Lounaismurteissa ja lounaisissa välimurteissa *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentti on puolestaan kadonnut painottoman tavun *i*-loppuisista diftongeista (esim. *tasane, kullane, kellane*; Ojansuu 1901: 199–210; Rapola 1990: 121).

Lounaismurteissa on esiintynyt vanhastaan strukturaalista loppuheittoa, jonka mukaan sanojen lyhyet loppuvokaalit katoavat kaksitavuisista sanoista, jos niiden ensitavu on pitkä, sekä useampitavuisista sanoista aina (esim. *pitk teräv rautkanĵ*; piirteestä ks. esim. Rapola 1990: 107–108). Välimurteiden puolella Porin seudun

murteissa on esiintynyt sielläkin loppuheittoa, mutta se ei ole ollut yhtä laaja-alaista kuin lounaismurteissa: A:n ja e:n loppuheitto on ollut yleistä, mutta loppu-A on säilynyt esimerkiksi nominatiivissa sekä useimmiten possessiivisuffikseissa ja silloin, kun sana on painollisessa asemassa. Loppu-*i* on kadonnut samaan tapaan kuin hämäläismurteissa; *puri*-tyyppisissä verbimuodoissa ja *sti*-adverbeissa loppuvokaali on säilynyt. (Rapola 1966: 490–498; Eskola 1987: 215–217).

Vain määrätyt muotoryhmät laukaisevat suomen kielessä rajageminaation, ja eri kielentutkijat ovat määritelleet näitä laukaisevia muotoryhmiä (ks. mm. Kannisto 1897; Setälä 1898; Penttilä 1948; Itkonen 1964; Karlsson 1982). Rajageminaatioedustuksissa Rauman seudulla puhuttavien lounaismurteiden ja Porin seudun ympäristön lounaisten välimurteiden välillä on vanhastaan eroja (esim. *tulet tänne* ~ *tule tänne*). Pelkistetysti tämä ilmenee siinä, että Porin seudun murteissa rajageminaatiota ei ole, mutta lounaismurteissa Rauman ympäristössä rajageminaatio toteutuu klusiilien ja sibilantin edellä samoissa muotoryhmissä kuin useimmissa suomen murteissa lukuun ottamatta *e*-loppuisten substantiivien nominatiivia. (Ks. erit. Siitonen 1995: 150–155 ja siinä mainitut lähteet; Kurki & Siitonen 2014: 178–186.) Lisäksi on mainittava, että rajageminaation suomen kielessä laukaisevien muotoryhmien joukossa ei yleensä mainita essiiviä, mutta Sapukorpuksen keruualueeseen kuuluvissa Rauman ympäristön lounaismurteissa rajageminaatiota esiintyy myös tässä sijassa (ks. esim. Koskela 1992: 276; Nurminen 2011). Synkreettisten muotojen tarkastelun kannalta on kuitenkin olennaista, että essiivissä rajageminaatiota esiintyy vain loppuheittoisissa tapauksissa (Itkonen 1964: 96). Yksittäisissä lähteissä mainitaan myös, että Rauman ympäristön murteissa loppuheiton aiheuttaman adessiivin ja allatiivin yhteenlankeamisen vuoksi rajageminaatiota esiintyy allatiivin lisäksi myös adessiivissa (ks. Koskela 1992: 276; Nurminen 2011; Nikupeteri 2014: 25, 62, 76).

Paunosen mukaan foneettis-fonologisen muutoksen alkuvaiheessa muutoksen kärjessä ovat sellaiset tapausryhmät, joissa muutos on esteettömintä kielen muun järjestelmän kannalta. Muutosprosessi tulee päätökseensä viimeisenä niissä tapausryhmissä, joissa se on lähtenyt liikkeelle hitaimmin, ja tässä yhteydessä morfologisilla tekijöillä on ennen muuta hidastava tehtävä. On kuitenkin mahdollista, että alkuperäinen muutos estyy joiltain osin tai muuttaa suuntaa täysin vastakkaiseen suuntaan. (Paunonen 2003: 199.)

Yllä esitettyjen piirteiden kehityksen vuoksi on Sapu-korpuksen keruualueen murteisiin syntynyt useita synkreettisiä muotoja. Osaa näistä on järjestelmässä pyrittävä välttämään muutoksin, joita Paunosen terminologian mukaan voi nimittää terapeuttisiksi. Korjaavina muutoksina voi pitää esimerkiksi sellaisia muutoksia, joiden ansiosta verbien preesens- ja imperfektimuodot erottuvat toisistaan (ks. Paunonen 2006: 267): Sapu-hankkeen keruualueella on toisaalta esiintynyt niin kutsuttua *si*-imperfektiä (esim. ind. prees. yks. 1. pers. *miätin* ~ *miättisin*), toisaalta niin kutsuttua *ei*-imperfektiä (*miätin* ~ *miätein*), jota hankkeen piirissä on tarkasteltu jo aiemmin

(Kurki ym. 2011; Mäkitalo 2020). Koska nykyvariaatio on toisenlaista kuin Kettusen tai Rapolan aikaan, on syytä tarkastella, millaisena nykyedustus näyttäytyy alustavien havaintojemme perusteella erilaisissa muotoryhmissä. Keskitymme seuraavassa sijasynekretismiin, persoonamuotosynekretismiin ja lyhyttä infinitiiviä koskevaan synekretismiin.

4 Sijasynekretismi nykyatakuntalaisessa puhekielessä

Satakunnassa puhuttavissa kielimuodoissa esiintyy nykyäänkin laajasti sijasynekretismia eli eri sijojen muodon yhteenlankeamista. Esimerkiksi raumalaisen informantin puheessa *paikka*-muoto voi olla sijamuodoltansa joko nominatiivi, partitiivi tai illatiivi (ks. esim. 1–3).

- (1) joo. se oli vähä semmone jännä *paikka* mens sinjk kattomaa et...(yks. nom.; Sapu212, Rauma, 80)⁶
- (2) mä en_ainaka niinju muista mitää muut *paikka*. (yks. part.; Sapu212, Rauma, 80)
- (3) nii ja se o iha kivalp *paikka* siit ol lyhyt matka kuitenki, joka *paikka* melkke et se o siin niinju keskel. (yks. part. ja yks. ill.; Sapu212, Rauma, 80)

Ilmiö on tyypillinen laajemmaltikin itämerensuomalaisissa kielissä, etenkin niitten eteläisessä ryhmässä virossa, etelävirossa ja liivissä, mutta myös idässä karjalassa ja vepsässä. Suomen lounaismurteille ja osin lounaisille välimurteille tyypillinen edustus voidaan nähdä ainakin osaksi konvergenssina eteläisen ryhmän kielten kanssa. Eteläisissä itämerensuomalaisissa kielissä yhteen ovat langenneet etupäässä kieliopilliset sijat nominatiivi, genetiivi(-akkusatiivi) ja partitiivi, kun taas itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä synekretismi on yhdistänyt muodoltansa lähinnä paikallissijoja. (Grünthal 2010: 100.) Satakuntalaisessa puhekielessä vaikuttaa olevan yhtäläisyyksiä sekä eteläisten että itäisten itämerensuomalaisten kielten kanssa.

Seuraavaksi käsittelemme erikseen kieliopillisten sijojen ja paikallissijojen synekretismia. Käsittelemämme puhekielen kieliopillisille sijoille ominaista on Grünthalin (2010: 97) termein *asymmetrinen synekretismi* eli se, että synekretismi ei päde kahden eri muotokategorian, esimerkiksi sijan, kaikissa tapauksissa, ts. esim. genetiivi ei näytä aina nominatiivilta, vaikka usein näyttääkin. Ilmiö johtuu siitä, että kaikki nominit eivät taivu täsmälleen samojen ehtojen mukaisesti, jolloin esimerkiksi eräissä taivutusryhmissä esiintyvä eri muotoihin liittyvä vartalovaihtelu asettuu tärkeään osaan ja vaikuttaa jossain määrin myös kielimuotojen typologiseen luonteeseen (Grünthal

6 Esimerkkien litteroinnissa käytetty puolikarkeaa su-transkriptiota. Kustakin esimerkistä on kerrottu äänitteen signum, puhujan kotipaikkakunta sekä hänen ikäryhmänsä. Puhujan ikäryhmää ilmentävä numero tulee kyseessä olevan ikäryhmän puhujien synnyinvuosikymmenestä tai -vuosikymmenistä (ks. kuva 2).

2010: 106–108; ks. allomorfsuhteiltaan mutkikkaiden paradigmojen suhteesta kieltenmuutoksiin esim. Paunonen 2003: 208–211). Paikallissijojen synkretismin osalta tilanne ei ole yhtä selvä. Tässä yhteydessä emme käsittele semmoisia kielen varhaishistoriaan kuuluneita muutoksia kuin vaikkapa genetiivin ja akkusatiivin päätteitten yhteenlankeamista.

4.1 Kieliopillisten sijojen yhteenlankeaminen satakuntalaisessa puheessa

Erälle Satakunnassa puhuttaville murteille tyypillistä on vanhastaan ollut sananloppuisen *n*-äänteen täydellinen kato määräasemissa (piirteestä laajemmin ks. esim. Kettunen 1940b: 220–227; Kurki & Siitonen 2014: 176–177; 179–181), mikä on ollut omiaan aiheuttamaan synkretismia yksikön nominatiivin, genetiivin ja partitiivin kesken. Selvimmin tämä synkretismi ilmenee kaksitavuisissa nominintaivutustyypeissä (Paunonen 2003: 219), mutta se ei koske kuitenkaan kaikkia kaksitavuisien tyyppisiä: joissakin taivutustyypeissä niille tyypilliset vartaloallomorfitkohtaiset vaihtelusuhteet ovat estäneet synkretismin (esim. *kivi* : *kive*; Paunonen 2003: 219). Nykykieltä edustavassa Sapu-korpuksessa esiintyy yksikön nominatiivin ja genetiivin synkretismia (esim. 4–5). Huomattava on, että perinteisissä lounaismurteissa yleinen loppuheitto on osassa nominien taivutustyyppisiä ollut omiaan estämään synkreettisten muotojen syntyä (esim. yks. nom. *koer*, yks. part. *koera*).⁷ Sapu-korpuksen lounaismurteiden näytteissä esiintyvissä ensitavultaan pitkissä kaksitavuisissa nominatiiveissa ja useampitavuisissa nominatiiveissa on kuitenkin loppuvokaalin säilyminen tuntuvasti yleisempää kuin loppuheitto.⁸ Tältä osin Sapu-korpuksen nykylounaismurteet ovat alkaneet muistuttaa Porin seudun murteita, toisin sanoen nykylounaismurteissa nominatiivin ja genetiivin synkretismi on mahdollista myös *koira*-tyyppisissä nomineissa (esim. 6–7).

(4) et ihan selvät *_opettaja* elkeet *_oli* silloŋki. (yks. gen.; Sapu001, Luvia, 20/30)

(5) ... mä kävin neljä vuot Ruosniemen k- kansakoulua, ja, kaks *_ensimmäist* vuotta oli sama *_opettaja*... (yks. nom.; Sapu001, Luvia, 20/30)

7 Perinteisessä murteen tutkimuksessa keskityttiin dokumentoimaan mahdollisimman vanhakan- taista murretta, ja murteet ovat tuskin olleet tuolloinkaan homogeenisia. Muun muassa Rapola kommentoi äännehistorian luennoissaan, että Turun seudulla on esiintynyt tuolloin ”säännön- vastaista loppuvokaalin säilymistä”, hänen mukaansa enemmän kuin Ojansuun tutkiessa lou- naimurteita 1900-luvun vaihteen aikoihin. Loppuvokaalin säilymistä Rapola selittää sisämaan murteiden vaikutuksella. (Rapola 1966: 491–492.)

8 Nominatiiveissa variaatio on runsasta, mutta hiukankaan taajemmin Sapu-korpuksessa esiin- tyvistä loppuheitolle otollisista nominatiiveista loppuheittoinen variantti on loppuheitotonta varianttia yleisempi vain lukusanoissa (*yks*, *kaks*, *viis*, *kuus*) sekä puoli- ja uusi-saneessa. Näiden lisäksi on saneita, jotka esiintyvät korpuksessa vain kerran ja loppuheittoisina (esim. *emänt*, *ka- ma*). Sekä suurtaajuisissa että harvaan esiintyvissä saneissa loppuheitoton variantti on yleisempi kuin loppuheittoinen.

- (6) ei sillom mistään koeraa kaukkaa hanjittu eikä mittää maksettuk ko, jonkun koera, jonkun koera sai sit pennui ni siit saivas sit naapurij jos, jos koera ottivat tai jos ol jottain tuhoo tulluk koeral et olis tota koera kuallut taik jottai ni. (yks. nom. ja yks. gen.; Sapu079, Honkilahti, 20/30)
- (7) nii. et s- koera ystävä olè. (yks. nom.; Sapu079; Honkilahti, 20/30)

Laajan raja-assimilaation myötä etenkin Honkilahden puhekielessä myös monikon nominatiivi saattaa paikoin sekoittua yksikön nominatiiviin tai genetiiviin: esimerkiksi 8 monikon tunnus *t* on assimiloinut nasaaliksi seuraavan sanan aloittavan *n*:n mukaan. Kutsumme ilmiön aiheuttamaa yhteenlankeamista tässä *sandhisynkretismiksi*, sillä muotojen yhteenlankeaminen ei johdu taivutusluokasta tai morfologias- ta vaan yksinomaan äänneympäristöstä. Kyse ei ole varsinaisesti symmetrisestä eikä asymmetrisestä synkretismistä. Lisäksi Honkilahden puhekielessä monikon nominatiivi ja yksikön genetiivi eroavat yksikön nominatiivista mutta eivät aina toisistansa silloin, kun genetiivivartalo eroaa nominatiivivartalosta (esim. 9–10).

- (8) ... täsä o a- sairaala lähel et koko yä mene ambulanssei, ni millais täsä sit nukkuu- ka ja, mut ne ambulanssin ni ei ne menes siitä enää sit pillip päälk ko, (mon. nom.; Sapu088, Honkilahti, 80)
- (9) ja tää- tästäki mää olin tos, iha Honkilahde hautausmaal sitte, (yks. gen.; Sapu088, Honkilahti, 80)
- (10) ko toise o nii et Helsinki o nii suur ja, sillai ja, (mon. nom.; Sapu088, Honkilahti, 80)

Lounaimurteissa ei ole perinteisesti esiintynyt fonologista vokaalien pituusoppo- sitiona jäljitävyyttä (Rapola 1990: 108; Paunonen 2006: 259–260, 262; ks. myös ase- telmaa 1), mikä on useissa tapauksissa aiheuttanut synkretismin myös yksikön no- minatiivin ja partitiivin välille sekä aiheuttanut monessa tapauksessa laajempaakin synkretismia. Perinteisesti loppuheitto on useissa tilanteissa erottanut nominatiivin ja partitiivin toisistansa. Loppuheitto on koskenut a) kaksitavuisia nomineja, joiden ensitavu on pitkä (*poik* : *poikka*, *halp* : *halppa*, *kart* : *kartta*, *jous* : *joust*), ja b) niitä pitem- piä sanoja (*metel* : *meteli*, *mukav* : *mukava*, *lääkär* : *lääkri*). Kuten edellä kävi ilmi, edes vanhoissa murteissa loppuheitto ei ole voinut erottaa kaikkien nominien nominatii- via ja partitiivia toisistansa, vrt. yksivartaloisiin kaksitavuisiin sanoihin, joitten ensita- vu on lyhyt: *kala* : *kala*, *sana* : *sana*, *hyvä* : *hyvä*, *mätä* : *mätä*. Nykysatakunta- laisessa puheenparressa nominatiivin ja partitiivin yhteenlankeamista esiintyy jokseenkin harvoin, mutta ainakin Honkilahden ja Rauman puhekielissä tavataan yhä nomina- tiivin kaltaista partitiivia (esim. 11–12). Yleisemmin partitiivi kuitenkin erottuu nomi- natiivista vokaalin pituudessa (esim. 13–14).

- (11) et tää on nyt sit niij ko et kaks viikko tämäj jälkeen ni, (yks. part.; Sapu088, Honkilahti, 80)

- (12) mää teen semmost *homma* siäl. (yks. part.; Sapu206, Rauma, 60/70)
 (13) sitte, sitt_olen nyt sit_ainaki, kolme *viikkoo*. (yks. part.; Sapu088, Honkilahti, 80)
 (14) iha *hyvää* kuulu (yks. part.; Sapu206, Rauma, 60/70)

4.2 Paikallissijojen yhteenlankeaminen satakuntalaisessa puheessa

Lounaimurteille tyypillisen, lounaisille välimurteille ja Ylä-Satakunnan hämäläis-murteille jossain määrin tyypillisen loppuheiton (Ojansuu 1901: 170–171; Virtaranta 1957: 608–609; Rapola 1990: 107–108; 114; 123–124; Paunonen 2003: 217) takia adessiivin ja allatiivin päätteet ovat yleisesti langenneet yhteen Sapu-hankkeen ke-ruualueen vanhoissa murteissa. Ilmiö kuuluu osittain Grünthalin (2010) symmetri-sen synkretismin piiriin, sillä mainittujen sijojen loppuheittoisia muotoja ei erota mi-kään. Välimurteissa on esiintynyt perinteisesti myös päätteellisiä variantteja, joissa muodot ovat erottuneet toisistansa loppuvokaalinsa puolesta (ks. esim. Ikola 1931: 59; Virtaranta 1957: 602–608). Nykysatakuntalaisen puheen edustus on kahtalaista, kuten esimerkit 15–19 osoittavat.

- (15) minu *alapuael* juu. nää samat, iha samalainen asunto ku *minulla*. (yks. adess.; Sapu116, Rauma, 20/30)
 (16) se oli niinju jotenki iha, eri *taval* sit, (yks. adess; Sapu243, Ulvila, 60/70)
 (17) mää oon varmaa jumpannu aina. ja tua, ja käyny *lenkillä* ja, jossai vaihees juossuk-ki... (yks. all.; Sapu110, Pori, 40/50)
 (18) latti(a poijes ja, sit, uus *tilal*. (yks. all.; Sapu015, Luvia, 60/70)
 (19) *sil* tuli niitä kolftiedotteita (yks. all.; Sapu138, Kokemäki, 60/70)

Honkilahden nykymurteessa sandhi-ilmioitten seurauksena myös ablatiivi saattaa langeta yhteen muitten ulkopaikallissijojen kanssa *t*-alkuisen sananmuodon edessä (esim. 20–22).

- (20) kui *laajalt_alu(eelt* sint tul_ihmisii. (yks. abl; Sapu088, Honkilahti, 80)
 (21) ne ol *kahdel henjelt* tarkotettu, (yks. all.; Sapu088, Honkilahti, 80)
 (22) mut sit tollai jos menee *pyräält* tai kävelle. (yks. adess.; Sapu088, Honkilahti, 80)

Nykysatakuntalaisessa puhekielessä varsin yleistä on myös adessiivin ja allatiivin esiintyminen erillensä (esim. 23–24). Typologisesti adessiivi-allatiivi ei ole kovin tyy-pillinen sija (esim. Creissels 2008: 614). Suomen yleiskielen sisäpaikallissijojen kolmi-jakoisuus saattaa myös vaikuttaa siihen, että usein nykysatakuntalaisten puheessa adessiivi ja allatiivi pyritään pitämään jossain määrin erillensä. Vastaavaa korjaus-tendenssiä on havaittavissa muittenkin uralilaisten kielten synkretismin valtaan jou-tuneissa paikallissijärjestelmissä, kuten vepsässä (Grünthal 2015: 60–61) ja marissa

(Alhoniemi 2010 [1985]: 61–64). Toisaalta esimerkiksi karjalan ulkopaikallissijasarja (Zaikov 1999: 44–45, 2013: 96–98) sekä pohjoissaamen ja sitä itäisempien saamelaiskielten ainoa paikallissijasarja (Kert 1971: 163; Korhonen 1981: 211; Zaikov 1987: 120; Morottaja 2007: 24–26; Giellatekno 2008–2021; Moshnikoff ym. 2020: 45; Aikio & Ylikoski 2022: 159) ei ole muoto-opillisesti kolmi- vaan kaksijakoinen.

(23) mä oov viälä katot tehnyk *kirjotuskoneella*, (yks. adess.; Sapu138, Kokemäki, 60/70)

(24) sit mentii sillee pubil joskus viide aikaa *oluselle*, (yks. all.; Sapu178, Pori, 80)

Kaiken kaikkiaan loppuheiton ilmenemisessä adessiivissa ja allatiivissa on runsaasti variaatiota korpuksessa. Adessiivissa vaikuttaa esiintyvän tuntuvasti enemmän loppuheittoista varianttia kuin loppuheitotonta, allatiivissa varianttien väliset erot eivät ole niin suuria. Allatiivin ja adessiivin synkretismiä on nykyaineistossakin, vaikkakaan ei enää niin yksipuolisen systemaattisesti kuin vanhoissa murteissa.

4.3 Kieliopillisen sijan ja paikallissijan keskinen synkretismi

Lounaismurteissa tapahtuneiden äänne muutosten – sananloppuisen *n:n* kehityksen ja jälkitavujen pitkien vokaalien lyhenemisen – myötä ovat myös yksikön illatiivi ja partitiivi langenneet määrättyissä taivutustyypeissä vanhastaan yhteen. Vanhastaankin korjaavana muutoksena lounaismurteiden pohjoisryhmässä on alkanut esiintyä ns. lyhyen illatiivin (*kouluun* > *koulu*) rinnalla *h*:llista illatiivia (*kouluhu*; Paunonen 2006: 259–260, 263–264). Sapu-korpuksessa yksikön illatiivi ja partitiivi lankeavat joissakin tapauksissa yhteen (esim. 25). Myös abstrakti paikallissija essiivi lankeaa helposti yhteen ainakin genetiivin ja partitiivin kanssa (esim. 26). Essiivin pääte esiintyy myös ”kokonaisena” (esim. 27). Sekundaari essiivin loppu-*n* ei katoa lainkaan niin herkästi (esim. 28) kuin genetiivin alkuperäinen sananloppuinen *n*, vaikkakaan se ei ole mahdotonta, mikä näkyy yksittäisissä lounaismurteiden ja välimurteiden näytteiden esiintymissä (esim. 29 ja 30). Essiivin *n* vaikuttaa assimiloituvan ääntymäpaikaltansa seuraavan konsonantin mukaiseksi, mutta ääntymätapa näyttäisi yleensä pysyvän nasaalina (esim. 31). Vertailukohtana esitetään myös samassa äänneympäristössä esiintyviä genetiivejä, joista sananloppuinen *n* on joko kadonnut (esim. 32) tai säilynyt assimiloituneena seuraavan konsonantin ääntymäpaikkaan (esim. 32–33). Edellä mainittu loppu-*n:n* säilyminen tai assimiloituminen on ylipäättään yleistä, mutta huomattavaa on, että varsinkin välimurteiden puoleisissa näytteissä puhujilla on nykyäänkin usein soinnittoman ympäristön edellä loppu-*n:n* absoluuttista katoa (ks. esim. 34, myös 30).

Sanansisäiset muutokset kuitenkin erottavat yksikön genetiivin ja essiivin toisistaan astevaihtelusanoissa (vrt. esim. 35, jossa ei missään tapauksessa voisi olla essiiviä heikon asteen takia). Huomattavaa on myös, että vaikka rajageminaatiota esiintyy lounaismurteiden puolella myös loppuheittoisissa essiivimuodoissa (esim.

28), on tämä omiaan pitämään essiivin ja genetiivin toisistaan erillään vain soinnittoman ympäristön edellä: rajageminaatio kun toteutuu lounaismurteissa vain soinnittomien klusiilien ja sibilantin edellä (Rapola 1966: 305, 314).

- (25) sille ne oli laittanu (niņku), *munakelloo aikaa* (yks. ill.; yks. part.; Sapu178, Pori, 80)
 (26) ainaki *nykypäivän* tuntuu et. (yks. ess.; Sapu015, Luvia, 60/70)
 (27) eei se o säilyny *ehjänä*. (yks. ess.; Sapu015, Luvia, 60/70)
 (28) ... sit me oltii iha *intons* siit siel nii et jee jee oma huone... (yks. ess.; Sapu120, Rauma, 90)
 (29) mut tiärän tänä *vua* häm pääs ripel niij ko... (yks. ess.; Sapu079, Honkilahti, 20/30)
 (30) ... Mattiki tulee, kun tulee *perjantai* kotiin... (yks. ess.; Sapu238, Ulvila-Nakkila, 90)
 (31) jos kauheem paljon tulee, läksyi, tai jos *seuraavam* päivän_on oikeeņ kauhee päivä ni, kyl sit täytyy hyppytunneillaki tehö (yks. ess.; Sapu090, Honkilahti, 90)
 (32) ainaki, *mum* miälest *joņki* sorti ainaki. (yks. gen.; Sapu088, Honkilahti, 80)
 (33) ... ei sit semmoses_ osakkees millää viihryk ko, *häneņ* kerran tarttis ol metäs... (yks. gen.; Sapu079, Honkilahti, 20/30)
 (34) ... se tuli ensi siihe, kahvilaa mää oli siin sik *kahde kolme naise* kans istuttii siinä... (yks. gen.; Sapu110, Pori, 40/50)
 (35) ko isä joudui mull_ *ensimmäiseņ kerra*, siit sanomaanķi (yks. gen.; Sapu088, Honkilahti, 80)

Tämä on esimerkki siitä, kuinka sanamuotojen kuluminen lopusta asettaa suuremman merkityslastin vartalonsisäisille muutoksille, jotka ovat kehittyneet osin ainoiksi merkitystä erottaviksi vaihteluiksi. Esimerkit tukevat osaltaan niitä Paunosen aiemmin lounaismurteista esittämiä ajatuksia (Paunonen 2003: 221; Paunonen 2006: 267), että kielimuodot ovat siirtyneet typologisesti melko puhtaasti agglutinoivasta typologiasta flekteeraavaan suuntaan. Samankaltainen kehitys on tapahtunut eteläisissä itämerensuomalaisissa kielissä ja suuremmissa määrin myös useimmissa saamelaiskielissä. Toisaalta nykysatakuntalaiseen puhekieleen on myöhemmässä vaiheessa palautettu loppuäänteitä, mikä taas on siirtänyt niitä lähemmäs suomen yleiskieltä ja samalla takaisin kohti selkeämpää agglutinoivaa morfologiaa.

5 Persoonamuotosynkretismi

Edellä on käsitelty Sapu-korpuksessa esiintyvää nominien sijasynekretismiä. Kaikkiaan nominien taivutuksessa tapahtuvaa synkretismiä lienee tarkasteltu enemmän kuin verbien synkretismiä, ja esimerkiksi Grünthalin (2010) katsaus keskittyy pääasiassa nominien synkretismiin. Sapu-aineistossa synkretismiä esiintyy kuitenkin myös sellaisissa finiittiverbeissä, joissa on kysyvä liitepartikkeli (-kO ~ -kOs ~ -ks ~ -k; aiemmista murre-edustuksista ja taustalla olevista äännekehityksistä ks. esim. Ojansuu

1901: 177–178; Kettunen 1940a: kartta 7; Forsberg 1994: 60–62). Esimerkiksi *olik* voi olla sekä yksikön toisen että kolmannen persoonan imperfektimuoto, jossa on *-k(O)*-liitepartikkeli. Persoonaa ei ilmene kuitenkaan suoraan verbistä, vaan tekijän ilmaisee ilmipantu subjekti, kuten esimerkeissä 36 ja 37.

(36) *olik sä* sit, ami- ammattikoulu (Sapu015, Luvia, 60/70)

(37) *olik se* toisippäi just (Sapu196, Ulvila, 80)

Tässä artikkelissa nimitämme ilmiötä *persoonamuotosynkretismiksi*. Tarkastelemme nimenomaan tämäntyyppistä synkretismia, jossa *-k(O)*- ja mahdollisesti myös *-s*-aineksen sisältävät verbimuodot ovat synkreettisiä. Sapu-korpuksessa kyseiset verbimuodot on kooditettu siten, että niissä näkyy pronominisubjektin mukaisen verbin persoonamuodon kooditus sekä synkretismia ilmentävä koodi: esimerkiksi edellä olevan esimerkin 36 *olik*-muoto saa yksikön toisen persoonan koodituksen lisäksi synkretismia merkitsevän koodin.

Sapu-korpuksessa esiintyy paljon myös monikon kolmannen persoonan lukuinkongruenssia, kuten *ku jakajat tulee hakemaa lehtii* (Sapu015, Luvia, 60/70). Tämä ilmiö on puhekielessä levikiltään laaja (ks. esim. Mielikäinen 1984), ja se on valtaedustuksena myös Sapu-aineistossa. Sapu-korpuksessa tällaisia verbimuotoja ei ole ajateltu yhteenlangenneiksi, vaan muodot on kooditettu lukuinkongruenteina muotoina: esimerkikilauseen *tulee*-muoto saa yksikön kolmannen persoonan koodituksen sekä yksiköllisen että monikollisen subjektipronominin kanssa. Kuitenkin tässä artikkelissa tarkastelemme mahdollisia *olik(s) te* -tyyppisiä esiintymiä synkreettisinä muotoina, ja korpuksessakin ne saavat erilaisen koodituksen *ne tulee* -tyyppiin tapauksiin verrattuna: yksikön kolmannen persoonan koodituksen lisäksi ne saavat synkretismia ilmaisevan koodin.

Sivuumme tämän luvun lopussa myös *te olet* -tyyppistä synkretismia, jossa monikon toisen persoonan pronominisubjektin kanssa esiintyvä verbimuoto on yhdenmukainen yksikön toisen persoonan verbimuodon kanssa.

Liitepartikkelit *-kO* ja *-s* muodostavat *-kOs*-liiteyhtymän, jonka puhekielinen *-ks*-variantti on varsin yleinen myös Sapu-aineistossa (VISK § 130). Aineistossa *-kO*-aines esiintyy usein myös loppuheittoisena *-k*-aineksena, kuten esimerkissä 38. Lounaismurteissa *-k(s)*-pääte on esiintynyt vokaalittomana jo vanhastaan (ks. esim. Ojansuu 1901: 177–178; Forsberg 1994: 60), mutta korpuksessa on kuitenkin myös tapauksia, joissa *-kO*-liitepartikkelin loppuvokaali on säilynyt (ks. esimerkki 39).

(38) *käyk siäl*, joka päivä kettää oikkee (Sapu079, Honkilahti, 20/30)

(39) ... et *olisko* toi nuokkari tosa ny, useemmi auki ku, esimerkiks kymmene vuot sit? (Sapu015, Luvia, 60/70)

Tarkastelemme verbien persoonamuotosynkretismiä ilmipannun subjektin esiintymisen näkökulmasta, minkä jälkeen käsittelemme synkretismiä indikatiivin preesens- ja imperfektimuodoissa sekä kieltoverbissä.

5.1 Ilmipantu subjekti ilmaisee synkreettisen muodon tekijän

Tässä luvussa tarkastelemme, miten yhteenlangenneet muodot erottuvat toisistaan. Annotoidun Sapu-korpuksen perusteella näyttää siltä, että edellä kuvatut synkreettiset, kysymysliitteelliset verbimuodot vaativat lähes aina seurakseen ilmipannun subjektin. Subjektittomia esiintymiä on vain muutamia, ja esiintymien verbit ovat yksikön toisen persoonan muotoja, kuten esimerkissä 40.

(40) *ooks kokeillu jo?* (Sapu127, Kokemäki, 40/50)

Ilmipannun subjektin yleisyys on Sapu-korpuksessa odotuksenmukaista, koska puhutussa kielessä persoonaa ilmaistaan yleensä sekä ilmipannulla subjektipronominilla että verbin persoonapäätteellä (ks. esim. Duvallon 2006; Helasvuo & Laitinen 2006; Lappalainen 2006). Subjektin poisjätto on mahdollista ensimmäisessä ja toisessa persoonassa, joissa kongruoiva finiittiverbi osoittaa yksinäänkin subjektin. Synkreettisissä verbimuodoissa tilanne on kuitenkin eri, koska esimerkiksi *ooks*-verbimuodossa ei ole tunnistettavaa persoonapäätettä.

Heikki Leskisen (1971: 365) ja Milja Väänäsen (2015: 21–24) tutkimusten perusteella persoonapäätteen kato on yhteydessä lisääntyneeseen subjektipronominin käyttöön. Persoonapäätteen puuttuminen lienee syynä myös siihen, että tarkastelemamme synkreettiset verbimuodot esiintyvät lähes aina ilmisubjektin kanssa. Esimerkiksi synkreettisessä *olik(s)*-verbimuodossa ei esiinny yksikön ensimmäisen persoonan *-n*-päätettä, ja verbimuodon *-k*-aines edustaa niin ikään yksikön toisen persoonan *-t*-ainesta (VISK § 130). Vastaavasti synkreettisissä muodoissa ei esiinny monikon 2. persoonan *tte*-päätettä; korpuksessa kylläkin esiintyy myös *-tte*-päätteen sisältäviä verbimuotoja.

Mainittakoon, että Lappalainen (2006, 2008: 493) on tarkastellut niin sanottuja kysymysmuotoisia pyyntöjä, joissa ensimmäisen ja toisen persoonan verbimuotojen kanssa ei esiinny ilmipantua subjektia. Esimerkin 41 voi tulkita vastaavanlaiseksi kysymysmuotoiseksi pyynnöksi: naapurit olivat niin ystävällisiä ja läheisiä, että he kyllä todennäköisesti antoivat aina sokeria tai jauhoja niitä pyytävälle. Tämä selittäisi subjektin puuttumisen; usein pronominisubjektin poisjätto puhekielessä on tunnusmerkistä (Helasvuo & Laitinen 2006: 179–180; Lappalainen 2006: 38–39).

(41) *ja naapuritt_oli niij ko ystävällisempii ja, sillai, läheisempii toisilles et sillo tultii pyytää et annaks mul, tähä kahvikuppii sokerii tai annaks jauhoi* (Sapu110, Pori, 40/50)

Kaiken kaikkiaan annotoidussa Sapu-korpuksessa *olik(s)*-tyyppisten, myös muiden verbien synkreettisten muotojen kanssa esiintyy pääsääntöisesti ilmipantu subjekti, joka ilmaisee persoonan.

5.2 Persoonamuotosynkretismiä preesens- ja imperfektimuodoissa

Tässä luvussa tarkastelemme indikatiivin preesensissä ja imperfektissä esiintyviä synkreettisiä persoonamuotoja Sapu-korpuksessa. Verbityypistä riippuen persoonamuotosynkretismiä eli käytännössä homonyymisiä verbimuotoja esiintyy Sapu-korpuksessa yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan sekä monikon toisen persoonan muodoissa, kun niihin liittyy *-k(s)*-liite. Tällaisissa tapauksissa *-k(s)*-aines liittyy suoraan verbin vartaloon eikä persoonatunnuksia ole näkyvissä, mikä käy ilmi esimerkeistä 42–44.

- (42) et em mä tiä ooks mää iha, oikee antamaa mitää neuvoi (Sapu015, Luvia, 60/70)
 (43) et no muistak sää sitä ja muistak sää tätä (Sapu196, Honkilahti, 80)
 (44) ni meeks te nyt sit syksyllä Lappiin vielä (Sapu127, Kokemäki, 40/50)

Yllä olevien esimerkkien finiittiverbimuodot *ooks*, *muistak* ja *meeks* voisivat siis esiintyä niin yksikön ensimmäisessä ja toisessa kuin monikonkin toisessa persoonassa: *ooks/muistak/meeks mää/sää/te*. Intuitiivisen kielitajumme mukaan tietynlaisissa verbeissä voi esiintyä laajempaa, useamman persoonan kattavaa synkretismiä. Verbityyppi 2:n verbeissä (lukuun ottamatta *tehdä*- ja *nähdä*-verbejä) synkretismiä voi esiintyä kaikissa muissa persoonissa paitsi monikon ensimmäisessä persoonassa. Esimerkiksi lauseen *saaks mää kupillise sokerii* (Sapu110, Pori, 40/50) predikaatti voisi esiintyä intuitiivisen kielitajumme perusteella myös muiden persoonien predikaattina: *saaks mää/sää/se/te/ne*.⁹

Myös imperfektimuotojen synkretismi on edellä kuvatun kaltaista, ja esimerkiksi *olik(s)*- tai *menik(s)*-tyyppisistä imperfektimuodoista on Sapu-korpuksessa esiintymiä yksikön toisen ja kolmannen persoonan sekä monikon toisen ja kolmannen persoonan subjektipronominien kanssa (huom. monikon kolmannen persoonan lukuinkongruessi, jota jo edellä käsittelimme). Intuitiivisen kielitajumme mukaan esimerkiksi *olik(s)*-muoto voi kuitenkin esiintyä monikon ensimmäistä persoonaa lukuun ottamatta kaikissa persoonissa.

Erikseen nostettakoon tässä yhteydessä esille myös kieltoverbiä *ei* koskevat tapaukset. Annotoidun Sapu-korpuksen *ei*-esiintymissä verbin persoonapäätte, kuten

9 Forsberg (1994: 60) mainitsee, että ulkomaalaisille tarkoitetuissa suomen oppikirjoissa, joissa esitellään suomen arkista puhekieltä, yksikön toisessa persoonassa esiintyy *ks*-variantillisen kysymystyyppin rinnalla liitepartikkeliton variantti, jossa sanajärjestys on käänteinen (*otat sie ~ sä*). Kiinnostavaa on, että Forsbergin mukaan muissa persoonissa *ks*-variantti on yksinomainen.

-n, -t ja *-tte*, voi puuttua, jolloin *-k(s)*-aines liittyy suoraan *e*-vartaloon. Tämä käy ilmi esimerkistä 45.

(45) *ek* sä sanonk kuvataidekkoulus (Sapu238, Nakkila, 90)

Sapu-korpuksessa *ek(s)*-tapauksia esiintyy yksikön toisessa ja kolmannessa sekä monikon toisessa persoonassa, mikä käy ilmi esimerkeistä 46–47. Tällaisissakin tapauksissa verbimuodot saavat subjektipronominia vastaavan persoonamuodon koodituksen sekä synkretismia ilmaisevan koodin.

(46) *ek* sekik ku tääl kotona, *ek* sää tullus sillai uskoo va(i) (Sapu112, Pori, 20/30)

(47) mut, *eks* te ollut kovii purjehtima? (Sapu212, Rauma, 80)

Intuitiivisen kielitajumme perusteella on kuitenkin myös mahdollista, että *ek(s)*-muoto voi esiintyä kaikkien subjektipronomien kanssa: *ek(s) mää/sää/se/te/ne sanonu ja ek(s) me sanottu*. Huomionarvoista kuitenkin on se, että tällaisissa tapauksissa *ne*- tai *he*-pronomini esiintyy lukuinkongruentisti yksikön kolmannen persoonan verbimuodon kanssa. Samaan tapaan *me*-pronomini esiintyy puhekielelle tyypilliseen tapaan passiivimuotoisen verbin kanssa: *eikö me mennä > eks me mennä*. Vaikka kyse on ennemminkin inkongruenssista eikä synkretismistä, olisivat tällaiset esiintymät yhtä oleellisia korpuksen annotoinnin näkökulmasta: esimerkiksi *ek(s) ne-* ja *ek(s) me-* tapauksissa kieltoverbi saisi yksikön kolmannen persoonan mukaisen koodituksen sekä synkretismia ilmaisevan koodin.

Sapu-korpuksen synkreettisiä kieltoverbimuotoesiintymiä voi peilata myös Ilkka Savijärven (1977: 56, 61–62, 73–74) havaintoihin. Savijärvi mainitsee lounaismurteiden yksikön toisen persoonan kysyväksi muodoksi *ek(s)*-muodon, ja hänen esimerkkiensä perusteella muotoa esiintyy myös lounaisissa välimurteissa. Nämä Savijärven havainnot vastaavat Sapu-korpuksen esiintymiä, mutta havainnot monikon toisen persoonan kieltoverbistä poikkeavat Sapu-korpuksen esiintymistä: Savijärven mukaan lounaismurteissa monikon toisen persoonan kieltoverbi on välttynyt loppuheitolta vain *k(o)*-liitepartikkelin edellä. Sapu-korpuksessa esiintyy kyllä *ek(s) te*-esiintymiä, kuten esimerkissä 47 – informantti on Raumalta, lounaismurteiden alueelta. Näitä *ek(s) te*-esiintymiä ei ole paljon, mutta ne kuitenkin todistavat ilmiön olemassaolon. Toisaalta Savijärvi (mp.) toteaa myös persoonaan mukautumattoman kieltosanan eli esimerkiksi *eikö te* esiintyvän kaikissa persoonissa, mutta tässä artikkelissa keskitymme *ek(s)*-muotoisiin kieltoverbeihin.

Mainittakoon vielä, että persoonamuotosynkretismi ei näytä rajoittuvan vain indikatiiviin. Korpuksessa esiintyy synkreettisiä konditionaalimuotoja, kuten esimerkissä 48. Tässä artikkelissa keskitymme kuitenkin indikatiivimuotoihin.

(48) *voisik* sää ny yrittää pysyy (Sapu196, Ulvila, 80)

Taulukkoon 1 on tiivistetysti koottu havaintomme siitä, minkälaiset synkreettiset verbimuodot voivat esiintyä missäkin persoonassa Sapu-korpuksessa ja yleisemmin nykysatakuntalaisessa puheessa. Esiintymiä tarkastellaan indikatiivin preesensissä (esimerkiksi muodoissa *ook(s)* ja *mee(k)s*) ja muissa vastaavissa verbimuodoissa), indikatiivin imperfektissä (esimerkiksi muodoissa *olik(s)* ja *meni(k)s*) ja muissa vastaavissa verbimuodoissa) sekä *ek(s)*-kieltoverbimuodossa. Verbimuodot ovat yläsarakeessa, ja vasempaan sarakkeeseen on merkitty yksikön ja monikon persoonat. Rasti merkitsee sitä, että esimerkiverbimuoto tai muu vastaava synkreettinen verbimuoto esiintyy korpuksessa kyseisen persoonan verbimuotona. Suluissa oleva rasti merkitsee puolestaan sitä, että korpuksessa ei ole kyseisen kaltaisia esiintymiä mutta intuitiivisen kielitajumme perusteella tällaisia muotoja voi olettaa esiintyvän myös nykysatakuntalaisessa puheessa tai laajemmin Sapu-aineistossa, jota ei ole vielä kokonaan annotoitu.

TAULUKKO 1. Synkreettisten, kysymysliitteellisten verbimuotojen esiintyminen eri persoonassa Sapu-korpuksessa. X:llä merkitty korpusesiintymiä, (X):llä mahdollisia tapauksia.

Persoonana	<i>ook(s), meek(s)...</i>	<i>olik(s), menik(s)</i>	<i>ek(s)</i>
yks. 1. pers.	X	(X)	(X)
yks. 2. pers.	X	X	X
yks. 3. pers.		X	X
mon. 1. pers.			
mon. 2. pers.	X	X	X
mon. 3. pers.		X*	(X)

* Huom. lukuinkongruenssi, jota on käsitelty aiemmin artikkelissa.

Taulukko 1 havainnollistaa, että tarkastelemiamme synkreettisiä verbimuotoja esiintyy eniten yksikön ja monikon toisissa persoonissa. Synkreettisten imperfektimuotojen esiintyminen on laajinta, sillä korpuksessa sitä esiintyy kaikissa muissa paitsi yksikön ja monikon ensimmäisissä persoonissa.

5.3 Toisen persoonan lukusynkretismi

Edellä olemme esitelleet annotoidussa Sapu-korpuksessa esiintyvää persoonamuotosynkretismia kysymysliitteellisissä muodoissa. Sapu-aineistossa esiintyy myös toisenlaista verbin taivutussynkretismia, joka on korpuksen perusteella huomattavasti pienitaajuisempi ilmiö kuin edellä käsittelemämme persoonamuotosynkretismi. Tässä ilmiössä synkreettisiä muotoja ovat yksikön ja monikon toisen persoonan

preesensmuodot, ja nimitämmekin ilmiötä tässä *toisen persoonan lukusynkretismiksi*. Tällaisissa tapauksissa monikon toisen persoonan pronominin kanssa esiintyvä muoto on identtinen yksilöllisen verbimuodon kanssa, kuten esimerkeissä 49 ja 50.

(49) *te olet* nii sama(ikkäise (Sapu079, Honkilahti, 20/30)

(50) *tes saat* täält koerampennu (Sapu079, Honkilahti, 20/30)

Tämä yksikön toisen persoonan ja monikon toisen persoonan verbimuotojen yhteenlankeaminen selittyy loppuheitolla. Huomionarvoista on, että monikon toinen persoona lankeaa yhteen vain yksikön toisen persoonan kanssa. On huomioitava myös se, että yksikön toisen persoonan verbimuodot eivät kuitenkaan ole aina *t*-loppuisia: loppu-*t* on altis assimilaatiolle ja kadolle. Niin ikään monikon toisen persoonan verbimuodot lankeavat yksikön toisen persoonan muotojen kanssa yhteen selvimmin ennen (alveolaaris-)dentaalista äänneympäristöä, jossa yksikön toisen persoonan persoonapäätte säilyy.

6 Nykysatakuntalaisen puhekielen lyhyt infinitiivi

Nimitämme Olli Kuparista (2018) seuraten *lyhyeksi infinitiiviksi* sellaista erityisesti puhutulle kielelle ominaista synkreettistä infinitiivimuotoa, joka voi esiintyä sekä A-infinitiivin lativiin¹⁰ että MA-infinitiivin illatiivin tehtävissä. Lyhyen infinitiivin piiriin voidaan katsoa kuuluvaksi myös sellaiset infinitiivimuodot, joiden taustalla on MA-infinitiivin inessiivi. Nykysatakuntalaisessa puhekielessä, jossa fonotaktinen tendenssi sananloppuisen *n*-äänteen katoamiseen ja sen myötä eritoten tunnuksottoman MA-infinitiivin illatiivin kulumiseen on erityisen suuri, on ilmiötä kuitenkin tutkittu varsin vähän. Tämä luku esittelee ensi havaintoja ja laadullisia huomioita lyhyestä infinitiivistä nykysatakuntalaisessa puhekielessä. Ilmiön laajuuden ja yksityiskohtien tarkempi kartoitus jää myöhemmän tutkimuksen selvitettäväksi.

Viime aikoina infinitiivien yhteenlankeamista on perusteellisimmin tutkinut Kuparinen (2018), joka tarkastelee A-infinitiivin, MA-infinitiivin illatiivin ja lyhyen infinitiivin vaihtelusuhteita helsinkiläisessä puhekielessä. Lyhyestä infinitiivistä niin ikään helsinkiläisten lasten kielessä on tehnyt havaintoja Merja Sorsakivi (1982) ja eräiden verbiryhmien osalta turkulaisessa puhekielessä Linda Mikkonen (2018). MA-infinitiivin inessiivin tunnuksettomia muotoja ovat puolestaan käsitelleet Jussi Ylikoski (2005) ja lyhyin maininnoin Kuparinen (mt.). Marjatta Palander (2018) on tutkinut ilmiötä savolaismurteissa.

10 Tästedes pelkkä A-infinitiivi.

6.1 Lyhyen infinitiivin taustaa ja nykykäyttöä

Infinitiivimuotojen yhteenlankeaminen on selitettävissä tietyillä äänteellisillä ja analogisilla kehityksillä. Kuparisen (2018: 31) esityksen kohtia a–d mukailleen ja täydentäen voidaan tällaisina esittää (ks. myös Ylikoski 2005):

- a) jälkitavujen A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutuminen (*kertoa* > *kertoo*)
- b) supistumaverbien analogiset muodot (*pelata* > *pelaa*)
- c) MA-infinitiivien illatiivien MA-tunnuksettomuus (*antamaan* > *antaan*)
- d) sananloppuisen *n*-äänteen kato (*antaan* > *antaa*)
- e) MA-infinitiivien inessiivien MA-tunnuksettomuus (*sanomassa* > *sanoos*)
- f) lyhyiden muotojen yleistymisen MA-infinitiivien inessiivien funktioissa (*sanoos* > *sanoo*)
- g) MA-infinitiivien inessiivien MA- ja inessiivitunnuksettomuus

Jälkitavujen A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumisen on piirre, jota Harri Mantila kuvaa yleistyväksi puhekielen piirteeksi. Sen maantieteellinen ja sosiaalinen ekspansio on nopeaa, ja se osoittaa Mantilan mukaan jyrkkää sosiaalista variaatiota. Monoftongityyppi on yleinen kaupunkien puhekielessä ympäri Suomea, muttei se piirteenä ole vielä kaikkialla vallitseva. (Mantila 2004: 326–327.) Pelkistetysti vanhoissa lounaismurteissa on jälkitavujen A-loppuisiin vokaaliyhtymiin ja pitkään vokaaliin päättyvissä infinitiiveissä pitkä vokaaliaines lyhentynyt kuten muutenkin jälkitavuisissa (*eA* > *iA* > *ii* > *i*, *lähti*; *OA* > *OO* > *o*, *sanno*; *iA* > *ii* > *i*, *miätti*; *UA* > *UU* > *U*, *puhu* ~ *puhhu*; *VV* > *V*, *kaiva*). Niissä infinitiiveissä, joissa viimeinen tavu on rakenteeltaan CV-tyyppinen, on lounaismurteissa toteutunut loppuheitto (*ruvet*, *saad*); vanhoissa Porin seudun murteissa on A-loppuisissa vokaaliyhtymissä ollut ns. monoftongiutunut variantti (*lähtee*, *sannoo*, *miättii*, *puhhuu*), pitkään vokaaliin päättyvissä infinitiiveissä pitkä vokaali on säilynyt (*kaivaa*) ja CV-tyyppiseen tavuun päättyvissä infinitiiveissä on toteutunut loppuheitto (*ruvet*, *saad* ~ *saar*). (Kettunen 1940a: 180, 190, 194, 197; Rapola 1966: 410, 413, 415, 419–422, 424–427, 490–493.)

Silmämääräisesti arvioiden A-infinitiivien A-loppuisen jälkitavun monoftongiutunut variantti on nykysatakuntalaisella puhuma-alueella vokaaliyhtymäedustusta yleisempi, joskin yhdellä informantilla saattaa esiintyä molempia variantteja jopa samasta verbistä (esim. 51–53).

- (51) ei saa ruokkia – pakko ruokkii raksuilla (Sapu243, Ulvila, 60/70)
- (52) ja sit mu melkei pitäis kyl hakea huamen – yritäppäs sitä hakee muuta (Sapu178, Pori, 80)
- (53) tosi hyvä *asuum* myös jossaim muualla – ettenkö mä vois *asuu*, parii vuat (Sapu022, Luvia, 80)

Supistumaverbien infinitiivien analogisia muotoja, jotka ovat vanhastaan tyypillisiä ”eteläisen Suomen puhekielelle” (VISK § 120), ei Sapu-korpuksessa juuri ole. Supistumaverbit edustuvat tavallisesti yleiskielen mukaisina (*ruveta*) tai konso-

nanttiloppuisina (*ruvet*). Eräällä informantilla (Sapu120, Rauma, 90) esiintyy kuitenkin pitkävokaalinen *rupee*¹¹ (ks. esimerkki 75). Nykysatakuntalaisten kielimuotojen puhuma-alueen lähetyvillä pitkävokaalisten supistumaverbien infinitiivimuotojen yleistymisestä on kuitenkin Mikkosen (2018: 59–60) mukaan merkkejä ainakin turkulaisten 1990- ja 2000-luvuilla syntyneiden nuorten kielessä, vaikkakin muotojen käyttö on sangen vähäistä verrattuna valtaedustukseen, yleiskielen mukaiseen infinitiivimuotoon. On syytä todeta, etteivät lyhyet infinitiivimuodot esiinny tai ole muutoinkaan mahdollisia kaikissa verbien muotoryhmissä, mutta tarkempaan selontekoon aiheesta nykysatakuntalaisen puhekielen osalta ei tässä artikkelissa ole mahdollisuutta (yleisesti ks. Kuparinen 2018).

Tunnuksetonta MA-infinitiivin illatiivia (*antaan*-tyyppi, esimerkit 54 ja 55) on vanhastaan pidetty hämäläismurteisuutena (Sorsakivi 1982: 385–386, Itkonen 1989: 355, Mielikäinen 1991: 52). Pauli Saukkosen (1965: 50) mukaan “[...] muoto ei ole yleislänsimurteisuus, sillä lounaismurteisiin se ei lainkaan kuulu”. Viime vuosisadan loppupuolelta on useita havaintoja *antaan*-tyypin ekspansiivisuudesta Etelä-Suomessa, erityisesti sikäläisissä kaupungeissa ja nuorten kielessä (ks. esim. Karlsson 1978: 232, 239; Nissi 1981: 54–59, 63–64; Kurki 1999: 71–81). MA-tunnuksensa lisäksi sijatunnuksensa menettänyt *antaa*-tyypin lyhyt infinitiivi (esimerkit 56 ja 57) on Sorsakiven (mts. 386) mukaan verrattain uusi ilmiö, jonka synty helsinkiläisessä puhekielessä on ajoitettavissa aikaisintaan viime vuosisadan puolivälin paikkeille. Saukkonen (1965, 1966) ei mainitse muotoa. MA-tunnuksettomasta mutta sijatunnuksensa säilyttäneestä *antaan*-tyypistä on löydettävissä Muoto-opin arkistosta “tilapäisiä” esimerkkejä lounaismurteiden puolelta vain Hinnerjoelta. Lounaisten välimurteiden puolelta esiintymätietoja on Porista ja Merikarvialta, hämäläismurteiden alueelta yleisemmin useasta murteesta. (Mielikäinen 1991: 52–53.) Sekä *antaan*- että *antaa*-tyyppinen edustus lienee levinnyt nykysatakuntalaiselle puhuma-alueelle verrattain nopeasti muutaman viime vuosikymmenen aikana.

(54) siit tultiir *rakentaan* tätä sit, (Sapu112, Pori, 20/30)

(55) sillä meki ehðittiin kyl jo *laskeen* sillä uuðella. (Sapu127, Kokemäki, 40/50)

(56) paitti et te joudutte *olee* lentokentäl mut. (Sapu120, Rauma, 90)

(57) ja sittem menin Huittisten kauppa(opistoo, *lukee* merkonoomiks, (Sapu138, Kokemäki, 60/70)

MA-infinitiivin inessiivin tunnuksettomia s-päätteisiä muotoja ei fennistiikassa juuri ole käsitelty¹², eikä esimerkiksi *Iso suomen kielioppi* mainitse niitä (VISK § 121). Muotoa on tarkasteltu useimmiten yhdessä tunnuksettoman MA-infinitiivin illatiivin kanssa.

11 Muotoa voisi mahdollisesti pitää myös nollapersoonana. Laajempi konteksti ei tarjoa ratkaisua esimerkin yksiselitteiseen analyysiin.

12 Tutkimushistoriallinen katsaus ks. Ylikoski 2005: 188–191.

Esimerkiksi Terho Itkonen kumppaneineen (1978: 41) kuvailee muotoa ”eräänlaiseksi tunnuksettomaksi 3. infinitiivin inessiiviksi”. Mielikäinen (1991: 52) kertoo *tekees*-muotoa esiintyvän Muoto-opin arkistossa vasta kahdessa kaakkoismurteisessa pitäjässä. Kalevi Wiik (1999) on puolestaan pitänyt vastaavia muotoja lounaismurteissa hiljattaisena hämäläis-yleispuhekielisenä vaikutuksena. Tunnuksettomia MA-infinitiivin inessiivimuotoja (58) ei esiinny Sapu-korpuksen kaikilla informanteilla. Valtavariantti näyttäisi kaikkialla olevan loppuheittoinen ja MA-tunnuksellinen muoto (59). Kokemäellä esiintyy kaikissa ikäryhmissä myös *-sA*-varianttia (60).

(58) ja t- kunnalliskoris käytii aja *opettelees* parra ajoo (Sapu112, Pori, 20/30)

(59) ja sitäki sit varmaan käyttiij kyläs kattomas. (Sapu079, Honkilahti, 20/30)

(60) kävi pullottamasa vähä Jäämerev vettä. (Sapu128, Kokemäki, 80)

Synkreettiset infinitiivi- ja sijatunnuksensa menettäneet lyhyet MA-infinitiivin *sanoon*-tyyppiset tapaukset, jotka toimivat inessiivin funktiossa, ovat luultavasti syntyjään analogisia ja muistuttavat vastaavan MA-infinitiivin illatiivimuotoja. *Iso suomen kielioppi* mainitsee muotojen samanasuisuuden lyhyesti (VISK § 121), mutta tällaisia tapauksia on yleisesti ottaen käsitelty kirjallisuudessa varsin vähän. Tunnuksettoman MA-infinitiivin illatiivin ja edellä mainitun kaltaiset lyhyet muodot lankeavat keskenään yhteen täysin, mutta kaikissa muotoryhmissä (esim. *tekee, tulee, vanhenee*) ne eivät muistuta A-infinitiiviä. Tässä mielessä niiden synkretismi on asymmetristä. Lyhyitä infinitiivejä, jotka toimivat MA-infinitiivin inessiivin funktioissa, esiintyy aineistossa ainoastaan *olla-* ja *käydä-*verbien täydennyksinä (ks. esimerkit 61–64).

(61) kum mää *olij* jo *orottaa* mei Marjaa ni (Sapu112, Ulvila, 20/30)

(62) ja tiät- mun *on* niinju kaverit aika paljo nyt sit kesää kans *viättää* Luvial ni.
(Sapu022, Luvia, 80)

(63) *käys* sääki *huutaa* toho mikrofoonii (Sapu178, Pori, 80)

(64) joo *käytii* *kattoo* piäntä (Sapu243, Ulvila, 60/70)

Todellisessa kielenkäytössä rakenteiden monitulkintaisuus lienee finiittiverbin semantiikan vuoksi harvinaista, ellei niille sitten tahdota esittää sellaisia luentoja kuin: (61) ?’olin odottamaisillani’, (63) ?’ryhdy huutamaan’ tai (64) ?’ryhdyimme katsomaan’. Tunnuksettoman MA-infinitiivin illatiivin käyttöalaa laajentaa eräissä suomen varieteeteissa myös *sanoon*-tyyppisten muotojen käyttö inessiivin funktioissa *käydä-*verbin yhteydessä (ks. Nissi 1981 ja Ylikoski 2005). Morfologisia vihjeitä tästä (rajageminaatallisia tai *n*-loppuisia muotoja) ei Sapu-korpuksessa kuitenkaan esiinny.

Sapu-korpusta tarkastellessa käy ilmi, että edellä esitettyjen äännekehitysten lisäksi voidaan nykysatakuntalaisessa puhekielessä havaita lyhyiden infinitiivien edelleen mukautuvan lounais- ja välimurteille tyypillisiin fonotaktisiin ja morfofonologisiin piirteisiin. Aineisto antaa viitteitä siitä, että lyhyet infinitiivit, joiden tausta

on tunnuksittoman MA-infinitiivin illatiivissa, ovat ainakin osittain päätymässä osalle nykysatakuntalaista puhealuetta ominaisen yleisgeminaation alaisuuteen. Tätä ilmentävät ulvilalainen esimerkki 65 ja porilainen esimerkki 66. Erään raumalaisinformantin lyhyissä infiniiveissä puolestaan esiintyy vanhastaan lounaismurteille tyypillistä pitkän vokaalin lyhenemistä ensitavun jäljessä (ks. 67–70; piirteestä ks. Rapola 1990: 108). Lyhenemistä esiintyy yhtä lailla MA-infinitiivilähtöisissä (67, 68) kuin A-infinitiivilähtöisissä (70) lyhyissä infiniivimuodoissa.¹³

- (65) sit, sinnen ne miähet töihij ja *tekkee suunnittellee*. (Sapu112, Ulvila, 20/30)
 (66) ne on niij kovia *puhhuu* sit semmosta pohjalaista oikein siä, (Sapu203, Pori, 40/50)
 (67) ni jos se rupee *pölpöttä* jottai enjlanti ni (Sapu206, Rauma, 60/70)
 (68) no se ehkä pääsee *käyttä* ehkä niijku kiälitaitoons (Sapu206, Rauma, 60/70)
 (69) mut sik ko se alkaa *kasva* tosiaan se ikä ni si sit se on semmost-
 (Sapu206, Rauma, 60/70)
 (70) meil o ollu tota perinten *osallistu* flikkaiittev vitose niijku meiä äiti ja, Annan kans
 (Sapu206, Rauma, 60/70)

6.2 Lyhyen infiniivin kuvaaminen

Lyhyitä infiniivimuotoja analysoitaessa törmätään väistämättä kysymykseen niiden luonteesta. Tulisiko niitä pitää A-infinitiivin, MA-infinitiivin inessiivin ja illatiivin variantteina vai omana itsenäisenä muotokategorianaan? Suhteellisen ongelmattomia tapauksia ovat esimerkin 71 kaltaisten verbien lyhyet infiniivimuodot, jotka poikkeavat A-infiniivimuodostaan.

- (71) viel_ehtii *ajelee*. (Sapu128, Kokemäki, 80)

Tapauksissa, joissa finiittiverbi voi hyväksyä rektiokseen sekä A-infinitiivin että MA-infinitiivin illatiivin (esim. *alkaa, ehtiä, pystyä, joutua*), on tulkinnan tekeminen huomattavasti hankalampaa. Tulisiko analyysi pohjata oletuksiin puhujan idiolektin tai murretaustan mukaisista tyypillisistä edustuksista? Esimerkkien 72 ja 73 ratkaisu jäänee näillä vaihtoehdoilla puhtaasti ehdonvallan alaiseksi.

- (72) et, et mei kanslisti ehtii k-, *tulostaa* kaikki todistukset (Sapu 196, Ulvila)
 (73) niijku et ei ei sul pystyt millää *kaataa* mitää, tuhat, neljäsataa sivuu su päähäs niijku missää, luentosarjas, (Sapu022, Luvia, 80)

Lyhyen infiniivin eriytymisen puolesta puhuvat esimerkit 74 ja 75, joita ei liene mahdollista palauttaa sen puoleen A-infiniiveiksi (ellei esimerkkiä 75 selitetä ana-

¹³ Esimerkki 69 mahdollistane molemmat infiniivitulkinnat.

logialla tai tulkita nollapersoonaksi) kuin käyttöyhteydessään MA-infinitiivin muodoiksi. Sapu-korpuksen annotoinnissa tulkinnaltaan epäselvät lyhyet infinitiivi-muodot on annotoitu omalla koodillaan.

(74) et hänel oli semmone et täyty osat uiraj ja hiihtääj ja, ja ja *luistelee*
(Sapu112, Pori, 20/30)

(75) sitt_ei ok kiva l- *rupee* sillo sekoilee ettii hotellii mut. (Sapu120, Rauma, 90)

Kuvatun kaltaisten muotojen mahdollinen yleistyminen ja vakiintuminen, sikäli kun niitä ei käsitetä tuottovirheiksi, antavat aihetta päivittää nyky-suomen infinitiivijärjestelmän kuvausta. Tämä lienee tulevan fennistisen tutkimuksen kannalta ylipäättään kiintoisa kysymys, mihin arvioon myös Kuparinen (2018) on päätenyt. Jaakko Leino (2003: 237) arvelee, että suomen kielessä on käynnissä kielensisäinen muutospyrkimys kohti yhtä perusinfinitiiviä, jonka vaikuttimena olisi indoeurooppalaisten kielten vastaava malli. Paavo Siron (1996: 99) ajatusta seuraten suomen infinitiivijärjestelmään kuuluu syntaktiselta kannalta vain yksi infinitiivi – muotojen rikkaus on nähtävä ennen kaikkea morfologisena ongelmana. Kuparinen (2018: 30) puolestaan huomauttaa, että fennistiikassa on aiemman viiden infinitiivin sijaan päädytty jakamaan infinitiivit kolmia A-, E- ja MA-infinitiiveiksi, ja on syytä ajatella itämerensuomalaisiin kieliin kuuluvan ainakin kaksi morfologista infinitiiviä, sillä kaksi ensimmäistä jakavat historiallisesti yhteisen *t*-aineksen. Ylikoski (2003) taas kritisoi fennistiikan infinitiivikäsitystä kielitypologiselta kannalta.

7 Lopuksi

Satakuntalaisuus puheessa -korpuksen tarkastelu vahvistaa sen, että vanhan raja-vyöhykkeen nykysatakuntalainen puhekieli on useassa eri piirteessä tapahtuneen kehityksen – erityisesti loppuheiton – vuoksi altis sijasynekretismille. Paikoin sijajärjestelmä on ikään kuin korjautunut yleiskielen vaikutuksen vuoksi. Siitä huolimatta synkretismi on yhä yleistä ja saattaa yhdistää muodoltansa jopa kaikki kieliopilliset sijat ja joissakin tapauksissa myös kaikki ulkopaikallissijat. Vastaava ilmiö on tuttu muualtakin itämerensuomesta, ennen kaikkea eteläisistä naapurikielistämme mutta myös itäisistä itämerensuomalaisista kielistä; Satakunnassa se on todennäköisesti osaksi itsenäistä kehitystä ja osaksi yhteistä kehitystä eteläisempien itämerensuomalaisten kielten kanssa.

Sijasynekretismin lisäksi nykysatakuntalaisessa puhekielessä esiintyy persoonamuotosynkretismia sellaisissa verbimuodoissa, joihin liittyy *-k(Os)*-liitepartikkeli. Annotoidun Sapu-korpuksen perusteella ilmiö vaikuttaa suhteellisen laajalevikkiseltä, joskin tämän katsauksen perusteella voidaan tehdä vain varovaisia päätelmiä. Huomionarvoista on se, että valtaosa tarkastelemistamme synkreettisistä verbimuo-

doista esiintyy ilmisubjektin kanssa – synkreettisessä verbimuodossa persoonatunus ei ole näkyvässä, minkä vuoksi persoonaa ilmaistaan subjektipronominilla.

Nyksatakuntalaisessa puhekielessä esiintyvät lyhyet infinitiivimuodot toimivat esimerkkinä alueen kielimuotojen synkretismistä infiniittisten verbimuotojen osalta. Aihetta on fennistiikassa käsitelty suhteellisen niukasti, ja se kaipaa perusteellista jatkotutkimusta. Sapu-korpus tarjoaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia tarkastella yhä laajemmin suomen kielen ja erityisesti nyksatakuntalaisen puhekielen infinitiivijärjestelmän synkroniaa, muutosta ja näiden sociolingvistiisiä seikkoja.

Satakuntalaisuus puheessa -aineisto on ollut Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa henkilökunnan ja alan opiskelijoiden käytettävissä hankkeen alkuvuosista alkaen. Samalla, kun hanke eteni ja aineistoa aktiivisesti kartutettiin ja litteroitiin, aineiston pohjalta tehtiin postereita, opinnäytteitä ja artikkeleja (ks. lukua 2). Tavoitteena on ollut kuitenkin koko ajan luoda karttuneen aineiston pohjalta myös annotoitu korpus monipuolistamaan oppiaineen ja Lauseopin arkiston korpusvalikoimaa. Tämä hankkeen viimeinen tavoite on saavutettu, kun vuosina 2018–2021 työryhmässä tehty annotointityö on saatu päätökseen, ja näin hanke, jota Kirsti Siitonen oli aloittamassa ja jossa hän toimi aktiivisesti, saadaan laajemmin tutkijoiden ja alan opiskelijoiden käyttöön.

Tähänastisissa hankkeen opinnäytteissä ja julkaisuissa on useimmiten ollut dialektologinen, sociolingvistinen, vuorovaikutuslingvistinen tai vuorovaikutussociolingvistinen näkökulma, mutta aineistoa on käytetty esimerkiksi myös fonetiikan opinnäytteessä. Vaikka *murre* nimityksenä ja vaikkapa *Rauman, Porin* tai *Satakunnan murteet* voivat luoda mielikuvan siitä, että aineisto ja korpus edustaisivat joitain vanhoja kielimuotoja tai puhetapoja, on niissä kyse kuitenkin 2000-luvun puhutusta suomen kielestä, jota on kerätty satakuntalaisilta. Hankkeessa ei ole pyritty dokumentoimaan tai tallentamaan jotakin vanhaa, joka on dokumentoitava ennen kuin se häviää, vaan keräämään talteen nykysuomalaisista arkista kieltä satakuntalaisilta.

Sapu-aineisto ja -korpus mahdollistavat monenlaisten ilmiöiden tarkastelun, eikä niitä hyödyntävän tutkimuksen tarvitse kytkeytyä välttämättä mitenkään dialektologiaan, sociolingvistiikkaan tai vuorovaikutussociolingvistiikkaan, vaikka niihin se soveltuu erittäin hyvin. Esimerkiksi aineistoon ja korpukseen sisältyvät paikallista yhteisöä edustavien kerääjien puheenvuorot on siinä missä informanttienkin mahdollista ottaa tarkasteltavaksi, ja tutkimuksessa voisi keskittyä kysymystyyppien syvempään tarkasteluun. Koska aineisto ei koostu puolistrukturoiduista tai strukturoiduista haastatteluista, vaan tallenteet ovat useimmiten pikemminkin teema-haastatteluja ja keskusteluja, joissa keskustelu on voinut virrata hyvin vapaasti, voi niistä tarkastella keskustelujen rakentumista yleisemminkin. Äänitystilanteet on pyritty järjestämään niin, että ne olisivat mahdollisimman luontevia ja että samalla niiden äänenlaatu olisi mahdollisuuksien mukaan niin hyvä, että niistä voisi tehdä myös akustista analyysiä. Sapu-aineisto ja -korpus soveltuvat variaation ja muutoksenkin tarkasteluun joko niin, että tarkastelussa otetaan vahvan sociolingvistiisesti

huomioon paikallinen puheyhteisö (paikalliset puheyhteisöt), tai niin, että tutkimus keskittyy tarkemmin kielen eri rakenteisiin ilman perusteellista syventymistä yhteisöön ja sosiolingvististen muutosten analysointia. Toivon mukaan Sapu-aineistosta ja -korpuksista on tulevaisuudessa yhä useammalle hyötyä ja iloa kielen erilaisten ilmiöiden tarkastelussa.

Aineslähteet

Satakuntalaisuus puheessa -aineisto. Turun yliopiston suomen ja sen sukukielten arkisto, Lauseopin arkiston kokoelmat.
Satakuntalaisuus puheessa -korpus. Turun yliopiston suomen ja sen sukukielten arkisto, Lauseopin arkiston kokoelmat.

Kirjallisuus

- Aikio, A. & J. Ylikoski. 2022. North Saami. Teoksessa M. Bakró-Nagy, J. Laakso, E. Skribnik (toim.) *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Alhoniemi, A. 2010 [1985]. *Marin kielioppi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Creissels, D. 2008. Spatial Cases. Teoksessa Andrej L. Malchukov (Toim.) *The Oxford Handbook of Case*. Oxford: Oxford University Press, 609–625.
- Duvalon, O. 2006. Milloin pronominisubjekti jää pois puhutussa suomessa? Teoksessa A. Pajunen & H. Tommola (toim.) *XXXII kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005 Valikoima pidettyihin esitelmiin pohjautuvista artikkeleista*. Tampere: Tampere University Press, 203–218.
- Eskola, P. 1987. *Porin murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Forsberg, H. 1994. Havaintoja kysymystyypistä *otat sie ~ sä. Virittäjä*, 98 (1), 60–68.
- Giellatekno 2008–2021= Oahpa! Sámegeiela grammatihkka.
<https://oahpa.no/sme/gramm/substantiv.html#Lokatiiva> [Luettu 3.8.2021.]
- Grünthal, R. 2015. *Vepsän kielioppi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, R. 2010. Sijasynkretismi morfologian koetinkivenä. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 2, 91–113.
- Helasvuo, M. & L. Laitinen 2006. Person in Finnish: paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. Teoksessa M. Helasvuo & L. Campbell (toim.) *Grammar from the Human Perspective: Case, space and person in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 173–207.
- Ikola, N. 1931. *Ala-Satakunnan murteen äännehistoria II. Desdendentti esitys myöhäiskantasuomalaisten vokaalien kehityksestä*. Turku: Turun yliopisto.
- Ikola, O. (toim.) 1985. *Lauseopin arkiston opas*. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku: Turun yliopisto
- Itkonen, T. 1964. *Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects. 1:1, Introduction. The history of -k in Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, T. 1989. *Nurmijärven murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Itkonen, T., H. Paunonen, K. Juusela, R. Lehtinen & K. Mulari 1978. *Muoto-opin keruuoppaan 2. lisäviikko*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Jokela, H, T. Kurki & S. Saarinen 2020. Kirsti Siitonen (1951–2020). *Sananjalka*, 62, 276–280.
- Kannisto, A. 1897. Äänneopillinen tutkimus Urjalan, Kylmäkosken ja Akaan murteesta. *Suomi* 3: 20, 284–306. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlssoon, F. 1978. *Finskt grammatik*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlssoon, F. 1982. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kert 1971 = Керт, Г. М.: *Саамский язык (кильдинский диалект): фонетика, морфология, синтаксис*. Ленинград: Издательство «Наука».
- Kettunen, L. 1930. *Suomen murteet. I Murrealueet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, L. 1940a: *Suomen murteet. IIIA Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, L. 1940b. *Suomen murteet. IIIB Selityksiä murrekartastoon*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, M. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuparinen, O. 2018. Infinitiivien variaatio ja muutos Helsingissä. *Virittäjä*, 122 (1), 29–51.
- Kurki, T. 1999. *Kielellinen vaihtelu ja muutos Pälkäneen murteessa*. Suomen murteiden seuruuhankkeen Pälkäneen raportti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kurki, T. 2001. Murteenseuruun ensisatoa. Murrepiirteiden säilyminen ja muutos. *Virittäjä*, 105 (3), 431–448.
- Kurki, T. & K. Siitonen 2009. Satakuntalaisuus puheessa. *Sananjalka*, 51, 158–166.
- Kurki, T., K. Siitonen, M. Väänänen, I. Ivaska, J. Ekberg 2011. Ensi havaintoja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeesta. *Sananjalka*, 53, 84–108.
- Kurki, T. & K. Siitonen 2014. 2000-luvun hanke Satakunnan puhutusta kielestä. Pronominit ja sananrajat nykysatakuntalaisten puheen ilmentäjinä. Teoksessa *Virtaa läpi vainioiden – Kokemäenjoki Satakunnan historiassa. Satakunta XXX*. Satakunnan Historiallinen Seura, 163–191.
- Kurki, T., N. Inaba, A. Kaivapalu, M. Koponen, V. Laippala, C. Leblay, J. Luutonen, M. Mutta, M. Nikulin & E. Reunanen. 2019. Digilang – Turun yliopiston digitaalisia kieliaineistoja kehittämässä. Teoksessa J. Jantunen, S. Brunni, N. Kunnas, S. Palviainen & K. Västi (toim.) *Proceedings of the research data and humanities (RDHUM) 2019 conference: Data methods and tools*. *Studia humaniora ouluensia* 17. Oulu: Oulun yliopisto, 41–56.
- Lappalainen, H. 2006. Pronominisubjektin käytöstä ja poisjätöstä Kelan asiointikeskusteluissa. Teoksessa T. Nordlund, T. Onikki-Rantajääskö & T. Suutari (toim.) *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 37–64.
- Lappalainen, H. 2008. Kelan virkailijoiden henkilötunnuspyynnöt. Tutkimus rutiininomaisista toiminnoista. *Virittäjä*, 112 (4), 483–517.
- Leino, J. 2003. *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskinen, H. 1971. Tilastollisia havaintoja kaakkoismurteiden loppu-n:stä. *Virittäjä*, 75 (4), 343–369.
- Mantila, H. 2004. Murre ja identiteetti. *Virittäjä*, 108 (3), 322–346.
- Mielikäinen, A. 1984. Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. *Virittäjä*, 88 (2), 162–175.
- Mielikäinen, A. 1991. *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Mikkonen, L. 2018. *Tykkääksä pelata, pelaa vai pelat? Tutkimus VtA-supistumaverbien A-infinitiivin varianteista Turun puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Morottaja, M. 2007. *Anaräškielä ravvuuh*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 144. Helsing: Päikkieennäm kieläi tutkāmkuāvdās.
- Moshnikoff, S., J. Moshnikoff, E. Koponen & M. Lehtinen 2020. *Sää'mkiöl kiöllvue'ppes – koltansaamen kielioppi*. Tivvum 2. teädlök. Aanaar: Sää'mte'gğ.
- Mäkitalo, N. 2020. *Ensin miätein ja sitten tutkein Kaksitavuisten i-vartaloisten verbien imperfektin i ~ ei -vaihtelun esiintyvyys ja tiedostettavuus Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Nikupeteri, V. 2014. *Rajageminaatio Luvian puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Nissi, U. 1981. III infinitiivin illatiivi ja inessiivi jyvaskyläläisten ja eteläpohjalaisten puhekielessä. Teoksessa A. Mielikäinen (toim.) *Nykysuomalaisen puhekielen murros: Jyvaskylän osatutkimus, raportti 3*. JY:n suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 51–65.
- Nurminen, E. 2011. *Sit ei rakennettut tuppaa ennen ko seoraava polvi vast tek sen. Rajageminaatio, diftonginreduktio ja lounaismurteiden erikoisgeminaation jälkeisen vokaalin pituus Honkilahden murteessa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Palander, M. 1996. *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Penttilä, A. 1948. *Suomen kielen äänne- ja oikeinkirjoitusoppi*. Porvoo: WSOY.
- Paunonen, H. 2003. Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. Teoksessa L. Laitinen, H. Lappalainen, P. Markkola & J. Vaattovaara (toim.) *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta. Kieli 15*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 187–248.
- Paunonen, H. 2006. Lounaismurteiden asema suomen murteiden ryhmyksessä. Teoksessa T. Nordlund, T. Onikki-Rantajääskö & T. Suutari (toim.) *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 249–268.
- Ojansuu, H. 1901. *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ojansuu, H. 1903. *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palander, M. 2018. Savolaismurteiden muuttuva morfosyntaksi. Seuruukohteena neljän sukupolven perhe. Teoksessa S. Brunni, N. Kunnas & S. Palviainen (toim.) *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi*. Studia humaniora ouluensia 16. Oulu: Oulun yliopisto, 165–192.
- Priiki, K. 2017. *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolinguvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan puhekielessä*. Annales Universitatis Turkuensis C 432. Turku: Turun yliopisto.
- Rapola, M. 1966. *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, M. 1990 [1947]. *Johdatus suomen murteisiin*. Neljäs painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saukkonen, P. 1965. *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa. I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 137. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Saukkonen, P. 1966. *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa. II. Adverbaali infinitiivi (täydennys). Adnominaali infinitiivi. Absoluutti infinitiivi. Elliptinen infinitiivi*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 140. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Savijärvi, I. 1977. *Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi*. I. Suomi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 333. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Setälä, E. N. 1899. *Yhteissuomalainen äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 1979. *Loppuheitto lounaismurteiden luoteisryhmässä – muutoksen ja variaation ongelmia*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 1995. *Tua noi – yhteisiä säikeitä Rauman ja Porin murteissa*. Teoksessa P. Rintala, A. Lampinen, A. Alhoniemi, U. Salo & A. Taiminen (toim.) *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Siitonen, K. 2008. Sävypronomini *hän*. *Sananjalka*, 50, 87–109.
- Siro, P. 1996. *Lauseopin periaatteita* (Toim. Pentti Leino). Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Sorsakivi, M. 1982. Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä. *Virittäjä*, 86 (4), 377–391.
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoedio. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Virtaranta, P. 1957. *Länsiyhäsatokuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Väänänen, M. 2015. Subjektin ilmaiseminen persoonapäätteellä ja pronominilla. *Sananjalka*, 57, 7–28.
- Wiik, K. 1999. Lounaissaamen murteessa neljä kehitysvaihetta. Raumal fiirata jo toissi murrepäivi. *Turun Sanomat* 21.1.1999
- Wiik, K. 2004. *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wiik, K. 2006. *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan?* Tampere: Pilot-kustannus.
- Ylikoski, J. 2003. Defining Non-finites: Action Nominals, Converbs and Infinitives. *SKY Journal of Linguistics*, 16, 185–237.
- Ylikoski, J. 2005. Puhekielen morfologisten ja semanttisten innovaatioiden tutkimusnäkömiä – esimerkkinä suomen TEKEEN- ja TEKEES-tyyppiset verbimuodot. *Puhe ja kieli*, 25 (4), 187–209.
- Zaikov 1987 = Заиков, П. М.: *Бабинский диалект саамского языка (фонологическое морфологическое исследование)*. Петрозаводск: «Карелия».
- Zaikov 1999 = Заиков, П. М.: *Грамматика карельского языка (фонетика и морфология)*. Петрозаводск: «Периодика».
- Zaikov, P. 2013. *Vienankarjalan kielioppi – Lisänä harjoitukse ja lukemisto*. Helsinki: Karjalan sivistysseura ry.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema n:o 14. 135–152.

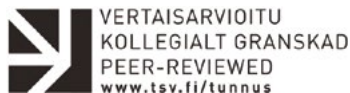
Nelli Mäkitalo
Turun yliopisto

***Ja hän tutkei* – kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelu ja sen esiintyvyys Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa**

This article focuses on the *i* ~ *ei* variation occurring in verbs with stems ending in *i*. The *ei* variant demerges convergent verb forms in present and past tense, for example *tutkin* 'I research' and *tutkein* 'I researched'. The aim of this article is to study the distribution of *i* ~ *ei* variation in dialects around the Satakunta province which is dialectally divided into two. In this article, there is a brief look at the historical situation and then an overview of the current situation of the variation. The data is collected from the Satakunta in Speech corpus. The *i* ~ *ei* variation seems to merge both the Southwestern and the Transitional Dialects. The *ei* variant may not be widely used, but it is still largely an extant feature in the dialects spoken in Satakunta.

Keywords: Language Variation, Finnish, dialectology, past tense

Asiasanat: variaatio (kieli), suomen kieli, murteentutkimus, imperfekti

1 Johdanto

Satakunnalla on pitkä maakunnallinen historia, mutta murteellisesti alue on jaettu lounaismurteisiin, lounaisiin välimurteisiin ja hämäläismurteisiin – oikeastaan voidaan todeta, että kenties yksi suomen vahvimmista murrerajoista on kulkenut Satakunnassa lounaismurteiden ja hämäläisvaikutteisten lounaisten välimurteiden välillä (ks. esim. Wiik 2004; Kurki ym. 2011: 84–85; Kurki ym. tässä teoksessa). Jyrkästä murrerajasta huolimatta yksi suhteellisen pienitaajuinen piirre näyttää yhdistäneen satakuntalaisia kielenkäyttäjiä: eri puolilla Satakuntaa on esiintynyt kaksitavuiisten *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua eli niin sanottua *ei*-imperpektiä, kuten *tutkin : tutkein*. Ilmiö on jäänyt kuitenkin verrattain vähälle huomiolle murteentutkimuksessa ja fennistiikassa ylipäänsä.

Imperfektin *i ~ ei* -vaihtelusta on esitetty havaintoja ja kuvauksia aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa, mutta systemaattista ja laajaa tarkastelua ei ole tehty (ks. kuitenkin opinnäytteistä Mäkitalo 2020). Syynä tähän voi olla oletus pienitaajuisesta ja -levikkisestä ilmiöstä (Kurki ym. 2011: 104). Tutkimuksen puutteeseen voi arvioni mukaan vaikuttaa myös se, että piirre ei todennäköisesti ole sen esiintymisalueen ulkopuolella kovin suurella tietoisuudella – monet osaavat yhdistää esimerkiksi niin sanotun *si*-imperfektin lounaismurteisiin, mutta edes satakuntalaiset kielenkäyttäjät eivät välttämättä itse osaa yhdistää *ei*-imperpektiä Satakunnan alueella puhuttaviin murteisiin (Mäkitalo 2020: 58–63; vrt. Aarikka 2014: 49).

Kuvauksia *i ~ ei* -vaihtelusta on esitetty jo 1850-luvulta asti (Järvinen 1853), ja vaihtelua esiintyy yhä nykysatakuntalaisessa puheessa. Ilmiötä on 2010-luvun alussa tarkastellut myös Kirsti Siitonen, joka yhdessä muiden kirjoittajien kanssa esittelee ensihavaintoja tuoreen Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen aineistosta (Kurki ym. 2011). Hankkeen perustivat Siitonen ja Tommi Kurki vuonna 2007, ja hankkeeseen on kerätty äänittämällä aineistoa 16 satakuntalaiselta paikkakunnalta, lounaismurteiden ja lounaisten välimurteiden rajan välittömästä läheisyydestä (ks. lisää Kurki ym. tässä teoksessa).

Siitosen ja muiden yhteisartikkelissa imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua on tarkasteltu viiden paikkakunnan osa-aineistossa. Kirjoittajien mukaan *ei*-imperpekti on säilynyt pienitaajuiseksi piirteeksi ”yllättävänkin hyvin”, joskin he toteavat, että suppean aineiston vuoksi alueellisista eroista ei voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. (Kurki ym. 2011: 98–104.) Artikkelini voidaan nähdä jatkona Siitosen ja muiden tutkimukselle: tarkastelen tässä *i ~ ei* -vaihtelua ja sen esiintyvyyttä koko Satakuntalaisuus puheessa -aineistossa (jatkoissa Sapu-aineisto). Pyrin näin vastaamaan ensihavaintojen myötä virinnesiin pohdintoihin ja luomaan kattavamman katsauksen alueellisista eroista ja *ei*-variantin levikistä Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa.

Tarkastelen tässä artikkelissa imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua ja etenkin *ei*-variantin esiintyvyyttä eli maantieteellistä levikkiä Sapu-aineistossa. Olen etsinyt *ei*-varianttiliset esiintymät ja kartoittanut näin variantin esiintyvyyttä Sapu-aineistossa ja siten

Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa. Tarkastelen, millä Satakunnassa sijaitsevilla paikkakunnilla sekä missä lounaismurteiden ja lounaisten välimurteiden alaryhmissä *ei*-variantillisia muotoja esiintyy.

Esiintyvyydellä tarkoitan paitsi *ei*-variantin maantieteellistä esiintymisaluetta myös *i*- ja *ei*-varianttien vaihtelusuhteita. Käsittelen *ei*-variantin rinnalla *i*-variantin esiintyvyyttä ja pyrin siten hahmottamaan, miten variantit esiintyvät suhteessa toisiinsa eli esiintyvätkö ne esimerkiksi rinnakkain jossakin murreryhmässä tai yksittäisen kielenkäyttäjän idiolektissa. Mainittakoon, että Sapu-aineistossa on joitakin esiintymiä myös *opesi*-tyyppisistä ('opin') imperfektimuodoista sekä fonologisesti kuluneista muodoista, joissa *ei*-diftongin *i* ei esiinny, kuten *sove* 'sopi' ja *käve* 'kävi'. Rajallisen laajuuden vuoksi jätän tällaisten imperfektimuotojen tarkastelun tämän artikkelin ulkopuolelle.

Esiittelen artikkelissani myös aiemman tutkimuskirjallisuuden havaintoja, joihin omia havaintojani Sapu-aineistosta voi verrata. Näin kokoan yhteen sekä aieman tutkimuksen että tämän tutkimuksen tuloksia *ei*-variantin levikistä Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa.

2 Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelu

Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelun taustalla on kommunikatiivinen, eri aikamuotoja erottava funktio: *ei*-variantti erottaa muutoin samanmuotoiset preesens- ja imperfektimuodot toisistaan, kuten *opin* : *opein*. Usein aikamuodon kyllä tunnistaa kontekstista, mutta satakuntalaiset kielenkäyttäjät vaikuttavat intuitiivisesti tunnistavan *ei*-variantin kommunikatiivisen funktion (Mäkitalo 2020: 54–58).

Yleiskielessä kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien yksikön kolmannen persoonan preesens- ja imperfektimuodot eivät ole yhtenevät, mutta puhutussa kielessä ne voivat olla muodoltaan samanlaisia. Esimerkiksi lounaismurteille tyypillinen jälkitavujen pitkien vokaalien lyheneminen voi näkyä yhteenlangenneina preesens- ja imperfektimuotoina: *keksiä*-verbin yksikön kolmannen persoonan preesensmuoto voi esiintyä muodossa *keksi*, jolloin syntyy tarve aikamuotoja erottavalle variantille (Rapola 1966: 108–109).

Tutkimuskirjallisuudessa on *i* ~ *ei* -vaihtelun tarkastelun yhteydessä havaintoja poikkeuksellisesta heikkoasteisuudesta, jossa *i*-loppuinen diftongi on sulkenut konsonantin lailla tavun ja aiheuttanut näin tavun alkuun heikon asteen vahvan asteen sijaan (Rapola 1966: 41–43; Rapola 1969: 54; Kurki ym. 2011: 98–99). Tällaista heikkoasteisuutta voi siis esiintyä esimerkiksi *vaatia*- ja *leikkiä*-verbien *ei*-variantillisissa yksikön kolmannen persoonan *vaarei*- ja *leikei*-imperfektimuodoissa.

Tämänkin tutkimuksen näkökulmasta huomionarvoista on, ettei *i* ~ *ei* -vaihtelu rajoitu pelkästään kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien tai ylipäänsä imperfektimuotojen ilmiöksi. Tutkimuskirjallisuudessa ja tarkastelemassani aineistossa esiin-

tyy esimerkiksi *e*-vartaloisista verbeistä tai konditionaalimuodoista muodostettuja *ei*-variantillisia verbimuotoja, kuten *kävei* 'kävi' ja *soveisi* 'sopisi' (ks. luku 3; Mäkitalo 2020: 24–26).

3 Havainnot *i ~ ei* -vaihtelusta aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa

3.1 Historiallista taustaa

Tarkastelemani *i ~ ei* -vaihtelu saattaa olla pienitaajuinen verrattuna moneen muuhun puhutun kielen piirteeseen, mutta kyseessä ei kuitenkaan ole uusi ilmiö. Huomionarvoista on, että *i ~ ei* -vaihtelua esiintyy verbien lisäksi nomineissa. Vaihtelulla on myös nominien taivutuksessa kommunikatiivinen funktio: *e* erottaa monikon yksiköstä, kuten *papilla ~ papeilla*. Tapani Lehtinen (2007: 255) nostaa esille *ei*-diftongin esiintymisen *i*-vartaloisten nominien monikkovartaloissa ja *i*-vartaloisten verbien preteritimuodoissa: *riste* 'ristejä' ja *sove* 'sopi'. Tällaiset nominien diftongilliset monikkovartalot ovat vakiintuneet yleiskieleen, kun taas Lehtisen mukaan *ei*-variantilliset preteritivartalot ovat väistyneet kirjasuomesta 1800-luvulla (ks. myös VISK § 80). Tässä artikkelissa keskityn vain verbien *i ~ ei* -vaihteluun, mutta on hyvä tiedostaa, että sekä *i*-vartaloisissa verbeissä että nomineissa esiintyvän vaihtelun tausta lienee sama. Lisäksi Lauri Kettusen kartaston (1940: n:o 208 ja 209) mukaan *ei*-diftongin maantieteellinen levikki imperfektimuodoissa ja nominien monikkovartaloissa on hyvin samankaltainen.

Varhaisin tutkimuskirjallisuudessa esitetty havainto imperfektin *i ~ ei* -vaihtelusta lienee 1800-luvun puolivälistä. Nestor Järvinen (1853: 306) tarkasteli Satakunnassa puhuttavien murteiden ominaispiirteitä ja esitti havaintonsa *i ~ ei* -vaihtelusta esimerkiksi *kuoria-* ja *repiä-*verbeissä. Järvisen mukaan vaihtelua on esiintynyt 1850-luvulla kaikissa persoonamuodoissa.

Tutkimuskirjallisuuden havainnot imperfektin *i ~ ei* -vaihtelusta 1900-luvun alusta 2020-luvun alkuun ovat painottuneet esimerkinomaiseen kuvailuun. Laajempaa tutkimusta ei juuri ole tehty piirteen pitkäköstä historiasta huolimatta. Joka tapauksessa tutkimuskirjallisuudessa esitetyt havainnot ja kuvaukset osoittavat, että *i ~ ei* -vaihtelua on esiintynyt Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa ainakin 1800-luvun puolivälistä – mahdollisesti paljon kauemminkin.

3.2 Kaksitavuiset *i*-vartaloiset verbit

Havaintoja kaksitavuisien *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i ~ ei* -vaihtelusta ovat 1900-luvun alkupuoliskolla esittäneet niin Heikki Ojansuu, Martti Rapola kuin Lauri

Kettunenkin. Ojansuu (1901: 213) on väitöskirjassaan tarkastellut lounaismurteiden äännehistoriaa ja *i*-loppuisten diftongien jälkikomponentin kehitystä pääpainottomissa tavuissa. Hän nostaa esille yhtenä esimerkkinä *ei*-variantillisten imperfektimuotojen kehityksen: variantin *i*-jälkikomponentti ei esiinny joissakin *i*-vartaloisten verbien imperfektimuodoissa, kuten *sove* < *sovei* 'sopi' ja *viite* < *viiðei* 'viitsi' (mp.). Ojansuun (1901: 213–214) mukaan *i*-komponentti on useimmiten säilynyt *ei*-variantillisissa imperfektimuodoissa Euran, Eurajoen, Hinnerjoen, Honkilahden, Kiukaisten, Luvian, Lappi Tl:n ja Rauman murteissa.

Myös Rapolan (1920: 160) mukaan *ei*-varianttia on esiintynyt lounaisessa Suomessa. Hänen mukaansa *ei*-variantillisia muotoja, kuten *ruakeit*, *sovei* ja *tukein*, on esiintynyt Rauman murteen pohjoisella alueella sekä Ulvilan, Huittisten ja Nakkilan murteissa. Rapolan (mp.) havaintojen perusteella murteiden välillä näyttäisi olevan eroja siinä, missä persoonissa *ei*-variantillisia imperfektimuotoja esiintyy: hän erittelee muun muassa, että Ulvilassa *ruokkia*-verbin *ei*-variantillisia muotoja esiintyy yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa, kun taas Nakkilassa *potkia*-verbin *ei*-variantillisia muotoja on tavattu kaikissa yksikön persoonissa – myös rinnakkain *i*-variantillisten muotojen kanssa.

Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelua on kuvattu myös Kettusen (1940: kartta n:o 208) murrekartastossa. Kartaston mukaan *revein*-tyyppisiä eli *ei*-variantillisia imperfektimuotoja on esiintynyt laajasti Satakunnan alueella Ahlaisissa, Eurassa, Eurajoella, Harjavallassa, Hinnerjoella, Honkilahdella, Huittisissa, Kouvatsalla, Kiukaisissa, Kodisjoella, Kokemäellä, Kullaalla, Lappi Tl:ssä, Merikarvialla, Nakkilassa, Noormarkussa, Pomarkussa, Porissa, Raumalla, Siikaisissa, Säskylässä, Ulvilassa ja Vampulassa. Näin ollen *ei*-varianttia on esiintynyt niin lounaismurteiden kuin lounaisten siirtymämurteiden alueella ja lähes kaikissa Satakunnan nykyisissä kunnissa Ylä-Satakunnan Honkajokea, Jämijärveä, Kankaanpäättä ja Karviaa lukuun ottamatta.

Kettusen (1940: kartta n:o 208) mukaan lounaismurteiden pohjoisryhmässä on esiintynyt myös *revèn*-tyyppisiä muotoja, mikä täsmää Ojansuun (1901: 213) ja Rapolan (1920: 160) havaintoihin. Huomionarvoista on myös se, että kartaston perusteella *ei*-variantillisia muotoja on esiintynyt myös Satakunnan ulkopuolella esimerkiksi lounaisten välimurteiden alueella Alastarolla ja Vihdissä sekä lounaismurteiden itäryhmän alueella Paimiossa – mutta myös Kalajoella keskipohjalaisten murteiden alueella.

Havaintoja *i* ~ *ei* -vaihtelusta on tehnyt myös Porin murretta kuvannut Paula Eskola (1987: 215), joka mainitsee esimerkkeinä muun muassa yksikön ensimmäisen persoonan *revei*-, *opei*- ja *painei*- muodot. Eskolan mukaan tällaisia muotoja esiintyy "välialueella muuallakin kuin Porin murteessa" mutta lounaismurteissa esiintymät ovat *e*-variantillisia. Hämäläismurteissa tällaisia muotoja ei hänen mukaansa esiinny.

Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelua on tarkasteltu myös jo esiin nostamassani Sapua-aineiston ensihavaintoja esittelevässä artikkelissa. Tutkimuksen aineisto on koostettu viideltä tutkimuspaikkakunnalta: Eurasta, Honkilahdelta, Kokemäeltä, Luvialta ja

Porista. Tulosten perusteella imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua esiintyy jonkin verran kaikissa tarkastelun kohteina olevissa nykymurteissa, eniten Honkilahden murteessa. Esiintymien määrät eivät sinänsä ole suuria, mutta kirjoittajat arvioivat *ei*-variantin olevan *i*-varianttia yleisempi. Lisäksi heidän mukaansa *ei*-variantin edustus on sitä yleisempää, mitä vanhempi kielenkäyttäjä on. Varianttia esiintyy kuitenkin myös nuorimpien informanttien puheessa. (Kurki ym. 2011: 98–104.)

Imperfektin *i ~ ei* -vaihtelu on noussut esille myös suomen kielen alan opinnäytetöissä. Lotta Aarikan (2014: 35–37) kielikäsitelyyn keskittyvässä pro gradu -tutkielmassa ei käsitellä vaihtelun maantieteellistä levikkiä, mutta *ei*-variantilliset muodot, kuten *miätei* ja *hypein*, nousevat muutoin esille informanttien nimeäminä Porin murteelle tyypillisinä piirteinä. Toistaiseksi tuorein ja laajin katsaus ilmiöön on oma pro gradu -tutkielmani, johon tämä artikkeli pohjautuu (Mäkitalo 2020).

Tutkimuskirjallisuuden ja opinnäytteiden lisäksi *ei*-variantillisia imperfektimuotoja käsitellään murre-sanakirjoissa. Suomen murteiden sanakirjassa (2012) *horia-* ja *lesiä-*sanakirja-artikkeleiden esimerkeissä esiintyvät *ei*-variantilliset *horei-* ja *lese-*muodot. Molemmat verbit löytyvät myös erään satakuntalaispaikkakunnan, Huittisten, murre-sanakirjasta, jonka on koonnut kotiseutuneuvos Keijo Jaakola (1999: 1–2, 6–8). Teoksessa ei kuitenkaan kuvata *i ~ ei* -vaihtelua sinänsä, mutta verbit ovat tässä niin sanottujen maallikoiden eli ei-kielitieteilijöiden sanakirjassa mukana ”varsinaisina murre-sanoina”.

3.3 Muut *ei*-variantilliset verbimuodot

Tutkimuskirjallisuudessa on esitetty havaintoja myös sellaisista *ei*-variantillisista muodoista, joita ei ole muodostettu kaksitavuisista *i*-vartaloisista verbeistä tai jotka eivät ole imperfektimuotoja lainkaan. Tällaisten verbien preesens- ja imperfektimuodot eivät usein ole yhtenevät, minkä vuoksi *ei*-variantilla ei ole vastaavanlaista kommunikatiivista funktiota kuin kaksitavuisissa *i*-vartaloisissa verbeissä. Viittaan tässä artikkelissa tällaisiin verbimuotoihin ilmauksilla ”muut *ei*-variantilliset verbimuodot” tai ”muut *ei*-variantilliset imperfektimuodot”.

Tutkimuskirjallisuudessa esiintyy yksitavuisien *i*-vartaloisten verbien *ei*-variantillisia imperfektimuotoja. Myös niillä on yhtenevät preesens- ja imperfektimuodot. Ojansuu (1901: 213) mainitsee esimerkkinä *soida-* ja *voida-*verbien muodot *soe* < *soei* ja *voe* < *voei*. Tällaisia *ei-* tai *e-*variantillisia muotoja ei esiinny Sapu-aineistossa.

Tutkimuskirjallisuudessa esiintyy myös kaksitavuisien *e*-vartaloisten verbien *ei*-variantillisia imperfektimuotoja, kuten *kuljein-*, *kuljeimme-* ja *poljein-*muodot *kulkea-* ja *polkea-*verbeistä (Rapola 1920: 161). Rapolan arvion mukaan tällaiset muodot ovat suhteellisen myöhäisiä kaksitavuisien *i*-vartaloisten verbien *i ~ ei* -vaihteluun nähden.

Nähdäkseni oma tapauksensa on *käydä*-verbin *ei*-variantillinen *kävei*-muoto, jossa *ei*-variantilla ei ole kommunikatiivista funktiota¹. Muoto vaikuttaa runsaiden esiintymiensä perusteella leksikaalistuneelta. Sen yleinen variantti on fonologisesti kulunut *käve*-muoto, ja vastaavanlaisia esiintymiä on myös Sapu-aineistossa. (Ojansuu 1901: 213; Kurki ym. 2011: 99, 104.)

Imperfektimuotojen lisäksi tutkimuskirjallisuudessa on havaintoja *ei*-variantillisista konditionaalimuodoista. Järvinen (1853: 305–306) mainitsee esimerkkeinä *reveisin*- ja *reppaisin*-muodot ('repisin'). Vastaavanlaisia havaintoja on tehty myös 1900- ja 2000-luvuilla (ks. esim. Ojansuu 1901: 214; Kurki ym. 2011: 98–99).

4 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistonani on Sapu-hankkeessa tallennettu ja litteroitu aineisto, joka on kerätty pääasiassa vuosien 2007–2013 aikana. Aineisto koostuu 320 äänitteestä ja sisältää 319 informantin puhetta. Suurin osa äänitteistä on puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa haastattelija ja informantti keskustelevat. Kaikkiaan 75 äänitteessä on useampi informantti, ja näitä tallenteita voikin luonnehtia teemakeskusteluiksi. Informantit edustavat neljää eri ikäryhmää: 10–14-vuotiaita, 20–30-vuotiaita, 45–55-vuotiaita ja 64–86-vuotiaita (Kurki & Siitonen 2009: 162; Kurki ym. 2011: 86; Kurki ym. tässä teoksessa). Tässä tutkimuksessa hyödynnän koko aineistoa (vrt. Kurki ym. 2011), joten aineistoa voidaan pitää kattavana otoksena nykysatakuntalaisesta puheesta.

Aineistoa on tallennettu 16 satakuntalaispaikkakunnalta². Lounaismurteiden pohjoisryhmän alueelta aineistoa on kerätty Eurasta, Eurajoelta, Honkilahdelta, Kiukaisista, Kodisjoelta, Lappi Tl:stä, Luvialta ja Raumalta. Lounaisten välimurteiden alueelta aineistoa on kerätty kolmen alaryhmän alueelta: Porin seudun murteista Nakkilasta, Porista ja Ulvilasta, Ala-Satakunnan murteista Harjavallasta, Huittisista ja Kokemäeltä sekä Turun ylämaan murteista Köyliöstä ja Säskylästä. (Kurki ym. 2022.) Aineisto kattaa siis paikkakuntia murrerajan molemmilta puolilta, mikä mahdollistaa levikin laajan tarkastelun.

Sapu-hankkeen aineistonkeruussa samalta seudulta kotoisin oleva haastattelija³ keskusteli informantin kanssa esimerkiksi tämän elämänvaiheista (Kurki &

1 Yleiskielessäkin *käydä*-verbin imperfektimuodon vartalo eroaa muusta paradigmasta *v*-äänteellään, eikä vastaavia saman verbityypin tapauksia ole olemassa.

2 Kaikki mainitut paikkakunnat eivät ole joko enää tai eivät ole olleetkaan itsenäisiä kuntia.

3 Myös joidenkin satakuntalaisten haastattelijoiden puheessa esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja, mutta selkeyden ja johdonmukaisuuden vuoksi en ota niitä tässä artikkelissa huomioon; kaikilla tallenteilla haastattelija ei ole paikkakuntalainen tai edes satakuntalainen, eikä haastatteliijoista ole esimerkiksi yhtä kattavia taustatietoja.

Siitonen 2009: 162; Kurki ym. 2011: 86). Tämän vuoksi murreaineiston voi katsoa soveltuvan hyvin imperfektin tutkimiseen, sillä informanttien puheenvuorot voivat sisältää paljonkin muistelunomaista kerrontaa (Hakanen 1982: 11; Kuiri 1984: 53–54; Karhu 1995: 92–94; Kurki ym. 2011: 85). Tämä puolestaan johtaa siihen, että puheenvuoroissa voi esiintyä runsaasti menneen ajan verbimuotoja eli esimerkiksi imperfektimuotoja.

Toistaiseksi vain osa Sapu-aineistosta on annotoitu morfosyntaktisesti (ks. Kurki ym. tässä teoksessa), joten valtaosa *ei*-variantillisista esiintymistä on täytynyt etsiä niin sanotusti käsin, konkordanssiohjelman avulla. Olen hyödyntänyt AntConc-ohjelmaa *ei*-merkkijonojen etsimiseen litteraateista.

Varianttien vaihtelusuhteita tarkastellakseni olen etsinyt aineistosta myös *i*-variantillisia esiintymiä eli imperfektimuotoja, joissa on yleiskielen mukainen *i*-variantti mutta joissa voisi esiintyä *ei*-variantti, esimerkiksi *miätin* ja *kävit*. Tarkastelusta on rajattu pois passiivimuodot, koska tutkimuskirjallisuuden perusteella *ei*-varianttia ei esiinny passiivimuodossa eli esimerkiksi *mieteittiin*-tyyppisistä muodoista ei ole havaintoja.

Tämän tutkimuksen kannalta merkittävin raja on se, että etsin *i*-variantilliset muodot vain niistä tallenteista, joissa esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja⁴. Aineisto kattaa kokonaisuudessaan 320 äänitettä ja yli 250 tuntia materiaalia, kun taas *ei*-variantillisia imperfektimuotoja esiintyy yhteensä 93 tallenteella. Näistä 58 tallenteella esiintyy myös *i*-variantillisia imperfektimuotoja. Tutkimuksen tavoitteena on osoittaa *i ~ ei*-vaihtelun olemassaolo nykysatakuntalaisessa puheessa ja kartoittaa *ei*-variantillisten imperfektimuotojen maantieteellistä levikkiä. Tarkoituksena ei siis ole tarjota tyhjentävää vastausta varianttien vaihtelusuhteisiin, mutta tästä artikkelista käy ilmi, minkälaista vaihtelua tässä aineistossa esiintyy. On siis tärkeää huomioda, että *i*-variantillisia muotoja todennäköisesti esiintyy myös niillä tallenteilla, joita en tässä artikkelissa tarkastele.

5 Sapu-aineiston *ei*- ja *i*-variantilliset imperfektimuodot

5.1 Varianttien esiintyminen eri verbeissä

Kaikkiaan Sapu-aineistossa on 530 *ei*-variantillisen imperfektimuodon esiintymää, ja niistä 161 on kaksitavuiusten *i*-vartaloisten verbien esiintymiä. Yhteensä 93 tallenteella esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja, ja näistä 58 tallenteella esiintyy myös

4 Vastaavasti *i*-variantillisia *kävi*-muotoja (ks. alaluku 3.3) olen etsinyt vain niiltä tallenteilta, joilla esiintyy *ei*-variantillisia *kävei*-muotoja.

i-variantillisia imperfektimuotoja. Näin ollen Sapu-aineistossa on 35 äänitettä, joilla esiintyy vain *ei*-variantillisia imperfektimuotoja.

Kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien *ei*-variantillisia esiintymiä on seuraavissa 34 verbissä, sulkuihin on merkitty *ei*-variantillisten esiintymien määrä: *miettiä* (43), *oppia* (19), *keksiä* (12), *leikkiä* (11), *sopia* (10), *toimia* (7), *noukkia* (6), *ehtiä* (5), *hankkia* (5), *tanssia* (4), *nauttia* (3), *potkia* (3), *pyyhkiä* (3), *sääliä* (3), *tasia* (3), *vaatia* (3), *yskiä* (3), *pyrkiä* (2), *etsiä* (1), *hyppiä* (1), *karvia* (1), *kuoria* (1), *kursia* (1), *kääriä* (1), *leuhkia* (1), *matkia* (1), *nuuhkia* (1), *nuuskia* (1), *paiskia* (1), *poikia* (1), *pomppia* (1), *ruokkia* (1), *tutkia* (1) ja *tyriä* (1).

Esiintymien määrältään muutamat verbit, kuten *miettiä*, *oppia* ja *keksiä*, korostuvat, mutta kokonaisuudessaan *ei*-variantillisten esiintymien määrät eivät ole suuria esimerkiksi yksittäisen informantin puheessa. Esimerkit 1–3 havainnollistavat *ei*-variantillisia esiintymiä lausekonteksteissaan⁵.

- (1) kyl mä pari kertaa *tanssein*ki (Sapu074, Eura)
- (2) sit hän *keksei* ku, lähdetääm pyöräilemäm (Sapu008, Luvia)
- (3) päällisvaattei ne, *harjkeiva*, palkallas (Sapu081, Honkilahti)

Edellä esitelty 34 verbin joukko on huomattavasti laajempi kuin aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen *ei*-variantillisten verbimuotojen joukko. Tutkimuskirjallisuudessa toistuvat esimerkit muun muassa *ruakei-*, *vaarei-* ja *sovei-*muodoista. Nähdäkseni Sapu-aineiston verbien runsaus kertoo siitä, ettei ilmiö pelkistä vain joidenkin leksikaalistuneiden muotojen ympärille vaan vaihtelu läpileikkaa kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien joukkoa.

Aineistossa esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja myös seuraavista verbeistä, jotka eivät ole kaksitavuisia ja/tai *i*-vartaloisia: *käydä* (362), *myydä* (3), *hävitä* (2), *kysellä* (1) ja *polkea* (1). Yhteensä tällaisia esiintymiä on siis 369, ja niistä 362 esiintymää on *käydä*-verbistä.

5.2 *ei*- ja *i*-varianttien esiintyminen eri persoonamuodoissa

Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelu käsittää tässä aineistossa ja oletettavasti laajemminkin nykysatakuntalaisessa puheessa melkein kaikki persoonat: aineistoissa oli monikon ensimmäisen persoonan muotoja lukuun ottamatta *ei*-variantillisia esiintymiä kaikissa muissa persoonamuodoissa. Aineistossa ei siis esiinny yhtään *miäteimme*-tyypistä muotoa, mutta se ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei *ei*-varianttia esiintyisi ollenkaan monikon ensimmäisen persoonan imperfektimuodoissa – sellaisia on esitelty kyllä aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (ks. luku 3).

⁵ Kaikki tämän artikkelin esimerkit on litteroitu suomalais-ugrilaisella puolikarkealla transkriptiolla (Kurki ym. tässä teoksessa).

Nähdäkseni tämä monikon ensimmäisen persoonan *ei*-variantillisten verbi-
muotojen puuttuminen johtuu pääasiassa siitä, että puhekielessä on tyypillistä
käyttää passiivimuotoista verbiä monikon ensimmäisen persoonan muotona. Tätä
vahvistaa se, ettei tarkastelemisani tallenteissa esiinny myöskään *i*-variantillisia mo-
nikon ensimmäisen persoonan verbimuotoja. Samaan tapaan puhekielelle tyypilli-
nen monikon kolmannen persoonan lukuinkongruenssi selittää monikon kolman-
nen persoonan *ei*-variantillisten imperfektimuotojen vähyyttä (esim. Mielikäinen
1984; Kuiri 2000). Lukuinkongruenssia havainnollistavat esimerkit 4 ja 5.

- (4) järviyhtiö miähe', *toimeiva* meklarein (Sapu081, Honkilahti)
(5) kyl *ne* sit loppuje lopus iha hyvi *toime*i (Sapu097, Honkilahti)

Alla olevaan taulukkoon 1 olen koonnut *ei*- ja *i*-varianttien esiintymien määrät per-
soonamuodoittain. Koska edellä käsitelty lukuinkongruenssi on yleinen ilmiö myös
Sapu-aineistossa, olen tehnyt taulukkoon poikkeukselliset merkinnät yksikön ja mo-
nikon kolmannen persoonan kohdalle. Yksikön kolmannessa persoonassa esiinty-
mien määrään on laskettu kaikki *ne* muodot, jotka pelkän morfologiansa puolesta
ovat yksikön verbimuotoja, ja monikon kolmannessa persoonassa on laskettuna vain
ne muodot, joissa monikon tunnus on näkyvissä. Kuitenkin yksikön kolmannen per-
soonan kohdalla sulkeissa oleva luku kertoo, kuinka monta imperfektimuotoa esiin-
tyy yksiköllisen subjektin kanssa tai esimerkiksi nollapersoonamuotona. Vastaavasti
monikon kolmannessa persoonan kohdalla suluissa oleva luku kertoo, kuinka monta
ne miätti -tyyppistä lukuinkongruenssitapausta aineistossa on.

TAULUKKO 1. *i*- ja *ei*-varianttien esiintymien määrät persoonittain kaksitavuisissa *i*-vartaloisis-
sa verbeissä ja muissa verbimuodoissa.

Persoonaa	<i>i</i> -variantit kaksitavuisissa <i>i</i> -vartaloisissa verbeissä	<i>ei</i> -variantit kaksitavuisissa <i>i</i> -vartaloisissa verbeissä	<i>i</i> -variantit muissa im- perfektimuo- doissa	<i>ei</i> -variantit muissa imper- fektimuo- doissa
Yks. 1. pers.	21	107	37	104
Yks. 2. pers.	1	4	3	2
Yks. 3. pers.	61 (53)	42 (39)	34 (31)	226 (207)
Mon. 1. pers.	0	0	0	0
Mon. 2. pers.	1	0	0	1
Mon. 3. pers.	1 (8)	8 (3)	1 (3)	36 (19)
YHTEENSÄ	85	161	75	369

Suurin osa esiintymistä ilmenee yksikön ensimmäisessä ja kolmannessa persoonassa. Tämä selittyy nähdäkseni puhetilanteella: tallennustilanteissa informantit kertovat yleensä itsestään ja omasta elämästään, jolloin yksikön ensimmäisen persoonan korostuminen puheessa ja kerronnassa on ilmeistä. Haastattelija ja informantti saattavat puhua myös kolmansista henkilöistä, kuten informantin sukulaisista. Monikon ensimmäisen persoonan verbimuotojen puute selittyy passiivimuodoilla ja monikon toisen persoonan muotojen vähäisyys puhetilanteella, jossa on yleensä kaksi osapuolta: informantilla ei ole välttämättä tarvetta puhua esimerkiksi ”teistä” tai ”teille” (ks. haastattelusta puhetilanteena esim. Kuiri 1984: 53–54; Karhu 1995: 92–94).

Yksikön kolmannen persoonan muodoista nostettakoon esille se seikka, että aineistossa esiintyy samankaltaista heikkoasteisuutta kuin aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on esitetty (ks. luku 3). Esimerkeissä 6–8 *i*-loppuisen diftongin edellä on heikko aste.

- (6) hän *leikei* hiakkalaatikos (Sapu083, Honkilahti)
- (7) kela *vaarei* sen nim mää läheti sem paperi (Sapu055, Eura)
- (8) se *poijei* kymmenen tai ykstoist kertta (Sapu80, Honkilahti)

Taulukossa 1 on myös *i*-variantillisten muotojen esiintymien määrät niin kaksitavuisissa *i*-vartaloisissa verbeissä kuin muissakin verbimuodoissa. Pelkästään *i*-variantillisiä muotoja esiintyi seuraavissa verbeissä: *haalia*, *kyniä*, *kärsiä*, *litkiä*, *marssia*, *nokkia*, *pilkkiä*, *pyöriä*, *ryömiä*, *sallia*, *tökkiä* ja *vahtia*. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei *ei*-varianttia esiinny ollenkaan kyseisissä verbeissä.

Esimerkeissä 9 ja 10 informantti käyttää sekä *ei*- että *i*-variantillisia imperfektimuotoja eri verbeissä. Toinen verbeistä on *ryömiä*, josta on aineistossa vain *i*-variantillisiä muotoja.

- (9) äit *käärei* nep paperii (Sapu080, Honkilahti)
- (10) mun pikkusisko *ryämi* siäl lattial (Sapu080, Honkilahti)

Yllä olevissa esimerkeissä sama informantti käyttää siis molempia variantteja yksikön kolmannen persoonan imperfektimuodossa. Niinpä *i*-variantillinen muoto *ryömiä*-verbistä ei selity sillä, ettei informantti käyttäisi ollenkaan *ei*-varianttia yksikön kolmannessa persoonassa (ks. luku 2).

5.3 Muut *ei*-variantilliset imperfektimuodot aineistossa

Aineistossa esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja myös seuraavista verbeistä: *hävitä*, *kysellä*, *käydä*, *myydä* ja *polkea*. Näistä *käydä*- ja *polkea*-verbien *ei*-variantilliset esiintymät ovat tuttuja jo aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta (ks. esim. Rapola 1920: 161).

146 JA HÄN TUTKEI – KAKSITAVUUSTEN I-VARTALOISTEN VERBIEN IMPERFEKTIN *i ~ ei* -
VAIHTELU JA SEN ESIINTYVYYS SATAKUNNAN ALUEELLA PUHUTTAVISSA MURTEISSA

Käydä-verbi erottautuu selvästi aineistosta, sillä siitä on yhteensä 362 *ei*-variantillista esiintymää, muista edellä mainituista verbeistä esiintymiä on vain muutamia. *Käydä*-verbin *ei*-variantillisten esiintymien suuri määrä ja *kävei*-muodon esiintyminen jo yli sadan vuoden takaisessa tutkimuskirjallisuudessa antavat nähdäkseni selvän viitteen siitä, että muoto on leksikaalistunut.

Esimerkissä 11 esiintyy *käydä*-verbin *ei*-variantillinen yksikön ensimmäisen persoonan muoto, esimerkissä 12 yksikön kolmannen persoonan muoto ja esimerkissä 13 monikon kolmannen persoonan muoto.

- (11) mää *kävein* seŋ koulun sillai loppuu (Sapu055, Eura)
- (12) mut kyl hän kottoo käsi *kävei* töis (079, Honkilahti)
- (13) sillonŋ kaik *käveivä*, järvel (081, Honkilahti)

Aineistossa esiintyy *ei*-variantillisia muotoja *e*-vartaloisista verbeistä, mutta niissä vaihtelu ei vaikuta säännönmukaiselta. Tämä näkyy esimerkissä 14, jossa samassa puheenvuorossa esiintyy *polkea*-verbistä muodostettu *ei*-variantillinen muoto mutta *kulkea*-verbistä *i*-variantillinen muoto:

- (14) olij jopa nii ahkera et jopa p- *poljein* ain kouluu, sillonŋku mä *kulji* lukios
(Sapu199, Pori)

Informantti muodostaa siis puheenvuorossaan *poljein*-muodon mutta ei kuitenkaan *kuljein*-muotoa. Huomionarvoista on, että kummankin verbin *ei*-variantillisesta imperfektimuodosta on esimerkkejä myös aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (Rapola 1920: 161).

6 *ei*-variantin maantieteellinen levikki ja varianttien vaihtelu

Kaikkiaan *ei*-variantillisia imperfektimuotoja esiintyy aineistossa 15 tutkimuspaikkakunnan eli Euran, Eurajoen, Harjavallan, Honkilahden, Huittisten, Kiukaisten, Kodisjoen, Kokemäen, Köyliön, Luvian, Nakkilan, Porin, Rauman, Säskylän ja Ulvilan tallenteilla. Ainoastaan Lappi Tl:n tallenteilla *ei*-varianttia ei esiinny, mutta paikkakunnan murteessa, aineiston ulkopuolella *ei*-variantillisia muotoja voi kyllä esiintyä. Joka tapauksessa tämä tutkimustulos kertoo siitä, että *ei*-varianttia ja siten imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua esiintyy laajasti Satakunnan alueella puhuttavissa nykymurteissa, niin lounaismurteiksi kuin lounaisiksi välimurteiksi katsotuilla alueilla.

Taulukkoon 2 on koottu sekä *ei*- että *i*-variantillisten imperfektimuotojen esiintymien lukumäärä kullakin paikkakunnalla. Paikkakunnan nimen perässä on sulkeissa murreryhmä, ja murreryhmiä on merkitty seuraavin lyhentein: lounaismurteiden

pohjoisryhmä (L), Porin seudun murteet (P), Ala-Satakunnan murteet (A) ja Turun ylämaan murteet (T). Jaottelu murrealueisiin ja -ryhmiin perustuu Terho Itkosen (1989: 342–343) suomen murteiden jaotukseen.

TAULUKKO 2. *i*- ja *ei*-varianttien esiintymien määrät eri paikkakuntien tallenteilla.

Paikkakunta ja murreryhmä	<i>i</i> -variantit kaksitavuisissa <i>i</i> -vartaloisissa verbeissä	<i>ei</i> -variantit kaksitavuisissa <i>i</i> -vartaloisissa verbeissä	<i>i</i> -variantit muissa imperfektimuodoissa	<i>ei</i> -variantit muissa imperfektimuodoissa
Eura (L)	9	12	21	83
Eurajoki (L)	1	2	5	16
Harjavalta (A)	6	5	0	0
Honkilahti (L)	6	57	19	172
Huittinen (A)	2	6	0	0
Kiukainen (L)	1	1	1	6
Kodisjoki (L)	2	0	8	51
Kokemäki (A)	14	15	0	0
Köyliö (T)	0	3	6	20
Luvia (L)	2	19	0	0
Nakkila (P)	4	1	1	3
Pori (P)	30	33	9	3
Rauma (L)	3	2	2	3
Säkylä (T)	5	4	3	12
Ulvila (P)	0	1	0	0
YHTEENSÄ	85	161	75	369

Taulukon perusteella murreryhmistä korostuu lounaismurteiden pohjoisryhmä, jossa *ei*-variantillisia muotoja on kaikkiaan eniten: *ei*-variantillisia imperfektimuotoja on 424 esiintymää, muissa murreryhmissä esiintymien määrä jää alle 50:een. Myös pelkästään kaksitavuisien *i*-vartaloisten verbien *ei*-variantillisten esiintymien määrä on suurin lounaismurteiden pohjoisryhmässä, 93 kappaletta.

Ylipäänsä *ei*-variantillisten esiintymien lukumääriä tarkasteltaessa esille nousee muiden *ei*-variantillisten imperfektimuotojen huomattavan suuri määrä, 369 kappaletta. Näistä valtaosa, 362 esiintymää, on *käydä*-verbin *ei*-variantillisia muotoja – kvantitatiivisessa tarkastelussa pitää siis muistaa, että ilman *kävei*-esiintymiä varianttien vaihtelusuhteet näyttäisivät hyvin erilaisilta.

Huomionarvoista on myös *kävei*-muodon painottuminen alueellisesti. Kyseisiä muotoja esiintyy eniten lounaismurteiden alueella, varsinkin Euran ja Kodisjoen

148 JA HÄN TUTKEI – KAKSITAVUISTEN I-VARTALOISTEN VERBIEN IMPERFEKTIN / ~ EI -
VAIHTELU JA SEN ESIINTYVYYS SATAKUNNAN ALUEELLA PUHUTTAVISSA MURTEISSA

mutta erityisesti Honkilahden tallenteissa – esiintymien määrä johtuu siitä, että useat honkilahtelaiset informantit käyttävät puheessaan runsaasti *kävei*-muotoa.

Eräs aineistosta esille nouseva merkittävä seikka on yksikön kolmannen persoonan *ei*-variantillisten muotojen alueellinen painottuminen lounaismurteiden alueelle. Tällaisia muotoja esiintyy lähes yksinomaan Euran, Eurajoen, Honkilahden, Kodisjoen ja Luvian äänitteillä – ainoastaan esimerkin 14 *tutkei*-muoto esiintyy lounaisten välimurteiden alueen murreäänitteellä.

(14) ja hän *tutkei* (Sapu205, Säskylä)

Nähdäkseni tämä alueellinen painottuminen lounaismurteiden alueelle vahvistaa luvussa 2 esittämäni ajatusta siitä, että ilmiön taustalla vaikuttaa lounaismurteille tyypillinen jälkitavun pitkän vokaalin lyheneminen. Lyhenemisen vuoksi preesens- ja imperfektimuodot lankeavat yhteen, jolloin *ei*-variantti erottaa yhtenevät muodot toisistaan. Vastaavaa tarvetta ei niin ikään ole lounaisten välimurteiden alueella.

Kaikkiaan *ei*-variantillisia muotoja esiintyy yhteensä 93 äänitteellä, ja näistä 58:ssa esiintyy myös *i*-variantillisia muotoja. Variantit voivat vaihdella paitsi paikakunnalla puhuttavan murteen sisällä myös yksilön idiolektissa: useat informantit käyttävät puheessa rinnakkain molempia variantteja, kuten esimerkissä 15.

(15) Mää *kävei* yhten oliko se sit joku em muist mikä päivä tais ol viikol joku päivä niim
mä *kävin* näyttämäs (Sapu055, Eura)

Yllä olevassa esimerkissä informantti käyttää siis saman puheenvuoron aikana samasta verbistä sekä *i*- että *ei*-variantillista imperfektimuotoa, *kävei* ja *kävin*. Tämän tutkimuksen perusteella ei voi sanoa, mitkä tekijät vaikuttavat variantin valintaan. Kuitenkin varianttien vaihtelu idiolektin sisällä kertoo siitä, että molemmat variantit kuuluvat joidenkin Sapu-aineiston puhujien kieleen; tällainen variaatio on luonnollista (ks. esim. Mustanoja 2011: 61–68).

Taulukosta 2 käy myös ilmi, että *i*-variantteja esiintyy aineistossa kaksitavuisissa *i*-vartaloisissa verbeissä 85 kertaa ja muissa verbeissä 75 kertaa, yhteensä siis 160 kertaa. Vastaavasti *ei*-variantillisia muotoja on yhteensä 530 kappaletta, joten tässä aineistossa *ei*-variantti on *i*-varianttia yleisempi – edelleen on kuitenkin syytä muistaa ilmeisen leksikaalistuneen *kävei*-muodon suuri osuus, joka vaikuttaa varianttien vaihtelusuhteeseen. Lisäksi on hyvä muistaa, että koko Sapu-aineistossa *i*-variantillisten muotojen määrä on suurempi kuin tämän artikkelin aineistossa, sillä aineisto sisältää tallenteet vain niistä Sapu-äänitteistä, joissa esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja.

7 Kokoavaa tarkastelua

Olen tarkastellut edellä kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien sekä muiden imperfektimuotojen *i* ~ *ei* -vaihtelua Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa, Sapua-aineistossa. Tästä kielellisestä ilmiöstä on havaintoja ja kuvauksia tutkimuskirjallisuudessa 1800-luvulta alkaen, mutta piirre on luultavasti paljon vanhempi. Tästä huolimatta ilmiöstä ei ole tehty laajempaa tutkimusta – tämän artikkelin tarkoituksena on paikata tuota aukkoa murteentutkimuksen kentällä.

Arvelen, että aiemmin imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelua on pidetty hyvin marginaalisena, pienehkön levikin piirteenä, minkä vuoksi siitä ei ole tehty systemaattista tutkimusta (vrt. kuitenkin suppealevikkinen nk. metateettinen *h* ja siitä tehty tutkimus, esim. Mantila 1992; Vaattovaara 2009). Voi toki myös olla, ettei piirre ole ollut kovin tunnettu tutkijoidenkaan keskuudessa. Imperfektin *i* ~ *ei* -vaihtelu on sikäli pienitaajuinen piirre, että sen esiintymien määrät ovat verrattain pieniä, mutta toisaalta myös kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien joukko on rajattu.

Olenaisinta tässä tarkastelussa eivät kuitenkaan ole esiintymien määrät, vaan artikkelin tarkoituksena on ollut valottaa tätä piirrettä sekä osoittaa vaihtelun olemassaolo ja oletettua laajempi levikki: *ei*-variantillisia imperfektimuotoja esiintyy tässä tutkimuksessa yhteensä 15 paikkakunnan murteessa. Vaihtelua esiintyy lounaismurteiden ja lounaisten välimurteiden alueella neljässä murreryhmässä: lounaismurteiden pohjoisryhmässä, Porin seudun murteissa, Ala-Satakunnan murteissa ja Turun ylämaan murteissa. Nämä tulokset tuovat uutta tietoa *ei*-variantin levikistä sekä vahvistavat aiemman tutkimuksen havaintoja siitä, että piirre on yhä yhdistävä tekijä kahden murrealueen välillä. Voi olla, ettei piirrettä ole alkujaankaan tutkittu sen takia, että se yhdistää eikä erota erillisiksi katsottuja murrealueita – piirrettä ei siis välttämättä ole katsottu murteiden keskeiseksi piirteeksi.

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut myös *i*- ja *ei*-varianttien vaihtelusuhteita. Olen kuitenkin rajannut *i*-varianttien tarkastelun vain niihin äänitteisiin, joilla esiintyy *ei*-variantillisia imperfektimuotoja. Näin ollen tämä tutkimus ei voi tarjota tyhjää vastausta varianttien vaihtelusuhteesta – toisaalta se ei ole tarkoitukseen. Pääpaino on vaihtelun dokumentoinnissa, mikä itsessään tuo uutta tietoa ilmiöstä. Tarkastelu osoittaa, että *i* ~ *ei* -vaihtelua esiintyy aineiston paikkakuntien murteissa eikä kumpikaan variantti ole näillä alueilla eli aineiston tallenteissa täysin dominantti. Tämän lisäksi vaihtelua voi esiintyä yksittäisenkin kielenkäyttäjän idiolektissa. Kaikkiaan *ei*-variantti vaikuttaa elinvoimaiselta.

Analyysissäni nousee esille kaksi kiintoisaa alueellista tendenssiä. Ensinnäkin yksikön kolmannen persoonan *ei*-variantillisia muotoja esiintyy lähes yksinomaan lounaismurteiden, tarkemmin Euran, Eurajoen, Honkilahden, Kodisjoen ja Luvian alueella. Toiseksi myös *kävei*-muoto eri variaatioineen painottuu lounaismurteiden alueella sekä erityisesti Kodisjoen ja kahden naapurikunnan, Euran ja Honkilahden, alueella.

Olen tarkastellut tässä artikkelissa *ei*-variantin maantieteellisen levikin lisäksi *ei*-variantillisia imperfektimuotoja itsessään. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että *i ~ ei* -vaihtelu on kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien ilmiö ja *ei*-variantti todella esiintyy kommunikatiivisessa funktiossa aikamuotojen erottajana. Olen tarkastellut myös *ei*-variantin esiintymistä eri persoonissa (ks. Taulukko 1). Tutkimustulokseni täydentävät aiempaa tutkimuskirjallisuutta, jossa on esitetty esimerkkejä mutta ei tarjottu esimerkiksi kattavampaa esitystä siitä, minkälaisissa persoonamuodoissa *ei*-varianttia esiintyy.

Tutkimustulokset tuovat tietoa myös muista *ei*-variantillisista imperfektimuodoista, joista merkittävin on *kävei* eri variaatioineen. Sen osuus aineistossa on suurin kaikista *ei*-variantillisista esiintymistä. Koska *kävei*-muodosta on havaintoja jo sadan vuoden takaa (ks. alaluku 3.2) ja se on yhä hyvin runsastaajuinen, on perusteltua väittää, että *kävei* on leksikaalistunut.

Kaikkiaan tämä artikkeli kokoaa yhteen havainnot, kuvaukset ja käsitykset *ei*-variantillisista muodoista 1800-luvulta 2010-luvulle sekä täydentää kokonaiskuvaa tarjoamalla tietoa *ei*-variantin esiintyvyydestä nykysatakuntalaisessa puheessa. Variantin ja vaihtelun historiaa voidaan pitää pitkähkönä. En tässä tutkimuksessa tarkastele sosiolingvistiseen tapaan kielenulkoisia tekijöitä mutta mainitsen kuitenkin, että *ei*-varianttia esiintyy kaikissa aineiston ikäryhmissä, siis myös lapsi-informanttien puheessa. Voi siis sanoa, että tämä verrattain pienitaajuinen piirre on säilynyt ikäpolvilta toisille eikä tämän tutkimusaineiston perusteella ole väistymässä, vaikka viitteitä piirteen stigmaattisuudesta on (ks. lisää Mäkitalo 2020: 54–56).

Nähdäkseni tämä artikkeli ja Satakuntalaisuus puheessa -aineisto antavat hyvät lähtökohdat esimerkiksi *i ~ ei* -vaihtelun laajemmalle sosio- tai kansanlingvistiksielle tarkastelulle. Toisaalta jatkotutkimusta voi tehdä laajentamalla *i*-variantin tarkastelua koko olemassa olevaan aineistoon. Näin saataisiin kattavampi kuva varianttien vaihtelusuhteesta. Lisäksi kiintoisia tarkastelun kohteita olisivat sellaiset *sove-* ja *opesi-*tyyppiset imperfektimuodot, joita en tässä artikkelissa tarkastellut mutta joita Sapu-aineistossa kyllä esiintyy.

Aineslähteet

Sapu = Satakuntalaisuus puheessa -aineisto. Litteraatit Sapu-äänitteistä 001–168, 170–226, 228, 230, 232–233, 236–239, 243, 245–246, 249, 251–255, 257–268, 279 ja 277–282 sekä tallenteet Sapu-äänitteistä 304–320. Äänitteet säilytteillä Turun yliopiston suomen kielen äänitearkistossa ja korpus Lauseopin arkistossa.

Kirjallisuus

- Aarikka, L. 2014. *“Mitä iloo siit o ko se o samallai kaikil”. Porilaissyntyiset ja Poriin muuttaneet nuoret aikuiset aluepuhekielen puhujina ja tarkastelijoina*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Eskola, P. 1987. *Porin murrekirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 472. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakanen, A. 1982. *Laaki ja prekkajakku. Tekstilingvistinen analyysi kauvatsalaisen kansanmiehen puheesta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 15. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen, T. 1989. *Nurmijärven murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 10. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 498. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Jaakola, K. 1999. *Huittisten murteen sanakirja*. Huittinen.
- Järvinen, N. 1853. Om några dialekt-egenheter i Satakunta. *Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen* 1/1853, 301–321. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhu, A. 1995. Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena. *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räsäsen 60-vuotispäiväksi*. *Studia Carelica Humanistica* 6, 92–109. Toim. M. Palander. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Kettunen, L. 1940. *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuiri, K. 1984. *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 405. Savonlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuiri, K. 2000. Kielellistä passiivisuutta: miksi me mennään? *Kielikello* 3/2000. [Verkkójulkaisu. Viitattu 29.8.2021.] Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/kielellista-passiivisuutta-miksi-me-mennaan->
- Kurki, T., Huhtala, A., Koivunen, T. & Mäkitalo, N. 2022. Satakuntalaisuus puheessa -korpus ja siitä tehtyjä synkretismihavaintoja. L. Aarikka, K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. *Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisia kiintopisteinä*. *AFinLA-teema / n:o 1*, 103–134.
- Kurki, T. & Siitonen, K. 2009. Satakuntalaisuus puheessa. *Sananjalka* 51, 158–166. Turku: Suomen Kielen Seura.
- Kurki, T., Siitonen, K., Väänänen, M., Ivaska, I. & Ekberg, J. 2011. Ensi havaintoja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeesta. *Sananjalka* 53, 84–108.
- Lehtinen, T. 2007. *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuuteen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mantila, H. 1992. *Ei tääläkhän senthän johhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mielikäinen, A. 1984. Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. *Virittäjä* 88, 162–175.
- Mustanoja, L. 2011. *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatuutkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tamperensis 1605. Tampere: Tampere University Press.
- Mäkitalo, N. 2020. *Ensin miäte in ja sitten tutkein. Kaksitavuisten i-vartaloisten verbien imperfektin i ~ ei -vaihtelun esiintyvyys ja tiedostettavuus Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Ojansuu, H. 1901. *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi. Descendentti esitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, M. 1920. *Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa*. Eripainos aikakauskirja ”Suomen” IV jakson 17. osasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

152 JA HÄN TUTKEI – KAKSITAVUISTEN I-VARTALOISTEN VERBIEN IMPERFEKTIN I ~ EI -
VAIHELU JA SEN ESIINTYVYYS SATAKUNNAN ALUEELLA PUHUTTAVISSA MURTEISSA

Rapola, M. 1966. *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rapola, M. 1969. *Johdatus Suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomen murteiden sanakirja. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.6.2021. [Viitattu 30.8.2021.] <http://kaino.kotus.fi/sms>.

Vaattovaara, J. 2009. *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wiik, K. 2004. *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 153–174.*

Kaisa Häkkinen

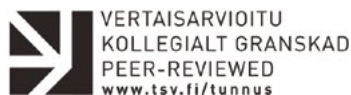
Turun yliopisto

Infiniittiset verbirakenteet raumalaisessa Westhin koodeksissa ja Mikael Agricolan *Käsikirjassa*

Finnish written language was created through translation. Liturgical texts began to emerge, as the Protestant Reformation reached Finland in 1530s. *Codex Westh* is one of the oldest manuscripts written in Finnish. The core part of the codex contains an Agenda (schemata of ecclesiastical ceremonies) dating from 1546. Mikael Agricola, the celebrated founder of the Finnish literary language, submitted corresponding material to the printing press some years later (1549). As a common and homogenous Finnish language did not yet exist at that time, the texts translated from Swedish sources by Westh and Agricola were partly different. This study examines the use of non-finite verb forms and verbal constructions in the Agendas of Westh and Agricola. The results of analysis illustrate that, consistent with previous knowledge of the nature of contact-induced changes and different translation strategies, significant changes have taken place in those parts of the Finnish modal verb system that have provided various alternative solutions or system gaps to be filled with new types of syntactic constructions following the model given by source languages. Structural borrowing from Swedish and Latin can be seen in both translations, and Westh especially seems to have ended up with simple and partly unidiomatic routines when choosing Finnish counterparts to Swedish modal constructions.

Keywords: Literary Finnish, language contacts, translation, non-finite verbal constructions

Asiasanat: suomen kirjakieli, kielikontaktit, kääntäminen, infinittiset verbirakenteet

1 Keskiajan lopun monikielinen Suomi

Monikielisyys ja kielikontaktit olivat arkipäivää keskiajan Suomen harvalukuisissa kaupungeissa. Ne kaikki sijaitsivat rannikolla, ja meritietä pitkin avautui mahdollisuus sekä kansainväliseen kauppaan että matkustamiseen. Itämeren kauppiat puhuivat enimmäkseen saksaa tai skandinaavisia kieliä ja alueen itäpäässä myös venäjää (esim. Tarkiainen 2008: 209–217). Kaupungit olivat myös Länsi-Euroopan mahtavimman kansainvälisen organisaation eli roomalaiskatolisen kirkon sekä koulutuksen ja kirjallisen kulttuurin tukikohtia.

Kirkon ja oppineiston kansainvälinen kieli oli pitkään latina, mutta reformaatioaikana tilanne muuttui. Luterilaisen reformaation keskus oli Saksassa Wittenbergin yliopistokaupungissa, ja uusi oppi edellytti, että kansalle tarjottiin Jumalan sanaa sen omalla kielellä. Ruotsin valtakunta, johon Suomikin kuului, kääntyi virallisesti reformaation kannalle vuonna 1527, ja noin kymmenen vuotta myöhemmin kävi käsky, että kansankieli oli otettava käyttöön jumalanpalveluksissa ja kirkollisissa toimituksissa (esim. Heininen 2017: 38–41, 101–103). Suullisesti suomea oli käytetty jonkin verran jo keskiajan puolella (esim. Pirinen 1988: 9–21; Hanska 2000), mutta mitään painettua kirjallisuutta ei vielä ollut olemassa, joten kirkonmiesten oli ensi hätään selvittävä tehtävistään käsin kirjoitettujen suomennosten avulla.

Reformaatioajan vanhin suomenkielinen kirjallisuus tuotettiin enimmäkseen Suomen hiippakunnan pääkaupungissa Turussa ja painatettiin Tukholmassa, mutta ennen painettujen kirjojen yleistymistä käsikirjoituksia laativat myös eri seurakuntien papit omaan käyttöönsä. Kattava kokoelma 1500-luvun suomalaisia käsikirjoituksia on äskettäin julkaistu verkossa (*Codices Fennici* 2016). Yksi sen merkittävimmistä teksteistä on Westhin koodeksiksi nimetty 144 lehteä sisältävä kokoomasidos, joka on saanut nimensä Rauman kappalaisen ja koulumestarin Mathias Westhin mukaan. Koodeksin laatimiseen on osallistunut useita henkilöitä, mutta ainoastaan Westhin nimi on säilynyt jälkipolville.

2 Westhin koodeksin rakenne ja sisältö

Westhin koodeksin ydinosa muodostuu suomenkielisestä kirkkokäsikirjasta ja mesukaavasta. Etenkin käsikirja on kielellisesti kiinnostava, koska se sisältää runsaasti proosamuotoista tekstiä ja se on lajissaan vanhin. Käsikirja on laadittu yhtenäisellä käsialalla, ja sen laajuus on hieman yli 10 000 sanaa. Kirjoittaja on ilmeisesti ollut Mathias Westh itse, sillä alkulehdellä ovat hänen nimikirjaimensa ja vuosiluku 1546. Samat nimikirjaimet löytyvät myös vuonna 1541 painetussa ruotsinkielisessä kirkkokäsikirjassa, jonka kanssa Westhin koodeksi on aiemmin ollut sidottuna yhteen.

Koodeksiin sisältyy tekstin lisäksi nuotinnettuja kirkkolauluja, joista osa on nuottikirjoituksen laadusta ja laulujen versiohistoriasta päätellen kirjoitettu hieman

myöhemmin kuin koodeksin ydinosa. Työ näkyy jääneen keskeneräiseksi, sillä käsikirjoitukseen sisältyy tyhjiä sivuja, ja myös muutama lauluteksti on jäänyt kesken. Joitakin sivuja on kadonnut, sillä eräistä teksteistä puuttuu osia. Käsikirjoituksen rakennetta ja sisältöä on kuvattu yksityiskohtaisesti vuonna 2012 ilmestyneessä tekstijulkaisussa (*Codex Westh* 2012: 13–19, 43–46).

Ensimmäinen suomeksi painettu kirkkokäsikirja on Mikael Agricolan vuonna 1549 ilmestynyt *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista*. Mikään ei viittaa siihen, että Agricola olisi tuntenut muutaman vuoden vanhempaa käänösversiota edustavan Westhin käsikirjoituksen. Lähde pohja on kuitenkin yhteinen: Ruotsin valtakunnassa käytettiin Ruotsin kirkon virallisesti hyväksymää käsikirjaa (traditiosta esim. Pirinen 1962: 103–106). Näin ollen esimerkiksi Agricolan raamatunkäännöksille ominainen lähde pohjan moninaisuus ei käsikirjan kohdalla tule kysymykseen.

3 Westhin ajan käänösmentelmistä ja käänöskielestä

Westhin käsikirja on käänös vuoden 1541 ruotsalaisesta kirkkokäsikirjasta, joskin eräät yksityiskohdat sisältävät muistumia käsikirjan vanhemmista painoksista (esim. Pirinen 1962: 103–106). Joka tapauksessa teos on käänös ruotsista, ja tekstissä on monia käänöskielen piirteitä, joiden osalta 1500-luvun kieli poikkeaa nyky-suomesta.

Käänöstekniikka oli 1500-luvulla erilaista kuin nykyään. Varsinkin pyhinä pidettyjen tekstien käänöksissä noudatettiin muotoa koskevaa uskollisuuden periaatetta: käänöksen piti seurata mahdollisimman tarkasti lähtötekstin rakennetta, ja jopa sanajärjestys katsottiin pyhäksi. Tämän vuosisatoja jatkuneen tradition oli luonut Eusebius Hieronymus, joka työryhmineen oli 400-luvun alussa tuottanut Raamatusta roomalaiskatolisen kirkon käyttöön latinankielisen, *Vulgatan* nimellä tunnetun standardikäänöksen. (Itkonen-Kaila 1992: 159–160.)

Uskollisuuden periaatteesta koitui ongelmia kääntäjälle etenkin silloin, kun lähtökielen ja kohdekielen välillä oli merkittäviä rakenteellisia eroja. Lähtötekstin sanatarkka seuraaminen tuotti rakenteita, jotka kohdekielen äidinkielen puhujan näkökulmasta olivat outoja ja jopa harhaanjohtavia varsinkin siinä tapauksessa, ettei lähtöteksti ollut lukijalle tuttu. Samakin rakenne on eri kielten näkökulmasta mahdollista jäsentää ja tulkita eri tavoin (Siitonen 1999: 81, myös alav. 16).

Ääritapauksissa kohdekieleen saattoi käänösten myötä syntyä uusia kieliopillisia rakenteita ja kategorioita lähtökielen mallin mukaan. Tästä hyvä esimerkki on passiivimuotoihin liitetty ablatiiviagentti, jonka käyttö Itkonen-Kailan (1992: 147–148) mukaan perustuu ennen kaikkea latinan malliin mutta jota sekä kielenkäytössä että kieliopissa pidettiin suomen kielen normaalina ilmaisukeinona 1800-luvun puoliväliin asti. Samasta syystä kieliopintekijöillä (esim. Strahlman 1816: 215) saattoi

olla se virheellinen käsitys, että suomen kielen sanajärjestys oli samanlainen kuin latinan ja saksan.

Aivan erityisiä haasteita suomentajille tarjosivat indoeurooppalaisille kielille ominaiset passiivimuodot ja -rakenteet, koska vastaavanlainen monipersoonainen passiivikategoria puuttui 1500-luvun suomesta. Tämantapaisesta käytännöstä löytyy kyllä fragmentaarisia esimerkkejä (esim. de Smit 2011), joista eräitä on esitelty tässä samassa luvussa jäljempänä ja lisäksi luvussa 10, mutta varsinaisesta kategoriasta ei voi puhua. Vanhan kirjasuomen passiivi noudatteli pitkälti lähtötekstien mallia, mutta myös täysin idiomaattisia eli syntyperäisen suomalaisen kielitajun mukaisia rakenteita esiintyi. Nykysuomen kannalta aivan poikkeuksellista oli se, että passiivin tunnus voitiin liittää myös A-infinitiiviin eli verbin perusmuotoon. Morfologisesti tällaisen alakategorian kehittäminen ei ollut sen vaikeampaa kuin taivutussuffiksien käyttö yleensäkin, ja sille oli malli sekä latinassa että ruotsin s-passiivissa (jälkimmäisestä esim. Löflund 1998: 157–162). Kyseisen alakategorian säilyminen elinvoimaisena suomen kirjakielessä ja kieliopissa 1800-luvulle asti todistaa, että vanhan kirjasuomen kieliopilliseen systeemiin hahmotettiin aukko, jonka uusi muoto sopivasti täytti. Tällainen kehityskulku on sopusoinnussa sen yleisemmän havainnon (Matras 2010) kanssa, että kielisysteemin tarjoama potentiaali on kielen muutoksen toteutumisen kannalta tärkeämpi tekijä kuin kielten välinen genealoginen yhteys tai typologinen samankaltaisuus.

Tekemisen kohde voitiin 1500-luvun kirjasuomessa ilmaista joko syntaktisella subjektilla (*kaikki synnit poispestäät*) tai objektilla (*kaikki teidät otan todistamaan*). Esimerkeistä ensimmäisessä passiivinen predikaatti *poispestäät* kongruoi kohdetta ilmaisevan monikollisen subjektin (*kaikki synnit*) kanssa. Jälkimmäisessä esimerkissä kohdetta ilmaisee lauseen objekti *kaikki teidät*, kuten nykykirjakielessä. Morfologisen passiivin ohella käytössä oli perifrastisen passiivin tapaan käytetty *tulla*-verbin ja translatiivimuotoisen partisiipin yhdistelmä (*ettei hee tulis vietellyksi*). Näiden kohdalla saattaa herätä kysymys, onko lauseen perusmuotoinen nominijäsen (tässä pronomini *hee* 'he') subjekti vai objekti (Siitonen 1993: 123). Westhin koodeksista löytyy selviä, joskin epäidiomaattisia esimerkkejä pyrkimyksestä merkitä tekemisen kohde objektimuodolla (*meidät pitää muutetuksi tulemahan*) silloinkin, kun yksipersoonainen rakenne edellyttäisi genetiiviä.

Morfologisten käsky- ja kehotusmuotojen valikoima oli 1500-luvun suomessa runsaampi kuin nykysuomessa (esim. Häkkinen 1994: 260–267), ja varsinkin kolmansissa persoonissa sekä imperatiivi (*hän tehkään*) että optatiivi (*hän tehkөөn*) olivat tavallisia. Erityistä huomiota herättää modaalisten apuverbien runsaus. Etenkin *pitää* ja *mahtaa* ovat tässä funktiossa yleisiä. Tempusjärjestelmä sisältää tavanomaisten neljän aikamuodon lisäksi mm. liittopreesensin (*on menevä*) ja liittoimperfektin (*oli menevä*), joiden kansankielinen funktio on ilmaista jatkuvaa tekemistä ('menee/meni parhaillaan') mutta jotka vanhassa kirjakielessä esiintyvät myös futuurin tehtävissä.

4 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen tavoitteet

Olen tätä tutkimusta varten vertaillut Westhin ja Agricolan käsikirjoja synoptisesti ja poiminut teksteistä kaikki infiniittisiä verbimuotoja sisältävät rakenteet. Luokittelun teoriakehyksenä käytän ns. perinteisen kieliopin pohjalta syntynyttä deskriptiivistä kuvausmallia, jota sovelletaan esimerkiksi *Isossa suomen kieliopissa* (2004). Tällainen malli soveltuu periaatteessa hyvin kuvaamaan kieltä siinä kehitysvaiheessa, jossa mitään kirjallista traditiota ja sitä koskevaa normatiivista systeemiä tai kieliopillista kuvausta ei ole olemassa. Nykykielen kuvaamiseen kehitetty kielioppimalli ei yksinään riitä, koska 1500-luvun kielessä esiintyi alakategorioita ja rakenteita, jotka ovat nykykielessä tuntemattomia. Tästä syystä olen soveltanut kuvausmallia, jota voi luonnehtia deskriptiivisen kieliopin ja ns. perinteisen tai klassisen kieliopin (esim. Ikola 1991) hybridiversioksi. Tällöin jälkimmäisen kuvausvoimaa on täydennetty 1500-luvun kielen edellyttämällä mukaisilla alakategorioilla. Käytännössä tällaiset hybridimallit ovat tavallisia silloin, kun uutta kielioppia laaditaan aikaisempien esitysten puutteiden paikkaamiseksi mutta taustateoriasta halutaan kuitenkin pitää kiinni (Häkkinen 2005). Termistö noudattaa ensisijaisesti *Ison suomen kieliopin* käytäntöä, mutta koska osa sen termeistä on uudempia kuin vertailuaineiston (Ikola ym. 1989) termit, esitän täydennykseksi myös klassista rinnakkaistermistöä tarpeen mukaan.

Tekstivertailussa oli alun perin tarkoitus ottaa huomioon myös 1540-luvun jälkipuolella laadittu ns. Uppsalan käsikirjan fragmentti (*Codex B 28*), joka sisältää samaa aineistoa kuin Westhin ja Agricolan käsikirjat. Systemaattiseen vertailuun Uppsalan käsikirja ei kuitenkaan riitä, sillä siitä on säilynyt vain osia. Säilyneet katkelmat riittävät kuitenkin osoittamaan, että kielen rakenteen osalta Uppsalan käsikirja on lähes identtinen Westhin käsikirjan kanssa. Ortografia on tosin erilaista, ikään kuin kaksi eri kirjoittajaa olisivat sanelun perusteella kirjoittaneet saman tekstin kumpikin omalla tavallaan toisen tuotosta näkemättä. Kielen rakenteen osalta Uppsalan käsikirja ei tuo mitään olennaisia lisiä tutkimukseen, joten käytän sitä vertailuaineistona vain tarpeen mukaan.

Agricolan käsikirja on laajempi kuin Westhin vastaava teksti (yksityiskohtaisesti Häkkinen (toim.) 2012, 43–92). Agricolan käsikirjaan sisältyy hätäkasteen vahvistamista koskeva luku, joka lisättiin ruotsalaiseen käsikirjaan vuonna 1548. Agricolalla on lisäksi myös varsinaiseen käsikirjaan kuulumatonta aineistoa. Käsillä olevassa vertailussa nämä laajennukset on jätetty huomiotta, ja tarkasteluun on otettu vain Westhin ja Agricolan käsikirjojen yhteiset osuudet.

Muotojen tulkinnassa on käytetty apuna ruotsinkielistä kirkkokäsikirjaa (*Een Handbook* 1541). Kaikkia infiniittisten rakenteiden esiintymiä on verrattu vastaavaan kohtaan ruotsalaisessa lähtötekstissä. Näin on mahdollista arvioida, miten ruotsin- ja suomenkieliset sana- ja rakennevalinnat korreloivat keskenään. Käännöskieltä koskeva aiempi tutkimus on osoittanut, että erityisesti siinä vaiheessa, kun kirjakieli on vasta syntyneessä eikä vakiintunutta käännösperinnettä ole, käännösprosessin

tulosta on mahdotonta ennustaa (de Smit 2006: 22–23). Sekä Westh että Agricola ovat tehneet toisistaan riippumatonta pioneerityötä ja joutuneet toimimaan oman monikielisen kompetenssinsa varassa ilman suomen kieltä koskevien sanakirjojen tai muiden hakuteosten apua. Periaatteessa kääntämisessä on kysymys lähtötekstin semanttisesta tulkinnasta, merkityksen siirtämisestä ja kielentämisestä kohdekielillä, mutta edellä esitelty uskollisuuden periaate on vaatinut 1500-luvun kääntäjiä etsimään kohdekielisiä vastineita myös lähtötekstin muotorakenteille.

Käsillä olevassa tutkimuksessa vertaan Westhin käsikirjan tekstin infiniittisiä verbirakenteita oman aikansa muuhun kirjakieleen, nykysuomen yleiskieleen ja nykymurteisiin. Tavoitteena on osoittaa sekä verbi-inventaarissa että verbirakenteissa tapahtuneet muutokset ja pohtia niiden mahdollisia syitä ja seurauksia. Westhin ajan muuta kirjakieltä edustaa Agricola. Muuta painettua suomenkielistä kirjallisuutta ei tältä ajalta ole olemassa. Yleiskielen ja murteiden osalta käyttökelpoisimman vertailuaineiston tarjoaa Lauseopin arkiston (Ikola ym. 1989: V–XII) materiaalista tehty tutkimus *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*, joka on julkaistu vuonna 1989. Tässä tutkimuksessa on Ikolan johdolla käyty systemaattisesti läpi kaikki Lauseopin arkiston aineistossa esiintyvät infiniittiset verbimuodot ja niiden esiintymäfrekvenssit hämäläis-, pohjalais-, savolais-, kaakkois- ja lounaismurteissa sekä lounaisissa siirtymämurteissa. Vertailuaineistoksi Ikola tutkimusryhmineen on selvittänyt vastaavat tiedot myös nykysuomen yleiskielestä.

On odotettavissa, että infiniittisiä verbirakenteita koskevia eroja löytyy Mathias Westhin ja Mikael Agricolan teksteistä, sillä kirjoittajien murretaustat olivat erilaiset. Westh oli kotoisin Rauman seudulta, ilmeisesti Soukaisten kylästä, mutta sen lisäksi hänen elämästään ei tiedetä muuta kuin että hän työskenteli viimeiset vuotensa Rauman kappalaisena ja koulumestarina (Kallio 2012: 11–12). On mahdollista, että hän on viettänyt koko elämänsä Rauman seudulla. Joka tapauksessa hänen on täytynyt osata suomen ja ruotsin lisäksi myös latinaa, koska ilman sen taitoa toimiminen kirkon opetusvirassa olisi ollut mahdotonta. Agricola puolestaan oli syntynyt Pernajassa, käynyt koulunsa Viipurissa, opiskellut Wittenbergissä ja tehnyt työuransa Turussa piispan sihteerinä, koulumestarina, piispan avustajana ja lopulta piispana, ja uransa loppuvaiheessa hän kuului Ruotsin Itämaan yhteiskunnalliseen eliittiin (Heininen 2017). Omissa teoksissaan Agricola pyrki tietoisesti käyttämään lounais-suomalaista kielenpartta, vaikka käytännössä hänen teksteihinsä sisältyy aineksia monista eri murteista (Agricola 1548: 18–19; esimerkkejä esim. Jussila 1988: 221–222).

Westhin ja Agricolan teksteillä on ikää lähes puoli vuosituhatta, ja suomen kieli on monin tavoin muuttunut 1500-luvulta nykyaikaan tultaessa. Tämä käy kohta kohdalta ilmi luvusta 5 alkaen analyysiosassa, jossa käydään läpi kaikki Westhin käsikirjan infiniittiset rakenteet. Esimerkit on lukemisen helpottamiseksi kirjoitettu ääntämisen mukaan, joten ne eivät kuvasta aineistojen alkuperäistä ortografiaa. Vaihtoehtona olisi ollut tulkintavastuun siirtäminen lukijalle, mutta tämä on osoittautunut toimivaksi ratkaisuksi vain niissä tapauksissa, joissa myös lukijat ovat pe-

rehtyneet 1500-luvun ortografisiin käytäntöihin. Alkuperäiset kirjoitusasut ja niiden transkriptiot löytyvät edellä mainitusta tekstijulkaisusta (*Codex Westh* 2012; Agricolan osalta transkriptioperiaatteet on selostettu teoksessa *Mikael Agricolan Aapiskirja* 2007: 79–90). Klusiilin *t* heikkoa astevaihteluparia edustava soinnillinen dentaalispirantti [ð] on tässä artikkelissa merkitty *d*-kirjaimella. Esimerkkien morfologiset ja syntaktiset ominaispiirteet on säilytetty alkuperäisinä. Ruotsinkieliset vastineet on alan vakiintunutta käytäntöä noudattaen (*Codex Westh* 2012: 39–41) kirjoitettu ruotsalaisen käsikirjan alkuperäisen ortografian mukaan, koska niiden kohdalla kirjoitusasun myöhemmät muutokset ovat olennaisesti vähäisemmät ja lukeminen onnistuu myös nykyruotsin pohjalta.

5 A-infinitiivin perusmuoto

A-infinitiivi voi esiintyä sekä nominin että verbin yhteydessä. Westhillä nomineihin liittyviä infinitiivejä on 8, ja kollokaateista useimmat (6) ovat adjektiivieja: *hyvä olla, karvas ja kova päälän käydä, luvalinen tehdä, mahdollinen kutsuttaa, paras eritä, voimallinen* ('mahdollinen') *rukoella*. Substantiiviin liittyviä infinitiivejä on 2: *annan ruumihini syödä* ('syötäväksi') ja *annoi voiman duomita*.

Agricolan 8 infinitiivitapausta ovat vastaavanlaisia. Mielenkiintoinen poikkeus on kuitenkin Agricolan käyttämä A-infinitiivin translatiivi *tämä* (teloituskuolema) *ompi sinulle kova ja karvas kärsiäkses*. Westhillä on vastaavassa kohdassa perusmuoto *kärsiä*. Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että A-infinitiivin translatiivimuotoa on sekä murteissa että vanhassa kirjakielessä käytetty pitkälti synonyymisena perusmuodon kanssa (esim. Sirelius 1894: 121; Kannisto 1902: 221). Vasta nykykirjakielissä translatiivin hallitsevaksi funktioksi on vakiintunut finaali rakenne (Ikola ym. 1989: 314).

A-infinitiivin passiivimuodot eivät ole kovin yleisiä, mutta Westhiltä löytyy kuitenkin 9 ja Agricolalta 7 tapausta, jotka ovat yleensä toisiaan vastaavissa tekstinkohdissa. Kastekaavassa pappi kysyy lapselta: *Tahtokkos kastettaa* 'wilt tu warda döpt'. Kysymyksen rakenne ei vastaa ruotsinkielisen käsikirjan rakennetta, joten kyseinen kohta on ilmeinen käännös vanhemman latinankielisen kastekaavan kysymyksestä *Vis baptisari* (esim. *Manuale Aboense* 1522: 13). Kastetoimitukseen sisältyvässä dialogissa kastettavaa lasta edustaville kummeille suunnatut kysymykset on jo keskiajalla jouduttu käytännön syistä esittämään kansankielellä, vaikka ne painetussa käsikirjassa ovat olleet latinaksi (Pirinen 1962: 103). Sairaskäyntien kohdalla passiivinen A-infinitiivi liittyy adjektiiviin *mahdolinen* 'jonkin arvoinen': *etten minä mahdollinen ole kutsuttaa sinun lapsekses* 'icke är werd kallas'. Tässä se vastaa ruotsin *s*-passiivia. Hautaamisessa Westhillä muoto liittyy ruotsin mallin mukaisesti valittuun *seisoa*-verbiin *ei hän oikeelisesti seisonut autettaa* 'henne icke retzligha stoodh til hielpa'. Agricola on valinnut vastaavaan rakenteeseen *taitaa*-verbin merkityksessä 'voida': *ei*

tainut autettaa. Mestattavien vahvistamista koskevassa luvussa Westhin ja Agricolan rakenteet ovat samat mutta verbit erilaiset: *olis antanut kiinni otettaa vs. olisi antanut fangittaa*. Samasta luvusta löytyy molemmilta *mahtapi vs. mahtaa veisattaa*, Westhiltä kahteenkin kertaan. Westhillä esiintyy myös kahdesti *mahtais täytettää* ja kerran *taitaan kiinniotettaa*. Agricola on vastaavissa kohdissa päätenyt pelkkään finiittiverbiin (*täytettäisiin, täytettäisiin, kiinniotettaisiin*). Sairaskäyntiin sisältyvän ehtoollisen kuvauksessa Agricolalla on passiivin A-infinitiivi *annan ruumiini syötää*, mutta Westhillä on vastaavassa kohdassa kieliopillisesti monitulkinainen aktiivin infiniitiivi *annan ruumiini syödä* 'giffuer iagh idher min lekamen til at ätä'. Semantiikan kannalta ruotsin prepositiorakenne *til (at)* + infiniitiivi vahvistaa eräänlaisena rinnakaistapauksena sitä Saukkosen (1965) päätelmää, että suomen A-infiniitit ovat alkuun deverbaalisten nominijohdosten latiivimuotoja.

Ainoa kohta, jossa passiivin A-infiniiviin liittyy ablatiiviagentti, löytyy Agricolan vihkipuheesta: (morsian) *pyytää sinulta varjeltaa*. Westh on vastaavassa kohdassa päätenyt partisii-pin loppuheittoisen essiivimuodon ja rakenteeseen sisältyvän ablatiiviagentin käyttöön: *tahtolee sinulta varjeltun olla*. Ruotsalaisessa käsikirjassa kohta kuuluu *begärrar wara aff tigh beskermat*, jota Westhin käännös tarkasti noudattelee sanajärjestystä lukuun ottamatta.

Erityisen kiinnostavaa on tarkastella nykykielen valossa niitä verbejä, joihin A-infiniiviin perusmuoto liittyy. **Murteissa** suurin osa näistä verbeistä on luokiteltavissa nesessiivisiksi, ts. ne ilmaisevat pakkoa, välttämättömyyttä tai velvollisuutta. Tavallisimmat rakenteet ovat *pitää tehdä* ja *täytyy tehdä* (Ikola ym. 1989: 247). Sen enempää Westhin kuin Agricolankaan käsikirjassa ei ole yhtään ainoaa esimerkkiä näistä kummastakaan.

Yleiskielen vertailuaineistossa (Ikola ym. 1989: 247) tavallisimmat nesessiivirakenteet ovat *pitää tehdä* ja *tulee tehdä*. Westhillä ei ole lainkaan rakennetta *tulee tehdä*, mutta Agricolalla se esiintyy 10 kertaa. Ikola ym. (1989: 248) kiinnittää huomiota siihen, että vaikka nesessiivinen *tulee* tunnetaan myös murteissa, se on harvinainen, ja sen kohdalla ero murteiden ja yleiskielen välillä on erityisen suuri: yleiskielen nesessiiviverbeistä *tulee*-verbin osuus on 31 %, mutta murteissa se on vain 0,2 %. Nesessiivinen *tulee* on ominainen hallinnon ja virkakielen teksteille. Agricolan valinnat osoittavat, että tämä kehitys on alkanut jo reformaatioaikana.

Westhin käsikirjassa ei A-infiniiviin perusmuodon yhteydessä esiinny yhtään sellaista verbiä, jonka perusfunktio on nykykäsityksen mukaan ilmaista nesessiivisyyttä. Kaikki Westhin verbit ovat niitä, jotka Ikola ym. (1989: 286) on luokitellut modaalisiksi ja permissiivisiksi (ks. myös J. Leino 2003). Westhin verbit ovat *aikoa, antaa, käskeä, mahtaa, raskita, saada, seisoa, tahtoa, taitaa* ja *tietää*. Ehdottomasti yleisin on *mahtaa* (63 esiintymää), seuraaviksi tulevat *tahtoa* (42), *antaa* (33) ja *taitaa* (25). Muita on 5 tai vähemmän. *Sallia*-verbiä ei esiinny lainkaan Westhillä eikä Uppsalan käsikirjassa, mutta Agricolalla siitä on 4 esiintymää. Myös *voida* puuttuu Westhiltä,

mutta Agricolalla on 2 tapausta kohdassa, jolla ei ole vastinetta Uppsalan käsikirjan katkelmassa. (Vanhan kirjakielen varhaisimmista esiintymistä ks. Jussila 1998.)

Mahtaa-verbin esiintymistä 28 on konditionaalimuotoisia, loput indikatiiveja. Vertailu ruotsalaiseen käsikirjaan osoittaa, että Westh on käyttänyt *mahtaa*-verbiä hyvin rutiinimaisesti ruotsin *må*-verbin vastineena. Ainoa poikkeus on edellä esitellyn *mahtaa veisattaa* -rakenteen ensimmäinen esiintymäkerta, jossa ruotsalaisessa käsikirjassa ei ole apuverbiä lainkaan, mutta toisella kerralla sielläkin on mallina *må* (*må man siunga*). Mallina on useimmissa tapauksissa nimenomaan *må*-muoto, joissakin tapauksissa myös *mågha* (4 esiintymää, esim. *mahtaisit yhdes totises uskos ja yhteitsesä rakkaudesa elää vs. mågha leffua*), *måghe* (1, *että me – – mahtaisimma sillä viimeisellä duomiolla ylesnosta ijankaikkiseen elämähän vs. måghe vpstå*) tai *mätte* (2, esim. *että me itse kukin kohdastam niin mahdaisim käydä vs. mätte så begå*).

Agricolallakin *mahtaa* on tavallinen, mutta ei läheskään niin yleinen kuin Westhillä. Esiintymiä on yhteensä 26, joista 11 on konditionaalimuotoisia. Agricolan muut valinnat kertovat ruotsalaisen käsikirjan *må*-esiintymien eri funktioista. Agricolalla on vastineena pelkkä predikaattiverbin konditionaalimuoto 18 tapauksessa, ja 13 kertaa vastineena on imperatiivi tai optatiivi. Karkeasti luokitellen konditionaalitapaukset ovat tulevaisuuteen suuntautuvia rukouksia, toivomuksia, toivotuksia tai ennustuksia, imperatiivi- ja optatiivimuodot taas toimitusta suorittavalle papille tarkoitettuja ohjeita. Esimerkiksi vihkipuheeseen sisältyvä rukous on Westhillä *Anna armojas, oo Jumala, että hän mahtais täyttää rakkauden ja rauhan kanssa*. Agricolalla vastaava kohta kuuluu *Anna armos, oo Jumala, että hän täyttäisiin rakkaudella ja rauhalla*. Papin ohjeista tyypillinen esimerkki on Westhin *Sitten mahtaa pappi manata niitä kuin siinä tykönä ovat*. Agricolalla vastaava ohje kuuluu *Sitte pappi manatkaan lässäseisovita*.

Kolmessa tapauksessa Agricola on valinnut Westhin *mahtaa*-verbin tilalle *nessiivisen tulla*-verbin. Westhin ohje mestattavan vahvistamisessa kuuluu: *sitten mahtapi* (pappi) *lohduuttaa ja vahvistaa häntä niinkuin nyt edestoimitettu on*. Agricolan vastaava ohje on: *sitä myös tulee lohuttaa ja vahvistaa niinkuin nyt ennen sanottu on*.

Vertailu sukukieliin osoittaa, että *mahtaa*-verbin ydinmerkitys on vanhastaan ollut 'voida, osata, kyetä' (esim. UEW 1988: 265; SSA 1995 s. v. *mahtaa*). Etenkin Westhin konditionaalimuotoiset rukoukset (*vahvista häntä, että hän mahtais täyttää sinun pyhät käskys*) ja toivomukset (*että hän mahtais kuolla yhdes vahvas uskos*) sopivat tähän kehukseen, samoin viittaus tulevaan mahdollisuuteen (*luulekkos, että nämät luut mahtavat jällens ylesnosta elämään vs. menar tu at thenna benen åter mågha leffuande warda*). Sen sijaan kehotukset, käskyt ja muut direktiivit edustavat selvästi epäsuomalaista käytäntöä ja perustuvat vain ruotsin *må*-verbin rutiinimaiseen kääntämiseen. Suomalaiseksi vastineeksi on valittu nimenomaan *mahtaa*-verbi ilmeisesti toisaalta äänneasun, toisaalta murrepohjan ansiosta. Murteissa *mahtaa*-verbi on melko yleinen lounaismurteissa ja lounaisissa siirtymämurteissa (Ikola ym. 1989: 283) eli juuri niillä murrealueilla, joilla vanhin kirjasuomi syntyi. Mitään muutakaan

edes osittain sopivaa verbiä ei suomen kielessä ole ollut tarjolla kyseisen modaalisen apuverbin tehtävään, ja etenkin Westh näyttää pitäneen apuverbin käyttämistä tarpeellisena pyrkiessään säilyttämään uskollisesti alkutekstin rakenteen.

Westhin muista A-infinitiivin perusmuodon kanssa esiintyvistä verbeistä on vähemmän sanottavaa. Verbi *tahtoa* ilmaisee yleensä subjektipersonan tahdosta riippuvaa tekemistä tai aikomista, ja sen esikuvina ovat lähes aina ruotsin *vilja*-verbin eri muodot. Vain yhdessä kohdassa verbillä on selvä tahdosta riippumaton futuurin merkitys, jollaista Ikola (1949: 212–230) on havainnut myös muusta vanhimmasta kirjakielestä: *ymmärdän ja merkitsen sen, että minun edesäni tahtoo seisoo kova luku* ('tilinteko'), *ellekkäs armoja tege minun kanssani*. Tässäkin tapauksessa *tahtoo* on ruotsin *vilja*-verbin vastine ('migh wil stå en hård rekenskap före'). Kolme kertaa *tahtoa*-verbin asemesta esiintyy sen johdos *tahto(o)lla* tai *tahtoella*, joka on nykykies- sä tuntematon.

Valtaosa *antaa*-verbin esiintymistä on sallimista ilmaisevia permissiivirakenteita, joiden ruotsinkielisessä esikuvassa on jokin *låta*-verbin muoto, yleisimmin *låt*. *Antaa*-verbin yleisyys tässä funktiossa on ymmärrettävä, koska *sallia* ei kuulu lainkaan Westhin sanavarastoon. Tapauksista noin puolet sisältyy selviin käskyihin tai kehotuksiin, mutta niissä direktiivin funktio ei perustu itse *antaa*-verbiin vaan sen imperatiivimuotoon. Kuten J. Leino (2003: 258–282) on osoittanut, vanhan kirjakie- len *antaa*-verbin sisältävillä permissiivikonstruktioilla on kaksi pääfunktioa, salliminen ja alullepaneminen. Tietoista alullepanemista ilmaisevat rakenteet voidaan joskus tulkita myös käskyiksi, mutta vain silloin, jos ilmauksen subjektina on auto- ritatiiviseen toimijaan kuten Jumalaan viittaava sana. Tulkinta ei siis riipu kieliopilli- sesta rakenteesta vaan sen kuvaaman toiminnan osallistujista. Myös autoritatiivisen toimijan kohdalla tulkintavaihtoehtoja voi olla useita. Mestaamista käsittelevässä lu- vussa on tästä valaiseva esimerkki: *Ellei Jumala -- -- olis -- -- antanut sinua kiinni otettaa* 'Hwar Gudh -- -- icke hadhe -- -- låtit tigh bliffua gripin'. Tässä *antaa*-verbin voi ajatel- la merkitsevän joko sallimista, aiheuttamista tai käskemistä tai kaikkia yhtä aikaa. Kerran on Westhin *antaa*-verbin taustalla ruotsin imperatiivi ilman apuverbiä (*anna sinun hyvästisiunaukses päälän tämän morssiamen huoneen tulla* 'giff tijn welsignelse offuer theta brudhahus'). Yksi esiintymistä on tiedottamista merkitsevä kiteytymä *annoit tietä* (*gaff ther medh till kenna*), jossa *tietää*-verbistä on vanhalle kirjakielelle ominaiseen tapaan käytetty konsonanttivartaloista A-infinitiiviä. Prototyypin an- tamisen merkitys *antaa*-verbillä on vain niissä edellä esitellyissä tapauksissa, joissa sen yhteydessä esiintyvä infinitiivi liittyy nominiin.

Verbi *taitaa* esiintyy kauttaaltaan merkityksissä 'voida, kyetä, olla mahdollista', eikä se ilmaise missään yhteydessä epävarmuutta tai arvelua. Sen esikuvana ovat ruotsalaisessa tekstissä aina *kunna*-verbin eri muodot, useimmiten *kan* tai *kunde*.

Selvä erikoisuus on verbi *raskita*, joka esiintyy myönteisessä lauseyhteydes- sä ja merkitsee 'olla halukas tekemään jotakin'. Se esiintyy Westhillä, Agricolalla ja Uppsalan käsi- kirjassa kahdesti täsmälleen samoissa kohdissa, joten se on ilmeisesti

perua vanhemmasta suullisesta kirkkokielestä. Ensimmäisen kerran se esiintyy kasteen alkurukouksessa, joka on käännös *Manuale Aboensen* latinankielisestä rukouksesta (Lempiäinen 1965: 106). Siinä se vastaa latinan verbiä *digno* 'pitää jonkin arvoisena t. arvolle sopivana'. Nykysuomessa käypä käännösvastine voisi olla *suvaita*. Rukous on myös ruotsalaisessa käsikirjassa (*raskitse katsoo tämän sinun palveljas N. pääle vs. werdas til at see*). Toinen esiintymä on vihkikaavan ensimmäisessä sormusrukouksessa, joka pohjautuu Olavus Petrin jo vuonna 1529 laatiman ruotsinkielisen käsikirjan rukoukseen (*Me rukkoilemma sinua, että raskitsit lähdeettä vs. at tu wil werdas til at senda*). Tämäkin perustuu keskiaikaiseen latinankieliseen rukoukseen, mutta ei ole varsinainen käännös. (Knuutila 1990: 361–368.) Sekä kaste että vihkiminen ovat toimituksia, joihin on jo keskiajalla sisällynyt kansankielisiä osia. Ilmeisesti myös rukouksia on viimeistään reformaatioaikana luettu suomeksi ennen kuin ne ovat saaneet kirjallisen muodon. Tämän mahdollisuuden puolesta puhuu kaikille säilyneille käsikirjoille yhteinen käytäntö.

Verbi *raskita* on selitetty vanhaksi venäläiseksi lainaksi, joka itämurteissa ja nykykirjakielissä esiintyy yleensä asussa *raatsia* (SSA 2000 s. v. *raatsia*). Länsimurteissa laajalti tunnettu variantti on *raskia*, mutta *raskita* tunnetaan lähinnä varsinaiskarjalasta (KKS 5 1997 s. v. *raskita*). Nykysuomessa verbi on kieltohakuinen ja sen merkitys on 'hennoa', mutta 1500-luvun käsikirjoissa merkitys vastaa selvästikin verbin alkuperäisen venäläisen lähtömuodon merkitystä (*račit* 'haluta, olla valmis tekemään jotain').

6 A-infinitiivin translatiivi

A-infinitiivin translatiivimuotoja, joissa tunnusta seuraa sijapääteen lisäksi omistusliite, on vain muutama. Kaikille kolmelle käsikirjalle yhteinen, fraasimainen muoto löytyy kahteen kertaan vihkikaavasta: *rakastaakseni* 'til at elska'.

Westhillä on lisäksi kerran *istuttaaksensa*. Agricolalta löytyy *hukataksens* 'kadottaakseen' ja *ajattelet pitääkses ehtoolist* 'aiot nauttia ehtoollista'. 1500-luvun kielessä A-infinitiivin translatiivi edustaa yleensä samanlaista finaalityyppistä rakennetta kuin nyky-suomessa, mutta kuten edellä on jo todettu, se voi esiintyä myös synonyymisena perusmuodon kanssa. Agricolan adjektiivin liittyvä infiniivimuoto (*kova ja karvas kärsiäkses*) on esitelty jo edellä A-infinitiivin perusmuodon yhteydessä.

7 E-infinitiivi

E-infinitiivin inessiivit ovat käsikirjoissa harvinaisia, mutta kun niitä käytetään, ne ilmaisevat matriisilauseen kanssa samanaikaista tekemistä samaan tapaan kuin nyky-suomessa. Westhin ja Agricolan yhteisiä muotoja on kaksi, *johdattais* 'johdattaessa'

ja *kuolesans* 'kuollessansa'. Agricolalla on lisäksi *pannesans* 'pannessaan' siinä vihki-kaavan kohdassa, jossa sulhanen panee sormuksen morsiamen sormeen ja lausuu tietyt sanat.

Ensi näkemältä muodot vaikuttavat täysin idiomaattisilta, mutta ensimmäisessä yhteisessä esimerkissä huomiota herättää poikkeaminen **murteiden** yleisestä käytännöstä (Ikola ym. 1989: 327): rakenteessa on genetiivimuotoinen subjektiosa, joka ei edusta hallitsevan lauseen subjektia, ja lisäksi omistusliite puuttuu: *meille rauha rakenna, että me sinun johdattais kaikki vijat niin välttäisim*. Ilmaus sisältyy yleisesti tunnettuun keskiaikaiseen hymniin *Veni creator spiritus*, jota ruotsalaisessa käsi kirjassa ei ole kirjoitettu auki. Rakenteellinen vertailu osoittaa, että hymni onkin suomennettu suoraan latinasta, ja käytännöllisesti katsoen sama suomennos sisältyy jo Agricolan *Rukouskirjaan* (Knuutila 1990: 558; Tuppurainen 2012: 51). Kyseinen rakenne on näppärä mukaelma latinan ilmauksesta *ductore te* 'sinä johdattajana'.

E-infinitiivin instruktiiveja on Westhillä 11 ja Agricolalla 10. Westhin erikoisuus on *ylitse kuulten*, jolla tarkoitetaan lausumista niin, että myös seurakunta kuulee (*Sitten lukekoon pappi ylitse kuulten Kristuksen sanat sakramentista*). Se on mukailleen käännetty ruotsinkielisestä ilmauksesta *offuerliwdt*. Agricolan vapaampi suomennos on *julkisesta* 'julkisesti'.

Yhteinen erikoisuus on *sanoden* 'sanoen', joka Westhillä esiintyy 3 ja Agricolalla peräti 7 kertaa. Tässä muodossa alkuperäisen *-ten*-päätteen klusiili on äänneilmaisesti heikentynyt spirantiksi painottoman tavun jäljessä mutta ei vielä kadonnut kokonaan, niin kuin se on kadonnut nykysuomesta. Itse asiassa juuri tämä muoto näyttää olevan uskonnolliselle kielelle ominainen jäännös, jota saattaa tavata vielä seuraavienkin vuosisatojen hengellisestä kirjallisuudesta (Rapola 1965: 163). Sen perusteella ei siis kannata kiirehtiä päättelemään, että spirantti olisi tässä asemassa vielä yleisesti säilynyt 1500-luvulla. Muiden verbien vastaavat muodot todistavat toista: *jättäin, kärsin, kiittäin, pitäin*. Agricolan *kiittäden* on poikkeus ja ilmeisesti vastaavanlainen relikti kuin *sanoden*.

8 MA-infinitiivi

Nominia määrittäviä MA-infinitiivin illatiiveja on Westhillä vain kaksi, *sovelias tulemaan* ja *mahdolinen tulemaan*. Agricolalla on molemmissa vastaavissa kohdissa adjektiiivina *mahdolinen*.

Westhillä illatiivi esiintyy neljän eri verbin yhteydessä: *otan todistamaan, päästää menemähän, saattoi tekemään, vaaditahan panemaan*. Lisäksi näyttää siltä, että Westhillä olisi konstruktio *vei murhettima(a)n*, mutta vertailu lähtötekstiin¹ osoittaa, että Westhiltä on näiden sanojen välistä pudonnut sanoja pois, eivätkä *vieminen* ja

1 **förer** oss til vårt retta fädernes land igen. Therföre skole wij icke heller alt för mykit **söria**

murhettiminen kuulu samaan konstruktioon. Agricolan verbivalikoima on laajempi: *annoi olemaan, laskekaan menemähän, manataan lankeemaan ja rukolemaan, opet- takaa vahvistamaan, saattoi tekemään, on ulosvalinut omistamaan ja nautitsemaan, vaaditaan panemaan*.

Muissa paikallissijoissa MA-infinitiivejä esiintyy niukasti. Inessiivejä ei ole kum- massakaan tekstissä ainuttakaan. Elatiiveja on Westhillä yksi, ja se on hyvin luonteva: *veisaamast päästy on*. Agricolalla ei elatiiveja ole lainkaan. Adessiivit puuttuvat mo- lemmilta kokonaan.

MA-infinitiivin abessiiveja on vain muutama, ja kaikki edustavat fraasimaisia verbimuotoja, jotka merkitsevät päättymättömyyttä. Westhillä on *ilman lakkaamat* ja *loppumat*, Agricolalla *ilman lakkaamata, ilman loppumat* ja kaksi kertaa *loppu- mata*. Abessiivin päätteessä on yleensä vain yksi *t* ja muotoon liittyy usein prepo- sitionomainen vahvike *ilman*, jollainen säilyi kirjakielisessä käytössä 1800-luvulle asti (Lauerma 2012: 63–65).

Nyky-suomen deskriptiivinen kielioppi ei kuvaa lainkaan MA-infinitiivin instruk- tiivimuotoa, ja aktiivisessa kielenkäytössä se esiintyy vain fraasimaisena jäänteenä (*piti tekemäni; mitä tuleman pitää*). Sen sijaan vanhassa kirjakielisessä muoto on ollut ahkerassa käytössä, ja sitä on käytetty nimenomaan *pitää*-verbin yhteydessä. Ikola (1949: 163–205) on osoittanut, että vuoden 1642 *Bibliassa* ja Agricolan raamatullisis- sa teksteissä rakenne *pitää tekemän* on monifunktionen. Se toimii usein nesessiivi- rakenteena ('täytyy tehdä'), mutta sitä on käytetty myös indikatiivin preesensin teh- tävässä, futuurin ilmaisimena sekä sellaisissa modaalisisissa merkitystehtävissä, joita nykyään ilmaistaisiin konditionaalilla. Ikola (mp.) on myös osoittanut, että Agricolalla *pitää tekemän* futuuri on yleisempi kuin *Bibliassa*.

Westhin käsikirjassa *pitää tekemän* -rakenne on vieläkin yleisempi kuin Agricolalla. Esiintymiä on Westhin tekstissä kaikkiaan 145 ja Agricolan *Käsikirjan* vastaavissa kohdissa 77. Agricola käyttää usein yksinkertaista indikatiivimuotoa (*te saatte*), kun Westhillä on *pitää tekemän* rakenne (*teidän pitää saaman*). Agricolalla vastineena saattaa olla myös finiittiverbin konditionaalimuoto (*toit he lapsia Jeesusen tyge, että hän heihin rupeis*), kun Westhillä on *pitää tekemän* -rakenne ((*toit hee lapsia Jeesusen tygä, että hänen piti heihin rupeeman*). Agricolalla vastineena voi olla myös finiittiverbin imperatiivi- tai optatiivimuoto (*sovittakaan hän niin itsensä*) tai jokin toinen nesessiivirakenne (*tulee tietää ja ymmärtää*), kun Westhillä on *pitää tekemän* rakenne (*hänen pitää rakentaman hänens sen jälkiin; pitää tietämän ja ymmärtämän*).

Vanhan kirjakielen *pitää* on useissa yhteyksissä todettu ruotsin *skola/skall/skul- le*-verbin käännösvastineeksi (kirjallisuutta esim. Elsayed 2017: 122; *skola*-verbistä SAOB 1972 *skola* v. 3). Agricolan *pitää tekemän* rakennetta viimeksi tutkinut Elsayed on analysoinut perusteellisesti verbien yhtäläisyyksiä ja eroja ja todennut *pitää*-ver- bin esiintyvän *skola*-verbin kaikissa funktioissa (Elsayed 2017, erit. 78–89, 179).

Myös Westhillä *pitää tekemän* -rakenne näyttää vastaavan hyvin johdonmukai- sesti ruotsin *skola*-verbin sisältäviä konstruktioita. Vain neljä kertaa mallina on ollut

ruotsin *moste* (esim. *ettå hänen kuoleman pitää ja oleman maana jällens vs. hon döo moste och warda iord igen*) ja kerran *böra* (*meidån pitää tekemån testamenttii vs. bör oss göra testament*).

Kansankielen aineistossa *pitää tekemån* -rakenne on leimallisesti lounaismurteinen (Ikola ym. 1989: 356–357). Raumalaisen Westhin valinnalla on siis ollut selvä murrepohja. Lounaismurteissa se ei kuitenkaan ole läheskään yhtä yleinen (n. 11 % kaikista nesessiivirakenteista) kuin Westhillä, jolla se on muiden funktoidensa ohella käytännöllisesti katsoen ainoa varsinainen nesessiivirakenne.

Käännösprosessin myötä tuotettujen *pitää tekemån* -rakenteiden lisäksi Westhiltä löytyy myös kymmenkunta tapausta, joissa ruotsalaisessa lähtötekstissä ei ole mitään modaaliverbiä (esim. futuurinen *ei hänen ikånåns pidå siihen sisålle tuleman vs. kommer ther aldrig in*). Sekä rakenteen suhteeton yleisyys että sen käytön leviäminen uusiin konteksteihin viittaavat siihen, että *pitää tekemån* rakenne on Westhin käsityksen mukaan ollut juhlavalle kirkkokielelle ominainen tyylikeino.

Westhin käsikirjasta löytyy *pitää*-verbin lisäksi ainoastaan yksi verbi, jonka yhteydessä käytetään MA-infinitiivin instruktiivia, ja sekin esiintyy vain yhden kerran ja kielteisenä: *ei tarvitse pelkåmån*. Se sisåltyy sairaskåynnin yhteydesså annettavaan synninpäästöön. Sama verbi samassa muodossa esiintyy vastaavassa kohdassa myös Agricolalla ja Uppsalan käsikirjan katkelmassa. Tätå *ei tarvitse tekemån* -rakennetta ei mainita Ikolan ym. (1989) tutkimuksessa, ei myöskåån Kiurun (1977) väitöskirjassa, jossa tarkastellaan suomen kieltohakuisia verbejä sekä yleiskielen että murreaineiston perusteella. Sitå ei käsitellä myöskåån Laitisen (1992) väitöskirjassa, jossa analysoidaan suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. Rakenne on siis poikkeuksellinen muodoste. Kun se kuitenkin esiintyy kaikissa lähteissä samanlaisena, sen täytyy olla perua suullisessa muodossa vakiintuneesta synninpäästön kaavasta, jonka muotoilijalla ei ole ollut aivan tarkkaa käsitystä siitä, mitä infiniittimuotoja suomessa on ollut tapana yhdistää mihinkin finiittiverbiin. Laitinen (mts. 130) toteaa Saukkoseen (1966: 125) viitaten, ettei *tarvita* kuulu vanhimpiin modaaliverbeihin vaan että se on alkanut muodostaa nesessiivirakenteita vasta suomen erilliskehityksen aikana muiden nesessiiviverbien mallin mukaan. Tåsså tapauksessa ilmeinen malli on ollut *pitåå tekemån* -rakenne. Kielikontaktitutkimus (esim. Thomason 2014: 202) on osoittanut, että jopa ainutkertainen lipsahdus tai ilmauksen tilapäinen leikillinen käyttötapaa saattaa laukaista kielen muutoksen. Rakenteen *tarvitsee tekemån* kohdalla varsinaista muutosta ei kuitenkaan ole tapahtunut, koska rakenne ei ole vakiintunut pysyväksi osaksi suomen modaalijärjestelmää. Siitå löytyy kyllå vanhimmasta kirjakielestå mainitun käsikirjaesiintymån lisäksi muutamia muitakin esiintymiå, ja jonkin verran näyttöå löytyy saman muodon esiintymisestä *tåytyå*-verbin yhteydesså (Saukkonen 1966: 128; Håkkinen 1993: 214). Nykymurteissa ja nykyisesså yleiskielesså nånå kaikki rakenteet ovat kuitenkin tuntemattomia.

9 on tekeminen -rakenne

Verbin *-minen*-johdoksesta ja *olla*-verbistä muodostuvaa rakennetta (*hänen on tekeminen*) on perinteisessä kieliopissa (esim. Ikola ym. 1989) nimitetty neljänneksi infinitiiviksi. Tätä rakennetta ei esiinny tutkimassani aineistossa, vaikka Agricolan muissa teoksissa sitä esiintyy jonkin verran (esim. Kiuru 1988: 174). Rakenteen puuttuminen on odotuksenmukaista, sillä aineistoni on suhteellisen pieni ja kyseinen rakenne on harvinainen sekä murteissa että yleiskielessä (Ikola ym. 1989: 430–431). Ilmeisesti rakenne on jäänyt syrjään, kun merkitykseltään selvemmin nesessiivisiä ilmauksia on ollut tarjolla muitakin (ks. myös P. Leino 1965).

10 Partisiipin sisältävät verbirakenteet

Partisiipit esiintyvät Westhillä lähinnä finiittisten liittomuotojen tai passiivirakenteiden osina tai sitten perusluonteensa mukaisesti nominaalisissa funktioissa. Liittomuodoista erityistä huomiota ansaitsevat liittopreesens (*on tekevä*) ja liittoimperfekti (*oli tekevä*), jotka harvinaisuudestaan huolimatta ovat jo 1500-luvun kirkkokielessä selvästi vakiintuneet futuurin ilmaisimiksi. Apostolisen uskontunnustuksen esiintymä *on tuleva duomitsemaan* esiintyy samassa muodossa kahdesti sekä Westhillä, Agricolalla että Uppsalan käsikirjan katkelmassa. Se on käänös latinankielisestä ilmauksesta *venturus est iudicare* (ks. myös Itkonen-Kaila 1993). Uskontunnustus kuului jo keskiajalla ns. katekeettisiin teksteihin, jotka pappien oli opetettava kansalle, ja ainakin kasteen yhteydessä se on luettu kansankielellä, jolloin kummit ovat osanneet vastata asianmukaisesti jokaiseen papin lukemaan uskonkohtaan (Pirinen 1988: 13).

Westhillä on kaksi muutakin futuurin funktiossa käytettyä liittopreesenssiä (*Jumala antavainen on; on Jumala edestuvainen*). Näissä molemmissa infinittimuotoa edustaa VA-partisiipin adjektiivijohdos, joka voi esiintyä vanhimmassa kirjakiellessä vapaassa vaihtelussa pelkän partisiipin kanssa (Ikola 1949: 155–158). Agricolalla on vastaavissa kohdissa yksinkertainen indikatiivin preesens. Tulevaisuuteen viittaavassa liittoimperfektissä (*tuleva oli*) on pelkkä partisiippi. Ikola (mp.) on osoittanut, että kansankielessä vastaavat muodot ovat eräänlaisia kestopuotoja, jotka ilmaisevat jatkuvaa tekemistä. Tästäkin käytöstä löytyy Westhiltä yksi esimerkki (*kaikki ne kuin tässä asuvaliset ovat*).

Aiempi tutkimus (esim. Ojansuu 1909: 143–155; Hakulinen 1979: 565–572) on osoittanut, että referatiivirakenteet, joita aiemmin on nimitetty partisiippirakenteiksi, ovat 1500-luvun kielessä olleet vasta muotoutumisvaiheessa. Partisiippien käyttö nominaalipredikaatteina on kyllä uralilaisen kielikunnan ikivanha ominaispiirre (esim. Lehtinen 2007: 58, 91), ja referatiivirakenne on ollut luonteva käänösavastine latinan *accusativus cum infinitivo* -rakenteelle (Ikola 1960: 63). Latinan rakenne ei kui-

tenkaan ole tarjonnut kaikkien kieliopillisten yksityiskohtien osalta tarkkaa esikuvaa suomen referatiivirakenteille, joista ajan myötä on tullut erityisesti kirjakielelle ominaisia ja rakenteeltaan alkuperäistä mutkikkaampia ilmaisukeinoja (Ikola ym. 1989: 468). Referatiivirakenteiden nykyiset asut ovat vakiintuneet vasta syntaksin tietoisien normittamisen myötä 1800-luvun loppupuolelta alkaen (esim. Setälä 1880: 45–47), ja nykykielessäkin referatiivirakenteen muodostamiseen liittyy ongelmia, joihin edes äidinkieleltään suomalaisen kielitaju ei tuota yksiselitteisiä ratkaisuja (Kielitoimiston kielioppiopas 2015: 237). Referatiivirakenne ei kuitenkaan ole samalla tavalla pakollinen ilmaisukeino kuin latinan *accusativus cum infinitivo*, joten sitä voi tietoisesti välttää valitsemalla analyyttisen rakenteen, esim. sivulauseen. Näin usein tapahtuukin esim. silloin, kun suomea opiskellaan toisena tai vieraana kielenä (Ivaska 2014: 177).

1500-luvun teksteissä esiintyy jonkin verran aivan nykysuomen mukaisia referatiivirakenteita, kuten Westhin *näkee sen sairaan elävän*. Agricolalla on kaksi tapausta, joissa rakenne on nykysuomen kaltainen: *arvapi tarvitsevan ja luulee kärsivän ja ymmärtävän*.

Osa partisiipin sisältävistä rakenteista on tutkimusaineistossani tavalla tai toisella totutusta poikkeavia. Esim. Westhin esimerkissä *kristityt sanotaat makkaavan* 'kristittyjen sanotaan nukkuvan' passiivimuotoinen finiittiverbi sisältää myös monikon 3. persoonan päätte. Muita referatiivirakenteen tyyppisiä ilmauksia ei Westhillä olekaan. Agricolalla vastaavassa kohdassa on *kristityt sanotaan makaava*, jossa partisiippi on yksikön nominatiivimuodossa, ei genetiivissä tai predikatiivin tapaan monikon nominatiivissa. Agricolan esimerkkiä vastaavia rakenteita, joiden esikuvina ovat olleet latinan appositioina käytetyt partisiipit, on esiintynyt hyvinäkin pidettyjen kirjoittajien kielellä pitkälle 1800-luvulle asti (Lehikoinen & Kiuru 1989: 169–170).

Nesessiivirakenteen tyyppistä *on tehtävä* ei ole aineistossa yhtään esimerkkiä. Rakenteen puuttuminen raumalaisen Westhin käsikirjasta on odotuksenmukaista, sillä kansankielessä se on ominainen erityisesti savolaismurteille. Agricolalla sen sijaan on muussa tuotannossaan tapauksia, jotka voidaan tulkita tällaisiksi nesessiivirakenteiksi, vaikka tyyppi ei vaikutakaan täysin kiteytyneeltä. Joka tapauksessa 1800-luvun kieliopissa (esim. von Becker 1824) *on tehtävä* -rakenne mainitaan synonyymisena ns. neljännen infinitiivin kanssa. Nykyisessä yleiskielessä sen osuus kaikista nesessiivirakenteista on 53 prosenttia (Ikola ym. 1989: 436–437). Nesessiivirakennetta muistuttaa Westhin fraasi (*tahtolemma*) *tiettäväksi tehdä*. Myös Agricolalla on vastaavanlaisia esimerkkejä muussa tuotannossaan.

Agenttipartisiippeja ei esiinny lainkaan tutkimassani aineistossa, eikä niitä juuri ole muussakaan 1500-luvun kirjakielessä. Tämä on odotuksenmukaista siinä mielessä, ettei mikään lähtökielten muoto, olipa sitten kysymys latinasta, ruotsista tai saksasta, houkuttele valitsemaan suomalaisiksi käänösvastineeksi nimenomaan agenttipartisiippia. Kaikista lähtökielten tapauksista on mahdollista selvittää VA- tai NUT/TU-partisiipilla. Itkonen-Kaila (1992: 141–142) on käynyt systemaattisesti läpi kaikki ne Agricolan verbinmuodot, jotka rakenteensa perusteella voitaisiin tulkita

agenttipartisiipeiksi. Tapauksia on Agricolan koko tuotannossa kaikkiaan kahdeksan, eikä yhdenkään lähtötekstissä ole ollut agenttillista passiivirakennetta vaan selvä substantiivi (esim. *niihin, jotka näkyliet ja sinun luomas ovat < an dem das scihtig vnnd deiner creatur ist; perkeleestä ja hänen luomistansa < Ab insidiis Diaboli, För Dieffulens försååt och list*). Näin ollen myös Agricolan kyseiset *-mA*-muodot on johdonmukaista tulkita substantiivijohdoksiksi, koska vastaavia *-mA*-päätteisiä substantiivijohdoksia esiintyy muutenkin Agricolan tuotannossa. Nykykielestä tuttujen johdosten (esim. *juoma, kuolema*) lisäksi on myös harvinaisempia (esim. *istuma, katuma*).

Agenttipartisiipin puuttuminen vanhimmasta kirjakiielestä ei tarkoita sitä, ettei muotoa olisi lainkaan ollut olemassa. Suffiksi *-mA* on ikivanha, joten agenttipartisiipin kaltaisia muotoja on voinut olla suomalais-ugrilaisesta kantakiielestä lähtien. Suomen agenttipartisiippikonstruktioita tarkasti vastaavia rakenteita löytyy vepsästä, virosta ja useista etäsukukielistä, kuten saamesta ja marista. Permiläis- ja ugrilaiskielissä ei ole *n*-genetiiviä, joten agentin sija poikkeaa historiallisen morfologian kannalta suomesta, mutta muuten rakenne on sama (esimerkkejä Kangasmaa-Minn 1969). Agenttipartisiipin historian tutkimista vaikeuttaa osin se, että **-m(V)*-asuisia suffikseja on ollut muitakin ja niillä muodostetaan suomalais-ugrilaisissa kielissä sekä teonnimijohdoksia että verbien nominaalimuotoja, ennen kaikkea infinitiivejä ja menneen ajan partisiippeja. Agenttipartisiippi kuvaa tyypillisesti aiemman toiminnan tuloksena syntyneitä tai syntyvää tilaa, joten semanttisesti se on helppo yhdistää menneen ajan partisiippeihin. Se ainakin tiedetään, että sekä suomessa että pohjoissaamassa, joiden osalta suffiksien vokaalikvaliteetin tutkiminen onnistuu paremmin kuin kaukaisempien etäsukukielten kohdalla, nimenomaan **-mA*-suffiksia käytetään agenttipartisiipin funktiossa (Korhonen 1981: 290–291, 300–301; Ylikoski 2009: 130–136, 184–185). Toisaalta NUT/TU-partisiippi tiedetään keskikantasuomalaiseksi innovaatioksi (Lehtinen 2007: 135), jolla ei ole morfologisia vastineita etäsukukielissä. Ennen sen syntyä ainakin menneen ajan partisiippien on täytynyt olla eri tavoin muodostettuja ja mitä ilmeisimmin juuri **m(V)*-muotoja.

11 Tuloksia ja päätelmiä

Tutkimusaineiston yksityiskohtainen analyysi osoittaa, että sekä infiniittisten verbimuotojen että niihin liittyvien finiittiverbien inventaarissa ja funktioissa on tapahtunut muutoksia 1500-luvulta nykypäivään. Kadonneita infiniittimuotoja ovat A-infinitiivin passiivinen perusmuoto, MA-infinitiivin instruktiivi sekä *-inen*-johtimella laajennettu VA-partisiippi, jota on käytetty sekä jatkuvaa että tulevaa tekemistä ilmaisevan liittopreesensin osana. 1500-luvun kielessä sekä A-infinitiivin perusmuodon synonyymina että finaalarakenteena esiintyneen A-infinitiivin translatiivin käyttöä on kaventunut pääasiassa finaalarakenteeksi. Kirjakielen näkökulmasta uutena

muotona on tullut käyttöön agenttipartisiippi, jonka myötä NUT/TU-partisiipin käyttöala on kaventunut.

Infiniittisten rakenteiden finiittimuotoisten verbien valikoima on muuttunut radikaalisti. Selvä esimerkki on *täytyä*-verbi, joka ei esiinny lainkaan Westhin ja Agricolan käsikirjoissa, vaikka nykymurteissa se on toiseksi yleisin ja kirjakielessä neljänneksi yleisin nesessiiviverbi. *Taitaa*-verbin merkitys puolestaan on olennaisesti laajentunut episteemisen modaalisuuden suuntaan. *Mahtaa* on jäänyt pois käskyä tai kehotusta ilmaisevien verbien valikoimasta. Harvinainen *raskita* 'suvaita' on taas vaihtunut kieltohakuiseksi *raatsia* 'hennoa' verbiksi.

Kadonneita rakenteita ovat jatkuvaa tekemistä ilmaiseva liittopreesens (*ovat asuvaiset*), nesessiivinen *tarvitsee tekemän* ja monifunktionen *pitää tekemän* rakenne, joka on ollut 1500-luvun kielen ehdottomasti yleisin infiniittirakenne. Kadonneiden joukkoon kuuluvat myös kaikki A-infinitiivin passiivimuotoja sisältäneet rakenteet, koska itse muotokin on jäänyt pois käytöstä 1800-luvulla. Referatiivirakenteet ovat sekä Westhillä että Agricolalla monimuotoisia ja suurelta osin nykyrakenteesta poikkeavia, mikä osoittaa niiden olleen 1500-luvulla vasta muotoutumisvaiheessa. Partisiippien käyttöön on oman kieliperinnön ohella vaikuttanut latinan malli, ja kehittyvän kirjakielen ominaisuuksiksi ymmärrettyjä vierasperäisiä käyttötapoja on 1800-luvulle asti esiintynyt myös teksteissä, jotka eivät ole latinasta käännettyjä.

Selkeitä muutoksia on tapahtunut etenkin nesessiiviverbeissä ja niihin liittyvisissä rakenteissa. Nykymurteita edustavan vertailuaineiston tavallisimmat nesessiivirakenteet *pitää tehdä* ja *täytyy tehdä* puuttuvat kokonaan sekä Westhin että Agricolan käsikirjoista. Nykyisen yleiskielen vertailuaineiston toiseksi tavallisin nesessiivirakenne *tulee tehdä* puuttuu täysin Westhiltä, mutta esiintyy Agricolalla. Rakenne on ominainen hallinnon ja virkakielen teksteille, joten on mahdollista, että se on ollut tässä käytössä suullisesti jo 1500-luvulla ja Agricola on tutustunut siihen piispan kanslian hallinto- ja virkatehtäviä hoitaessaan. Toinen mahdollisuus on se, että Agricola on tuntenut rakenteen murteista, joissa se esiintyy harvinaisena mutta kuitenkin yleis-suomalaisena, mieltynyt siihen ja ottanut sen käyttöön omissa teoksissaan. Näin siitä on tullut malli myös myöhemmälle kirjakielelle.

Sen enempää Westhin kuin Agricolankaan kieltä ei voi pitää mitään tiettyä murrekantaa edustavana. Molemmilta löytyy kyllä murrepiirteitä, mutta ne eivät kokonaisuutena edusta johdonmukaisesti mitään tiettyä alue- tai paikallismurretta. Näin ollen on mahdollista ajatella, että jo 1500-luvulla oli olemassa ainakin pyrkimys paikallismurteiden suhteen neutraalin kielenparren viljelemiseen julkisessa kielenkäytössä. Westhin kohdalla murretaustan kapeus näkyy kuitenkin niin, että pelkästään itämurteille ominaiset rakenteet, esim. nesessiivinen *on tehtävä*, ovat olleet kirjoittajalle tuntemattomia ja jääneet siksi pois.

Westhin ja Agricolan käsikirjojen vertailu osoittaa, että kääntämisessä oli erilaisia strategioita jo 1500-luvun puolimaissa. Westhillä poikkeuksellisen suurifrekvensiset verbirakenteet *mahtaa tehdä* ja *pitää tekemän* perustuvat selvästi yksinkertai-

seen rutiiniin valita tietylle ruotsin konstruktiolle aina sama vastine siitä riippumatta, mikä sen tehtävä kyseisessä kontekstissa on. Koska sekä *mahtaa-* että *pitää-*verbin sisältävät rakenteet ovat olleet monifunktioisia, niiden käyttö on johtanut monitulkintaisiin ilmauksiin ja mahdollisesti myös väärinkäsityksiin, joskin tätä on mahdotonta kirjallisen aineiston perusteella todistaa. Joka tapauksessa monia murteita tuntenut ja Lutherin opetuksia Wittenbergissä kuunnellut Agricola on käyttänyt laajempaa ilmaisuvalikoimaa ja onnistunut Westhiä useammin valitsemaan kohdekielelle ominaisen ilmauksen ja tällä tavoin tuomaan selvemmin esiin tekstin alkuperäisen funktion. Agricola oli myös kääntäjänä kokeneempi kuin Westh, sillä ennen käsikirjaa hän oli toimittanut painoon jo useita muita suomenkielisiä teoksia, mm. Uuden testamentin.

Sekä Westhin että Agricolan kielestä löytyy muotoja ja rakenteita, jotka eivät ole idiomaattista suomea. Paraatiesimerkki on Westhin *ei seisonut autettaa* 'ei ollut autettavissa'. Tällaiset ilmaukset perustuvat yleensä lähtötekstin sanatarkkaan kääntämiseen, mutta siitä huolimatta ne voivat kotiutua kieleen. Monet lainaperäiset piirteet, esimerkiksi passiivin A-infinitiivi, ablatiiviagentin käyttö ja agenttipartisiipin täydellinen puuttuminen, ovat pitäneet pintansa suomen kirjakielissä 1800-luvulle asti, jolloin kirjakieltä kansallisromantiikan ja *Kalevalan* hengessä tietoisesti uudistettiin kansankielen pohjalta.

Anakronistisesti ilmaisten Agricolan kieli on lähempänä nykykirjakieltä kuin Westhin. Apuverbien käyttö on maltillisempaa, ja Agricolalla esiintyy nesessiivinen *tulee tehdä* rakenne, joka kuuluu nykysuomen yleisimpiin. Todellisuudessa saattaa pikemminkin olla niin päin, että nykyinen kirjakieli on monissa suhteissa sellaista kuin se on juuri Agricolan aikoinaan tekemien valintojen ansiosta, sillä hänen työnsä jäi elämään. Westhin kilpaileva suomennos jäi pelkästään paikallisesti tunnetuksi käsikirjoitukseksi, joka menetti käyttöarvonsa Agricolan painetun käsikirjan tultua viralliseen käyttöön kaikissa suomenkielissä seurakunnissa. Vaikka kirkkokäsikirja ei ollut mikään Raamattuun verrattava pyhä kirja, sen sisältö ja sanamuodot tulivat tärkeiksi sekä papistolle että tavalliselle kansalle, kun kaikki ihmiselämän tärkeimpiin käännekohtiin liittyvät kirkolliset toimitukset ja rituaalit suoritettiin sen tekstiä seuraten.

Kirjallisuus

- Agricola, M. 1548: *Se Wsi Testamenti*. Stockholm. Uudistettu näköispainos: *Mikael Agricolan teokset II*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. Saatavissa myös:
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri2ut1_rdf.xml.
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri2ut2_rdf.xml.
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri2r_rdf.xml.
- [Agricola, M.] 1549. *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista*. Stockholm. Uudistettu näköispainos: *Mikael Agricolan teokset III*, 1–80. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1987. Saatavissa myös:
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri3alku_rdf.xml.
- Codex B 28*, ns. Uppsalan käsikirja. Käsikirjoitus, kokoomasidoksen 31 viimeistä lehteä. Uppsalan yliopiston kirjasto. Saatavissa myös:
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/varia/upskk_rdf.xml.
- Codex Westh* 1546. C.III19. Käsikirjoitus. Kansalliskirjasto. Saatavissa myös:
https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/varia/westh_rdf.xml.
- Codex Westh. Westhin koodeksin teksti* 2012. Toimittaja Kaisa Häkkinen. Wanhan suomen arkisto 5. Turku: Turun yliopisto.
- Codices Fennici* 2016. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://www.codicesfennici.fi/>.
- De Smit, M. 2006. *Language contacts and structural change. An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm: Stockholms universitet.
- De Smit, M. 2011. The polypersonal passives of Old Finnish. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*, 34, 51–73.
- Een Handbook / ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas* 1541. Upsala.
- Elsayed, D. 2017: *Agricolan pitää – nesessiiviverbi kielikontaktin ytimessä*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 448. Turku: Turun yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7028-5>.
- Hanska, J. 2000: Saarnaaminen keskiajan Hämeessä ja Satakunnassa. Teoksessa M.-L. Linder, M.-R. Saloniemi, & C. Krötzl (toim.) *Ristin ja Olavin kansaa. Keskiajan usko ja kirkko Hämeessä ja Satakunnassa*, 135–140. Tampere: Tampereen museot.
- Heininen, S. 2017: *Mikael Agricola. Hans liv och verk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland; Skellefteå: Artos & Norma.
- Häkkinen, K. 1993: Verbiketjut 1500-luvun kirjasuomessa. Teoksessa S. Saarinen, J. Luutonen & E. Herrala (toim.) *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993*, 207–227. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku: Turun yliopisto.
- Häkkinen, K. 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Häkkinen, K. 2005: Iso suomen kielioppi osana suomalaisen kieliopinkirjoituksen perinnettä. *Virittäjä*, 109 (4), 554–563.
- Häkkinen, K. (toim.) 2012: *Tutkimuksia Westhin koodeksista*. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Ikola, O. 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I*. Turun Yliopiston julkaisuja B XXXII. Turku: Turun Yliopisto.
- Ikola, O. 1960: *Das Referat in der finnischen Sprache*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia, sarja B nide 121. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Ikola, O. 1991. Kielioppi ja kielenopas. Teoksessa O. Ikola (toim.) *Nykysuomen käsikirja*, 9–204. Jyväskylä: Weilin+Göös.

- Ikola, O., U. Palomäki & A.-K. Koitto 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Iso suomen kielioppi* 2004. A. Hakulinen (päätoim.), M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen-Kaila, M. 1992. "Ja Jerusalem pite tallattaman pacanoilda". *Virittäjä*, 96 (2–3), 137–164.
- Itkonen-Kaila, M. 1993. Miten on tekevä -futuuri on tullut suomeen? *Virittäjä*, 97 (4), 578–592.
- Ivaska, I. 2014. Edistyneen oppijansuomen avainrakenteita. Korpusnäkökulma kahden kielimuodon tyypillisiin rakenteellisiin eroihin. *Virittäjä*, 118 (2), 161–193.
- Jussila, R. 1988. Agricolan sanasto ja nykysuomi. Teoksessa E. Koivusalo (toim.) *Mikael Agricolan kieli*, 203–228. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jussila, R. 1998. *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kallio, M. 2012. Westhin koodeksin kodikologiaa. Teoksessa *Tutkimuksia Westhin koodeksista*, 10–28. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Kangasmaa-Minn, E. 1969. Agenttirakenteen syntaktista taustaa. *Sananjalka*, 11, 53–61.
- Kannisto, A. 1902. Lauseopillisia havaintoja läntisen etelä-Hämeen kielimurteesta. *Suomi* III:20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston kielioppiopas* 2015. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 175. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kiuru, S. 1977. *Suomen kielen kieltohakuiset verbit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 335. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kiuru, S. 1988. Agricolan teonnimijohdosten erikoispiirteitä. Teoksessa E. Koivusalo (toim.) *Mikael Agricolan kieli*, 133–179. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja. Viides osa R–S*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, 5; Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Päätoimittaja Raija Koponen. Saatavissa myös: https://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi.
- Knuutila, J. 1990. *Avoliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Korhonen, M. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, L. 1992. *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 569. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lauerma, P. 2012. *Kristityn vaellus varhaisnykysuomen merkinnässä. Jakob Johan Malmbergin suomennosten kielellinen kehitys 1800-luvun kirjasuomen murroksessa*. Eripainos teoksesta Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 21. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Lehikoinen, L. & S. Kiuru 1989: *Kirjasuomen kehitys*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lehtinen, T. 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista nykysuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, J. 2003: Permissiivisyys: infinitiivit. Teoksessa P. Leino, I. Herlin, S. Honkanen, L. Kotilainen, J. Leino & M. Vilkkumaa: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 813. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Leino, P. 1965: Havaintoja suomen ja karjala-aunuksen IV infinitiivistä. Teoksessa *Kalevalaseuran vuosikirja 45*, 241–264. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lempiäinen, P. 1965: *Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Löflund, J. 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Manuale seu exequale Aboense 1522*. Editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio. Helsinki: Societas Historiae Ecclesiasticae Fennica 1980.
- Matras, Y. 2010. Contact, convergence and typology. Teoksessa R. Hickey (toim.) *The Handbook of Language Contact*, 66–86. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Mikael Agricolan Aapiskirja 2007*. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Helsinki: Kirjapaja.
- Ojansuu, H. 1909. Mikael Agricolan kielestä. *Suomi IV: 7*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pirinen, K. 1962. *Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pirinen, K. 1988. Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. Teoksessa E. Koivusalo (toim.) *Mikael Agricolan kieli*, 9–24. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, M. 1965. *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. Muuttamaton jäljennyspainos. Liitteenä oikaisuja ja täydennyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAOB = Svenska Akademiens ordbok. Stockholm: Svenska Akademiens 1893–. Saatavissa myös: <https://www.saob.se>.
- Saukkonen, P. 1965. *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa I*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 137. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Saukkonen, P. 1966. *Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa II*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 140. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- S[etälä], E. N. 1880. *Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe*. Helsinki: K. E. Holm.
- Siitonen, K. 1993. Peruslauseityypeistä johdettuja subjektittomia lauseita. Teoksessa J. Kalliokoski & K. Siitonen (toim.) *Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia Suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta*, 118–131. Castrenianumin toimitteita 44. Helsinki: Castrenianumin laitokset; Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Sirelius, U. T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. *Suomi III* 10:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä 1–3*. Etymologinen sanakirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- Strahlman, J. 1816. *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*. St. Petersburg: M. C. Iversen. Saatavissa myös: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009366>.
- Tarkiainen, K. 2008: *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland; Stockholm: Atlantis.
- Thomason, S. G. 2014. Contact-induced language change and typological congruence. Teoksessa J. Besters-Dilger, C. Dermarkar, S. Pfänder & A. Rabus (toim.) *Congruence in contact-induced language change. language families, typological resemblance, and perceived similarity*, 201–218. Berlin: Walter De Gruyter.
- UEW = *Uralisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Ed. Károly Rédei. Budapest: Akadémiai Kiadó 1988.
- Uppsalan käsikirja ks. *Codex B 28*.
- von Becker, R. 1824. *Finsk grammatik*. Åbo: Bibel-sällskapets tryckeri. Saatavissa myös: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009346>.
- Ylikoski, J. 2009. *Non-finites in North Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 257. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 175–194.*

Jussi Ylikoski

Oulun yliopisto ja Sámi allaskuvla

Legenda jo lausuttaessaan: havaintoja tehtäessäntyyppisistä verbimuodoista

The article provides a description of heretofore neglected Finnish converb clauses, in which the passive simultaneous converb in *-taessa/-täessä* 'when V-ed; while being V-ed' is followed by a possessive suffix, most often the third-person possessive suffix *-Vn*. Based on data drawn from a body of modern written Finnish, and accompanied by the results obtained from a questionnaire survey with native speakers, the article claims that person-marked passive converb forms like *lausuttaessaan* 'when uttered' and *perustettaessaan* 'when established' need not be considered downright erroneous contaminations by L2 learners or careless L1 writers. Instead, they are widely accepted in sentences where the possessive suffix refers to the patient of a transitive verb in the passive converb form, identical with the non-agentive theme argument of the main clause, as in *Varasto oli perustettaessaan Euroopan suurin* [storage be.PST.3SG establish.PASS.CV.3 Europe.GEN large.SUP] 'When established, the storage was the largest one in Europe'.

Keywords: non-finite clauses, Finnish, passive, possessive suffixes

Asiasanat: infiniittirakenteet, passiivi, possessiivisuffiksit, suomen kieli

1 Aluksi

Suomen kielen verrattain rikkaan ei-finiittisen taivutuksen typologisesti tavallisia edustajia on *tehdessä*-tyyppinen verbimuoto, jota on vanhastaan kutsuttu toisen infinitiivin ja sittemmin E-infinitiivin inessiiviksi. Fennistiikan ”infinitiivin” käsite on kuitenkin ristiriidassa kansainvälisen terminologian kanssa ja tämän muodon yhteys inessiivisijaan vain historiallinen, joten tällaisia muotoja on asianmukaisempaa luonnehtia temporaalisiksi, erityisesti simultaanisuutta ilmaiseviksi konverbeiksi (esim. Haspelmath & König 1995). Tällaiset konverbit ovat suhteellisen tavallisia, ja esimerkiksi suomen sukukieliin verrattaessa epätavallista ei ole sekään, että näihin muotoihin voi liittää tekijäpersoonan ilmaisevia possessiivisuffikseja (*tehdessäni*, *tehdessään*). Typologisesti epätyypillisempi on kuitenkin *tehdessä*-muodon passiivinen sisarmuoto *tehtäessä*, joka on tämän tutkimuksen pääaiheena.¹

Yleisen käsityksen mukaan *tehtäessä*-muoto vastaa merkitykseltään finiittimuotojen yksipersonaista passiivia eikä siihen siksi voi liittää possessiivisuffikseja samalla tavalla kuin aktiiviseen vastineeseensa (esim. ISK § 120, 548; Ivaska & Siitonen 2017: 156–157). Kysymys ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen, sillä kyllin laajoja kielilaineistoja tarkastelemalla on mahdollista löytää myös vähälle huomiolle jääneitä *tehtäessä*-tyyppisiä muodosteita, joiden muodossa ja merkityksessä yhdistyvät kiintoisesti passiivi ja 3. persoonan possessiivisuffiksi:

- (1) Karjalaisen käännös lauseesta All animals are dangerous, eli kaikki eläimet ovat tankeroita oli legenda jo **lausuttaessaan** – – (Kielipankki: Suomi24)
- (2) Itkonen perustelee Nordic Clinicin kanssa tehtyä yhteistyötä sillä, että se oli **perustettaessaan** ainoa yhtiö joka keskittyi potilaiden välittämiseen Venäjältä. (Kielipankki: Yle)
- (3) Poika oli **löydettäessään** tajuissaan, mutta kylmettynyt. (Kielipankki: Yle)
- (4) Valtiovarainministeriön budjettiesitys ensi vuodelle on jo **julkistettaessaan** valitettavasti vanhentunut. (Kielipankki: Yle)
- (5) Sunila oli **rakennettaessaan** työväen paratiisi: toimivat sisävesat ja juokseva vesi sekä duunareille ja insinööreille että patruunallekin. (Kielipankki: Yle)

Suomi24-keskustelusivustolla käytetty suomen kieli (1) kattaa laajan valikoiman erilaisia teksti- ja tyyllilajeja, mutta esimerkit (2–5) ovat Ylen uutisarkistosta, jonka voi katsoa edustavan useimpien suomenkielisten yhteistä kirjakieltä, normitettua yleis-kieltä, varsin hyvin. Yllä olevissa esimerkeissä nähdään verraten harvinaisia muodosteita, joita on aiemmin pidetty lähinnä kielenoppijoiden teksteistä tavattavana

1 Myös *tehtäessä*-muodolle löytyy silti vastineita muualtakin: sen rakenne ja merkitys muistuttavat varsin tarkoin muun muassa turkin passiiviverbeistä muodostettavaa *IncA*-tunnuksista temporaalista konverbiä, esim. *yap-il-inca* ‘teh-tä-essä’ ja *söyle-n-ince* ‘lausu-tta-essa’.

virhetyyppinä (Siitonen 2014: 142). Tässä artikkelissa kuitenkin esitän, että ne eivät ole kategorisesti virheitä eli tahattomia poikkeamia kieliyhteisön hyväksymistä normeista. Vaikka *tehtäessään*-muodot ovat marginaalisia, niillä on myös suomenkielisiä käyttäjiä, hyväksyjä ja mahdollisesti myös taipumusta omiin merkitystehtäviin, joissa niiden käyttö on ymmärrettävämpää ja hyväksyttävämpää kuin toisaalla.

Luvussa 2 esitän taustatietoja aiheeni tutkimushistoriasta ja eräistä muista suomen passiivimuotoja aktiivin persoonamuotoihin lähentävistä piirteistä. Luvussa 3 esitän tiiviin kuvauksen tarkastelemistani muodoista ja lauserakenteista käytettävissä olevien korpusten ja muiden tekstimassojen tarjoaman tutkimusaineiston valossa. Luvussa 4 arvioin löytämiäni lauseita myös näihin perustuvan kyselytestin valossa. Luvussa 5 kokoan havaintoni, joiden mukaan esimerkiksi muoto *lausuttaessaan* kirjoitukseni otsikon sanoissa *legenda jo lausuttaessaan* on jokseenkin luonnollista ja monen hyväksymää kieltä.²

2 Taustaa ja tutkimushistoriaa

Suomen kielen passiivi monine muotoineen on kiinnostanut tutkijoita verraten paljon, sillä sen muodostus ja käyttö eroaa melkoisesti Suomessa yleisimmin tunnettujen vieraiden kielten passiiveiksi kutsutuista kieliopillisista kategorioista (esim. Shore 1986). Ennen tämän artikkelin pääteemaan siirtymistä mainitsen paljon tutkittujen finiittisten passiivimuotojen alalta kaksi ilmiötä, jotka auttavat ymmärtämään myös ei-finiittisten *tehtäessään*-muotojen olemusta:

- (6) S. **joutui** hallitsevien piirien epäsuosioon **ja karkotettiin** maasta. (Itkonen 1974: 381)
- (7) N. **valittiin** puheenjohtajaksi **ja oli** tässä toimessa vuoteen 1974. (Itkonen 1974: 381)
- (8) [Käännöslainoissa] voidaan erottaa seuraavat pääryhmät: 1) *fraseologiset*, jotka – – 2) *syntaktiset*, joista **mainittakoot** lauseidenvälisiä suhteita ilmaisevat konjunktiot, esim. sm. *ei ainoastaan vaan myös, että; siinä määrin kuin* jne. (Hakulinen & Ojanen 1976: 87–88)
- (9) Esimerkkeinä tästä ryhmästä **mainittakoot** lauseenvastikkeita koskevat normit sekä monet oikeinkirjoitukseen liittyvät seikat. (Leskelä 2020: 25)

Lauseissa (6–7) nähdään se Itkosen (1974: 380–381) ja hänen jälkeensä monen muunkin (esim. Shore 1986: 23; Vilkuna 1989: 155; ISK § 1181, 1320; Bielecki 2009: 23–24, 34) tarkastelema tosiasia, että suomen passiivi on siinä määrin aktiivimuotojen kaltainen, että sen niin kutsuttu totaaliobjekti eli ainoa nominatiivimuotoinen argumentti voi rinnastua aktiivimuodon subjektiin niin vahvasti, että sama substantiivilauseke voi toimia yhtäaikaisesti kahden luonnoltaan erilaisen predikaattiverbin

2 Kiitän artikkelini nimettömiä arvioijia monista arvokkaista neuvoista ja kommentaista.

yhteisenä jäsenenä esimerkiksi yhdyslauseessa (6) *S.* (subjekti) *joutui* – – ja [*S.* (objekti)] *karkotettiin*.

Lauseissa (8–9) puolestaan nähdään predikaatteina verbimuoto *mainittakoot*, joka poikkeaa suomen kanonisesta verbimorfologiasta aivan kuten *tehtäessään*; esimerkiksi koko *Iso suomen kielioppi* ei sellaisia näy mainitsevan. Kuitenkin tähän muotoon on kiinnittänyt kielenhuoltajan huomionsa jo Lauri Hakulinen (1929: 272):

Monipersoonaista passiivin imperatiivia — nykysuomen kieliopille ja kansankielelle tuntematonta muotoa — näkee silloin tällöin käytettävän. Esim.: „Voitot ja tappiot ovat kaikille yhteisiä, *elettäkööt* tai *tunnettakoot* (p. o.: elettäköön, tunnettakoon) ne sitten kilpailupaikalla tai kotona“. (Uusi Suomi 1927, n:o 206, s. 11.) — „Katkerat maot-telutappiot *kostettakoot* (p. o.: kostettakoon) ylioppilasurheilijoiden voimalla.“ (Ylioppilaslehti 1929, n:o 15, s. 287.) — Tällainen, nähtävästi kiireessä livahtanut, vastaavan aktiivimuoduksen mallin aiheuttama taivutusmuoto on sekä väärä että tarpeeton.

Samaa muotoa on tarkasteltu myös deskriptiivisemmin. Esimerkiksi Ikola (1959: 42) toteaa tällaisten varhaisnykysuomessakin tavattavien lauseiden osoittavan, että ”passiivimuodon ns. objekti nykyisenkin kielitajun mukaan eräissä tapauksissa voitaisiin jokseenkin yhtä hyvin tulkita subjektiksi“. Leskinen (1970: 24–29, 58, 170–173) puolestaan kuvaa näiden muotojen esiintymistä varhaisissa suomen kieliopissa ja satunnaisesti myös vanhassa kirjasuomessa, mutta toisaalta toteaa passiivin imperatiivin olevan ylipäänsä hyvin harvinainen muoto puhutuissa kansanmurteissa. Vaikka monia tällaisten muotojen esiintymiä voineekin pitää lipsahduksina ja usein myös luvultaan neutraaleina muotoina (ks. myös Shore 1986: 17–18; Bielecki 2009: 34), juuri monikkomuotoina niitä ovat kautta aikojen käyttäneet myös tarkimmat suomen kielen ammattilaiset (8–9), itse asiassa myös aikakauslehti *Virittäjä*ssä ainakin ennen Lauri Hakulisen aikakautta (ainakin *esitettäkööt* *Vir.* 1886 s. 110, *mainittakoot* *Vir.* 1898 s. 53 ja 1901 s. 23 sekä *lueteltakoot* *Vir.* 1917 s. 136).

Yllä kuvattua taustaa vasten tarkastelen tässä kirjoituksessa *tehtäessään*-muotoja, jotka niin ikään voi subjektiivisimmillaan kuitata nykysuomen kieliopille ja kansankielelle tuntemattomiksi, kiireessä livahteleviksi vääriksi ja tarpeettomiksi muodoiksi. Itse asiassa näin on jo tehtykin. Yleisen käsityksen mukaan *tehtäessä*-muotoon ei siis voi liittää possessiivisuffikseja samalla tavalla kuin sen aktiiviseen vastineeseen. Käytännössä tätä ei yleensä katsota tarpeelliseksi erikseen täsmentää (ks. esim. Ikola 1974: 42–44; Ikola ym. 1989: 333; ISK § 120, 548; Ivaska & Siitonen 2017: 156–157), mutta näin on tehty silloin, kun tutkijat ovat kohdanneet muotoja, joita ei pitäisi olla olemassakaan. Aiheen tutkimushistoria vaikuttaa niin lyhyeltä, että se on mahdollista toistaa kokonaisuudessaan.

Vuonna 1969 *Virittäjän* päätoimittaja Veikko Ruoppila kiinnitti lyhyessä kirjoituksessaan huomiota virheellisinä pitämiinsä taivutusmuotoihin, joista ensimmäinen oli seuraavassa lauseessa:

- (10) Lausujaryhmä on itse laatinut teoksensa; sen äänenkäyttökykyä voisivat lainata myös musiikkimiehet **tarvittaessaan**. (Ruoppila 1969: 325)

Ruoppilan (1969) mukaan lauseessa (10) tulisi olla joko aktiivinen omistusliitteellinen *tarvitessaan* tai omistusliitteetön *tarvittaessa*, ei näiden kontaminaatiomuodoksi katsottava *tarvittaessaan*. Kirsti Siitonen (2014: 142) puolestaan tarkastelee suomea toisena tai vieraana kielenä ja ensikielenään suomea kirjoittavien temporaalisia konverbirakenteita, joiden joukossa hän mainitsee S2-kirjoittajille tyypillisenä hairahduksena juuri samanlaisen passiivimuodon ja omistusliitteiden yhdistämisen. S2-kirjoittajan laatiman lauseen (11) *opiskeltaessaan* olisi hänen mukaansa luontevimmin korjattavissa aktiivimuotoon *opiskellessaan*:

- (11) ...että oppilaat/opiskelijat lukisivat enemmän **opiskeltaessaan** suomen kieltä³
(Siitonen 2014: 142 < Kielipankki: LAS2)

Siitosen (2014) näkemys on siis sama kuin Ruoppilan (1969), joskin ymmärtävä kieltä oppivia S2-kirjoittajia kohtaan. Toisaalta jo ennen Siitosta (2014) olen myös itse kiinnittänyt ohimennen huomiota morfologialtaan analogisiin muodosteisiin, mutta en virheinä vaan näytteinä siitä, että ”joidenkin kielitajussa muoto on liukunut persoonallisen passiivin suuntaan” (Ylikoski 2005: 618). Olen esittänyt, että esimerkeissä (12–13) nähtävien muotojen omistusliitteiden voidaan ajatella viittaavan puheena olevien tekojen patientteihin eli pidätettyyn henkilöön (12) ja tehtyyn sotapetokseen (13):

- (12) Althin toisti kuitenkin, mitä epäilty jo **pidätettäessään** totesi. (Ylikoski 2005: 618 < Turun Sanomat 26.9.2003)
- (13) Esimerkiksi sotapetos olisi Suomen rikoslain 11 luvun 1 pykälän nojalla selkeä sodankäyntirikos, joka **tehtäessään** esim. erityisen julmalla ja raa’alla tavalla täyttäisi törkeän sodankäyntirikoksen tunnusmerkit. (Ylikoski 2005: 618 < Reserviläinen 3/2003)

Tulkinnassani voi siis nähdä samoja elementtejä kuin finiittisiä passiivimuotoja tarkastelleilla Ikolalla (1959) ja Itkosella (1974). Ikolan mukaanhan *tehtäköt*-tyyppisten muotojen (8–9) synty viittaa siihen, että finiittisten passiivimuotojen niin kutsuttu objekti on tulkittu subjektiksi, minkä pohjalta on kehittynyt myös eräänlainen lukukongruenssi *mainittakoon seuraava esimerkki* : *mainittakoot seuraavat esimerkit*.

Muoto *tehtäessään* olisi näin ollen samaan tapaan luvaton mutta luonnollinen seuraus niistä perussäännöistä, joilla *tehdessä-* ja *tehtäessä-*muotoja yleensäkin ku-

3 Siitosen esimerkistä puuttuu alkuperäisessä lähteessä (LAS2) esiintyvä sanojen *oppilaat* ja *opiskelijat* välinen vinoviiva.

vataan. Vanhastaanhan suomen kielioppiperinteessä on puhuttu lauseenvastikkeista, sillä *tehdessä* ikään kuin vastaa aktiivimuotoista finiittistä sivulausetta *kun X tekee (sotapetoksen)*, ja *tehtäessä* puolestaan passiivista lausetta *kun tehdään (sotapetos)*. Koska finiittisten passiivimuotojen objektin on kuitenkin havaittu rinnastuvan aktiivimuotojen subjekteihin myös lauserinnastuksessa (6–7), tästä seuraa sinänsä luontevasti myös mahdollisuus, että finiittisen aktiivilauseen subjektia vastaava aktiiviseen konverbimuotoon liittyvä omistusliite (*tehdessään*) voidaan tulkita elementiksi, joka voi liittyä myös passiiviseen konverbimuotoon (*tehtäessään*). Jälkimmäisessä tapauksessa sen korrelaattina on vastaavan finiittisen passiivilauseen objekti, jonka objektistatus on siis kuitenkin monin tavoin kyseenalainen, eli se voidaan vaihtoehtoisesti tulkita myös eräänlaiseksi subjektiksi.

Seuraavissa luvuissa syvennyn tarkastelemaan passiivisia mutta omistusliitteellisiä *tehtäessään*-muotoja, joita ei vallitsevan käsityksen mukaan pitäisi olla olemasakaan. Keskityn ennen kaikkea niiden lauseopillisiin käyttöympäristöihin ja pyrin osoittamaan, että ne eivät ole vain huolimattomilta tai kieltä vajavaisesti osaavilta syntyneitä satunnaisia kontaminaatioita. Niiden taustalla on havaittavissa samoja lainalaisuuksia, jotka ovat johtaneet myös muihin, aiemmin tutkittuihin näennäisesti anomaalisiin passiivirakenteisiin (6–9).

Sekä uusimpien että vanhojen ja vakiintuneiden aktiivisten ja passiivisten temporaalisten konverbien tarkastelua vaikeuttaa se, että niiden tarkkojen rajojen löytäminen lienee suorastaan mahdotonta. Aihetta ei ole koskaan kovin perusteellisesti tutkittu ja lisätutkimusta on peräänkuulutettu (Siitonen 2014: 146), sillä kuten Ruoppilakin (1969: 325) huomauttaa, lauseeseen (10) sopisi niin *tarvittessaan* kuin *tarvittaessa*. Samoin nykyäänkin esimerkiksi Kielitoimiston ohjepankki (2021) tyytyy toteamaan, että aktiivisilla ja passiivisilla rakenteilla on osin erilaisia käyttötapoja, mutta joskus ”merkitysero on kuitenkin todella vähäinen”. Muotojen alkuperään tarkemmin puuttumatta (ks. etenkin Saukkonen 1965: 21–29) totean, että esimerkiksi Ikolan, Palomäen ja Koiton (1989: 331) mukaan Lauseopin arkiston ”toisen infinitiivin inessiivin” muodoista (377 esiintymää) yksikään ei sisällä passiivin tunnusta. Kuitenkin niistä jopa 65 tapauksessa muodon ”etärakenteessa” olisi passiivinen predikaatti eli muotojen merkitykset vastaavat finiittitaivutuksen passiivin käyttöä (ks. myös Lindén 1961: 196; Saukkonen 1965: 25). Täydellisyyden vuoksi mainittakoon, että olen kuitenkin havainnut mainitussa arkistossa myös Ruoppilan mainitseman *tarvittaessaan*-muodon, joka näin ollen vaikuttaa olevan arkiston ainoa kyseeseen tuleva passiivinen muoto:

(14) sillä oli sittä aina ottaas sitte... sittä **tarvittaessaan** nii. (LA, Haapajarvi)

Kaiken kaikkiaan voi todeta, että passiiviset *tehtäessä*-tyyppiset muodot ovat vanhoille kansanmurteille perin vieraita. Siksi ei ole ihme, että ainakin kirjoitetussa kie-

lessä tämä usein paperinmakuinen taivutuskategoria on saanut myös uusia ilmene-
mismuotoja, joita seuraavassa käyn lähemmin tarkastelemaan.⁴

3 Kehno kontaminaatio vai kelpo konverbi?

On helppo olla Ruoppilan (1969) ja Siitosen (2014) kanssa samaa mieltä siitä, että esimerkkien (10–11) *tarvittaessaan* ja *opiskeltaessaan* näyttävät kömmähdyksiltä, joissa sekoittuvat kaksi vakiintunutta taivutusmuotoa. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa sitä, että kaikki morfologialtaan vastaavat muodot esimerkiksi lause-esimerkeissä (1–5) ja (12–13) olisivat yhtä virheellisiä. Normitetun yleiskielen vastaisia ne toki ovat, mutta niiden lauseopillisissa asemissa on myös nähtävissä säännönmukaisuutta, joka tekee passiiviseen *tehtäessä*-muotoon liittyvät omistusliitteet tarkoituksenmukaisemmiksi kuin esimerkiksi lauseissa (10–11), joissa niitä myös omasta mielestäni voi pitää tarkoituksettomina.

Seuraavassa esittelen joukon lauseita erilaisista kirjoitettua kieltä edustavista lähteistä. Tutkimukseni apuna ovat olleet FIN-CLARIN-konsortion Kielipankki korpuksineen ja Korp-käyttöliittymineen sekä Sketch Engine -korpustyökalun fiTen-Ten14-korpus. Viimeksi mainittu sisältää 1,4 miljardia sanaa verkkotekstejä. Myös tässä artikkelissa esittelemäni Kielipankin aineistojen esimerkit edustavat vastavia oman internetaikamme tekstejä 200 miljoonan sanan Ylen uutisarkistosta yli 4 miljardin sanan Suomi24-korpukseen monenkirjavine tekstilajeineen. Lisäksi olen kartuttanut aineistoani ja esimerkistöäni monin tavallisin verkkohauin. Miljardien saneiden tekstimassoista on näin löydettävissä jopa tuhansia *tehtäessään*-muotoja, mutta koska tällaiset ei-finiittiset muodot esiintyvät usein varsin kompleksisissa lauserakenteissa, olen valinnut esimerkeiksi suhteellisen yksinkertaisia lauseita.

Tarkasteluni on laadullista ja havainnoivaa, sillä myös valmiiden korpusten kvantitatiivista tutkimusta vaikeuttaa muotojen homonymia: tekstien tuhannet verbimuodot kuten *hyväksyttäessään*, *koettaessaan*, *luettaessaan*, *sidottaessaan* ja *sovittaessaan* ovat sinänsä ongelmattomia, jos ne tavallisimpaan tapaansa esiintyvät aktiivisina *tehdessään*-muotoina (verbeistä *hyväksyttää*, *koettaa*, *luettaa* jne.), mutta toisaalta ne voivat olla myös toisten verbien *tehtäessään*-muotoja (verbeistä *hyväksyä*, *kokea*, *lukea* jne.). Myös *valittaessaan* esiintyy yleensä *valittaa*-verbin muotona, mutta joskus myös aivan toisessa merkityksessä *valita*-verbin passiivisena muotona:

4 Aiemmin ns. temporaalisiksi lauseenvastikkeiksi tai temporaalirakenteiksi kutsuttujen konverbirakenteiden käyttö on kansankielessä ollut muutenkin paljon kiteytyneempää ja rajatumpaa kuin millaisiksi niiden tehtävät kirjoitetussa kielessä ovat laajentuneet. Lindén (1961: 208) toteaa: ”Temporaalirakenteen ilmaistaviin ei kuulu kyseisen tilanteen yksityiskohtainen esittely. Jos sellaista kaivataan, käytetään finiittilauseita.” Suoranaisista *kun*-lauseiden vastineista ei siis alkuaan ole ollut kyse.

182 LEGENDA JO LAUSUTTAESSAAN: HAVAINTOJA
TEHTÄESSÄÄN-TYYPPISISTÄ VERBIMUODOISTA

- (15) Ilman toimialaa on jäämässä asukaspalveluiden apulaiskaupunginjohtaja Jaakko Niinistö, joka vielä virkaan **valittaessaan** edusti perussuomalaisia. (Salomaa 2018)

Toisinaan kausatiivi- ja passiiviainesten historiallinen yhteenkuuluvuus johtaa jopa tapauksiin, jotka olisi mahdollista tulkita useammallakin tavalla:

- (16) Emokin syö enemmän **imettäessään** ja odotusaikana. (Kielipankki: Suomi24)

Esimerkin (16) *imettäessään* on toki normaalin tulkinnan mukaan *imettää*-verbin taipumusmuoto, mutta periaatteessa se olisi mahdollista tulkita myös *imeä*-verbin passiivimuodoksi lauseen käytännöllisen sisällön juurikaan muuttumatta (vrt. *kun emo imettää* ≈ *kun emoa imetään*). Homonymia ei liene sattumaa vaan seurausta passiivi- ja kausatiivimuotojen yhteisestä alkuperästä. Yhtä kaikki, vaikka rajanteko on joskus vaikeaa, tällaisia muotoja laajemmin tarkasteltaessa on yllättävänkin helppoa erottaa lauseet, joissa passiiviseksi tarkoitettuun muotoon liittyvät omistusliitteet vaikuttavat aidosti merkityksettömiltä (10–11), sellaisista lauseista, joissa samanlaiset muodot vaikuttavat lauseopillisesti motivoituilta. Vaikka omatkin näkemykseni ovat toki osin subjektiivisia, rajaan aiheen tarkastelun lauseisiin, joissa omistusliitteelliset *tehtäessään*-muodot eivät mielestäni ole välttämättä sattumaa.

Suuri osa tutkimusaineistostani ja siitä tähän artikkeliin valituista esimerkeistä on ollut löydettävissä esimerkiksi Kielipankin Korp-käyttöliittymän hakulauseilla, joissa kirjainjonoja (*tet*)*taessa* ja (*tet*)*täessä* seuraa omistusliite (*-ni/-si/-mme/-nne/-aan/-ään/-nsa/-nsä*) sekä mahdollinen liitepartikkeli. Näin löydetystä esiintymistä on kuitenkin edelleen karsittu ne lukemattomat muodot, jotka eivät voi edustaa tässä tarkasteltavia passiivisia muotoja (esim. *aloittaessaan*, *kirjoittaessaan*, *ottaessaan*). Tarkemmin mutta tuhansien esiintymiensä vuoksi melko epäjärjestelmällisesti olen tarkastellut potentiaalisesti passiivisia muotoja (esim. *hyväksyttäessään*, *imettäessään*, *koettaessaan*, *luettaessaan*, *valittaessaan*) lauseyhteyksissään, mutta tutkimuksen kvalitatiivisen luonteen vuoksi olen kiinnittänyt erityistä huomiota muotoihin, jotka ovat muodoltaan ja useimmiten myös merkitykseltään yksiselitteisesti passiivisia (esim. *löydettyessään*, *perustettaessaan*, *rakennettaessaan*).

Kielentutkimuksen luonnollisuudessaan ja rationaalisuudessaan yleensä implisiittiseksi jäävä menetelmä on ollut sulkea varsinaisen tarkastelun ulkopuolelle lukematon määrä ilmauksia, jotka poikkeavat tutkijan omasta kielitajusta siinä määrin, että niitä on syytä pitää inhimillisinä virheinä (vrt. Itkonen & Pajunen 2010: 89–90). Virheellisiksi katsottavia lauseita tuottavat etenkin huolimattomat ja usein anonyymit – ja tällöin yleensä myös äidinkieleltään tuntemattomat – verkkokirjoittelijat, mutta myös huolellisuutta tavoittelevat ammattikirjoittajat. Muutoin huolellisessa kielessä esiintyviä lipsahduksia edustavat esimerkiksi jäljempänä tarkasteltava *Poikani vaihtoi koulua kuudennelle luokalle mentäessään* (31) sekä kolmiloikasta kertova uutislause *Toisella leiskautuksella Mäkelä onnistui täydellisesti lankulle tulta-*

essaan ja – – (Kielipankki: Yle). Vaikka tällaisiakin lauseita on miljardien sanojen aineistoissa kenties tuhansittain, olen rajannut tarkasteluni etenkin rakenteisiin, jotka oman intuitioni mukaan eivät välttämättä ole yksiselitteisiä virheitä.

Ennen aiheen tarkempaa analyysia esitän seuraavassa lisää esimerkkejä, jotka edustavat huolitelluksi yleiskieleksi tarkoitettua kieltä. Lauseiden konteksteista ilmenee yleensä, että kirjoittajat vaikuttavat osaavan suomea äidinkielenään tai äidinkielen tavoin.

- (17) Oulun Energialla on kalliolämpövarasto, joka **perustettaessaan** oli Euroopan suurin. (Kielipankki: Suomi24)
- (18) **Perustettaessaan** vuonna 2007 Hatsune Miku oli maailman myydyin tietokonesofta ja vuonna 2012 Mikun brändin voittojen arveltiin olevan lähes sata miljoonaa euroa. (Kielipankki: Suomi24)
- (19) Montpellier on historiallinen kaupunki, joka on kuuluisa lääketieteellisestä tiedekunnasta, joka oli **perustettaessaan** Euroopan ensimmäinen. (Kielipankki: Suomi24)
- (20) Auto keinui **löydettäessään** lähes upoksissa. (Iltalehti 2011)
- (21) **Löydettäessään** komeetta tuli erityisesti tunnetuksi siitä, että se tulisi ohittamaan Marsin hyvin läheltä, arvioiden mukaan vain 109 200 kilometrin päästä, 19. lokakuuta 2014. (Wikipedia: C/2013 A1)
- (22) Fiat 124 oli jo **esiteltäessään** 1967 todella konservatiivinen ja vanhanaikainen auto. (Kielipankki: Suomi24)
- (23) LS430 oli **valmistettaessaan** maailman hiljaisin sarjatuotantoauto. (Kielipankki: Suomi24)
- (24) Brutus oli **lopetettaessaan** vuoden, kuusi kuukautta, kolme viikkoa ja kuusi päivää. (fiTenTen14)
- (25) Hiiliteräksestä valmistettu paistinpannu paranee **käytettäessään** toisin kuin muut pinnoitetut pannut. (Carlson 2021)

Esimerkit edustavat laajempaa tutkimusaineistoani sikäli, että monissa lauseissa nähdään muoto *perustettaessaan* (17–19) tai *löydettäessään* (20–21), kuten jo esimerkeissä (2–3), joskin monet muutkin verbit ovat mahdollisia (22–25). Kaikki puheena olevat verbit ovat luonnollisesti transitiivisia, ja niitä kaikkia – myös edellä nähtyjä esimerkkejä (1–5, 12–13, 15) – yhdistää se, että nämä verbit kuvaavat toimia, joiden patientit ovat yhtä niitä hallitsevien finiittisten lauseiden subjektireferenttien kanssa. Kun esimerkiksi *Auto keinui löydettäessään lähes upoksissa* (20), *auto* on *keinumisen* subjekti ja samanaikaisesti *löytämisen* objekti. On jossain määrin ymmärrettävää, että tätä yhteenkuuluvuutta merkitään anaforisella omistusliitteellä, kun taas Ruoppilan (1969) ja Siitosen (2014) oudoksumissa esimerkeissä (10–11) tällaista yhteenkuuluvuutta ei ole. Nähdäkseni ei ole sattumaa sekään, että muiden edellä nähtyjen lauseiden (1–5, 12–13, 15, 17–25) pääverbeinä sen sijaan eivät useinkaan toimi transitiiviverbit vaan pikemminkin intransitiiviverbit ja aivan erityisen usein

olla; intransitiiviset pääverbit ovat merkitykseltään melko epäagentiivisia (*keinui ja tuli (tunnetuksi)* esimerkeissä 20–21, *paranee* esimerkissä 25) ja transitiivisetkin varsin heikosti agenttiivisia (*totesi, täyttäisi (tunnusmerkit)* ja *edusti (perussuomalaisia)* esimerkeissä 12–13 ja 15).

Tässä yhteydessä on syytä palata Itkosen (1974: 380–381) pohdintoihin syistä, miksi kielessä esiintyy jo edellä nähtyjen esimerkkien (6–7) kaltaisia lauserakenteita:

- (6) S. **joutui** hallitsevien piirien epäsuosioon ja **karkotettiin** maasta.
(7) N. **valittiin** puheenjohtajaksi ja **oli** tässä toimessa vuoteen 1974.

Tarkalleen ottaen tässä ei ole kyse millaisten tahansa aktiivi- ja passiivimuotoisten predikaattien rinnastamisesta, vaan Itkonen täsmentää:

Kummassakin virkkeessä sama sana tekee sekä aktiivilauseen subjektin että passiivilauseen objektin virkaa, ja silti virkkeet tuntuvat moitteettomilta, nähtävästi juuri siksi, että objektin ja intransitiivilauseen subjektin välillä tosiaan vallitsee eräänlainen hengenheimous. Yksi ja sama sana ei voi yhtä helposti toimia objektina ja transitiivilauseen subjektina: virke *S. kirjoitti vielä kolme teosta mutta karkotettiin sen jälkeen maasta* ei tunnu oikein luontevalta. (Itkonen 1974: 381)

Itkonen jatkaa, että rinnastamisen luontevuuteen vaikuttaa myös rinnastettavien asiointilojen agenttiivisuuden aste: ”vähemmän haraa korvassani vastaan virke *S. menetti hallitsevien piirien suosion ja karkotettiin maasta* (predikaattiverbi *menetti* transitiivinen mutta sen ilmaisema tekeminen epätoiminnallista)” (Itkonen 1974: 381). Toisin sanoen *S:n* kaksi roolia sopivat erityisen hyvin yhteen silloin, kun se toimii intransitiivilauseen epäagenttiivisena eli melko ”passiivisena” subjektina ja samalla passiivilauseen epäagenttiivisena objektina (Itkonen 1975: 23).⁵

Itkosen (1974, 1975) suomen kielen ergatiivisia piirteitä korostava näkökulma selvittää monia muitakin lauseoppimme solmukohtia. Nähdäkseni sama näkökulma auttaa ymmärtämään myös sitä, miksi ja milloin kielessä esiintyy toisinaan myös *tehtäessään*-tyyppisiä muotoja, vaikka ne normitettuun kieleen eivät kuulukaan – niin tarkoin Itkosen selitykset soveltuvat muutettavat muuttaen myös useimpien edellä esitettyjen esimerkkien ymmärtämiseen. Esimerkeissä (12–13) tosin yhdistyvät transitiiviset verbit (– – *pidätettäessään totesi* – –, – – *tehtäessään* – – *täyttäisi* – – *tunnusmerkit* – –), mutta niissäkin omistusliittein ilmaistut ”objektit” ovat samaviitteisiä pääverbien subjektien kanssa. Samaa voi sanoa esimerkistä (26), jossa intransitiivinen

5 Virallinen kielenhuolto on hyväksynyt – joskin varauksellisesti – tällaiset rinnastukset vasta vuonna 2001 (Kolehmainen 2006), mutta toisaalta esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet ovat jo 1800-luvulta lähtien satoja miljoonia kertoja lausuneet apostolisen uskonnustuksen sanat – – *kärsi Pontius Pilatuksen aikana, ristiinnaulittiin, kuoli ja haudattiin, astui alas tuonelaan* – –. Tässäkin vuorottelevat aivan Itkosen kuvauksen mukaisesti aktiiviset intransitiiviverbit ja passiiviset transitiiviverbit.

pääverbi (*haukkuu*) on tavallista agentiivisempi. Toimijana on silti kertojan näkökulmasta kovin hallitsemattomasti haukkuva koira, joka samalla kuvataan ulkoiluttamisen kohteena.

- (26) Kyseinen asukas tietää hyvin hoidossa olevan koiransa haukkuvan yksikseen, se haukkuu kaiken aikaa jopa **ulkoilutettaessaankin** siinä hinnan päässä kun akka vain haahuilee. (Kielipankki: Suomi24)

Juuri yllä kuvaillut piirteet erottavat omat esimerkkini Ruoppilan (1969) ja Siitosen (2014) esimerkeistä (10–11), joita voikin suuremmalla syyllä pitää kielivirheinä eli poikkeamina kieliyhteisöä yhdistävistä normeista (ks. myös seuraava luku). Niissä molemmissa passiivisten konverbien pääverbeinä toimivat varsin agentiiviset transitiviverbit *lainata* (*tarvittaessaan*) ja *lukea* (*opiskeltaessaan*), eivätkä niiden agentit ole suinkaan samoja kuin konverbimuotoisten verbien patientit.

Vielä Itkosen (1974, 1975) käsittelemiin aktiivin ja passiivin rinnastustapauksiin palatakseni esitän näkemykseni tueksi myös kaksi uutta esimerkkiä aktiivi- ja passiivimuotoisten verbien rinnastumisesta – tällä kertaa kyseessä eivät ole finiittiset vaan ei-finiittiset verbimuodot:

- (27) Jokaisella on toisaalta oma vastuu **hakeutuessaan tai pyydettyään tehtävään** ottaa selvää tehtävän vaativuudesta ja omasta soveltuvuudestaan siihen. (Jatkoaika 2012)
- (28) Havaintoja on myös irakilaisotilaiden **antautuessaan ja kiinni otettaessaan** tekemästä aseellisesta vastarinnasta. (Karppinen 2003)

Tässä riittänee toteamus, että esimerkkien (27–28) konverbirakenteita vastaavat finiittiset predikaatit (*hakeutuu tai pyydetään tehtävään, antautuvat ja otetaan kiinni*) rinnastuvat täydelleen Itkosen käyttämiin esimerkkeihin.

Kuten edellä on käynyt ilmi, merkitykseltään passiiviseen *tehtäessä*-muotoon liittyvä omistusliite edustaa tavallisesti 3. persoonaa. Toisinaan kyseeseen tulevat kuitenkin myös 1. ja 2. persoonaan viittaavat päätteet. Myös tällöin konverbirakenteiden objektit ovat samaviitteisiä hallitsevan lauseen subjektin kanssa:

- (29) Eikä myöskään itseäni paljoa tutkittu tai tarkkailtu, vaikka **vietäessäni** kerroin että olin ottanut muutakin kuin alkoholia ("normaali-toleranssille" ihmiselle tappavan annoksen lääkkeitä)... (Murhainfo 2011)
- (30) Hän ei sano: Te olette **kastettaessanne** saaneet merkin, jonka johdosta olette joutuneet kristittyjen joukkoon – – (Kielipankki: Suomi24)

Palaan erityisesti *kastettaessanne*-muotoon luvussa 5, mutta sitä ennen kuvaan lyhyesti, mitä muut suomenkieliset monista edellä nähdyistä esimerkeistä ajattelevat.

4 Kyselytestin kertomaa

Tarkastelen *tehtäessään*-muotojen olemusta lyhyesti myös pienen kyselytestin tulosten valossa. Elokuussa 2021 laadin Google Forms -lomaketyökalulla sähköisen kyselylomakkeen ja lähetin linkin lomakkeeseen Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan henkilökunnan sähköpostilistalle sekä saman yliopiston muitakin tiedekuntia edustavalle yliopistopedagogiikan opintoryhmälle. Pyysin näiden akateemisten vertaisryhmiä suomenkielisiä jäseniä arvioimaan neliportaisella asteikolla 15 lausetta, joista 13 oli täysin identtisiä tai hienoisesti modifioituja variantteja edellä käsitellyistä lauseista. Lisäksi mukana olivat lauseet (31–32), joista edellinen on alkuperäisestä kontekstistaan päätellen suomenkielisen äidin kirjoittama, jälkimmäinen puolestaan lyhennetty ja yhden sijamuodon osalta idiomaattisemmaksi mukailtu lause samasta Edistyneiden suomenoppijoiden korpuksessa (LAS2) kuin Siitosen (2014: 142) tarkastelema lause (11).⁶

(31) Poikani vaihtoi koulua kuudennelle luokalle **mentäessään**. (Kielipankki: Suomi24)

(32) **Muutettaessaan** Amerikkaan tarvittiin ennen kaikkea uusia nimityksiä asioille joita ei ollut Suomessa.

Lomaketyökalu toisti kyselyn kaikki 15 arviointitehtävää satunnaisessa järjestyksessä. Mukana ei ollut varsinaisia täytekysymyksiä ja koska vastaajia pyydettiin arvioimaan erityisesti lauseissa korostettujen *tehtäessään*-muotojen luonnollisuutta, tutkimuksen tavoite – kyseisen taivutusmuodon mahdollisten ja mahdottomien käyttötapojen kartoitus – ei jäänyt informanteille epäselväksi. Kyselyyn vastasi kahden viikon aikana kaikkiaan 60 Oulun yliopiston työntekijää. Kyselyn päätulokset ovat selvät ja vaikka joka ainoa arvioitettu lause poikkeaa vallitsevasta suomen morfosyntaksin kuvausperinteestä, monet niistä arvioitiin varsin ongelmattomiksi. Kaiken kaikkiaan niiden saama vastaanotto korreloi selvästi edellisessä luvussa esittämiäni pohdintojen ja hypoteesien kanssa.

Artikkelin liitteenä ovat koko kyselytutkimuksen tulokset, jotka osoittavat sen sinänsä tunnetun tosiasian, että kieliopillisuus ja erilaisten lauseiden hyväksyttävyyden jatkomomaista (vrt. Ivaska & Siitonen 2017: 177). Tässä lyhyessä katsauksessa voin analysoida vastauksia vain muutamista mahdollisista näkökulmista, mutta päätulos

6 Siitonen (2014: 142) esittää lauseen (11) muodossa *...että oppilaat opiskelijat lukisivat enemmän opiskeltaessaan suomen kieltä* (ks. viite 1), jonka taustalla on korpuksen alkuperäinen *Kuitenkin se, että oppilaat/opiskelijat lukisivat enemmän opiskeltaessaan suomen kieltä on ei vaan artikkelien perusteella, mutta munkin mielestäni - ulkomaalaisena - todella tärkeää* (LAS2), jonka puolestani itse yksinkertaistin kyselyäni varten muotoon *Kuitenkin se, että oppilaat lukisivat enemmän opiskeltaessaan suomen kieltä, on todella tärkeää*. Lauseen (32) taustalla on korpuksen alkuperäinen *Muutettaessaan Amerikkaan tarvittiin ennen kaikkea uusia nimityksiä asioihin joita ei ollut Suomessa kuten sanastoa joka liittyy teollistumiseen ja uuteen elinympäristöön* (Kielipankki: LAS2).

on se, että *tehtäessään*-muotoa ei suinkaan yksioikoisesti pidetä epäkieliopillisena aktiivi- ja passiivimuotojen kontaminaationa. Ruoppilan (1969) ja etenkin Siitosen (2014) virheellisiksi katsomat lauseet (10–11) torjutaan kyllä melko selvästi, samoin LAS2-korpuksen toinen S2-kirjoittajan tekstiin pohjautuva lause (32) sekä tarkoituk-sellisesti mukaan valittu S1-kirjoittajan lause (31), jonka rakenne niin ikään poikke-aa selvästi edellisessä luvussa kuvaamistani säännönmukaisuuksista, joita *tehtäes-sään*-muotojen käytössä on havaittavissa. Kyselylomakkeeseen kuului kuitenkin myös runsaasti lauseita, joiden saamaa vastaanottoa on pidettävä erittäin suopeana, kun muistetaan, että koko *tehtäessään*-muodoste on tulkittu lähinnä anomaaliseksi kontaminaatioksi, jota ei liene koskaan mainittu yhdessäkään suomen kielen verbi-morfologian peruskuvauksessa. Taulukko 1 osoittaa suuren eron kyselyn neljän hy-väksytyimmän ja neljän torjutuimman lauseen hyväksynnässä.

TAULUKKO 1. Kyselylomakkeen neljän parhaiten ja neljän heikoiten hyväksytyin lauseen hy-väksytyys (n = 60). (OK = ihan hyvä; ? = vähän epätavallinen; ?? = hyvin outo * = mahdoton; ks. tarkemmin liite.)

	OK	?	??	*
Oulun Energialla on kalliolämpövarasto, joka perustettaessaan oli Euroopan suurin.	28	15	7	10
Valtiovarainministeriön budjettiesitys ensi vuodelle on jo julkistettaessaan valitettavasti vanhentunut.	28	13	10	9
Karjalaisen käänös lauseesta All animals are dangerous, eli kaikki eläimet ovat tankeroita oli legenda jo lausuttaessaan .	26	12	14	8
Itkonen perustelee Nordic Clinicin kanssa tehtyä yhteistyötä sillä, että se oli perustettaessaan ainoa yhtiö joka keskittyi potilaiden välittämiseen Venäjältä.	22	19	8	11
Lausujaryhmä on itse laatinut teoksensa; sen äänenkäyttö-kykyä voisivat lainata myös musiikkimiehet tarvittaessaan .	8	6	16	30
Muutettaessaan Amerikkaan tarvittiin ennen kaikkea uusia nimityksiä asioille, joita ei ollut Suomessa.	1	4	12	43
Poikani vaihtoi koulua kuudennelle luokalle mentäessään .	–	2	11	47
Kuitenkin se, että oppilaat lukisivat enemmän opiskeltaessaan suomen kieltä, on todella tärkeää.	–	3	6	51

Vaikka edellisessä luvussa käsiteltiin melko monenlaisia *tehtäessään*-muodon esiintymäympäristöjä, erityisesti kyselylomakkeen hyväksytyimmät lauseet (taulukko 1) ovat rakenteeltaan keskenään hyvin samanlaisia: niissä passiivinen konverbi on muodostettu agenttiivisista, dynaamisista ja myös melko momentaanisista ja aspektiltaan teelisistä transitiiviverbeistä *perustaa*, *julkistaa* ja *lausua*. Kyseiset muodot esiintyvät temporaalisina määritteinä, "lauseenvastikkeina", *olla*-verbin ympärille rakentuissa predikatiivilauseissa, jotka kertovat, että kalliolämpövarasto on ollut suuri, budjettiesitys vanhentunut, Nordic Clinic ainoa yhtiö lajiaan ja Ahti Karjalaisen suomennos legenda – jo lausuttaessaan. *Tehtäessään*-muotojen omistusliitteet viittaavat siis transitiivisen toiminnan patientteihin, jotka ovat samanaikaisesti hallitsevien finiittisten lauseiden epäagenttiivisiä teemoja. Tällaiset lauseet hyväksytään erittäin hyvin: niiden kielipollisuutta tietoisesti arvioineista akateemisista informanteista puolet pitää niitä "ihan hyvinä", moni korkeintaan "vähän epätavallisina" mutta vain melko harva täysin mahdottomina.

Neljää heikoimmin hyväksyttyä lausetta sen sijaan yhdistää lähinnä se, että niissä olisi odotuksenmukaisempaa nähdä aktiivinen *tehdessään*-muoto tai kolmessa tapauksessa periaatteessa myös omistusliitteetön *tehtäessä*-muoto. Jos lauseissa kuitenkin on passiivinen mutta samalla omistusliitteellinen *tehtäessään*-muoto, niiden ylivoimaisesti tavallisin arvolause on "mahdoton"; varsinaisia hyväksyjä ei ole juuri lainkaan. Toisin sanoen Ruoppila (1969) ja Siitonen (2014) ovat olleet aivan oikeassa luonnehtiessaan omia esimerkkejään (10–11) virheellisiksi. Kuitenkin normitetusta yleiskielestä poiketessaankin esimerkiksi *Oulun Energialla on kalliolämpövarasto, joka perustettaessaan oli Euroopan suurin* (17) on ilman muuta tunnustettava useimpien kielitajun mukaan "ihan hyväksi" tai vain "vähän epätavalliseksi" suomen kielen lauseeksi.

Melko hyväksyttävänä pidetään myös lausetta *Löydettäessään komeetta tuli erityisesti tunnetuksi siitä, että se tulisi ohittamaan Marsin hyvin läheltä* (esim. 21, ks. liite), jossa pääverbinä on staattisen *olla*-verbin dynaaminen vastine *tulla* (jksk). Heikommin hyväksytään lauseet – – *paistinpannu paranee käytettäessään* (25) ja *[koira] haukkuu – – ulkoilutettaessaankin* (26); niissä pääverbit ovat dynaamisempia ja ei-finiittiset verbit duratiivisempia ja vähemmän teelisiä. Verbien semantiikan ja muiden mahdollisten taustatekijöiden muut vaikutukset jätän tulevien tutkimusten kohteiksi, mutta alustavien havaintojeni mukaan parhaiten hyväksytään lauserakenne *X oli perustettaessaan Y*. Näin ollen uskon, että myös esimerkit (18–19) olisi kysyttäessä hyväksytty varsin laajasti.

Tulevan tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää sitäkin, onko omistusliitteellinen *tehtäessään*-muoto joskus jopa parempi kuin omistusliitteetön. Esimerkiksi juuri lauserakenne *X oli (jo) perustettaessaan Y* on internethakujen perusteella suunnilleen yhtä yleinen kuin normitetun yleiskielen mukaisesti omistusliitteetön *X oli (jo) perustettaessa Y*. Siitonen ja Mizuno (2010: 151–155) osoittavat, että possessiivisuffiksien käyttö voi olla suomenkielisillekin vaikeaa. Myös äidinkielen tutkija pääsee

toisinaan yllättymään siitä, kuinka erilaisia toisten suomenkielisten mielipiteet ja tulokset possessiivisuffikseista voivat olla. Vaikka niillä on toki yleensä oma merkitystehtävänsä, ”suomalaisen intuitio näyttää tietyissä ilmauksissa kaipaavan possessiivisuffiksia, vaikka possessiivisuffiksi ei näissä sääntöjen mukaan pakollinen olisikaan” (mas. 148–149). Syytä on muistaa sekin, että erityisesti 3. persoonan *Vn*-pääte ei ilman pronominia aina välttämättä hahmotu tiettyyn persoonaan viittaavaksi possessiivisuffiksiksi (mas. 155; vrt. esim. *olen parhaillaan matkalla, teit sen tahallaan*).

Kiintoisana yksityiskohtana mainittakoon, että edellä nähty ja kyselyssäkin arvioitu lause *Brutus oli lopetettaessaan vuoden, kuusi kuukautta, kolme viikkoa ja kuusi päivää* (24) jää pieneksi arvoitukseksi, jonka tarkempi tarkastelu voi tarjota uusia näkökulmia *tehtäessään*-muodon olemukseen. Yhtäältä tämän lauseen rakenne on samanlainen kuin hyväksytyimpien lauseiden, ja vaikka monet sen ainakin varauksellisesti hyväksyvätkin, monet myös torjuvat (ks. liite). Erityisen mielenkiintoiseksi lauseen tekee se, että osa tuttavistani on todennut nimenomaan omistusliitteen tekemisen siitä yksiselitteisen eli tässä suhteessa omistusliitteetöntä vaihtoehtoa paremman: *lopetettaessaan* viittaa selvästi Brutuksen armeliaaseen kuolemaan eli juuri eläimen lopettamiseen, kun taas omistusliitteen *Brutus oli lopetettaessa vuoden* – – voisi viitata myös esimerkiksi koiran ja sen omistajan yhteisen harrastuksen lopettamiseen. Omakin intuitioni tukee tätä ajatusta.

On toki tunnustettava, että kyselyn hyväksytyimpiäkin lauseita pitää mahdottomina noin joka seitsemäs vastaaja, mutta ero on kuitenkin selkeä verrattaessa niitä lauseisiin, jotka hylkää kategorisesti jopa yli neljä viidestä informantista (taulukko 1). Esimerkiksi kyselyyn tarkoituksellisesti mukaan otetun *mentäessään*-lauseen (31) aito kielenvastaisuus ja sen osoittavat torjuntareaktiot paljastavat konkreettisesti, kuinka onnistuneina parhaiten hyväksytyjä – siis kielijärjestelmän aiemmin tutkittomien mutta omien sääntöjen mukaisesti muodostettuja – *tehtäessään*-lauseita loppujen lopuksi pidetään.

5 Pohdinta ja yhteenveto

Yllä olen kuvannut suomen *tehtäessään*-muotoja oman aikamme kieltä edustavien aineistojen valossa ja vuonna 2021 niitä arvioineiden informanttien avulla; vanhin tutkimuskirjallisuudessa mainittu esimerkki on Ruoppilan (1969) puoli vuosisataa sitten paheksuma tarvittaessaan lauseessa (10). Vaikka tässä ei ole mahdollista tarkemmin selvittää muodon alkuperää, sitä voi vielä valaista lyhyesti seuraavien esimerkkien avulla:

- (33) Palaja jälleen Kristuksen sowintoweren turwiin, niin olet samassa asemassa kuin **kastettaessasi**. (*Kirkollinen kalenteri vuodelle 1918*: 187)

190 LEGENDA JO LAUSUTTAESSAAN: HAVAINTOJA
TEHTÄESSÄÄN-TYYPPISISTÄ VERBIMUODOISTA

- (34) Ruotsin maanviljelys-akatemia, joka oli järjestettynä Edelcrantz'in ehdotuksen mukaan, sai **perustettaessaan** v. 1813 hänen ensimmäiseksi tirehtööriksen. (Rein 1879–1883: 118)
- (35) **Tutkittaessaan** vastasi talonpoika lyhyesti ja jäykästi: ”Nimeni on Paavo Nissinen”. (Mellin 1879: 7)

Esimerkit on valittu melko sattumanvaraisesti; niitä on mahdollista löytää paljon enemmänkin. Yli sadan vuoden takaisessa esimerkissä (33) nähdään yksikön 2. persoonan omistusliitteen sisältävä *kastettaessasi*, joka muistuttaa edellä nähtyä *kastettaessanne*-muotoa esimerkissä (30), jonka lähteenä olleelle Suomi24-keskustelusivustolle se vaikuttaa kopioidun jostakin Martti Lutherin teoksen vanhemmasta käännöksestä. Samanlaisia muotoja tapaa satunnaisesti myös virsirunoudessa.

Yli 140 vuoden takaa löydettävät esimerkit (34–35) näyttävät tässä artikkelissa kuvattujen rakenteiden jokseenkin tavallisilta edustajilta, jollaisia voisi tavata myös nykykirjoittajien teksteistä. Vaikka muotojen alkuperän selvittäminen on muuten jätettävä toiseen yhteyteen, edellä lähinnä suomenkielisten kirjoittajien lauseita tarkasteltua on hyvä huomata, että 1800-luvun lopulla huomattava osa kirjoittavasta sivistyneistöstä oli taustaltaan ruotsinkielistä, ja niin myös esimerkin (34) kirjoittajaksi mainittu fennomaani Thiodolf Rein (1838–1919) sekä esimerkin (35) ruotsista suomentanut Antti Jalava (Almberg, 1846–1909). Juuri tällaisten edistyneiden ja akateemisten suomenoppijoiden merkitys suomen yleiskielen kehitykseen on ollut tavattoman merkittävä. Pidemmittä spekulatioita voi todeta, että hieman toisenlaisessa historian kulussa *tehtäessään*-muodot olisivat voineet jo aikaa sitten päätyä myös normitettuun yleiskieleen, jonka taitajat niitä ovat jo sukupolvien ajan luultavasti tiedostamattaan harvakseltaan käyttelleet. On toki ymmärrettävää, että näin ei ole käynyt, mutta mahdotonta se tuskin olisi ollut – niin monenlaisista aineksista nykyinen yleiskielemme on ajan kuluessa kudottu.

Yllä olen pyrkinyt osoittamaan, että suomen kielessä on mahdollista muodostaa ja käyttää passiivisia mutta omistusliitteellisiä *tehtäessään*-muotoja, jotka tietyin ehdoin kuulostavat myös kouluja käyneiden korvissa ihan hyvältä suomen kieleltä. Nämä tietyt ehdot vaikuttavat sisältävän pääpiirteissään samoja tekijöitä kuin ehdot, jotka mahdollistavat finiittisten aktiivimuotoisten verbien (epäagentiivisten) subjektien ja passiivimuotoisten verbien (epäagentiivisten) niin kutsuttujen objektien rinnastamisen lausetyypissä *N. valittiin puheenjohtajaksi ja oli tässä toimessa vuoteen 1974* (6). Samalla tavalla on siis mahdollista muodostaa lause *Puheenjohtajaksi valittaessaan N. oli 57-vuotias*, jossa puheenjohtajaksi valittu *N.* toimii predikatiivilauseen subjektina. Morfologian näkökulmasta tällaiset passiivimuodon objektin persoonaan ja joskus lukuunkin viittaavat marginaaliset muodot muistuttavat myös *tehtäkööt-*, *mainittakoot-*tyyppisiä monikollisia imperatiivimuotoja, joita osa suomen kielen tutkijoista on vastustanut, osa objektiivisesti observoinut ja moni myös tie-

toisesti tai tiedostamattaan käyttänyt (ks. luku 2). Väljemmin tämän artikkelin pääteemaan liittyvistä suomen passiivin objektin subjektimaisista piirteistä voi mainita vielä sen, että myös perfektin kaltaisten liittomuotojen apuverbeillä on havaittavissa taipumusta kongruoida nominatiivimuotoisen ”objektin” kanssa lausetyypissä *Uudet puheenjohtajat ovat valittu* (ks. esim. ISK § 1320).

Lopuksi on paikallaan muistuttaa, että tämän artikkelin autenttiset lause-esimerkit on etsitty ja valittu melko epäsystemaattisesti. Syyt tähän ovat yhtäältä suomen morfologian sisältämässä runsaassa homonymiassa, toisaalta tutkijan kyvyssä suodattaa tutkimusaineistoa oman intuitionsa avulla (luku 3). Objektiivisempia havaintoja *tehtäessään*-muotojen hyväksyttävyydestä tarjoaa kyselytesti, jonka tulokset luonnollisesti osoittavat myös tämän kielenilmiön jatkumoluonteisuuden (luku 4). Käsillä oleva artikkeli on ensimmäinen *tehtäessään*-muodot vakavasti ottava tutkimus, jonka tuloksia tuleva tutkimus voi pyrkiä tarkastelemaan entistä järjestelmällisemmällä kysymyksenasettelulla, joihin tämä esitykseni toivoakseni tarjoaa monenlaisia virikkeitä ja jatkokysymyksiä.

Tämä kollegamme Kirsti Siitosen muistoksi laadittu kirjoitus ei itsessään suoraan edusta Kirstille rakasta S2-oppijoiden ja -opetuksen tutkimusta, mutta toivon tutkimukseni osoittavan, että suomenoppijoiden kohdekieli, prototyypisemmin S1-puhujien käyttämä suomi ei ole monoliitti, vaan kieleen mahtuu hyvinkin paljon entuudestaan aivan tutkimatonta vaihtelua ja vapautta (Ivaska & Siitonen 2017: 175). Suomenoppijoiden *tehdessä*-rakenteita käsittelevän tutkimuksensa päätteeksi Siitonen (2014: 146) kaipasi aktiivisten *tehdessä*-muotojen ja passiivisten *tehtäessä*-muotojen aiempaa tarkempaa kuvausta myös suomea ensikielenä puhuvien kielessä. Saman tarpeen ovat vielä konkreettisemmin toistaneet Ivaska ja Siitonen (2017: 171):

Aktiivi- ja passiivikonstruktion hyväksyttävyyseroista olisi tärkeätä tehdä ensikielisel-
le kyselytutkimus vain ensikielisten tekstilauseista tai konstruoiduista tekstilauseista,
joissa olisi sumea raja konstruktioiden käytön välillä.

Artikkelini ei täydellisesti täytä juuri tätä toivetta, mutta rajattuani tutkimukseni lähinnä passiiviin muotoihin toivon osoittaneeni, että jo niiden nyanssien tarkastelu auttaa meitä näkemään entistä tarkemmin, kuinka kiehtovan sumearajaisia ja moniulotteisia muotoja niin ensikieliset kuin eritasoiset suomenoppijat käyttävät. Ruoppilan (1969) ja Siitosen (2014) kontaminaatioiksi toteamat muodot ovatkin varmasti alkuperältään tahattomia virheitä ja lauseissa (10–11) varsin epäsoivia, mutta oikein käytettyinä taivutusmuotoina ne eivät sinänsä ole ollenkaan niin pahoja kuin miltä ne voivat luonnottomassa lauseyhteydessä vaikuttaa. Aika näyttää, millaiseksi tämän jo ainakin 1800-luvulta huomaamattomasti periytyneen ”uuden” vanhan muodon asema tulevaisuuden suomessa kehittyi.

Aineistolähteet

- Carlson 2021. De Buyer Blinipannu Carbon Plus 12 cm.
<https://www.carlson.fi/de-buyer-blinipannu-carbon-plus-12-cm-3011245140120.html>
[luettu 15.6.2021].
- fiTenTen14. Corpus of the Finnish Web. <https://www.sketchengine.eu/fitenten-finnish-corpus>.
- Hakulinen, A. & J. Ojanen 1976. *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Iltalehti 2011. Miten auto päätyi tähän jamaan? *Iltalehti* 30.11.2011.
<https://www.iltalehti.fi/autot/a/2011113014850833> [luettu 15.6.2021].
- Jatkoika 2012. Soppa Sormusen lähtölaskenta. <https://keskustelu.jatkoika.com/threads/soppa-sormusen-lähtölaskenta.53560/page-22#post-4389927> [nimimerkin kypärä kommentti 26.10.2012, luettu 15.6.2021].
- Karppinen, L. 2003. Sissisota jatkunee asutuskeskuksissa. *Kaleva* 26.3.2003.
<https://www.kaleva.fi/sissisota-jatkunee-asutuskeskuksissa/2124530> [luettu 15.6.2021].
- Kielipankki: LA = Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, & Kotimaisten kielten keskus 1985. Lauseopin arkiston murrekorpuksen Helsinki-Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016040702>.
- Kielipankki: LAS2 = Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos 2012. Edistyneiden suomenoppijoiden korpus [tekstikorpus]. Kielipankki.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-201407167>.
- Kielipankki: Suomi24 = Aller Media Oy 2019. Suomi24 virkkeet -korpus 2001-2017, Korp-versio 1.1. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2020021803>.
- Kielipankki: Yle = Yleisradio 2019. Ylen suomenkielinen uutisarkisto 2011-2018, sekoitettu, Korp. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019121004>.
- Kirkollinen kalenteri vuodelle 1918*. Hancock, Mich.: Suomalais-Luterilainen kustannusliike.
- Leskelä, H. 2020. *Huolellinen yleiskieli, aito kansankieli, arkinen puhekieli. Kielimuodot ja -ideologiat suomen kielen huollon oppaissa*. Pro gradu -työ. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202012155107>.
- Mellin, G. H. 1879. *Paavo Nissinen. Kuvaelmia viimeisestä Suomen sodasta*. Suomentanut Antti Jalava. 2. korjattu painos. Porvoo: WSOY.
- Murhainfo 2011. Putkareissu johti kuolemaan Helsingissä.
<https://murha.info/rikosfoorumi/viewtopic.php?t=10732&start=15> [nimimerkin *MerryLea* kommentti 4.5.2011 keskusteluketjussa, luettu 15.6.2021].
- Rein, T. 1879–1883: Clewberg, Abraham Niklas. Teoksessa *Biografinen Nimikirja. Elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta*. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura. Helsinki: G. W. Edlund, 117–118.
- Salomaa, M. 2018. Vantaan kaupungilla kuohuu: virkakunta on tyytymätön tapaan, jolla isoa toimialauudistusta on viety eteenpäin. *Helsingin Sanomat* 23.11.2018.
<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005910002.html> [luettu 15.6.2021].
- Wikipedia*. C/2013 A1. https://fi.wikipedia.org/wiki/C/2013_A1 [viimeksi päivitetty 20.10.2020, luettu 15.6.2021].

Kirjallisuus

- Bielecki, R. 2009. On the nature of the accusative in Finnish. *Lingua Posnaniensis*, 51 (1), 19–38. <https://doi.org/10.2478/v10122-009-0002-1>.
- Hakulinen, L. 1929. Oikeakielisyyttä. *Virittäjä*, 33 (6–7), 272–273.
- Haspelmath, M. & E. König (toim.) 1995. *Converbs in cross-linguistic perspective. Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ikola, O. 1959. Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä. *Sananjalka*, 1, 39–60.
- Ikola, O. 1974. *Lauseenvastikeoppia. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikola, O., U. Palomäki & A.-K. Koitto 1989. *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = Hakulinen, A., M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, E. & A. Pajunen 2010. *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, T. 1974. Ergatiivisuutta suomessa I. *Virittäjä*, 78 (4), 379–398.
- Itkonen, T. 1975. Ergatiivisuutta suomessa II. *Virittäjä*, 79 (1), 31–65.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017. *tehdessä*-konstruktio edistyneessä oppijansuomessa: Korpusanalyysin ja oikeakielisyyssarviointien ristivalotus. *Sananjalka*, 59, 154–180. <https://doi.org/10.30673/sja.66633>.
- Kielitoimiston ohjepankki 2021. Lauseenvastikkeet: tehdessä-, tehtyä-rakenne (tehdessä vai tehtäessä?). <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/lauseenvastikkeet/ohje/427> [luettu 15.6.2021].
- Kolehmainen, T. 2006. Suomen kielen lautakunnan kootut toimet 2000–2006. *Kielikello*, 3/2006, 4–6.
- Leskinen, H. 1970. *Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä. I. Suomi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindén, E. 1961. Temporaalirakenne suomen murteissa. *Virittäjä*, 65 (2), 194–210.
- Ruoppila, V. 1969. Virheellisiä taivutusmuotoja. *Virittäjä*, 73 (3), 325–326.
- Saukkonen, P. 1965. *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa. I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Shore, S. 1986. *Onko suomessa passiivia?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 2014. Learners' dilemma: an example of complexity in academic Finnish. The frequency and use of the E infinitive passive in L2 and L1 Finnish. Teoksessa P. Lintunen, M. S. Peltola & M.-L. Varila (toim.) *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 6. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 134–148.
- Siitonen, K. & M. Mizuno 2010. Suomen monitahoinen possessiivisuffiksi ja suomenoppija. *Lähivertailuja. Lähivördlusi*, 19, 136–159. <http://dx.doi.org/10.5128/LV19.09>.
- Vilkkuna, M. 1989. *Free word order in Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ylikoski, J. 2005. Uusia näkökulmia suomen infiniittisiin verbirakenteisiin. *Virittäjä*, 109 (4), 611–622.

Liite⁷

Selvittelen suomen kielen mahdollisia ja mahdottomia käyttötapoja.

Jos puhut suomea äidinkielenäsi tai lähes äidinkielen tasoisesti, pyytäisin Sinua arvioimaan 15 yksinkertaisen lauseen – erityisesti niiden **korostettujen** osien – luonnollisuutta aivan oman kielikorvasi mukaisesti, koulussa oppimasi kieliopin säännöt unohtaen.

OK = ihan hyvä   ? = vähän epätavallinen   ?? = hyvin outo   * = mahdoton

	OK	?	??	*
Oulun Energialla on kalliolämpövarasto, joka perustettaessaan oli Euroopan suurin.	28	15	7	10
Valtiovarainministeriön budjettiesitys ensi vuodelle on jo julkistettaessaan valitettavasti vanhentunut.	28	13	10	9
Karjalaisen käännös lauseesta All animals are dangerous, eli kaikki eläimet ovat tankeroita oli legenda jo lausuttaessaan .	26	12	14	8
Itkonen perustelee Nordic Clinicin kanssa tehtyä yhteistyötä sillä, että se oli perustettaessaan ainoa yhtiö joka keskittyi potilaiden välittämiseen Venäjältä.	22	19	8	11
Löydettäessään komeetta tuli erityisesti tunnetuksi siitä, että se tulisi ohittamaan Marsin hyvin läheltä.	22	9	15	14
Poika oli löydettäessään tajuissaan, mutta kylmettynyt.	18	15	13	14
LS430 oli valmistettaessaan maailman hiljaisin sarjatuotantoauto.	14	14	19	13
Sunila oli rakennettaessaan työväen paratiisi: toimivat sisävesat ja juokseva vesi sekä duunareille ja insinööreille että patruunallekin.	14	17	11	18
Hiihteräksestä valmistettu paistinpannu paranee käytettäessään toisin kuin muut pinnoitetut pannut.	12	14	17	17
Kyseinen asukas tietää hyvin hoidossa olevan koiransa haukkuvan yksikseen, se haukkuu kaiken aikaa jopa ulkoilutettaessaankin siinä hihnan päässä kun akka vain haahuilee.	9	18	18	15
Brutus oli lopetettaessaan vuoden, kuusi kuukautta, kolme viikkoa ja kuusi päivää.	12	12	15	21
Lausujaryhmä on itse laatinut teoksensa; sen äänenkäyttökykyä voisivat lainata myös musiikkimiehet tarvittaessaan .	8	6	16	30
Muutettaessaan Amerikkaan tarvittiin ennen kaikkea uusia nimityksiä asioille, joita ei ollut Suomessa.	1	4	12	43
Poikani vaihtoi koulua kuudennelle luokalle mentäessään .	–	2	11	47
Kuitenkin se, että oppilaat lukisivat enemmän opiskeltaessaan suomen kieltä, on todella tärkeää.	–	3	6	51

7 Muokattu versio käytetystä kyselystä, jonka 60 vastaajan vastaukset liitteen taulukko esittää. Alkuperäisessä sähköisessä lomakkeessa tutkitut lauseet toistettiin satunnaisessa järjestyksessä; tässä liitteessä lauseet on järjestetty niiden saaman hyväksynnän mukaisesti.

OSIO III

Persoonat, passiivi ja pronominit

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 196–220.*

Leena Niiranen
UiT Norjan arktinen yliopisto

***Trolli se ei ole poika leikki jos mie tartuttelen:* frekventatiivijohdoksen kehittyminen adversatiiviseksi passiiviksi kveenissä pohjoissaamen kielikontaktin seurauksena**

Derivatives ending in *ttete* are used with a passive meaning in the Kven dialects of Porsanger and Nordreisa. This use is a result of language contact with Sami. As in the Sami model of adversative passive, these Kven passive derivatives express an unfavorable event. They are used with a subject argument which has a semantic role as a patient or experiencer and an agent expressed in the allative case. However, not many verbs have gone through this semantic change. This semantic change illustrates innovative language use among bilinguals. Both second language learners, such as those described by Siitonen (1999) but also bilinguals interpret linguistic phenomena they encounter in one language based on the knowledge of languages they already know. However, while multilinguals create innovations, only those innovations that are accepted by the entire speech community become permanent.

Keywords: adversative passive, language contact, language change, Kven, Sami
Asiasanat: adversatiivinen passiivi, kielikontakti, kielenmuutos, kveeni, saame

1 Johdanto

Suomessa esiintyy taivutuspassiivin lisäksi monia muitakin passiivisia konstruktioita (Siitonen 1999; VISK § 1313). Näin on myös kveenissä, jossa passiivisten rakenteiden joukossa esiintyy passiivisesti käytetty kausatiivis-frekventatiivinen *ttele*-verbijohdos. Tämän kveenin kielen konstruktion arvellaan syntyneen pohjoissaamen kielen vaikutuksesta (Lindgren 1985).

Kielikontakti edellyttää monikielisiä kielenkäyttäjiä. Myös toisen kielen oppimisessa oppijan äidinkieli on aina yksi tekijä, joka vaikuttaa uuden kielen oppimiseen ja siinä esiintyvien rakenteiden analysointiin (Siitonen 1999: 28–30). Siitosen väitöskirjassaan (1999) kuvaamien edistyneiden suomenoppijoiden haasteena on suomen erilaisten passiivikonstruktioiden merkitysten erottaminen toisistaan. Tässä artikkelissa käsittelen kveenin ja pohjoissaamen kontakti-ilmiötä. Kielten sukulaisuus saa molempia näitä kieliä osaavan puhujan havaitsemaan yhtäläisyyksiä, joiden perusteella voi syntyä kielellisiä innovaatioita.

Kielen muutos voi alkaa kielikontaktin seurauksena, mutta kielikontakti voi myös sysätä jo käynnissä olevaa muutosta eteenpäin. Muutokseen vaikuttaa siis sekä kielenulkoiset että kielensisäiset motivaatio (Booij 2005: 258). Kun esittelen kveenin passiivistunutta *ttele*-johdosta, pohdin paitsi pohjoissaamen mallin vaikutusta myös mahdollisia kielensisäisiä syitä muutokseen.

Artikkelini vastaa seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä kielenulkoisia ja kielensisäisiä syitä on löydettävissä passiivistuneelle konstruktiolle kveenissä?
- 2) Mitä konstruktion syntyminen kertoo monikielisistä kielenkäyttäjistä?

Luku 2 esittelee aikaisempaa tutkimusta kveenin passiivista ja luku 3 passiivia erityisesti kielitypologian näkökulmasta. Luvussa 3 kuvaan myös konstruktioiden merkitystä kielellisille muutoksille ja esittelen frekventatiivisen verbijohdoksen. Luku 4 esittelee aineiston ja metodin ja luku 5 aineiston analyysin. Luvussa 5 pohdin myös, millaiset syyt ovat vaikuttaneet kveenin kielessä esiintyvän passiivikonstruktion syntymiseen. Luvussa 6 pohdin erityisesti monikielisiä kielenkäyttäjiä kielellisen innovaation lähteenä. Luku 7 kokoaa havainnot.

2 Aikaisempi tutkimus

Kuten suomessa, kveenissäkin verbin taivutuksessa esiintyy yksipersonainen passiivimuoto, joka viittaa epämääräiseen persoonaan. Esimerkkejä tällaisen passiivin käytöstä kveenissä esittää jo Beronka (1921: 66).

(1) Aprillissa lähethän pyythön. (Vesisaari). 'Huhtikuussa lähdetään (kalan) pyyntiin.'¹

Yksipersonaisen passiivimuodon rinnalla on käytössä myös muunlaisia passiivisia rakenteita. Beronka (1921: 65–67) esittää muiden rakenteiden syntymisen syyksi sen, että yksipersonaista passiivia käytetään kveenimurteissa myös aktiivisissa persoonamuodoissa, erityisesti monikon 3. persoonan indikatiivissa mutta myös monikon 1. persoonan imperatiivissa. Norjan kielen passiivin vaikutus näkyy Beronkan mukaan siinä, että kveenit kääntävät norjan passiivin käyttämällä monipersonaista passiivia, joka muodostuu *tulla*-verbistä ja passiivin 2. partisiiipista translatiivissa. Esimerkiksi norjankielinen ilmaus *hvo som tror og blir døpt* (nykynorjaksi *den som tror og blir døpt*) käännettiin kveeniksi *joka uskoo ja tullee kastetuksi* (mts. 67, ks. myös VISK § 1331).

Erityisesti Porsangin kveenimurteessa on yksipersonaisen passiivin lisäksi käytössä suomen kielestä poikkeava monipersonainen passiivi-ilmaus tyyppiä *lintu ammutteele*, jota siellä käytetään *lintu ammuthaan* -ilmauksen rinnalla (Beronka 1921: 67). Vaikka nämä molemmat kveenin passiivi-ilmaukset Beronkan mukaan vastaavat norjankielistä passiivia *fuglen blir skudd*, hän kuitenkin esittää, että *lintu ammutteele* konstruktion mallina on ollut pohjoissaamen *tállât*-konstruktio. Beronka toteaa, että ilmiö on nuori, joten se ei vielä ole täysin korvannut aikaisempaa passiivista. Konstruktion voi liittyä myös agentti, joka on allatiivissa: *Mie purettelin koirale* 'Koiri puri minua'. (Beronka 1921: 46, 67.)

Lindgren (1985) kuitenkin torjuu Beronkan käsityksen siitä, että tällainen konstruktio olisi syntynyt kveeniin sen vuoksi, että passiivisia muotoja käytetään myös aktiivisina muotoina. Kontakti norjaan ei sekään ole syy monipersonaisen *lintu ammutteele* passiivin syntyyn, vaikka konstruktio muistuttaakin indoeurooppalaisten kielten agentillista passiivista. Tätä Lindgren perustelee sillä, että tällaista passiivimuotoa esiintyy myös Suomen puolella pohjoissaamen ja suomen kontaktialueilla, vaikka nämä alueet eivät ole olleet kosketuksissa norjan kanssa. Lindgrenin kveeninkieliset informantit eivät koskaan kääntäneet norjalaista passiivista käyttämällä tätä konstruktioita. Muoto selittyi Lindgrenin mukaan pohjoissaamen kontaktilla.

3 Passiivikonstruktio ja konstruktiorfologia

Käsittelen ensin passiivista alaluvussa 3.1. Alaluvussa 3.2 määrittelen käsitteen *konstruktio* sananmuodostuksen yhteydessä ja kuvaan myös konstruktioiden merkitystä kielellisessä muutoksessa. Alaluvussa 3.3 esittelen frekventatiivisen verbijohdoksen.

¹ Esimerkkien käännökset suomeksi ovat kirjoittajan.

3.1 Passiivi ja passiiviset rakenteet

3.1.1 Passiivin prototyyppi ja suomen kielen passiivi

Passiivin prototyyppiä esitetään usein indoeurooppalaisista kielistä tuttu passiivi. Verrattuna vastaavaan aktiivilauseeseen passiivissa aktiivilauseen objekti etualais-tetaan subjektiksi, joka on rooliltaan patientti. Aktiivilauseen subjekti puolestaan taka-alaistetaan. Se voi esiintyä obliikvisijassa verbin jäljessä tai se jää ilmaisemat-ta. Passiivissa oleva verbi on morfologisesti merkitty. Passiivilauseessa verbin syn-taktinen valenssi on yhtä pienempi aktiivilauseeseen verrattuna. (Kittilä 2000: 288; Kelomäki 2019: 112; Kittilä & Zúñiga 2019: 83.)

Norjan passiivi on esimerkki prototyyppisestä passiivista. Aktiivilauseen ob-jektista tulee passiivilauseen subjekti, joka semanttiselta rooliltaan on patientti, ja aktiivilauseen subjektista puolestaan tulee adverbiaali, jonka semanttinen rooli on agentti. Passiivilauseessa verbi on passiivimuodossa. Esimerkiksi aktiivilauseetta *ein bjørn drap sauen* 'karhu tappoi lampaan' vastaa passiivissa oleva lause on *sauen vart drepen av ein bjørn* (Farlund ym. 1997: 796–797, 838).

Suomen kielen passiivi eroaa kuitenkin tästä prototyyppistä. Pohtiessaan suo-men ja indoeurooppalaisten kielten passiivin eroa Siitonen (1999: 74–84) toteaa, että vertailussa on usein kiinnitetty huomiota erityisesti passiivirakenteen muodolliseen puoleen, kuten lauseen ensimmäisen argumentin syntaktiseen analyysiin. Tämä ar-gumentti analysoidaan objektiksi suomessa mutta subjektiksi indoeurooppalaisissa kielissä huolimatta sen semanttisesta patientin roolista. Erona on sekin, että suomen passiivimuotoisen verbin semanttinen tekijä on aina elollinen olento, prototyyppi-sesti ihminen, vaikka agenttia ei olekaan ilmipantu.

Siitonen (1999: 80, 89–90) huomauttaa, että agentittomilta passiiveilta indoeu-rooppalaisissa kielissä puuttuu henkilötekijä, ja toteaa, että tällaiset passiivit ilmai-sevat samaa kuin suomen *U*-verbit. Siitonen kiinnittääkin huomiota erityisesti niihin eroihin, joita esiintyy passiivilauseen ja *U*-verbien semanttisessa tulkinnassa suo-messa. Keskeinen käsite on teon intentionaalisuus eli tietoinen päämäärään pyrkimi-nen. Automatiivisissa *U*-johdoksissa ilmaistaan tapahtumia, joista agentti puuttuu, esimerkiksi *puu kaatuu myrskyssä*. Sen sijaan refleksiiviset tai passiiviset johdot edellyttävät inhimillistä agenttia, joten ne muistuttavat enemmän taivutuspassiivia, jonka leksikaalisesti ilmipanematon agentti viittaa intentionaaliseen henkilöteki-jään. Refleksiivisen johdoksen agentin toiminta kohdistuu omaan itseensä, kun taas passiivisen johdoksen toiminta voi olla joko intentionaalista tai epäintentionaalista.

TAULUKKO 1. U-johdokset ja passiivi (vrt. Siitonen 1999: 90, 92).

Refleksiivinen U-johdos	Passiivinen U-johdos	Automatiivinen U-johdos	Taivutuspassiivi
Matti aina työntyy seuraamme.	a) Riitta kaatui polkupyörän tönäistä häntä. b) Puu kaatui kirveellä.	Puu kaatui myrskyssä.	Puu kaadettiin.
Inhimillinen agentti, jonka toiminta kohdistuu itseensä	Inhimillinen agentti (a+b)	Ei inhimillistä agenttia / ei ilmipantua syytä	Inhimillinen agentti
Agentti ilmipantu	Agentti ei ilmipantu (a+b)	Agentti ei ilmipantu	Agentti ilmipantu (pers.pääte -Vn)
Intentio	Intentio (a+b) tai ei intentiota (a), jos tapahtuma oli vahinko	Ei intentiota	Intentio

Isossa suomen kieliopissa U-johdoksia kutsutaan johdospassiiveiksi (VISK § 1344). Lisäksi kielioppi esittelee monipersoonaisia passiivirakenteita, joissa etulais-tettu lauseenjäsen toimii subjektina toisin kuin yksipersoonaisessa passiivissa. Predikaattina on verbiliitto. Tällaisia rakenteita ovat esimerkiksi muutospassiivi *tulla hoidetuksi*, jolla on prototyyppisen passiivin ominaisuuksia. (VISK § 1331.) Myös Beronka (1921: 67) on kiinnittänyt huomiota kveenin vastaavanlaiseen monipersoonaiseen passiiviin (ks. luku 2).

3.1.2 Adversatiivinen passiivi

Passiivia on kuvattu myös käsitteellä *epäsuora passiivi*, jota kutsutaan myös *adversatiiviseksi passiiviksi*. Tällaista pidetään tyypillisenä esimerkiksi monille eteläaasialaisille kielille. Adversatiivinen passiivi voidaan tehdä vain transitivisista verbeistä, joilla on jollain tavalla epäsuotuisa merkitys. Tällaisen passiivin subjekti viittaa elävään olentoon, joka kokee verbin ilmaiseman tapahtuman epämiellyttävänä tai epäonnekkaana. (Prasithrathsint 2006: 118.)

Kittilä & Zúñiga (2019: 100) toteavat, että termiä *adversatiivinen passiivi* on käytetty kahdenlaisista konstruktioista. Toista tyyppiä edustaa thain adversatiivinen *thùuk*-passiivi, jonka kirjoittajat luokittelevat passiivirakenteiden joukkoon. Se esiintyy subjektille epäedullista tai haitallista tapahtumaa kuvaavien passiivisten verbien yhteydessä. Thain passiivi merkitään verbillä *thùuk*. Se on alun perin leksi-kaalinen verbi, jonka merkitys on 'koskettaa'. Adversatiivisesta passiivista on thaissa englannin kielen vaikutuksesta kehittynyt edelleen prototyyppinen passiivi (vrt. alaluku 3.1.1), jonka subjekti voi olla myös eloton nomini. (Prasithrathsint 2006: 118).

201 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
 FREKVENTATIIVIOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
 KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

Prasithrathsint esittää seuraavat esimerkit adversatiivisesta passiivista ja prototyyp-
 pisestä passiivista (mts. 126):

- (2) Aktiivi: *mεε tii lûuk*
 mother beat child
 'Mother beat her child.'
- Advers. passiivi: *lûuk thûuk (mεε) tii*
 child PSSV² (mother) beat
 'The child was beaten (by his/her mother).'
- (3) Aktiivi: *khăw sâaη bân lăη nii pii thîi-léew*
 he/they build house CLSS this year last
 'They built this house last year'
- Neutraali passiivi: *bân lăη nii thûuk sâaη pii thîi-léew*
 house CLSS this PSSV built year last
 'This house was built last year.'

Adversatiivinen passiivi tunnetaan myös esimerkiksi japanin kielestä. Epäsuoralla passiivilla japanissa on yhteisiä morfologisia ja syntaktisia piirteitä prototyyp-
 pisen passiivin kanssa: passiivissa oleva verbi merkitään morfologisesti molemmissa
 samalla morfeemilla -r(are), ja taka-alaistettu lauseenjäsen on datiiivissa (Kittilä &
 Zúñiga 2019: 76–79). Suoraan passiivikonstruktion verrattuna epäsuoraan passiiv-
 viin on kuitenkin lisätty argumentti, uusi topiikki. Subjektina oleva topiikki on se-
 manttiselta rooliltaan kokija, joka kokee epäedullisen tapahtuman, eli malefaktiivi.
 (Kittilä 2000: 295–296.) Kittilän ja Zúñigan (2019: 77) mukaan kyse ei ole prototyyp-
 pisestä passiivista, koska prototyypisessä passiivissa tapahtuu sekä argumenttien
 etu- että taka-alaistaminen, mutta japanin adversatiivisessa tai epäsuorassa passiiv-
 issa esitellään uusi lauseargumentti, joka saa subjektin statuksen. Tällainen passiivi
 voidaan tehdä myös intransitiivisista verbeistä ja verbeistä, jotka eivät vaadi lainkaan
 argumentteja. Kirjoittajat eivät luokittele japanin epäsuoraa passiivia lainkaan pas-
 siiviksi, vaan omaksi ryhmäksi rakenteita (englanniksi a malefactive subjective un-
 dergoer nucleative), jotka ovat kokeneet argumenttimuutoksen (mts. 77). Japanin
 epäsuora passiivin kuvaus on seuraavanlainen (Kittilä & Zúñiga 2019: 77):

2 Esimerkeissä käytetyt lyhenteet: ACC = akkusatiivi, CLSS = luokitin (talo), DAT = datiivi, MAL =
 malefaktiivi, NOM = nominatiivi, PST = mennyt aika, PSSV = passiivi, SUNUCL = *subjective under-
 goer nucleative*.

- (4) Prototyypin passiivi: *Zirō-ga Tarō-ni nagur-are-ta.*
 Z.=NOM T.=DAT hit-PASS-PST
 'Ziro was hit by Taro.'

Epäsuora passiivi: *Zirō-ga Tarō-ni Ken-o nagur-are-ta.*
 Z.=NOM T.=DAT K.=ACC hit-SUNUCL:MAL-PST
 'Taro hit Ken, adversely affecting Ziro.'

Koska kveenin passiivikonstruktion mallina olevaa pohjoissaamen passiivia myös kutsutaan adversatiiviseksi passiiviksi, esitän seuraavaksi piirteitä, joita pohjoissaamen adversatiivisella passiivikonstruktiolla ajatellaan olevan. Saamessa passiivi kuuluu johto-oppiin, eikä siis ole verbitaivutukseen kuuluva kategoria (Nickel 1994: 225). Adversatiivisen passiivin lisäksi pohjoissaamessa esiintyy muitakin passiivisia konstruktioita. Nickel ja Sammallahti (2011: 563) esittelevät viisi passiivisten johdosryhmää: intentionaaliset, adversatiiviset, automatiiviset, permissiiviset ja persoonattomat passiivijohdokset. Julien (1996: 10–13) erottaa kaksi tyyppiä, juvvot-passiivin ja hallat-passiivin (vanhemmassa ortografiassa *tállát*³).

Juvvot-passiivi voidaan tehdä transitiivisista verbeistä, esimerkiksi *áviisa lohkojuvvui juohke beaivvi* 'sanomalehteä luettiin joka päivä' (Julien 1996: 11). Suomen passiivista poiketen juvvot-passiivi kuitenkin taipuu persoonissa: *mun dollojuvvon* 'minua pidetään' *don dollojuvvot* 'sinua pidetään', *son dollojuvvo* 'häntä pidetään' ja niin edelleen (Aho 2010: 27).

Kveenissä esiintyvän konstruktion mallina pidetään pohjoissaamen *hallat/haddat*-passiivia (Lindgren 1985). Samoin Lehtinen (1984: 32) mainitsee saamen *tállát*-konstruktion, eli nykyortografian mukaisesti *hallat/haddat*-konstruktion, lainautuneen peräpohjalaisiin murteisiin saamen ja suomen kontaktialueilla. Nielsen (1979: 264–265) toteaa, että *tállát*-johtimella muodostetaan passiivisia verbejä. Ne ilmaisevat, että subjektille tapahtuu jotain epämiellyttävää tai vastentahtoista. Verbijohdin *tállát* on yhdysjohdin, joka on muodostettu kausatiivisesta *tit* ja frekventatiivisesta (*á*)llá(t) johtimista. Samalla johtimella voidaan muodostaa kausatiivis-frekventatiivisiä, frekventatiivis-refleksiivisiä ja resiprookkisia verbejä (mts. 235–236). Passiiviset verbit muodostavat kuitenkin Nielsenin mukaan oman selvästi erottuvan semanttisen ryhmän (mts. 265).

Alkuperältään saman passiivistuneen verbijohdoksen käyttöä esiintyy myös eteläsaamessa (Magga & Magga 2012: 150). Esittelen kuitenkin tässä vain pohjois-

3 Päätevariantti *tállát* edustaa vanhempaa ns. Nielsenin ortografiaa (Aho 2010: 54). Johdoksessa viimeisenä esiintyvä *t* on infinitiivin pääte, mutta norjankieliset kieliopit esittävät johtimen ja päätteen erottelematta niitä toisistaan. Vrt. Aho (2010) joka esittää johtimet ilman lopussa esiintyvää *t*-elementtiä. Olen seurannut kunkin kirjoittajan käytäntöä.

203 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

saamen passiivistunutta *hallat*-johdosta, koska pohjoissaame on se kieli, jonka puhujat ovat olleet kontaktissa kveenin puhujien kanssa.

Samoin kuin *juvvot*-passiivi, myös *hallat*-passiivi on monipersoonainen. Nickel ja Sammallahti (2011: 566) esittävät seuraavanlaisia esimerkkejä:

- (5) Mun borahallen beatnagii. Jeg ble bitt av en hund. 'Jouduin koiran puremaksi.'
- (6) Suola oainnahalai dáluisidii. Tyven ble sett av husbonden. 'Varas joutui isännän näkemäksi.'
- (7) Nigá cápmahalai. Nils ble slått. 'Nilsä lyötiin.'

Pohjoissaamen adversatiivinen passiivi ilmaisee, että jollekulle tapahtuu jotain haitallista. Tällaisella passiivisella ilmauksella on subjekti, joka on aina elollinen olento. Passiivissa olevaan verbiin voi myös liittyä tekijä, agentti, joka on illatiivissa, kuten esimerkeissä 5–6. Esimerkistä 7 agentti puuttuu. (Nickel & Sammallahti 2011: 565–566.)

Aho (2010) on tarkastellut pohjoissaamen *alla*-johtimella muodostettuja frekventatiiveja, jotka hän on koonnut Älgu-tietokannan (KOTUS) sanamateriaalista. Johdin *alla* esiintyy yhdysperäisenä (*dalla, halla, stalla, štalla*). Kaikista *alla*-verbeistä 50 % on *halla*-johtimella muodostettuja (materiaalin 868 verbistä 437 verbiä, mts. 4, 48). *Halla*-verbeistä 132 on passiivistuneita verbejä (mts. 48). *Halla*-johdoksen passiivistuminen pohjoissaamessa ei siis ole epätavallinen ilmiö.

Aho (2010: 48) huomauttaa myös siitä, että saamen passiivistunut agentillinen *halla*-johdos muistuttaa ruotsin kielen agentillista passiivirakennetta. Vaikka saamen adversatiivinen passiivi siis muodollisesti muistuttaa skandinaavisten kielten passiivirakennetta, sen käyttö rajoittuu vain tietynlaisen merkityksen omaaviin verbeihin. Saamen adversatiivisen passiivin kehittymisellä voi tästä huolimatta olla yhteyksiä skandinaavisten kielten passiiviin.

Pohjoissaamen adversatiivista passiivia on pohtinut myös Julien (1996). Hän ei pidä ilmausta passiivina vaan kausatiivin kaltaisena ilmauksena (mts. 206–208). Kausatiivijohtimella muodostetaan verbejä, jotka merkitsevät kantasalla ilmaistun tekemisen aiheuttamista, esimerkiksi *nohkkadit* 'nukuttaa' on kausatiivinen johdos verbistä *nohkkat* 'nukkuu'. Adversatiivisen passiivin subjekti, kuten suoran passiivinkin subjekti, on verbin tekemisen kohteena toisin kuin kausatiivisen verbin subjekti, joka on tyypillisesti agentti. Juuri tästä johtuu Julienin mukaan se, että adversatiiviset passiivit tavallisesti luokitellaan passiiveiksi, ei kausatiiveiksi (mts. 213). Kuitenkin adversatiivisen passiivin subjekti on semanttiselta rooliltaan kokija, ei patientti, sillä syy onnettomaan tapahtumaan Julienin mukaan on pikemminkin olosuhteissa kuin jossakin lauseen yksittäisessä argumentissa (mts. 217–218).

Pohtiessaan pohjoissaamen *tállât*-passiivin merkitystä Lehtinen (1984: 34–36) toteaa, että rakenteella ilmaistaan haittaa, joka tapahtuu subjektille vastoin subjektin tahtoa tai subjektin huomaamatta. Agentittomassa *tállât*-passiivissa subjektiin kohdistuvan teon suorittaa epämääräinen elollinen tekijä, kuten *mon borahállen*

‘minua purtiin’, agentillisessa rakenteessa tämä tekijä on spesifioitu. Lehtinen toisin sanoen tulkitsee lausetta niin, että siinä toiminta aiheutuu joko spesifioidusta tai spesifioitumattomasta elollisesta agentista ja että kyseessä ei ole vain ”on-nettomista olosuhteista” aiheutuva tapahtuma, josta kukaan ei ole vastuullinen (vrt. Julien 1996).

Julien (1996: 208–220) esittelee myös muiden kielten, kuten japanin, adversatiivisia passiiveja. Toisin kuin Kittilä ja Zúñiga (2019: 76–77), Julien luokittelee myös japanin adversatiivisen passiivin – kuten muissakin kielissä esiintyvät adversatiiviksi passiivirakenteiksi kutsutut rakenteet – kausatiivisiksi rakenteiksi (Julien 1996: 220). Erot syntyvät erilaisista teoreettisista lähtökohdista: Julienin tulkinta perustuu generatiivisen kieliopin lähtökohtiin, ja hän tulkitsee *hallat*-passiivin kausatiiviksi, koska siitä – toisin kuin *juvvot*-passiivista – puuttuu syntaktinen edussana (*syntactic head*), joka on merkitty ei-aktiiviseksi [-ACT]. Tästä johtuen *hallat*-passiivi muistuttaa syntaktiselta rakenteeltaan kausatiivia, koska kausatiivissakaan ei esiinny vastaavaa syntaktista kategoriaa. Analyysi lähtee siis liikkeelle lauseiden rakenteesta. Kittilän ja Zúñigan (2019) analyysi sen sijaan edustaa typologis-funktionaalista analyysia, jossa lähtökohtana on semanttinen analyysi. Siinä keskitytään semanttisten argumenttirakenteiden muutosten kuvaamiseen, toisin sanoen argumenttien määrän lisäämiseen tai vähentämiseen (mts. 2). Oma analyysini kveenin passiivistuneesta *ttele*-johdoksista lähtee myös liikkeelle argumenttien semanttisesta analyysistä ja kveenin *ttele*-johdosten argumenttirakenteesta tapahtuneista muutoksista.

3.2 Kompleksiset sanat, konstruktio ja niiden muuttuminen

Kompleksisen sanan, kuten johdoksen, *leksikaalistumisella* viitataan siihen, että se analysoidaan toisenlaiseksi kuin sen osistaan koostuminen edellyttäisi. Tällöin leksikaalistuminen ymmärretään johdoksen merkityksen sumentumiseksi joko morfologisesti tai semanttisesti (Karlsson 1983: 263). Toisaalta leksikaalistumisella on tarkoitettu myös sitä, että sanasta tulee osa leksikkoo.

Räisänen (1988: 18) huomauttaa, että leksikaalistunut sana eli kielenkäyttäjän leksikkoon kuuluva sana voi olla yhä läpinäkyvä. Merkityksen hämärtymistä Räisänen kutsuu *idiomaattistumiseksi*. Kytömäki (1991: 12) selittää, että molemmissa tapauksissa on kyse diakronisesta prosessista, jonka seurauksia arvioidaan synkronisesti. Läpinäkyvä johdos siirtyy toistuvan käytön seurauksena leksikkoon, ja myöhemmin se voi idiomaattistua eli menettää kompositionaalisen merkityksensä. Jos taas ei tehdä eroa vakiintuneiden ja vakiintumattomien läpinäkyvien johdosten välillä, idiomaattisuus tarkoittaa samaa kuin leksikaalistuminen (mts. 12–13).

Sen, että ainakin kielessä frekventisti esiintyvien läpinäkyvien johdosten ajatellaan kuuluvan mentaaliseen leksikkoon, voi perustella johtamisprosesseissa esiintyvillä paradigmaattisilla ilmiöillä. Suomen kielen tutkijat kirjoittavat niin kutsutusta *mallisanajohtamisesta* ja toisaalta *korrelaatiojohtamisesta*. Tällöin johtaminen perus-

tuu joko toisen sanan tai kokonaisen johdostyyppin antamaan malliin. Näiden avulla selitetään sellaisten johdosten tuottaminen, joiden muodostus ei ole säännöllistä (Räisänen 1978; Karlsson 1983). Paradigmaan perustuvat johtamisprosessit edellyttävät, että mentaalileksikossa on olemassa malleja tällaisille prosesseille, toisin sanoen silloin myös säännöllisiä johtosuhteita osoittavat johdokset kuuluvat leksikkoon (Räisänen 1988: 18).

Myös konstruktiorfologia olettaa, että leksikkoon kuuluvat johdokset voivat olla sekä läpinäkymättömiä että läpinäkyviä. Booij (2010: 36) esittää, että sellaisten johdosten välillä, joilla on samanlainen morfologinen kompleksisuus, muodostuu verkostoja, mikä muistuttaa korrelaatiojohtamista. Sanastosta muodostuu moniulotteinen verkosto yksittäisistä sanoista ja sanaryhmistä.

Sekä säännöllistä että paradigmaattista sananmuodostusta hallitaan skeemojen avulla (Booij 2018: 7). Morfologisilla skeemoilla on seuraavia ominaisuuksia: ne ilmaisevat kompleksisten sanojen ennustettavissa olevia ominaisuuksia ja sen, miten uudet sanat luodaan. Skeemat strukturoivat leksikkoa. Kompleksiset sanat eivät muodosta strukturoimatonta listaa, vaan ne on ryhmitelty erilaisiksi alaryhmiksi. (Booij 2010: 29, 2018: 9–10.) Kielenkäyttäjät omaksuvat abstraktit morfologiset skeemat oppimiensa yksittäisten sanojen perusteella (Booij 2013: 257).

Konstruktio voi olla paitsi kompleksinen sana myös monisanainen rakenne (Booij 2018: 3–4). Monisanaisen konstruktion holistinen analyysi voi poiketa sen kompositionaalisesta analyysistä (Booij 2013: 263). Sana, kuten lausekin, sisältää kompleksista informaatiota: sillä on fonologinen, semanttinen ja syntaktinen ulottuvuus (Booij 2010: 5). Verbiin liittyvä informaatio kertoo siitä, millaisia argumentteja verbiin voi liittyä. Siten verbin informaatio on yhteydessä konstruktion, jossa verbi voi esiintyä. Toisaalta verbin aktiivisuus tai passiivisuus vaikuttaa sen argumentteihin, kuten alaluvussa 3.1 on esitetty. Paitsi taivutuspassiivi myös johtimet aiheuttavat muutoksia verbiin liittyvissä argumenteissa, kuten *U*-verbien analyysi osoittaa (Siitonen 1999: 90). Koska sanojen väliset syntaktiset suhteet on monissa kielissä, kuten suomessa ja kveenissä, merkitty morfologisten kategorioiden avulla, kielellinen muutos tapahtuu konstruktioiden (Booij 2010: 211). Analysoitaessa kveenin passiivis-tunutta frekventatiivista johdostyyppiä pitääkin ottaa huomioon paitsi verbijohdoksen merkityksen muuttuminen myös semanttiset muutosprosessit, jotka tapahtuvat verbinjohdokseen liittyvässä monisanaisessa konstruktiossa.

Konstruktioiden – kompleksisten sanojen ja monisananaisten rakenteiden – vakiintuminen on sosiaalinen ilmiö, joka tapahtuu aina jossain kieliyhteisössä. Pienen kieliyhteisön vakiintuneessa sanastossa voi esiintyä ilmauksia, jotka eivät ole käytössä laajemmassa yhteisössä (Hohenhaus 2005: 360–361). Kielelliset muutokset pienissä kieliyhteisöissä, joilla ei ole omaa kirjakieltä, voivat lisäksi poiketa suurista kieliyhteisöistä ja niistä, joilla kirjakieli on (Briton & Traugott 2005: 94).

Monikieliset puhujat luovat yhteyksiä eri kielissä esiintyvien konstruktioiden välille (Matras 2009: 4). Erityisesti silloin, kun kielet muistuttavat toisiaan, kuten kvee-

ni ja saame, tällaisia yhteyksiä voi syntyä helpommin kuin silloin, kun on kyse kahdesta typologisesti hyvin erilaisesta kielestä (Lindgren & Niiranen 2018). Kuitenkin myös toisen kielen oppijalla äidinkieli vaikuttaa siihen, miten opittavaa kieltä analysoidaan, kuten Siitosen (1999) tutkimus osoittaa. Pohdinkin aineistoa analysoidessani, miksi juuri kveenin frekventatiivijohdos on joutunut passiivistumiskehityksen kohteeksi pohjoissaamen mallin mukaisesti. Millaisia yhteyksiä kaksikielinen puhuja on luonut kielten välille? Onko muutokseen löydettävissä syitä, jotka johtuvat myös kielensisäisistä tekijöistä?

3.3 Frekventatiivijohdot

Frekventatiiviset verbit modifioivat kantaverbillä ilmaistavaa toimintaa. Kantaverbin argumenttien määrä verrattuna johdokseen pysyy tavallisesti ennallaan, toisin kuin esimerkiksi kuratiivis-kausatiivisten ja refleksiivis-passiivisten verbien tapauksissa, joissa kantaverbin argumenttien määrä muuttuu (Suihkonen 1994: 38–39; VISK § 351). Frekventatiivit luokitellaankin suomen verbijohdossa *muuntelujohdoksiksi*: niillä ilmaistaan tekemistä, joka on toistuvaa tai jatkuvaa (VISK § 352–353, 1498). Frekventatiivisia verbijohtimia on useita, kuten *ile (arvailla)* tai yhdysjohtimiset *skele (oleskella)*, *skentele (teeskennellä)* ja *ntele (suurennella)*. Suurin ryhmä on *ele*-johtimella muodostetut verbit.

Suihkonen (1994) esittelee frekventatiiviverbejä suomen murteissa. Hänen aineistossaan *ele*-johdosten suurin ryhmä on verbit, joiden kantasana on kolmi- tai nelitavuinen *a/ä*-vartaloinen verbi. Tällaisista kantasanoista johdetut frekventatiivit ovat usein läpinäkyviä johdoksia sekä morfologisesti että semanttisesti. Ne ovat produktiivisia, koska johdosten kantaverbejä esiintyy kielessä runsaasti ja toisaalta ei ole morfologisia rajoituksia, jotka estäisivät *ele*-johtimen liittämisen tällaiseen vartaloon. Produktiivisuutta lisää sekin, että näitä johdoksia voidaan tuottaa mallisanajohtamisen avulla. (Mts. 55–57.)

Frekventatiivijohdosten kantaverbi on usein kausatiivinen verbi (*pyörittää > pyörittelee*), harvemmin kuratiivi (*hakkauttaa > hakkauttelee*, Suihkonen 1994: 132). *ttele*-verbeissä esiintyy siis frekventatiivisen *ele*-johtimen lisäksi myös kausatiivinen johdinaines *-tta*. Molemmat johtimet ovat vanhoja, ja niillä on vastineita muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, myös saamessa. (Korhonen 1981: 340; Hakulinen 1968: 214; Aho 2010: 28–33.)

Suihkonen jaottelee frekventatiiviverbien aineiston verbeistä ja nomineista johdettuihin ja toisaalta verbityvisiin ja nominityvisiin verbeihin. Verbityvisissä tai nominityvisissä johdoksissa ei ole suoraa johtosuhdetta verbistä tai nominista, vaikka vartalosta voi erottaa itsenäisen lekseemin (Suihkonen 1994: 14–15). *ttele*-johdot ovat joko verbistä johdettuja (*kuljettaa > kuljetella*) tai verbi- tai nominityvisiä. Esimerkiksi verbi *tarjottelee* on verbityvinen, koska ei ole olemassa verbiä **tarjottaa*. Johdoksesta on kuitenkin erotettavissa tyvi *tarjot*, joka esiintyy kielessä lekseeminä

(*tarjota*). Johdos *tarjotella* perustuu paradigmaattiseen korrelaatiojohtamiseen, jossa mallina toimivat kaksitavuisen ei-supistumaverbin sisältävät verbit kuten *elätellä* tai *uskotella*. (Suihkonen 1994: 293.)

4 Aineisto ja metodi

Passiivistuneessa konstruktiossa esiintyvät verbit kveenissä ovat useimmiten nelitavuisia *ttele*-loppuisia verbejä. Kveenimurteissa passiivistuneita *ttele*-verbejä esiintyy Raisissa ja Pyssyjoessa, mutta ei Annijoessa, joka edustaa Itä-Ruijan murteita (Lindgren 1993: 188).

Aineiston *ttele*-loppuiset verbit on enimmäkseen koottu Beronkalta (1921) ja Lindgreniltä (1993: 187–188). Johan Beronka oli ensimmäinen kielentutkija, joka käsittelee kveenin kieltä tutkimuksissa. Hän oli äidinkieleltään kveeni mutta osasi myös saamea, ja hän julkaisi kveeniä käsittelevän tutkimuksen lisäksi myös tutkimuksia saamen kielestä (Niemi 2009). Lindgrenin esimerkit on koottu sekä kveenistä että suomen murteiden saamelais-suomalaiselta kontaktialueelta Pohjois-Suomesta. Esimerkkejä *ttele*-johdoksista olen löytänyt myös Nilsen-Børsskogin romaanista *Kuosuvaaran takana* (2004, jäljempänä KT), Pyykön *Sana-aitasta* (SA), digitaalisesta muoto-opin arkistosta (DMA) ja Tromssan yliopiston kieliteknologiamiljöön tuottamasta Giellateknon kveeni–norja-sanakirjasta (KD). Sanakirjasta on linkki kveeninkielisten tekstien kokoelmaan, esimerkiksi Tromssan yliopiston kveenin kielen oppimateriaaliin ”Meidän joukko” (MJ 2015). Kveenimurteissa esiintyviä *ttele*-loppuisia verbejä kuuluu aineistoon myös Suihkosen (1994) tutkimuksessa, joka esittelee frekventatiivisia verbejä Suomen murteissa.

Aineisto on peräsin eri ajoilta. Beronkan (1921) aineisto on jo sadan vuoden takaa, Lindgren keräsi kveenimurteita 1960–70-luvuilla (ks. Lindgren 2014). Myös monet muoto-opin arkiston (DMA) kveenesimerkit ovat peräsin Lindgrenin kokoomasta aineistosta. Muoto-opin aineiston keruun periaatteena on ollut, että aineisto kerätään pääasiassa murteentaitajien spontaanista puheesta, vaikka myös muotojen kyseleminen on ollut mahdollista (Juusela 1987: 297, 302). Uudempaa aineistoa on saatu muun muassa Nilsen-Børsskogin kirjoittamasta ensimmäisestä kveeninkielisestä romaanista (KT). Samoin kveeni–norja-sanakirjaan linkitetyt tekstit edustavat uudempaa aineistoa.

Esittelen aineistoa vain laadullisesti. Vaikka *ttele*-päätteiset johdokset ovat kohtalaisen yleisiä kveenissä – esimerkiksi Nilsen-Børsskogin romaanissa (KT) esiintyy noin sata erilaista *ttele*-johdosta – passiivistuneet frekventatiivijohdokset ovat harvinaisia, kuten jo Lindgren (1985: 284) toteaa. Omassa aineistossani passiivistuneita johdoksia on parikymmentä (liite 1). Esittelen myös esimerkkejä aktiivisesti käytetyistä frekventatiivijohdoksista tuodakseni paremmin esiin niiden ja passiivistuneiden esimerkkien väliset erot. Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, millaisissa

konstruktioissa passiivistuneet johdokset voivat esiintyä ja millä tavalla ne eroavat kantaverbistä argumenttirakenteeltaan.

5 *ttele*-päätteiset johdokset kveenissä

5.1 Aktiivisesti käytetyt *ttele*-johdokset

Esittelen seuraavaksi esimerkkejä erilaisista aktiivismerkityksisistä *ttele*-johdoksista:

- (8) en ole liikuttelenu jalkoja (DMA, Raisi) 'en ole liikutellut jalkoja'
 (9) Ei se mithään ole polttanu, rauhoitteli mies emänttää. (KT: 255) 'Ei se mitään ole polttanut, rauhoitteli mies emänttää.'
 (10) ... sillä välillä ko het olthiin herskutelleet lihapadan ympäri... (KT: 91) 'sillä välin kun he olivat herkutelleet lihapadan ympärillä'
 (11) – Soma! Näjettelemä sitte. (MJ) 'Mukavaa! Nähdään sitten.'
 (12) "koska sie näyttelet taas? (DMA, Raisi) 'koska sinua taas näkee / sinut tapaa'
 (13) Sisälä lapsi ei raimatellu. (SA, s.v. *raimatella*) 'Sisällä lapsi ei pelännyt.'

ttele-johdokset on usein johdettu säännöllisesti *tta*-johtimisesta kausatiiviverbistä, jonka kantasana on kaksitavuinen *U*-vartaloinen verbi (Suihkonen 1994: 132), kuten esimerkissä (8). Tällaiset *ttele*-johdokset ovat tavallisia sekä suomen murteissa että kveenissä. Partisiipin perfekti esimerkissä on muodostettu vokaalivartalosta (vrt. Lindgren 1993). *ttele*-johdos muodostetaan usein myös nominikantaisesta (*oi*) *tta*-verbistä (Suihkonen 1994: 132–133), kuten esimerkissä (9), missä johdos *rauhoitella* on muodostettu säännöllisen johtamisen avulla verbistä *rauhoittaa*.

Esimerkeissä (8–9) esiintyvien johdosten argumenttirakenne ei ole muuttunut, jos sitä verrataan kantaverbin argumenttirakenteeseen. Subjekti on agentin roolissa, ja *ttele*-johdos toimii muuntelujohdoksena, joka modifioi tekemisen tapaa mutta ei aiheuta muutoksia argumenttirakenteessa (vrt. VISK § 351). Molemmissa lauseissa on myös objekti.

Esimerkissä (10) esiintyy nimitysvinen *ttele*-johdos *herskutella* 'herkutella'. Se perustuu nominiin *hersku* 'herkku', joka on laina saamesta (SA, s.v. *hersku*). Verbi on muodostettu korrelaatiojohtamisen avulla, ja nominin ja johdoksen välistä puuttuu yksi johtoaskel **herskuttaa*. Tämäkin verbi saa subjektiargumentin, jonka semanttinen rooli on agentti.

Esimerkissä (11) esiintyy verbityvinen johdos *näjetellä* 'nähdä toisensa'. Sen kantana on verbi *nähdä: nä(j)e-*. Koska verbiä *näjettää* ei ole, johdos on verbityvinen ja perustuu korrelaatiojohtamiseen. Paradigmaattisena mallina voisivat toimia esimerkiksi *e*-vartaloiset nimitysviset johdokset kuten *valettele-*, *imettele-* ('ihmet-

tele-'), joita esiintyy kveenimurteissa (Suihkonen 1994: 307). Verbi *näjetellä* on resiprookkinen, eli sen subjekti on monikossa ja agentit suuntautuvat toisiinsa (VISK § 355, 486). *Näjetellä*-verbi esiintyy kveenin oppimateriaalissa (MJ 2015), jonka teksti on liitetty kveeni–norja-sanakirjaan. Sama verbi merkityksessä 'näemme toisemme' esiintyy myös äidinkielen kveenin Terje Aronsenin kääntämässä sarjakuvatekstissä "Kapteinin joulut" vuodelta 2006 ja 2007 (KD, s.v. *näjetellä*).

Esimerkissä (12) verbiä *näytellä* käytetään refleksiivisesti. Johdostyyppi *ttele* ilmaisee myös refleksiivisyyttä, esimerkkinä verbi *lämmittellä* 'lämmittää itseään' (VISK § 303, 355). *Näytellä* merkitsee esimerkissä 'näyttää itsensä'. Refleksiivisen verbin subjektiargumentti on rooliltaan yhtä aikaa sekä agentti että patientti (VISK § 334). Verrattuna kantaverbiin on tapahtunut valenssin pieneneminen, eli *näyttää*-verbillä argumentteja on kaksi mutta *näytellä*-verbillä tässä esimerkissä vain yksi. Refleksiivinen verbi on intentionaalinen ja sen subjektin tarkoite on elävä olento (Siitonen 1999: 89). *Näytellä*-verbi on peräisin Muoto-opin arkiston kokoelmasta, jossa se on koodattu signumiin 261, jossa erityisesti pyydetään käyttöesimerkkejä "spontaanista puheesta kaikista *le*-johdoksista" (Itkonen 1969: 69).

Esimerkissä (13) esiintyvä verbi *raimatella* on laina saamesta. Lainan mallina on pohjois-pohjoissaamen verbi *ráimmahallat* 'pelästyä suunniltaan aavetta tms.' (Sammallahti 1994: s.v. *raimmahallat*). Verbi on siis inkoatiivinen eli merkitsee tilan alkamista tai siihen joutumista (VISK § 466). Kveeninkielisessä esimerkissä kuitenkin kontekstin perusteella verbin tulkinta voi olla myös statiivinen 'pelätä' (vrt. Siirainen 2001: 44). *Raimatella* on mentaalinen verbi, joka subjekti on semanttiselta rooliltaan kokija (vrt. VISK § 465).

Lainaverbi saamesta on vastaanottajakieleessä kveenissä sopeutettu suoraan *ttele*-johdokseen (Lindgren & Niiranen 2018: 209). *ttele*-johdos muistuttaa pohjoissaamen *hallat*-johdosta foneettisesti, mikä selittää sen, että verbi on sopeutettu tähän johdostyyppiin.

5.2 Passiivisesti käytetyt *ttele*-johdokset

Tässä aluvussa esittelen esimerkkejä, joissa *ttele*-päätteiset verbit ovat passiivistuneet. Tällaisia passiivistuneita verbejä voidaan käyttää lauseessa joko pelkästään lauseenalkuisen subjektina olevan argumentin kanssa tai lauseessa voi lisäksi olla paikallissijassa oleva argumentti, joka on lauseen agentti. Esittelen ensin esimerkkejä, joissa ei esiinny paikallissijassa olevaa argumenttia. Pohdin niissä erityisesti subjektina olevan argumentin roolia.

- (14) Trolli se ei ole poika leikki jos mie tartuttelen (DMA, Raisi)⁴ 'ei ole leikkiä jos joudun kiinni viinanpoltosta' (*trolli* ja *poika* voimasanoja)
- (15) Senki piti muistaa se, joka tuli alas ja otatteli kiini, eli jos hän otattelis kiini. (KT: 268) 'Sekin (asia) piti muistaa sen, joka tuli alas ja jäi kiinni, tai jos hän olisi jäänyt kiinni.'
- (16) siel olisitta monta kertaa torutelhee jo (DMA, Raisi) 'siellä teitä olisi jo monta kertaa toruttu'
- (17) Lunta näyttellé vaaroinnokhín. (DMA Raisi) 'Tunturien huipuilla näkyy lunta.'

Esimerkissä (14) verbin *tartutella* subjekti *mie* on tekemisen kohde. Subjekti ei siis ole agentti vaan patientti. Esimerkin verbi on säännöllinen johdos kausatiivista *tartuttaa*, jonka subjekti on semanttiselta rooliltaan agentti. Verbi *tartutella* on kokenut syntaktisen muutoksen verrattuna verbiin *tartuttaa*. *Tartutella* ei siis ole enää muuntelujohdos, vaan muuttumisjohdos (VISK § 333). Se ei voi saada objektia, toisin kuin sen transitiivinen kantaverbi.

Verbin semanttinen merkitys esimerkissä on kuvattu kiinni joutumiseksi, eli lauseen merkitys kuvaa subjektin kannalta epäonnekasta tapahtumaa (vrt. alaluku 3.1.2). Lauseen agenttia ei ole pantu ilmi tässä esimerkissä, mutta sen voi tulkita inhimilliseksi vaan ei välttämättä intentionaaliseksi (Jäin kiinni, koska nimismies [sattumalta] huomasi viinankeiton). Johdos vastaisi silloin passiivista *U*-johdosta (Siitonen 1999: 89).

Myös esimerkissä (15) johdos *otattelee*, jota on käytetty kahdessa eri lauseessa, on säännöllinen johdos kuratiivista *otattaa*. Kveenissä esiintyy myös kuratiivisia johdoksia (Beronka 1921: 46). Kuratiiviverbin subjektin rooli on teettäjä, ja sen lisäksi lauseessa on myös varsinainen agentti (VISK § 313). Johdoksen *otatella* merkitys on 'joutua kiinni', joten johdoksen argumenttirakenne on muuttunut kantaverbiin verrattuna. Esimerkissä verbin subjektiargumentin rooli on patientti. Myös tämän esimerkin ilmipanemattoman agentin voi käsittää inhimilliseksi, joten johdos vastaisi passiivista tai passiivista *U*-johdosta. Jälkimmäisessä tapauksessa kiinni jääminen voisi olla myös sattuman tulos.

Myös esimerkissä (16) lauseen subjekti on tekemisen kohde. Verbi *torutella* on verbityvinen johdos verbistä *torua*, joka ilmaisee puheaktia. Verbin ilmipanematon agentti on inhimillinen ja intentionaalinen, joten tällä lauseella voisi olla vaihtoehtoinen ilmaus passiivissa (vrt. esimerkin selitystä). Esimerkissä subjekti 'te' on semanttiselta rooliltaan patientti.

Esimerkissä (17) verbiä *näytellä* käytetään passiivisesti. Aikaisemmassa esimerkissä (12) tällä verbillä on refleksiivinen merkitys. Esimerkki (17) ei kuitenkaan voi olla refleksiivinen, koska sen subjekti *lunta* viittaa elottomaan referenttiin. Kokoelman kerääjä on tulkinnut verbin tässä esimerkissä vastaavan suomen *näkyä*-verbiä, jota

4 DMA esittää, että verbi olisi *tortuttelen*. Käsinkirjoitetussa kokoelmassa samoin kuin Lindgrenin väitöskirjassa (1993: 188) verbi kuitenkin on *tartuttelen*.

211 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

voi kuvata lähinnä automatiiviseksi (VISK § 335). Automatiivisen verbin subjekti on ei-intentionaalinen (Siitonen 1999: 90), ja sillä on patientin piirteitä (VISK § 336). Tässäkin esimerkissä on tapahtunut argumenttirakenteen muutos kantaverbistä johdokseen siirryttäessä. Kaikki kolme muoto-opin arkistosta peräisin olevaa esimerkkiä (14, 16 ja 17) on koodattu signumiin 261, jossa siis kerääjää on pyydetty esittämään esimerkkejä spontaanista puheesta (Itkonen 1969: 69).

Seuraavissa esimerkeissä on myös ilmipantu agentti. Kommentoin näissäkin esimerkeissä lähinnä subjektin roolia, ja käsittelen agenttina olevaa argumenttia tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

- (18) Tytär villitteli pojale. 'Nieidda fillitalai ganddi.' 'Piken ble narret av gutten.'
(Beronka 1921: 46) 'Poika narrasi tyttöä.'
- (19) Poro sautatteli hukale. 'Renen blev indhentet av ulven.' (Beronka 1921: 46)
'Susi saavutti / sai kiinni poron.'
- (20) Mie purettelin koirale. 'Jeg blev bitt av hunden.' (Beronka 1921: 67)
'Jouduin koiran puremaksi / Koira puri minua.'
- (21) Millä laila tulis toisten toimiit, jos het, alaslähtijät, otateltais vangiksi eli ammuteltais tyskäläisile. (KT: 39) 'Miten toisten tulis toimia, jo he, alaslähtijät, jäisivät vangiksi tai jos saksalaiset ampuisivat heidät.'
- (22) Se Sammo varasti jälkheenki porroj; viimein se löydytteli lappalaisille Rotsjinouðassa, ko s'oli varastamassa. (ble funnet av samer) (Beronka 1921: 115.)
'Sammo varasti poroja myöhemmin; viimein saamelaiset saivat hänet kiinni / löysivät hänet Rotsjinouðasta, jossa hän oli varastamassa.'
- (23) Kirja löydytteli mulle. Girje gavnatalai munji. Boken blev fundet av meg. (Beronka 1921: 46) 'Löysin kirjan.'

Kaikissa esimerkeissä *ttele*-johdoksinen verbi esiintyy sekä nominatiivimuotoisen argumentin että allatiivissa olevan argumentin kanssa. Esimerkissä (18) verbi *villitellä* on laina saamesta pikemminkin kuin verbityyvinen johdos verbistä *villitä* (ks. Lindgren & Niiranen 2018: 209). *Villitellä*-verbin parafrasi suomeksi voisi olla *joutua narratuksi*. Subjektiargumentti, jonka referentti on ihminen ja joka on joutunut narraamisen tai pettämisen kohteeksi, on semanttiselta rooliltaan patientti. Agentti on allatiivissa.

Esimerkissä (19) verbijohdos *sautatella* on johdettu verbistä *sautattaa*, jonka kantaverbi on *sauttaa* 'saavuttaa, saada kiinni' (KD, s.v. *sauttaa*). *Sautattaa* esiintyy meänkielen sanakirjassa samassa merkityksessä kuin sen kantaverbi (MS, s.v. *sauttaa*, *sautattaa*). Molemmat verbit ovat transitiivisia, mutta frekventatiivinen johdos *sautatella* on intransitiivinen, joten tässäkin tapauksessa on kyse muuttumisjohdoksesta. Verbin subjektiargumentti on elollinen olento, ja sen semanttinen rooli on patientti. Lauseen agentti on tässäkin esimerkissä ilmaistu allatiivilla.

Esimerkissä (20) verbijohdos *puretella* on johdettu verbistä *purettaa*, joka on kuratiivi verbistä *purra*. Intransitiivinen verbi *puretella* ilmaisee 'joutua purruksi', eli

verbin syntaktinen käyttö on tässäkin muuttunut kantaverbiin verrattuna. *Puretella*-verbin subjektiargumentin referentti on ihminen, jonka semanttinen rooli on patientti. Agentti eli se, joka puree, on allatiivissa.

Esimerkki (21) on peräisin Nilsen-Børsskogin romaanista (KT). Tässä esimerkissä on kaksi passiivistunutta *ttele*-verbiä, *otatella* ja *ammutella*. *Otatella* verbiä olen jo käsitellyt esimerkin (15) yhteydessä. Sen merkitys myös tässä lauseessa on 'jää-dä kiinni'. *Ammutella* on johdos kuratiivista *ammuttaa*. Intransitiivisella *Ammutella*-verbillä 'joutua ammutuksi' (vastaa ns. muutospassiivia, VISK § 1333) on ihmiseen viittaava subjektiargumentti, jonka semanttinen rooli on patientti. Tässäkin ihmistar-koitteinen agentti on allatiivissa.

Esimerkeissä (22) ja (23) verbijohdos on *löydytellä*. Se on verbityvinen johdos verbistä *löytyä*, tai mahdollisesti myös frekventatiivinen johdos verbistä *löydyttää*. Jälkimmäistä verbiä on käytetty vanhassa kirjasuomessa ja 1800-luvun suomessa (VKS, LSK s.v. *löydyttää*). *Löydyttää* on merkitykseltään refleksiivinen 'löytää itsensä', jolloin subjektiargumentti on sekä agentti että patientti. Verbijohdoksen *löydytellä* subjektiargumentti on patientti, joten tämäkin *ttele*-johdos edustaa muuttumisjohdosta. Verbin merkitys on 'tulla löydetyksi'. Agenttia ilmaiseva argumentti on allatiivissa molemmissa esimerkeissä. Esimerkkien subjektien tarkoitteet ovat erilaiset. Esimerkissä (22) tarkoite on ihminen, joka kokee epämieluisan tapahtuman eli kiinni jäämisen. Esimerkissä (23) subjektin tarkoite on eloton esine. Esimerkki poikkeaa muista, koska sen kuvaamaa asiantilaa ei ole mahdollista tulkita subjektin kokemaksi epäsuotuisaksi tapahtumaksi.

Pohdin seuraavassa alaluvussa tarkemmin konstruktiota, jossa passiivistunut *ttele*-johdos esiintyy. Vertaan kveenin esimerkkejä vastaaviin rakenteisiin muissa kielissä ja pohdin kysymystä siitä, esiintyykö adversatiivinen passiivi myös kveenissä.

5.3 Kveenin *ttele*-johdoksien passivoituminen

5.3.1 *ttele*-johdoksen passiivistumisen omakieliset ja lainatut elementit

Passiivistuneet *ttele*-johdokset ilmaisevat subjektin kannalta haitallista ja epätoivot-tua tapahtumaa. Esimerkeissä verbit ilmaisevat usein 'jää-dä kiinni jostakin, tulla ote-tuksi kiinni' kuten *otatella*, *tartutella*, *sautatella*. Lindgren (1993: 187–188) esittelee lisää merkitykseltään negatiivisia passiivistuneita verbijohdoksia kveenissä, kuten *ajatella* 'tulla yliajetuksi', *imetellä* 'joutua hytтын imemäksi'. Verbeihin liittyy elollinen subjektina oleva argumentti, joka on semanttiselta rooliltaan joko patientti tai kokija. Lauseissa voi esiintyä allatiivissa oleva agentti.

Edellä annetut esimerkit vastaavat kontaktikielen, siis pohjoissaamen, mallin mukaista *hallat/haddat*-konstruktiota, jossa verbin subjekti viittaa elolliseen olen-toon ja jossa mahdollisesti esiintyvä agentti on illatiivissa. Pohjoissaamen konstruk-tiossa esiintyy illatiivi agentin sijana (kuten esimerkissä 2, *mun borahallen beatnagii*

213 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

'koira puri minua', kveeniksi *purettelin koiralle*). Tämä voisi olla yksi syy siihen, että agentti kveenissäkin on suuntasijassa eli allatiivissa eikä adessiivissa, joka suomessa esimerkiksi teetoverbin yhteydessä esiintyy agenttiadverbiaalina viittaamassa elolliseen tekijään (VISK § 995). Suomen puolelta Kaaresuvannosta peräisin olevassa esimerkissä agentti tässä konstruktiossa onkin adessiivissa: *älä syötättele sääskillä* 'älä anna sääskien syödä itseäsi' (Lindgren 1993: 188).

Porsangin kveenimurteessa esiintyy toisaalta allatiivin ja adessiivin synkroniaa. Adessiivilla on usein suuntasijan merkitys: *Mie annan tyttärellä kirjan* (Beronka 1921: 45). Allatiivia käytetään toisaalta teetoverbin alempana tekijänä sekä Ruijassa että peräpohjalaisissa murteissa:

- (20) Tehetätkös sie Antile sen huoneen? Skal du la Anders bygge det huset?
(Beronka 1921: 46, esimerkki Porsangista) 'Teetätkö talon Antilla?'
- (21) Mie teetin kraatarile vaatekerran. Jeg lot skrædderen forfærdige en drakt.
(Beronka 1921: 46, esimerkki Vesisaaresta) 'Minä teetin kraatarilla vaatekerran.'
- (22) Vieras väki pui, tömiehilep puitatti (DMA, Kittilä) 'työmiehet puivat'
- (23) Jaa se haetti pojale hohtimet (DMA, Kolari) 'haetutti pojalla hohtimet / pani pojan hakemaan (eli etsimään) hohtimia'

Beronka (1921: 45) selittää allatiivin käyttöä passiivikonstruktion agenttina paitsi sijasykronialla myös sillä, että allatiivi esiintyy kuratiivisen verbin varsinaisena tekijänä. Ilmiö esiintyy sekä Porsangissa (esimerkki 20) että Vesisaaresta (esimerkki 21), vaikka jälkimmäisessä murteessa passiivisia *ttele*-johdoksia ei esiinny.

Sama ilmiö esiintyy peräpohjalaisissa murteissa (esimerkit 22 ja 23). Murteenkerääjä on molempiin esimerkkeihin lisännyt huomautuksen siitä, että allatiivissa oleva lauseenjäsen on nimenomaan teetoverbin tekijä. Allatiivin valintaan agentin sijaksi näyttää siis vaikuttavan paitsi pohjoissaamen malli, myös peräpohjalaisissa murteissa esiintyvä piirre. Kuten Booij (2005: 258) huomauttaa, kielenmuutokseen voi vaikuttaa yhtä aikaa sekä kielensisäinen että kielenulkoinen motivaatio.

Toinen omaehtoinen *ttele*-johdoksen passiivistumiseen vaikuttanut syy on se, että frekventatiivista johdinta käytetään myös refleksiivisessä merkityksessä. Hakulinen (1968: 199) toteaa, että Enontekiön murteen *koira puretteli* -tyyppisen passiivin synnyn voi selittää sillä, että *ele*-johdosta käytetään myös refleksiivisesti. Näin on myös kveenissä, kuten esimerkki (12) osoittaa. Siinä *näytellä*-verbiä käytetään refleksiivisesti merkityksessä 'näyttää itseään'. Kuten passiivisessa, myös refleksiivisessä konstruktiossa tapahtuu subjektiargumentin muutos: subjektiargumentti ja objektiargumentti yhdistyvät samaan argumenttiin. Diakronisesti passiivi on myös joskus voinut syntyä refleksiivistä (Kittilä & Zúñiga 2019: 225).

5.3.2 Adversatiivinen passiivi kveenissä

Vaikka kveenin passiivistunut *ttele*-konstruktio rakentuu myös omakielisten ainesten varaan, saamen adversatiivinen passiivi on toiminut kveenin konstruktion mallina, kuten jo Beronka (1921: 47) ja Lindgren (1985) ovat huomauttaneet. Adversatiivista passiivia kveenissä käytetään vain joidenkin harvojen verbien yhteydessä (vrt. Lindgren 1985), mutta saamessa konstruktio näyttäisi olevan laajemmassa käytössä kveeniin verrattuna (vrt. Aho 2010). Saamen kieliopit esittelevätkin adversatiivisen passiivin. Kveenissä sen sijaan ilmiö on ollut niin perifeerinen, että sitä ei ole otettu mukaan kveenin kielioppiin (Söderholm 2014). Tosin tämä kielioppi ei esittele joh-to-oppia, jonka yhteydessä ilmiö olisi luontevaa tuoda esiin. Vaikka passiivistunut *ttele*-johdos ei ole frekventti, esiintyy kveenissä runsaasti aktiivimuotoisia *ttele*-johdoksia. Niitä voidaan muodostaa helposti sekä kausatiiveista että kuratiiveista (vrt. Suihkonen 1994: 55–57), ja lisäksi kveenissä esiintyy myös sekä verbityyppisiä että nimityyppisiä esimerkkejä näistä johdoksista. Samoin saamessa on Ahon mukaan (2010: 47–48) runsaasti juuri *halla*-johtimisia verbejä muihin *alla*-verbeihin verrattuna.

Johdoksilla on monikielisten käyttäjiensä mentaalisisessä leksikossa yhteyksiä paitsi kveenin aktiivisesti käytettyihin *ttele*-johdoksiin, myös pohjoissaamen kielen *hallat/haddat*-verbeihin, joilta kveeni on lainannut näihin verbeihin liittyvän konstruktion. Saamen ja kveenin johdosten toisiinsa yhdistymisessä tärkein tekijä on johdinten äänteellinen samankaltaisuus (Lindgren & Niiranen 2018: 210). Ne edustavatkin alun perin samoja johdinaineita näissä kielissä (vrt. alaluku 3.1.2). Joskus myös lainasanat saamesta kveeniin, kuten *raimatella* 'pelätä' (esimerkki 9), mutta myös saamessa esiintyvät johdokset, jotka ovat lainoja suomesta (kuten *dearvvahallat* 'tervehdellä, tervehtiä (toisiaan)', *earuhallat/ërohallas* 'erotella' (Aho 2010: 56), lisäävät yhteyksiä näiden johdostyyppien välille saamessa ja kveenissä kaksikielisen puhujan mielessä. Nämä esimerkit ovat aktiivisesti käytettyjä *hallat*-verbejä. Esimerkkejä saamessa käytettävistä passiivistuneista johdoksista, jotka myös merkityksensä puolesta ovat lähellä kveenissä esiintyviä merkityksiä, ovat *ájáhallat* 'tulla ajetuksi pois, karkotetuksi' tai *bor'rohallas* 'joutua jnk syömäksi' (Aho 2010: 48–49). Edellisen verbin merkitys on lähellä kveenissä esiintyvää passiivistunutta johdosta *ajatella* 'tulla yliajetuksi' (Lindgren 1993: 188), ja jälkimmäistä voi verrata kveenin passiivistuneeseen verbiin *puretella* 'joutua purruksi' (esimerkki 20).

Passiivistuneet johdokset ovat kveenin omakielisiä sanoja, kuten esimerkit ovat osoittaneet. Passiivisessa konstruktiossa nämä *ttele*-johdokset ovat menettäneet frekventatiivisille verbeille tyypillisen toistuvan tekemisen merkityksen. Niiden merkitystä ei voi enää koostaa osistaan, eli ne ovat idiomaattistuneet (vrt. alaluku 3.2). Nämä passiivistuneet *ttele*-johdokset muodostavat oman alakategorian kveenin leksikossa (vrt. Booi 2010; 2018). Samalla johdos on myös kokenut argumenttirakenteen muutoksen siten, että transitiivinen verbi, josta se on johdettu, on muuttunut *ele*-johtimen lisäämisen jälkeen intransitiiviseksi.

215 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

Kun kveenin agentillista passiivistunutta ilmausta (esimerkit 18–23) verrataan vastaavaan aktiiviseen lauseeseen, jolla olen kääntänyt kveenin lauseen suomeksi, tässä konstruktiossa voi havaita prototyyppisen passiivin piirteitä. Passiivistuneessa lauseessa aktiivisen lauseen objekti esiintyy passiivisen konstruktion kieliopillisena subjektina, jonka semanttinen rooli on patientti. Aktiivilauseen subjekti puolestaan on passiivisen lauseen adverbiaali, jonka semanttinen rooli on agentti. Johtamaton verbi, joka esiintyy aktiivisessa lauseessa, on transitiivinen, eli verbin valenssi on yhtä pienempi passiivisessa ilmauksessa aktiiviseen verrattuna, mikä on myös tyypillinen piirre prototyyppiselle passiiville. Konstruktio merkitään morfologisesti johtimella *ttele*, joka ei enää ilmaise frekventatiivisuutta, vaan passiivisuutta. (Vrt. Kittilä & Zúñiga 2019: 83.)

Alaluvussa 3.1.2 esittelin adversatiivisia passiiveja myös muissa kielissä. Kveenin konstruktio ei muistuta japanin adversatiivista rakennetta, koska kveenin rakenteessa ei esiinny topiikkina olevaa argumenttia, joka puuttuu vastaavasta aktiivilauseesta. Sekä japanissa että thaissa adversatiivinen passiivi ja prototyyppinen passiivi muodostetaan käyttämällä samaa joko vapaata tai sidonnaista morfeemia, mutta kveenissä adversatiivinen passiivi esiintyy muiden passiivisten rakenteiden ohessa. Vaikka thai poikkeaa typologisesti kveenistä, koska se on analyttinen kieli, jossa sanoja ei taivuteta, voi siinä esiintyvää adversatiivista passiivia verrata paremmin kuin japanissa esiintyvää rakennetta kveenin adversatiiviseen passiiviin. Thain ja kveenin rakenteissa aktiivilauseen ja passiivistuneen lauseen argumenttien lukumäärä pysyy samana, vaikka niiden semanttiset roolit muuttuvat. Kittilä & Zúñiga (2019: 100) luokittelevat thain adversatiivisen passiivin passiivirakenteiden joukkoon, sen sijaan japanin adversatiiviseksi passiiviksi kutsuttu rakenne ei heidän mielestään kuulu passiivirakenteisiin.

Adversatiivisen, pohjoissaamen mallin mukaan syntyneen konstruktion lisäksi kveenissä esiintyy myös esimerkkejä passiivistuneesta *ttele*-johdoksesta, joita ei voi pitää adversatiivisena passiivina. Esimerkeissä (17) ja (23) subjektina esiintyy eloton referentti, jollainen ei voi olla adversatiivisen passiivin subjekti. Olen tulkinut esimerkin (17) automatiiviseksi. Esimerkki (23) näyttäisi olevan jonkinlainen adversatiivisen passiivin edelleenkehittymä, jota voisi verrata thain adversatiivisen passiivin kehittymiseen kohti neutraalia passivia (Prasithrathsint 2006: 118). Tällaisesta *ttele*-johdoksen passiivistumisesta on kuitenkin vain tämä yksi ainoa Beronkan esittämä esimerkki. Beronka (1921: 46) on kääntänyt esimerkin (19) myös saameksi, mutta käännös ei ainakaan nykysaamen kuvauksen kannalta ole mahdollinen lause saamessa.

6 Kielikontakti ja monikieliset kielenkäyttäjät

Kveenit erityisesti Porsangissa ja Raisissa, joista monet passiivistuneet *ttele*-johdokset on kerätty, ovat eläneet monikielisissä yhteisöissä, joissa kolmikielisyys on ollut tavallista. Monet kveenit ovat kuitenkin olleet luku- ja kirjoitustaitoisia vain enemmistökielessä norjassa (Lindgren 2009). Erityisesti saamea osaavat kveenit ovat voineet havainnoida monia yhtäläisyyksiä näissä kielissä, ja kielellisten innovaatioiden syntyminen siksi on ymmärrettävää. Kveenin *ttele*-johdoksella on äänteellisiä yhteyksiä pohjoissaamen *hallat*-johdokseen, mikä on varmasti vaikuttanut siihen, että nämä kaksi verbijohdosta ovat yhdistyneet kaksikielisen puhujan mielessä. Lainat saamesta kveeniin ja toisaalta lainat suomesta tai kveenistä saameen (vrt. Aho 2010: 56–57) ovat myös todennäköisesti vaikuttaneet samaan suuntaan. Kveenin *ttele*-johdoksen passiivistumiseen ovat lisäksi vaikuttaneet myös edellä mainitut omakieliset syyt.

Innovaatiot, joita esiintyy aluksi vain yksittäisillä monikielillä kielenkäyttäjillä, voivat vakiintua laajempaan käyttöön kieliyhteisössä. Se, missä määrin innovaatiot siirtyvät vakiintuneeseen kielenkäyttöön, riippuu kieliyhteisön normeista. Pienten, monikielisten ja kirjakieltä vailla olevien yhteisöjen kielelliset normit voivat lisäksi poiketa suurten ja kirjakieltä käyttävien yhteisöjen normeista. (Briton & Traugott 2005; Hohenhaus 2005.)

Siitosen (1999) tutkimuksessa edistyneiden toisen kielen oppijoiden suomen *U*-verbien hallintaa tarkastellaan myös suhteessa siihen, miten kaksikieliset informantit osasivat *U*-verbejä. Suomenruotsalaiset kaksikieliset olivat äidinkielisten suomalaisten jälkeen *U*-verbejä parhaiten osannut ryhmä. Näiden kahden ryhmän välillä ei ollut tilastollista eroa (mts. 247). Myös kaksikieliset ulkomaalaiset osasivat *U*-verbejä paremmin kuin yksikieliset ulkomaalaistaustaiset opiskelijat, ja suomalais-ugrilaisen kielitaustan omaavat informantit osasivat niitä paremmin kuin germaanisista kieliä tai slaavilaisia kieliä puhuvat ulkomaalaiset (mts. 246–250). Kaksikielisyys tai sukulaiskielen osaaminen vaikuttivat siis siihen, miten informantit pystyivät analysoimaan suomen *U*-verbejä.

Monikielisen puhujan kielet edustavat yhdessä yksilön kielikompetenssia, jossa eri kielet ovat vuorovaikutuksessa (Matras 2009: 4). Siitosen (1999) tutkimuksessa suomenruotsalaiset, jotka hallitsivat suomen *U*-verbejä usein paremmin kuin muut tutkimusryhmät, saivat kuitenkin joissakin tehtävissä suomalaisista ja jopa muista tutkimusryhmistä poikkeavia tuloksia. Tämän tuloksen Siitonen arvelee perustuvan siihen, että kyseessä on ”sisäisesti strukturoitunut systeemi” (mts. 280). Tulkitseen tämän tarkoittavan sitä, että kahden eri kielen systeemeistä on tällöin muodostunut uusi, kielenkäyttäjän sisäistämä systeemi, joka poikkeaa yksikielisten sisäisestä kielisysteemistä. Kielenoppijat tuottivat myös johdoksia, jotka voisivat olla kielen mahdollisia sanoja, mutta joita ei esiinny suomessa (mts. 202–203). Toisen kielen oppijan tuottamat uudennokset eivät helposti siirry koko kieliyhteisön vakiintuneiksi ilmai-

suiksi suurissa kieliyhteisöissä. Kuitenkin esimerkiksi etnolekit ovat seurausta tällaisesta kollektiivisesta toisen kielen oppimisesta, kuten Matras (2009: 76) huomauttaa.

Kveenin passiivistuneissa *ttele*-johdoksissa kveenin ja pohjoissaamen ainekset yhdistyvät uudeksi konstruktioksi. Vaikka ilmiö onkin marginaalinen, se on selvästi kuulunut vakiintuneeseen kielenkäyttöön Porsangin ja Raisin monikielisissä puheyhteisöissä. Beronkan (1921) mukaan ilmiö on esiintynyt kveenissä viimeistään 1900-luvun alussa, ja se esiintyy edelleen kveenikirjailija Alf Nilsen-Børsskogin tuotannossa 2000-luvulla (vrt. luku 4). Se, että konstruktion käyttö kveenissä kuitenkin näyttää jääneen vähäiseksi, liittyy kaksikielisten kveenin ja saamen puhujien harvenemiseen. Tämä puolestaan johtuu Norjan aikaisemmin harjoittamasta vähemmistökielipolitiikasta, jonka päämääränä oli norjalaistaa vähemmistökieliä puhuva väestö (Eriksen & Niemi 1981).

7 Loppusanat

Beronkan mukaan (1921: 46) passiivistunut konstruktio Porsangissa oli vielä suhteellisen uusi ilmiö 1920-luvulla. Se on ollut käytössä Porsangissa ja Raisissa, joissa kveenien kontaktit saameen ovat olleet vahvat. Se kuvastaa osaltaan kveenien monikielisiä kielikontakteja, joiden seurauksena eri kielet yhdistyvät uusiksi innovatiivisiksi ilmauksiksi.

Kielikontaktien vaikutus kielen kehitykseen vaihtelee kieliyhteisöstä toiseen. Eroon vaikuttaa esimerkiksi kieliyhteisön koko ja kirjakielen olemassaolo. Toisen kielen oppijan uudennokset eivät tavallisesti pääse vakiintuneen kielenkäytön osaksi. Pienissä monikielisissä kieliyhteisöissä, joilla ei ole kirjakieltä, innovaatiot voivat kenties helpommin kehittyä vakiintuneiksi ilmauksiksi.

Vaikka adversatiivinen passiivi kveenissä näyttäisi olevan perifeerinen kielen ilmiö, on se kuitenkin lingvistiksi mielenkiintoinen kielikontakti-ilmiö. Lisää tietoa ilmiöstä voisi saada tutkimalla sekä laajempaa kveeninkielistä aineistoa että peräpohjalaisia murteita saamen ja suomen kielen kontaktialueelta. Myös adversatiivisen passiivin synnyn syiden selittäminen saamessa olisi mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe, joka edellyttäisi eri saamelaiskielten keskinäistä vertailua.

Kirjallisuus

- Aho, P. 2010. *Pohjoissaamen verbijohtimista: -alla-frekventatiivien tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Beronka, J. 1921. *Syntaktiske lagttagelser fra de finske Dialekter i Vadsø og Porsanger*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Booij, G. 2005. *The Grammar of Words. An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. 2010. *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. 2013. Morphology in Construction Grammar. Teoksessa T. Hoffmann & G. Trousdale (toim.) *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 256–274.
- Booij, G. 2018. The Construction of Words: Introduction and Overview. Teoksessa G. Booij (toim.) *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 3–16.
- Briton, L. J. & E. C. Traugott 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DMA = Digitaalinen muoto-opin arkisto. Kielipankki – the Language Bank of Finland. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016032102>.
- Eriksen, K. E. & E. Niemi 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Farlund, J. T., S. Lie & K. I. Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hakulinen, L. 1968. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 3. Korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Hohenhaus, P. 2005. Lexicalization and Institutionalization. Teoksessa P. Štekauer & R. Lieber (toim.) *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer-Verlag, 353–373.
- Itkonen, T. 1969. *Muoto-opin keruuopas*. Tietolipas 59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Julien, M. 1996. *Syntactic word formation in Northern Sámi*. Oslo: Novus Press.
- Juusela, K. 1987. Muoto-opin arkisto kaksikymmenvuotias. *Virittäjä*, 91 (3), 289–313.
- Karlsson, F. 1982. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva: Werner Söderström.
- Karlsson, F. 1983. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Porvoo: Söderström.
- KD = *Kvensk-norsk ordbok*. Giellatekno. <https://sanat.oahpa.no/fkv/nob/>.
- Kittilä, S. 2000. Passiivin prototyypistä. Teoksessa A. Pajunen (toim.) *Näkökulmia kielitypologiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 286–312.
- Kittilä, S. & Zúñiga, F. 2019. *Grammatical voice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelomäki, T. 2019. Suomen passiivin ja impersonaalien määrittelmistä ja keskinäisistä suhteista. *Virittäjä*, 123 (1), 110–134.
- KT= Nilsen-Børsskog, Alf. 2004. *Kuosuvaaran takana. Elämän jatko 1*. Indre Billedfjord: Idut.
- Kytömäki, L. 1991. Mikä on johdosten paikka? *SYKLI* 58 (eripainos Sananjalka 33:sta). Turku: Turun yliopisto suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Lehtinen, T. 1984: *Itämenrensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindgren, A.-R. 1985. Noen iakttalelser angående passiv i kvendialekter. Teoksessa T. Bull ja A. Fjeldstad (toim.) *Heiderskrift til Kåre Elstad*. Tromssa: Tromssan yliopisto, 282–294.
- Lindgren, A.-R. 1993. *Miten muodot muuttuvat. Ruijan murteiden verbitaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä*. Julkaisematon väitöskirja, Tromssan yliopisto / Universitetet i Tromsø.
- Lindgren, A.-R. 2009. Kvensk i Norge. Teoksessa T. Bull & A.-R. Lindgren (toim.) *De mange språk i Norge. Flerspråkighet på norsk*. Oslo: Novus forlag, 107–124.

219 TROLLI SE EI OLE POIKA LEIKKI JOS MIE TARTUTTELEN.
FREKVENTATIIVIJOHDOKSEN KEHITTYMINEN ADVERSATIIVISEKSI PASSIIVIKSI
KVEENISSÄ POHJOISSAAMEN KIELIKONTAKTIN SEURAUKSENA

- Lindgren, A.-R. 2014. Litt før den etniske renessansen - feltarbeid blant kvener på slutten av 1960-tallet. *Ottar*, 34–40.
- Lindgren, A.-R. & Niiranen, L. 2018. The morphological integration of Scandinavian and Saami verbal borrowings in Kven and their impact on contact-induced language change. Teoksessa V. Koivisto, M. Palander ja H. Riionheimo (toim.) *On the Border of Language and Dialect*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 191–221.
- LSK = Lönnrot, E. 1866–1880. *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja I–II*. Kolmas, manual-menetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY 1958.
- Magga, O. H & L. M. Magga 2012. *Sørsamisk grammatikk*. Kárášjohkka: Davvi Girji.
- Matras, Y. 2009. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MJ 2015 = *Meidän joukko*. <https://kvensk.uit.no>
- MS = *Meänkielen sanakirja*. <https://meankielensanakirja.com/fi/>
- Nielsen, K. 1979. *Lærebok i lappisk (samisk)*. Utarbeidet på grunnlag av dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Bind 1, grammatikk. 2. opplag. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Niemi, E. 2009. Johan Beronka. *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Johan_Beronka
- Nickel, K. P. 1994. *Samisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji AS.
- Nickel, K. P. & P. Sammallahti 2011. *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji AS.
- Prasithratsint, A. 2006. Development of the thùuk passive marker in Thai. Teoksessa W. Abraham & L. Leisiö (toim.) *Passivization and Typology: Form and Function*. Amsterdam: John Benjamins, 115–131.
- Räisänen, A. 1978. Kantasanan ja johdoksen suhteesta. *Virittäjä*, 82 (4), 321–344.
- Räisänen, A. 1988. *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SA = Pyykkö, V. 2008. *Sana-aitta*.
<http://www.kvenskinstitutt.no/sprak/sana-aitta-ordliste-til-borsskogs-romaner>.
- Sammallahti, P. 1994. *Sámisuomasámi sátnegirji. Saamelaissuomalaisaamelainen sanakirja*. Vaasa: Girjegiisä.
- Siiroinen, M. 2001. *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Suihkonen, P. 1994. *Frekventatiividerivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonologista tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Söderholm, E. 2014. *Kainun kielen grammatikki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
<https://kaino.kotus.fi/vks/>
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
<http://scripta.kotus.fi/visk>; URN: ISBN:978-952-5446-35-7.

Liite 1.

Lista passiivistuneista -ttele-verbeistä

Ajatella_L
Ammutella_B_L_KT
Haukutella_L
Imetellä_L
Kuuletella_L
Käskötellä_L
Löydytellä_B
Näytellä_DMA
Otatella_KT
Pantatella_B
Pieksätellä_L
Poljetella_L
Puretella_B_L
Revitellä_L
Sakotella_L
Sautatella_B_L
Syötätellä_L
Tapatella_L
Tartutella_DMA_L
Torutella_DMA_L
Villitellä_B

DMA=Digitaalinen muoto-opin arkisto;

B=Beronka 1921;

L=Lindgren 1993;

KT vrt. lähteet=Nilsen-Børsskog 2004

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 221–241.*

Annekatriin Kaivapalu¹ ja Jasmin Rankinen^{1,2}

¹Itä-Suomen yliopisto, ²Raudaskylän Kristillinen Opisto

Suomen passiivi yläkoulun oppilaiden käsityksissä: tietoisuus, tunnistaminen ja osaamisen itsearviointi

This article deals with Finnish-speaking upper comprehensive school students' language awareness of Finnish passive verbs. The aim of the study was to find out what the participants know about passive voice, how they identify passive verbs in written language and how they evaluate their skills of defining the concept and identifying passive verbs. The data consisted of the answers to an electronic questionnaire, involving different types of questions and tasks (multiple choice, Likert-scale, open answers) by 111 students from 7th, 8th, and 9th grades. The results show that the participants succeeded in defining the concept of the passive voice, though they viewed the qualities of the passive voice quite narrowly, referring mainly to unspecified subjects. For the participants, identifying passive verbs in sentences was slightly easier than in a text. The students' evaluation of their skills was mostly accurate.

Keywords: language awareness, passive voice, upper comprehensive school students, Finnish

Asiasanat: kielitietoisuus, passiivi, yläkoulun oppilaat, suomi

1 Lähtökohtia

Kielen oppimisen tutkimuksessa ja kielipedagogiikassa on viime vuosina yhtenä keskeisenä huomion kohteena ollut kielitietoisuus (*language awareness*) ja sen kehittäminen. Peruskoulun (POPS 2014) ja lukion (LOPS 2015) opetussuunnitelmien perusteissa kielitietoisuuden käsite on nostettu keskeiseen rooliin sekä määritelty aikaisempaa laajemmin, tiiviissä yhteydessä kielikasvatukseen ja monikielisyyteen. Vaikka varsinkin englanninkielisten kielitietoisuuteen liittyvien termien käyttö on usein synonyymistä tai varioivaa, näkee suurin osa tutkijoista kielitietoisuuden laajempaan kuin metalingvistinen (metakielellinen) tietoisuus (*metalinguistic awareness*, myös *linguistic awareness* ja *metalinguistic knowledge*), jolla tarkoitetaan tietoisuutta kielijärjestelmästä ja -rakenteista sekä muodon ja merkityksen yhteyksistä.

Tässä artikkelissa lähestymme kielitietoisuutta äidinkielen oppimisen ja opettamisen näkökulmasta. Tarkastelun kohteina ovat suomalaisten yläkoulun oppilaiden tietoisuus passiivirakenteesta, sen merkityksestä ja käytöstä sekä taito havaita ja tunnistaa passiivimuotoisia verbejä. Käsittelemme kielitietoisuutta kahdesta ulottuvuudesta käsin: passiivin määrittelemis- ja tunnistamistehtävissä tutkitaan oppilaiden metalingvististä tietoisuutta, eksplisiittistä tietoa kielestä; passiiviverbin käyttötilanteiden ja oman osaamiskäsityksen tarkastelu taas heijastaa laajemmin oppilaiden tietoista kielen ja sen käytön havainnointia sekä käyttötaitojen reflektointia. Näemme kielitietoisuuden siten taitona analysoida ja vertailla kieli-ilmiötä sekä tietoisesti reflektoida kieltä ja sen luonnetta (esim. Bialystok & Ryan 1985). Yläkoululaisten suorittamien passiiviverbitehtävien ja itsearvioinnin avulla pyrimme tarkentamaan kielitietoisuuden käsitettä ja tarjoamaan empiiristä tietoa oppilaiden käsityksistä.

Passiivi on valittu tarkastelun kohteeksi useasta syystä. Suomen passiivi on yleiskielitieteellisesti kiinnostava ilmiö, jota on monipuolisesti tutkittu ensisijaisesti syntaktisemanttisten rakenteiden ja niiden käytön, mutta myös toisen kielen omaksumisen, käännöstieteellisen ja kielikontaktitutkimuksen näkökulmista (Riionheimo ym. 2014). Suomen passiivin ja indoeurooppalaisista kielistä lähinnä germaanisten kielten passiivin vertailu on herättänyt keskustelun suomen passiivin typologisesta luonteesta. Passiivin käyttöerot yleis- ja puhekielessä heijastavat näkyvästi suomen kielen variaatiota ja muuttumista. Yläkoulun suomen kielen opetuksessa passiivi on yksi keskeisistä ilmiöistä, jonka rakenteisiin, tehtäviin, käyttöön ja oikeakielisyyteen perehdytään kaikilla vuosiluokilla. Tavoitteenamme on selvittää, millaiset passiivin ominaisuudet nousevat esiin yläkoululaisten käsityksissä. Yläkoululaisten passiivitietoisuutta pohdimme seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

- 1) Mitä oppilaat tietävät passiivista ja sen käyttötilanteista sekä miten he tunnistavat passiivimuotoisia verbejä ja arvioivat omia tietojaan ja osaamistaan?
- 2) Miten oppikirjojen kuvaus passiivista heijastuu oppilaiden käsityksissä?

Äidinkielen opettajien kokemuksiin ja havaintoihin nuorten kieliopin hallinnasta perustuva hypoteesimme on, että suurin osa tutkimukseen osallistuvista tietää, mikä passiivi on ja millaisissa yhteyksissä sitä käytetään, mutta he kokevat passiivin jollain tapaa haastavana tai epäselvänä aktiiviin verrattuna. Artikkelissa keskitymme passiivin määrittelemiseen ja passiiviverbin tunnistamiseen sekä siihen tarvittavien tietojen ja taitojen itsearviointiin. Tiedot kieli-ilmiön luonteesta sekä taito havaita, tunnistaa ja ymmärtää rakenteita luovat pohjan tuottamiselle. Vähäinenkin tuottaminen edellyttää ainakin rajallista ilmiön tunnistamista ja merkityksen ymmärtämistä. Aloitamme artikkelin taustoittamalla luvussa 2 kielitietoisuuden käsitettä hyödyntämällä aiemmissa tutkimuksissa ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (POPS 2014) esitettyjä määritelmiä. Luvussa 3 tarkastelemme aineistossamme esiin nousevia suomen passiivin syntaktissemanttisia ominaispiirteitä sekä passiivin käsitteilyä *Särmä*-oppikirjasarjassa. Tutkimusmenetelmän esittelyn (luku 4) ja aineiston analyysin (luku 5) jälkeen kokoamme luvussa 6 yhteen tutkimuksen tulokset ja pohdimme näkymiä, joita tutkimuksemme avaa kielitietoisuuteen ja suomen passiiviin sekä näiden jatkotutkimukseen.

Artikkeli on kirjoitettu muistellen hyvää ystävää, asiantuntevaa kollegaa, kausijulkaisun *Lähivördlusi. Lähivertailuja* toimitusneuvoston jäsentä ja pitkäaikaista toimittajaa Kirsti Siitosta, joka on muun muassa selvittänyt *U*-verbien ja passiivin suhdetta (Siitonen 1999). Jatkamme artikkelissamme myös Kirstin tapaa kirjoittaa yhdessä opiskelijoittensa kanssa, sillä hänen kokemuksensa mukaan se on antoisa ohjaus- ja oppimismahdollisuus.

2 Kielitietoisuus

2.1 Kielitietoisuuden määritelmiä ja luokitteluja

Kielitietoisuutta sekä siihen liittyviä käsitteitä on eri yhteyksissä käytetty vaihtelevasti, rinnakkain ja limittäin. Käsitteiden kirjon taustalla on toisaalta kielitietoisuuden tutkimuksen monitieteinen luonne: ilmiötä on tutkittu muun muassa kieli- ja kasvatustieteiden sekä kehityspsykologian näkökulmasta (kielitietoisuuden tutkimushistoriasta ja määritelmistä ks. esim. Lilja ym. 2017: 13–15; Kaivapalu 2022). Toisaalta vaihtelevaan käyttöön ovat vaikuttaneet englanninkielisten termien käännösratkaisut eri kielissä (Jessner 2017: 25–27). Kielitietoisuuden tutkijoita yhdistävä Association for Language Awareness (2022) määrittelee kielitietoisuuden eksplisiittisenä tietona kielestä, kielen tietoisena havainnointina ja kielelle herkimismisenä kielenoppimisessa, -opetuksessa ja -käytössä. Kielitietoisuuden lisäksi käytetään myös termejä *kielitietous* (*knowledge about language*), jota käytetään yleensä kielitietoisuuden synonyyminä, ja *metalingvistinen tietoisuus* (*metalinguistic awareness*).

Suurin osa tutkijoista näkee kielitietoisuuden ja -tietouden laajempaan kuin metalingvistinen (metakielellinen) tietoisuus (*metalinguistic awareness*, myös *linguistic awareness* ja *metalinguistic knowledge*; ks. esim. Roehr 2007; Cenoz & Corter 2017; Andersen & Ruohotie-Lyhty 2019), jolla tarkoitetaan tietoisuutta kielen järjestelmästä ja rakenteista, kielioppi- ja kielenkäytösäännöistä (Lilja ym. 2017: 13; Sopanen 2018) sekä muodon ja merkityksen yhteyksistä (Jessner 2014: 177). Metalingvistinen tietoisuus kattaa siis vain eksplisiittiset tiedot kielestä.

Perinteisesti erotetaan neljä metalingvistisen tietoisuuden ilmenemismuotoa (Tunmer ym. 1988): fonologia-, sanasto-, syntaksi- ja pragmatiikkatietoisuus. Näistä kaksi ensimmäistä toimivat vuorovaikutuksessa ja mahdollistavat ymmärtämisen ja tuottamisen prosessit kielielementtien segmentoinnin ja synteessin avulla. Fonologia- ja sanastotietoisuus ovat ensisijaisen tärkeitä lukutaidon kehityksessä. Syntaksitietoisuus kattaa kielen rakenteet ja edellyttää kielioppi- ja kielenkäytösääntöjen soveltamista. Pragmatiikkatietoisuus tarkoittaa tietoisuutta lauseidenvälisistä yhteyksistä sekä teksti- ja käyttökonteksteista (Lena 2020). Tässä artikkelissa keskitymme passiivimuotojen syntaksi- ja pragmatiikkatietoisuuteen.

Vaikka kielitietoisuus nousee sekä kansallisesti että kansainvälisesti esille lähinnä äidinkielen opetuksen yhteydessä, se pohjautuu yleensä useamman kuin yhden kielen käyttöön (*multilingual language / (meta)linguistic awareness*) ja on tiiviissä yhteydessä *monipätevyyden* (*multicompetence*, Cook 2016; Dewaele 2016) käsitteeseen. Käsitteen mukaan kielenkäyttäjän kognitiossa on useampia kielijärjestelmiä, joihin hän kieliaineiston tarkastelussa ja eri kielten ilmaisukeinojen vertailussa tukeutuu. Äidinkielen ja opittujen vieraiden kielten passiivien vertailu tarjoaisi kielitietoisuuden tarkasteluun mainion lähtökohdan, mutta analysoimassamme yläkoulu-
laisten aineistossa vertailua muihin kieliin ei esiintynyt.

2.2 Kielitietoisuus peruskoulun opetussuunnitelman tavoitteena

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (POPS 2014), jotka yläkouluissa on otettu portaittain käyttöön vuosina 2017–2019, kielen keskeisyys opetuksessa, oppimisessa ja arvioinnissa sekä koko koulun toimintakulttuurissa on tuotu näkyvästi esiin (Opetushallitus 2017: 3). Yhdessä kulttuurisen moninaisuuden kanssa kielitietoisuus nähdään laajasti yhtenä koulun toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavana periaatteena. Siihen sisällytetään kieli kaikkien oppiaineiden opetusta yhdistävänä tekijänä, kielen merkitys yksilön ja yhteisön kannalta, suhtautuminen monikielisyys-
teen, kieliaseenteet sekä eri tiedonalojen kielet (Rapatti 2015: 56).

Opetussuunnitelman mukaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaine on monitieteinen taito-, tieto- ja kulttuuriaine, jossa opetus perustuu laajaan tekstikäsitteeseen. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen keskeisimmät tehtävät ovat kehittää oppilaan kieli-, teksti- ja vuorovaikutustaitoja ja ohjata oppilaita kiinnostumaan kielestä, kirjallisuudesta ja kulttuurista. Tehtävänä on myös kehittää oppilasta tulemaan tie-

toiseksi itsestään kielenkäyttäjänä ja viestijänä. (POPS 2014: 287.) *Kielitiedolla* tarkoitetaan opetussuunnitelmassa sitä, että oppilas ymmärtää kielen rakenteita ja niiden luomia merkityksiä, kielen variaatiota, käyttöä ja siihen liittyviä normeja sekä kielen suhteen kulttuuriin, identiteetteihin ja muihin kieliin. Kielitieto on siis laajempi käsite kuin *kielioppi*, jolla on perinteisesti tarkoitettu vain kielen rakenteen kuvausta. Kielitiedon opiskelussa keskeisimmät tavoitteet ovat oppilaan kielen käyttötaitojen kehittyminen ja kielitietoisuuden herääminen. Lisäksi kielitiedon opettamisella kehitetään oppilaan kykyä tarkastella kieltä eri näkökulmista, analysoida kielen tehtäviä ja kuvata havaintojaan asianmukaisten käsitteiden avulla. Kielitiedon opiskelussa korostetaan tekstilähtöisyyttä eli kielen rakenteiden tarkastelua tekstien kautta sekä ajatusta kielistä vaihtelevana ja tilanteeseen sidoksissa olevana ilmiönä. (Kalliokoski ym. 2015: 40.)

Kielitietoon liittyvien käsitteiden ja metakielen opiskelussa tärkeintä on ymmärrys kieliopillisten luokkien tarkoituksesta ja tehtävistä. Kielen piirteitä tarkastellaan tekstien tulkinnan ja tuottamisen yhteydessä merkityslähtöisesti jatkumona eri luokka-asteelta toiselle (mts. 43–44). Vuosiluokilla 1–2 pääpaino on kehittyvän kielitietoisuuden tukemisessa. Oppilaat tutustuvat peruskäsitteisiin kuten äänneeseen, tavuun ja sanaan. Vuosiluokilla 3–6 oppilaan kielitietoisuutta vahvistetaan ja oppilasta kannustetaan tutkimaan kieltä ja sen eri variantteja. Oppilas oppii käyttämään käsitteitä, joiden avulla kielestä ja sen rakenteista voidaan puhua. Opittaviin peruskäsitteisiin kuuluvat sanaluokat, jotkin sijamuodot, persoonamuodot aktiivissa ja passiivissa sekä aikamuodot. Vuosiluokilla 7–9 tavoitteena on ohjata oppilasta syventämään kielitietoisuuttaan ja kiinnostumaan kielen ilmiöistä sekä auttaa oppilasta tunnistamaan kielen rakenteita, tyylipiirteitä, sävyjä ja ymmärtämään kielellisten valintojen merkityksiä ja seurauksia. Opetuksessa tutkitaan tekstejä ja niiden rakentamia merkityksiä sekä vertaillaan suomea oppilaille tuttuihin kieliin. Kielitietoisuutta syvennetään myös tutkimalla erilaisia suomen kielelle tyypillisiä äänne-, muoto- ja lauserakenteiden piirteitä. (POPS 2014: 291–292.)

Koska opetussuunnitelmien tehtävänä on antaa laajemmat suuntaviivat opiaineiden sisältöihin, perusopetuksen opetussuunnitelma ei erittele äidinkielen opetuksen yksittäisiä aiheita, kuten tämän tutkimuksen kohteena olevaa passiivista, vaan asettaa yleisemmän tason tavoitteet. Vaikka passiivista ei ole suoraa mainintaa, opetussuunnitelmassa esitellään vuosiluokkien 7–9 tavoitteisiin liittyviä sisältöalueita, joihin passiivin käsittely yhdistyy. Sisältöalueessa *S2 Tekstien tulkitseminen* mainitaan tutustuminen erilaisten tekstien piirteisiin, kuten henkilöön viittaamisen suoriin ja epäsuoriin keinoihin. *Tekstien tuottaminen* -osiossa (S3) on keskeistä erilaisten tekstityyppien tekstuaalisten ja kielellisten piirteiden tunnistaminen ja soveltaminen omiin teksteihin. Lisäksi tutustutaan erilaisiin keinoihin ilmaista aikaa ja suhtautumista. Sisältöalueessa *S4 Kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin ymmärtäminen* aiheina ovat erilaisten tekstien kielellisten rakenteiden ja tyylipiirteiden tunnistami-

nen. Sisältöalueessa tutustutaan myös kielellisten valintojen vaikutuksiin sekä vertaillaan suomen kieltä muihin oppilaille tuttuihin kieliin.

3 Suomen passiivi

3.1 Passiivin syntaktissemanttisia ja pragmaattisia piirteitä

Tässä luvussa taustoitamme aineiston analyysia esittelemällä tiivistetysti aiempaa tutkimusta niistä passiivin syntaktissemanttisista ja pragmaattisista piirteistä, jotka nousivat tutkimuksessa keskeiseksi. Lisäksi esittelemme passiivin käsittelyä yläkoulun *Särmä*-oppikirjasarjassa.

Suomen kielen yleisin ja monikäyttöisin passiivin rakenne on morfologisesti muodostettu yksipersonainen passiivi, jota on luonnehdittu myös määritteillä *impersonaalinen* ja *persoonaton* (VISK § 1313, terminologisesta keskustelusta ks. esim. Makkonen-Craig 2005: 14–16, typologisesta keskustelusta Kittilä 2000; Helasvuo & Vilkuna 2008). Passiivina on pidetty runsaan vartalo- ja tunnusvariaationsa takia hyvänä esimerkkinä morfologisesti monimutkaisesta kategoriasta (Jaakola 2015; VISK § 1314), jonka haasteellisuus heijastuu myös koulun äidinkielen opetuksessa.

Suomen subjektittomien passiivilauseiden keskeisenä tehtävänä voidaan pitää verbin kuvaaman tilanteen tekijän tai muun henkilöosallistujan identiteetin häivyttämistä (Kittilä 2000: 298). Passiivilauseiden semantiikkaa luonnehtii ensinnäkin avoin henkilöviitteisyys. Lauseen implisiittinen osallistuja tulkitaan inhimillisenä, yleensä monikollisena eli ihmisryhmänä. Passiivilauseessa ei ole johonkin tiettyyn henkilöön tai henkilöryhmään viittaavaa subjektia tai muuta lauseenjäsentä, vaan passiivin implikoiman henkilön identiteetti jää avoimeksi ja pääteltäväksi (VISK § 1315) teksti-, tilanne- ja kulttuurikontekstin tai maailmantiedon avulla (Shore 1986: 46; Helasvuo 2006: 237–238; Posio & Vilkuna 2013 181; VISK § 1325). Esimerkiksi tämän tutkimuksen testilauseesta *Nuorisotoimikunnassa etsitään nuoria tanssitapahtuman tuottajiksi* voidaan päätellä, että etsijöitä ovat nuorisotoimikunnan jäsenet tai työntekijät.

Subjektittomassa passiivilauseessa subjektin sijasta asetetaan etualalle jokin muu osallistuja, jonka yleensä ilmaisee lauseen objekti tai adverbiaali. Etualalle asetettu lauseenjäsen voi saada subjektin piirteitä. Se voi esimerkiksi siirtyä lauseen alkuun verbinetiseen teemapaikkaan (VISK § 1325) kuten esimerkeissä 1–3:

- 1) **Heille** tarjotaan tietoa tapahtumien mainostamisesta ja viestinnästä.
- 2) **Aiempaa kokemusta** ei vaadita.
- 3) **Mukaan koulutukseen** otetaan 20 nuorta.

Esimerkit 1–3 edustavat Shoren (1986: 25–29, 1988: 162–169) jaottelun mukaan passiivin K-tyyppin konstruktioita, jotka ovat tavallisempia kirjoitetussa kielessä.

Suomen kielessä melko yleinen lauserakenteiden subjektittomuus ja eksplisiittisten henkilöviittausten puuttuminen (Laitinen 1995: 338; Helasvuo 2006: 235) asettavat yksipersonaisen passiivin muiden avointen persoonaviittausten joukkoon. Yksipersonaisella passiivilla on samantapainen yleistävä merkitys kuin monikon 3. persoonan yleistävällä käytöllä, jota esiintyy erityisesti ihmisten puhetapoja ja käsityksiä kuvattaessa, esim. *Sanovat italialaisia välittömiksi ja ystävällisiksi.* (vrt. *Italialaisia sanotaan välittömiksi ja ystävällisiksi.*). Yksipersonaisen passiivin ja monikon 3. persoonan lähimerkityksisyys perustuu tietyn subjektitarkoitteen eksplikoinnin puuttumiseen. Passiivi on käyttöyhteyksiltään kuitenkin monikon 3. persoonaa laajempi. Passiivilauseissa on myöskin yleensä teema, kun taas yleistävissä monikon 3. persoonan rakenteissa subjektin paikka jää tyhjäksi, jos pronominia ei käytetä. (VISK § 1330.) Tutkimuksemme testilauseista on yleistävää merkitystä lähimpänä esimerkki 2. Passiivin yleistävä merkitys nousee esiin myös oppilaiden passiivimäärittelyissä.

Yksipersonainen passiivimuoto on puhekielessä käytössä monikon 1. persoonan merkityksessä, esimerkiksi *me mennään* (Jaakola: 2015: 71–82). Passiivimuotojen aktiivistumisen taustalla on suomen murteissa varsin yleinen passiivimuotojen muuttuminen osaksi persoonataivutuksen paradigmaa (Pertilä 2000: 115). Passiivin puhekielistä käyttöä pidetään hyvän kirjakielen vastaisena käyttötapana (Alho & Kauppinen 2013: 93), ja tästä syystä passiivin erot puhe- ja kirjakielessä ovat äidinkielen opetuksessa keskeisiä.

3.2 Passiivi *Särmä*-oppikirjasarjassa

Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa yläkouluissa käytettiin äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa *Särmä*-oppikirjasarjaa (Aarnio ym. 2013, 2014, 2015). Näin *Särmä* antaa suuntaviivat sille, mitä oppilaiden tulisi tietää passiivista. Oppikirjasarjassa on yhteensä kolme osaa eli yksi kutakin yläkoululuokkaa kohden. Jokaisessa oppikirjassa passiivia käsittelevät kohdat kuuluvat oppikirjojen päälukuun *Kieli*. Muita päälukuja ovat *Kirjoittaminen*, *Puhuminen*, *Media* ja *Kirjallisuus*. Oppikirjoissa passiivia käsitellään kieliopin yhteydessä ja kielenhuoltoon liittyvissä kohdissa. Asetelmassa 1 on kuvattu kaikki *Särmä*-oppikirjasarjan käsittelemät asiat passiiviverbistä vuosiluokittain.

Särmä 7 (Aarnio ym. 2013)	Särmä 8 (Aarnio ym. 2014)	Särmä 9 (Aarnio ym. 2015)
<ul style="list-style-type: none"> • Verbeillä on passiivi- ja aktiivi-muodot. • Passiivin määrittelyä: tekijää ei mainita, passiivimuodosta ei näe tekijää. • Passiivin taivuttaminen aikamuodoissa. • Passiivin puhekielinen käyttö monikon 1. persoonan sijaan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Passiivin aikamuototaivutus moduksissa. • Passiivi lauseenjäsennyksessä: subjekti puuttuu, jos predikaatti on passiivissa. • Passiivin yleiskielen ja puhekielen eroja: passiivin käyttö monikon 1. persoonan sijaan <i>me</i>-subjektin kanssa; aktiivi on passiivia selkeämpi ja täsmällisempi; passiivin perfektin ja pluskvamperfektin vaativat tarkkuutta. 	<ul style="list-style-type: none"> • Passiivin määrittelyä: verbi-muoto, jota käytetään, kun tekijää ei tunneta tai sitä ei haluta mainita. • Passiivin yleiskielen ja puhekielen eroja: virheitä tulee usein, sillä puhekielessä passiivia käytetään eri tavoin kuin yleiskielessä. • Passiivin perfektin ja pluskvamperfektin taivutuksen yleiskieliset ja puhekieliset erot.

ASETELMA 1. Passiivin käsittely *Särmä*-oppikirjasarjassa yläkoululuokittain (Rankinen 2021: 15).

Särmä 7 (Aarnio ym. 2013) tutustuttaa oppilaat passiiviin verbien persoonamuotojen ja aikamuotojen esittelyn yhteydessä sekä kielenhuoltoa koskevassa luvussa, jossa esitellään yleiskielen ja puhekielen eroja. Persoonamuotoja käsittelevässä luvussa verbeillä kerrotaan olevan aktiivi- ja passiivimuodot. *Särmä 7* määrittelee passiivin siten, että passiivissa tekijää ei mainita ja että passiivimuotoisesta lauseesta ei näe tekijää. Verbien aikamuotoja käsittelevässä luvussa esitellään passiivimuotojen taivutus ja kerrotaan passiivia käytettävän silloin, kun halutaan ilmaista jonkinlaista yleispätevää asiaa. Yleis- ja puhekielen välisiä eroja käsiteltäessä otetaan esille passiivin käyttö monikon 1. persoonan sijaan *me*-subjektin kanssa.

Särmä 8 (Aarnio ym. 2014) kertoo seitsemännellä luokalla opittuja passiivin ominaisuuksia sekä laajentaa näkökulmaansa eritellen passiivin käytön yleis- ja puhekielisiä eroja. Passiivia käsitellään modusten, lauseenjäsennyksen sekä yleiskielen ja puhekielen vertailun yhteydessä. Moduksia käsiteltäessä *Särmä 8* esittelee modustyyppit taulukoiden ja taivutusesimerkkien avulla keskittymällä etenkin eri modusten morfologisiin ominaisuuksiin. Lauseenjäsennystä koskevassa luvussa kerrotaan subjektin puuttuvan, jos predikaatti on passiivissa. Yleis- ja puhekielen välisten erojen tarkastelun yhteydessä esitellään sääntöjä, joita noudatetaan yleiskielisissä teksteissä. Oppikirjassa kehoitetaan kiinnittämään huomiota tiettyihin passiivia koskeviin puhekielisyyskysymyksiin, kuten passiivin käyttöön monikon 1. persoonan sijaan (*me tanssitaan pro me tanssimme*) ja passiivin perfektin ja pluskvamperfektin muotoihin (*täällä ollaan tanssittu pro täällä on tanssittu*).

Särmä 9 (Aarnio ym. 2015) ottaa passiivin esille kielen muutosten yhteydessä sekä käsiteltäessä yleis- ja puhekielen välisiä eroja, joita tarkastellaan nyt aiempaa

tarkemmin. Kielen muutoksia koskevassa luvussa kerrotaan, että sanojen lisäksi kielen rakenteet voivat muuttua. Rakenteiden muutoksilla viitataan *sinä*-passiiviin, jonka kerrotaan olevan englannin kielestä lainautunut rakenne. Oppikirja ei pidä *sinä*-passiivia hyvän yleiskielen mukaisena ja ohjeistaa, että asiateksteissä on parempi käyttää passiivia tai yleistävää yksikön kolmatta persoonaa kuin *sinä*-passiivia.

Passiiviin liittyvät tehtävät ovat oppikirjoissa tunnistus-, tuottamis- tai soveltamistehtäviä. Tehtävissä esiintyy passiivin taivutusta, muotojen tunnistusta teksteistä, termien määrittelyä, passiivilauseiden muodostamista ja passiivilauseissa esiintyvien virheiden korjaamista. Oppikirjasarjan passiivia koskevat aiheet kehittyvät seitsemänneltä luokalta yhdeksännelle siten, että ensin keskitytään passiivin perusominaisuuksiin ja taivutusmuotoihin ja tämän jälkeen syvennyttään passiivimuotojen hiomiseen ja erojen tunnistamiseen yleis- ja puhekielessä. *Särmä*-sarjan oppikirjat noudattelevat yhtenäistä linjaa passiivin käytöstä ja ohjeistuksesta. Määritelmät pysyvät samanlaisina jokaisella vuosiluokalla, ja aiheet syvenyvät edettäessä ylemmille luokille. Oppikirjasarja painottaa etenkin passiivin morfologisesti oikeaa yleiskielistä käyttöä sekä yleisimpiä passiivin puhekielisiä virheitä. Oppikirjasarja ei kuitenkaan perehdy passiivin määritelmiin esimerkiksi pohtimalla passiivin eroja eri kielten välillä tai määrittelemällä eri passiivityyppejä.

4 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimusaineisto on kerätty erityyppisiä kysymyksiä (avoimet vastaukset, monivalintatehtävät, Likert-asteikko) hyödyntävän sähköisen kyselylomakkeen avulla kolmesta Oulun seudun yläkoulusta marras-joulukuussa 2019 ja tammikuussa 2020. Kyselylomake sisälsi kahdeksan taustatietokysymystä, seitsemän osaamista tutkivaa ja yksitoista itsearviointikysymystä. Taustatieto-osiossa selvitettiin monivalinta- ja avokysymysten avulla osallistujien luokka-aste, äidinkieli, muu kielitaito, synnyinpaikkakunta, nykyinen asuinpaikkakunta, murre ja sukupuoli. Lisäksi kysyttiin, milloin oppilas on viimeksi opiskellut verbien persoonamuotoja äidinkielen oppitunneilla. Kaikki oppilaiden passiiviosaamista käsittelevät kysymykset olivat avokysymyksiä, joiden avulla selvitettiin, mitä oppilas tietää passiivista ja miten hän osaa tunnistaa ja tuottaa passiivimuotoisia verbejä. Kyselyn kolmannessa osiossa tutkimukseen osallistujat arvioivat omia taitojaan tunnistaa ja tuottaa passiiviverbejä.

Kyselyn passiivitehtävät laati Jasmin Rankinen (2021: 88–93) kolmen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjan, *Särmän* (2013, 2014, 2015), *Kärjen* (2014, 2016, 2017) ja *Satakielen* (2017, 2018, 2020) mallin mukaan. Tutkimukseen osallistuneissa kouluissa oli käytössä *Särmä*-oppikirjasarja, joten sarjassa esiintyvät tehtävänäntomuodot olivat oppilaille tuttuja. *Kärki*- ja *Satakieli*-sarjan mallitehtävien avulla tavoiteltiin tehtäviin monipuolisuutta. Ennen kyselyn lähettämistä vastaajille sitä pilotoitiin kahdella yhdeksäsluokkaisella oppilaalla. Pilotoinnin tuloksena muokat-

tiin kahta tehtävänantoa selkeämpään muotoon ja saatiin selville kyselyyn vastaamiseen kuluva aika. Tehtävien laadinnassa oli ensisijaisen tärkeää ottaa huomioon oppilaiden suorituskyky ja suorittamiseen kuluva aika.

Tässä artikkelissa käsittelemme oppilaiden antamia vastauksia passiivin määrittelyyn, tunnistamiseen ja tunnistamisen arviointiin liittyviin kysymyksiin (ks. liite), joiden avulla pyrimme valottamaan toisaalta oppilaiden metalingvististä tietoisuutta eli eksplisiittistä tietoa kielestä ja toisaalta kielitietoisuutta laajemmin kielen tietoisena havainnointina, analysointina ja reflektointina. Kyselyssä oli kaksi kysymystä, joiden avulla selvitimme oppilaiden eksplisiittistä tietoa passiivista: *Mikä on passiivi?* ja *Millaisissa tilanteissa passiivista yleensä käytetään?* Kahden osittain päällekkäisen kysymyksen avulla pyrimme toisaalta täydentämään vastauksia, toisaalta välttämään vastausten satunnaisuutta. Passiiviverbin tunnistamistaitoja tutkimme kahden tehtävän avulla. Ensimmäisessä tehtävässä pyydettiin osallistujia etsimään viidestä virkkeestä verbit ja määrittelemään niiden persoonamuoto. Tehtävän virkkeistä yksi oli passiivissa (verbi *laitetaan*) ja neljä aktiivissa (verbit *kaivavat*, *askartele*, *odotamme*, *hiihdän*). Toisessa tunnistamistehtävässä vastaajien piti löytää lyhyestä tekstistä passiivimuotoiset verbit. Tekstinä oli työpaikkailmoitus, jossa haettiin nuoria työntekijöiksi tanssitapahtumaan. Yhteensä tekstissä oli neljä aktiivimuotoista (*pääsevät kurkistamaan*, *saavat*, *alkavat* ja *jatkuvat*) ja neljä passiiviverbiä (*etsitään*, *tarjotaan*, *ei vaadita* ja *otetaan*). Tutkimukseen osallistujien käsitystä omista passiivitiedoistaan selvitimme kysymällä, tietääkö oppilas omasta mielestään, mikä passiivimuotoinen verbi on. Monivalintakysymyksen vastausvaihtoehdot olivat *kyllä*, *en* ja *en ole varma*. Oppilaiden omaa käsitystä passiivimuotoisten verbien tunnistamistaidoistaan tutkimme kysymällä, osaako oppilas tunnistaa passiiviverbin virkkeistä. Vastausvaihtoehtoina olivat *kyllä*, *en* ja *osittain*.

Kyselyyn vastasi kolmesta Oulun seudun yläkoulusta yhteensä 111 oppilasta: 50 seitsemäsluokkalaista, 41 kahdeksaluokkalaista ja 20 yhdeksäsluokkalaista. Kaikki osallistujat puhuivat äidinkielenään suomea. Toisena tai vieraana kielenä he olivat oppineet englantia, ruotsia, espanjaa, saksaa tai venäjää. Suurin osa oppilaista oli kotoisin Oulun seudulta ja kertoi puhuvansa Oulun murretta. Muina syntymäpaikkakuntina mainittiin Ii, Kemi, Kajaani ja Tampere sekä muuna murteena Kainuun murre. Kaikkien oppilaiden kotipaikkakunta kyselyyn vastaamisen aikana oli Oulun seutu. Verbien persoonamuotoja oli opiskellut kuluneen lukuvuoden aikana puolet osallistujista.

Tutkimusluvut pyydettiin kunkin koulun käytäntöjen mukaisesti. Koska tutkimukseen osallistuneet oppilaat olivat alaikäisiä, he tarvitsivat rehtorin suostumuksen ohella osallistumisluvan myös huoltajalta. Tämän lisäksi tutkimuslupalomakkeessa pyydettiin oppilaan oma suostumus, sillä tutkimukseen osallistuminen oli jokaiselle oppilaalle vapaaehtoista. Oppilaat saivat siis itse päättää osallistumisestaan tutkimukseen. Kyselylomakkeet täytettiin anonymisti, ja taustatietojen käsittelyssä sekä

aineiston säilyttämisessä on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita (ks. Aineistohallinnan käsikirja 2022).

Oppilaiden havainnot ja näkemykset on luokiteltu sisällönanalyttisen pelkistämisen, ryhmittelemisen ja käsitteellistämisen avulla sisällöltään samankaltaisia vastauksia yhdistäviin luokkiin. Pelkistämävaiheessa listattiin aineistossa esiintyvät samaa tarkoittavat ilmaukset ja karsittiin tutkimuksen kannalta epäolennainen aines pois. Ryhmittelyvaiheessa pelkistetyistä ilmauksista etsittiin yhtäläisyydet ja erot, joiden perusteella ilmaukset ryhmiteltiin samaa ilmiötä kuvaaviksi alaluokiksi. Käsitteellistämävaiheessa alaluokista muodostettiin tarpeen mukaan yläluokkia ja pääluokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 122–127.) Analyysin vaiheet on havainnollistettu asetelman 2 avulla (asetelman mallista ks. Tölli 2020: 27).

Alkuperäinen vastaus	Pelkistetty vastaus	Alaluokat	Pääluokat	Yhdistävä luokka
Passiivi on persoona-muoto, jossa ei tiedetä tekijää. Passiivissa tekijää/teki-jöitä ei tiedetä. siinä ei tiä tekijää	Passiivissa ei tiedetä tekijää	Tekijää ei tiedetä	Tekijän ano-nyymisyys	Tekijän identiteetin häivyttäminen
Kun tekijää ei tunneta Kun ei ole tunnistettava tekijää	Tekijä on tuntematon	Tekijää ei tunneta		
Tekijää ei kerrota Ei kerrota, kuka on tekijä	Tekijää ei kerrota	Tekijää ei kerrota		

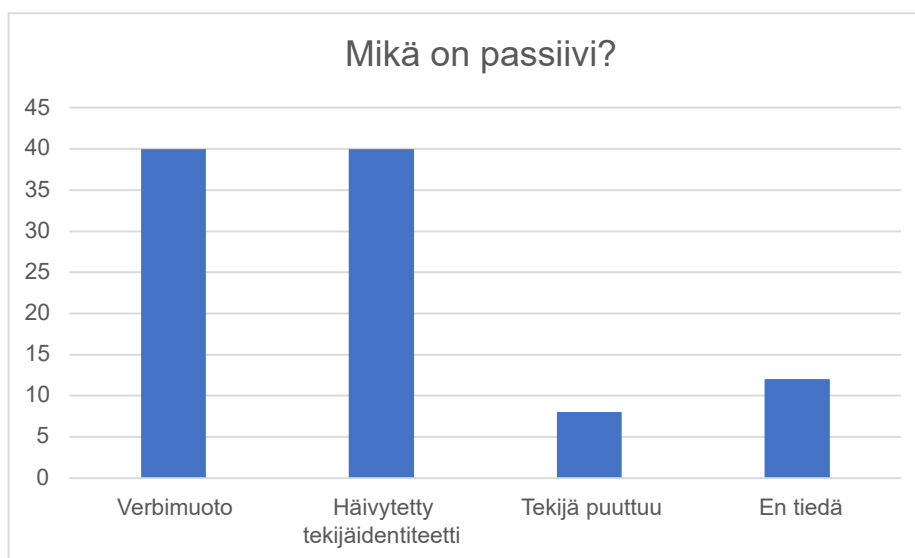
ASETELMA 2. Esimerkkejä aineiston pelkistämisestä, ryhmittelystä ja käsitteellistämisestä.

Kun saman oppilaan vastauksessa esiintyi useampia erimerkityksisiä sisältöjä, vastaus myös ryhmiteltiin kaikkiin sen sisältöjä vastaaviin luokkiin. Jos oppilas on esimerkiksi kertonut passiivia käytettävän puhekielessä ja tilanteissa, joissa tekijää ei tiedetä, vastaus on ryhmitelty sekä *puhekielessä-* että *kun tekijää ei tiedetä-* kategoriaan. Oppilaiden vastausesimerkit alkuperäisessä muodossaan on kaikissa kuvioissa esitetty prosenttiosuuksina vastausten kokonaismäärästä.

5 Yläkoululaisten tietoisuus passiivista

5.1 Passiivin määrittelyminen

Oppilaiden vastaukset kysymykseen *Mikä on passiivi?* on esitetty kuviossa 1.

KUVIO 1. Oppilaiden passiivimääritelmät.

Suurin osa kyselyyn vastanneista oppilaista käsittää passiivin verbimuodoksi, jossa tekijää ei tiedetä, ei tunneta tai ei kerrota (esimerkit 4–8).

- (4) Passiivi on persoonamuoto, jossa ei tiedetä tekijää.
- (5) Passiivissa tekijää/tekijöitä ei tiedetä.
- (6) siinä ei tiiä tekijää

Yläkoululaisten vastauksissa heijastuu lähinnä passiivin keskeinen tehtävä – verbin kuvaaman tilanteen tekijän tai muun henkilöosallistujan identiteetin häivyttäminen. Vastauksista (esimerkki 5) ilmenee myös oppilaiden tietoisuus passiivin implikoiman henkilön tai henkilöryhmän avoimuudesta: tilannekohtaisesti pääteltävissä olevia epämääräisiä tekijöitä saattaa olla yksi tai monta. Passiivin käsitteen määrittelyssä ei kuitenkaan tullut esille tekijän häivyttämiseen liittyviä syitä, kuten tekijän itsestäänselvyys tai ilmitulo aiemmassa kontekstissa. Osa oppilaista käsittää passiiviin sisältyvän tulkinnanvaraisuuden ja toisinaan myös tarkoituksellisen epätarkkuuden niin, että ilmaistulla tapahtumalla ei ole tekijää lainkaan (esimerkit 7 ja 8).

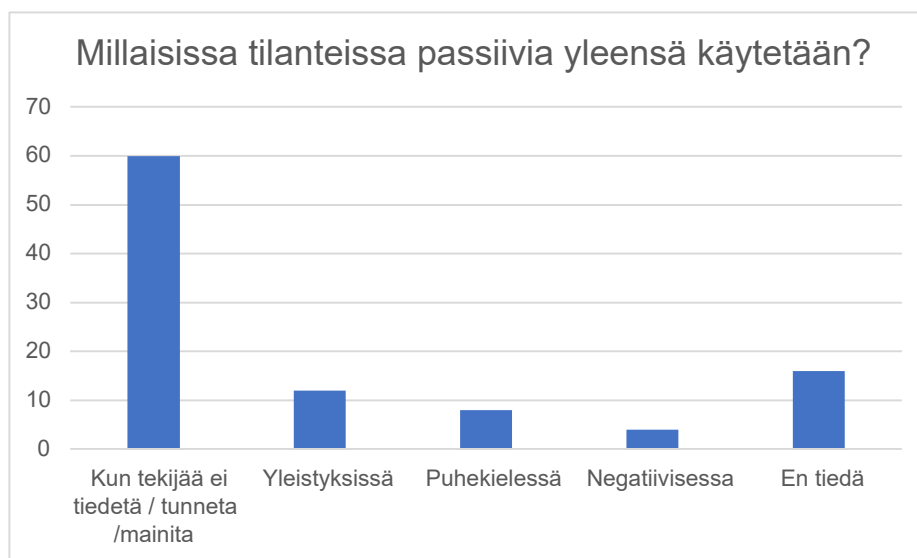
- (7) Passiivissa ei ole tekijää. Esim. Juhlitaan
 (8) Sillä ei ole tekijää.

Peruskoulun opetus suunnitelman mukaan kielitiedon opiskeluun liittyvien käsitteiden ja metakielen opiskelussa tärkeintä on ymmärrys kieliopillisten luokkien tarkoituksesta ja tehtävistä. Esimerkki 9 osoittaa, että oppilas oivaltaa, mikä on passiivin tehtävä, vaikka hän ei käytäkään oikeaa kielioppitermiä.

- (9) Sijamuoto, jossa tekijä on tuntematon. Esim. Luokassa luetaan kirjoja.
 (10) Verbin taipumusmuoto, esim. lennetään. Tekijää ei tiedetä, mutta esimerkiksi oulun murteessa passiivia käytetään monikon 3. persoonan verbinä

Esimerkki 10 osoittaa, että oppilas on tietoinen passiivin tehtävistä puhekielessä, mutta on todennäköisesti tarkoittanut monikon 3. persoonan sijasta 1. persoonaa. Vaikka vastauksessa käytetään esimerkkinä omaa Oulun seudun murretta, heijastaa käsitys passiiviverbin puhekielisyydestä nykyään enemmänkin epävirallisen puhutun kielen normaalikäytäntöä, johon ei enää välttämättä liity mitään murteisiin viittaavaa (Pertilä 2000).

Toisen passiivin määrittelykysymyksen tavoitteena oli saada oppilaat pohtimaan passiivin käyttötarkoituksia ja näin mahdollisesti täydentämään edellistä vastaustaan. Kysymys osoittautui vastausten puolesta hyvin samankaltaiseksi edellisen kysymyksen kanssa, mutta myös uusia ulottuvuuksia nousi esille (kuvio 2).

KUVIO 2. Oppilaiden käsitys passiivin käyttötilanteista.

234 SUOMEN PASSIIVI YLÄKOULUN OPPILAIDEN KÄSITYKSISSÄ:
TIETOISUUS, TUNNISTAMINEN JA OSAAMISEN ITSEARVIOINTI

Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että tavallisin passiivimuotoisen verbin käyttötilanne on tilanne, jossa tekijää ei tiedetä, ei tunneta tai ei mainita (esimerkit 11 ja 12). Lisäksi mainitaan passiivia käytettävän puhekielessä ja yleistävissä ilmauksissa (esimerkit 13–16).

- (11) Kun tekijää ei tunneta
- (12) Kun ei ole tunnistettavaa tekijää
- (13) Puhekielessä ja tilanteissa missä ei tiedetä tekijää.
- (14) Puhekielessä monikon 1. persoonan tilalta.
- (15) Käytetään kun ei erityisesti haluta mainita jotakin tai yleistetään.
- (16) Kun puhutaan asioista yleisesti eikä tekijää tiedetä.

Esimerkissä 17 passiivin käyttötilanteet on liitetty tapahtumapaikkaan ja esimerkissä 18 negatiivisuuteen, vaikka, vaikka kielenkäytössä kumpikaan näistä ei vaikuta passiivin valintaan.

- (17) Kun tiedetään paikka, jossa tehdään jotain mutta tekijöitä ei tunneta.
- (18) Negatiivisissa

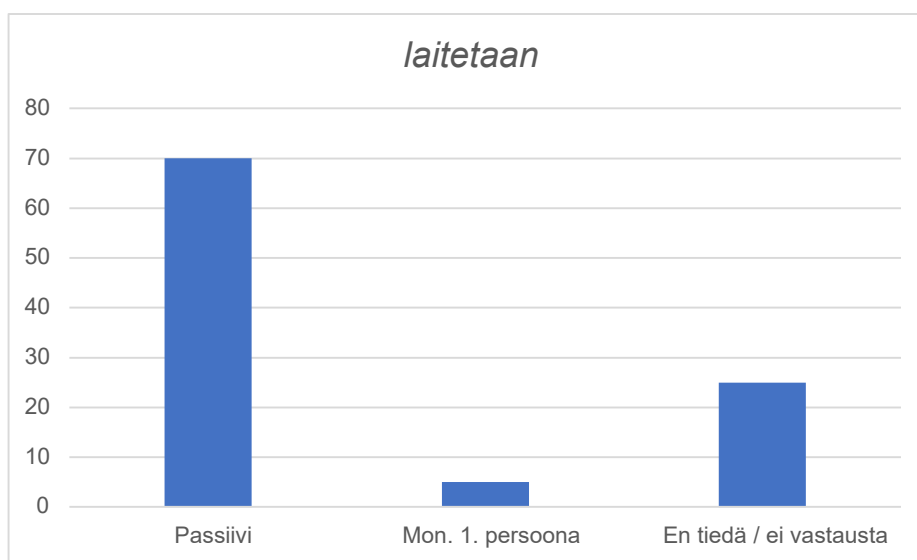
Ison suomen kielioopin (VISK § 1330) mukaan passiivia käytetään tavallisesti kuvattaessa yleisiä tai yleistettäviä tapahtumia, jolloin huomion keskipisteenä on tekijän sijaan itse toiminta. Passiivia käytetäänkin usein erilaisissa säännöissä ja ohjeissa. Toisinaan passiivia käytetään myös yksittäisissä ja yksilöidyissä tapahtumissa. Näissä tapauksissa tekijää ei välttämättä tiedetä tai ei katsota tarpeelliseksi kertoa. Vastauksien vaihtelevuudesta huolimatta oppilaat ovat pääosin osanneet määritellä passiivin käyttötilanteita käyttämällä asianmukaisia termejä ja nostamalla esiin passiivin tyypilliset käyttötilanteet.

Kielitietoisuuteen kuuluu myös kyky ymmärtää kielellisten valintojen merkityksiä ja seurauksia (POPS 2014: 291–292). Itsearviointivastaukset osoittavat, että oman käsityksensä mukaan 65 % tutkimukseen osallistuneista oppilaista tietää, 15 % ei tiedä ja 20 % on epävarma siitä tietääkö, mikä on passiivi. Itsearviointitulosten vertailu passiivin määrittelemistehtävän tuloksiin (kuvio 1) osoittaa, että oppilaiden arviot omasta osaamisestaan myötäilevät pitkälti heidän varsinaisia tietojaan passiivista: 85 % oppilaista osaa kertoa ainakin yhden passiiville tyypillisen ominaisuuden.

5.2 Passiiviverbin tunnistaminen

Passiiviverbin tunnistamisella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sekä passiivi- ja aktiivimuotoisten verbien erottamista toisistaan että passiivimuotoisen verbin havaitsemista tekstistä. Ensimmäisessä tunnistamistehtävässä oppilaiden oli etsittävä virk-

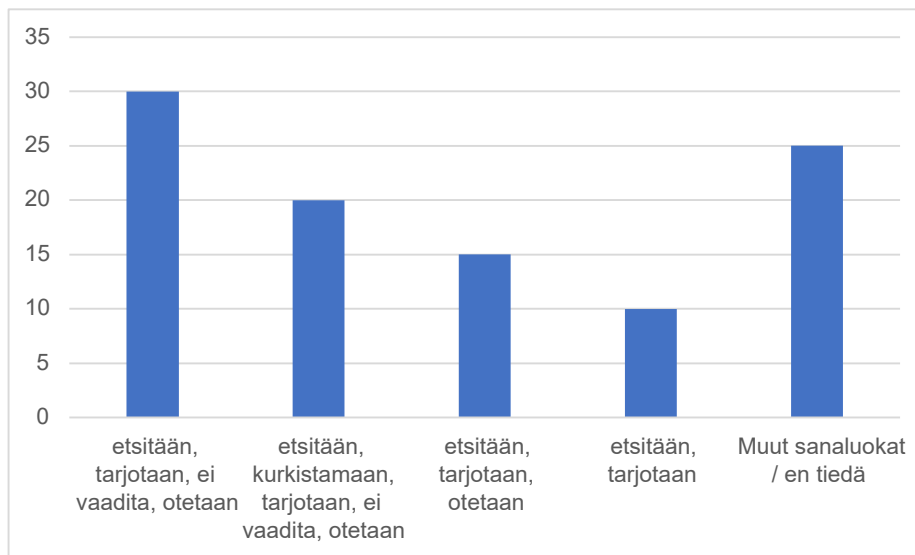
keistä persoonamuotoiset verbit ja kerrottava niiden persoonamuodot. Kuviossa 3 on esitetty, millä tavoin tutkittavat määrittivät passiivimuotoisen verbin *laitetaan*.

KUVIO 3. Passiivimuotoisen verbin *laitetaan* määritteleminen

Valtaosa oppilaista tunnisti virkkeistä passiivimuotoisen verbin ja osasi erottaa sen aktiivimuotoisista verbeistä. Vastaajista 5 % määritteli *laitetaan*-verbin monikon 1. persoonaksi, mikä osoittaa passiivimuodon puhekielisen merkityksen vakiintumista. Neljännes oppilaista joko ei vastannut tai vastasi *en tiedä*.

Toisessa tunnistamistehtävässä passiivimuotoiset verbit oli poimittava lyhyestä tekstistä. Tulokset näkyvät kuviossa 4.

KUVIO 4. Passiivimuotoisten verbien tunnistaminen tekstistä.

Tulokset osoittavat, että kolme neljäsosaa oppilaista tunnisti tekstistä vähintään kaksi myönteistä passiivimuotoista verbiä (*etsitään* ja *tarjotaan*). Kielteisen passiivimuodon *ei vaadita* tunnistaminen onnistui 50 prosentilla kyselyyn osallistuneista. Vastausten perusteella voidaan päätellä, että kielteinen muoto jää myönteistä helpommin huomaamatta. Viidesosa oppilaista luokitteli passiiviverbiksi myös MA-infinitiivin *kurkistamaan*, joka esiintyy verbiketjussa yhdessä aktiivisen verbin *pääsevät* kanssa (*pääsevät kurkistamaan*). Oppilaat eivät nähtävästi ole mieltäneet verbiketjua kokonaisuudeksi. Sen sijaan he ovat tunnistaneet infinitiivin verbiksi ja huomanneet sen poikkeavan aktiivimuodoista, jolloin on ollut helppoa tehdä virheellinen päätelmä, että kyseessä olisi tehtävässä etsitty passiivi.

Tunnistamistehtävien tuloksista ilmenee, että oppilaat tunnistavat varsinkin myönteisen passiivin indikatiivin preesensin sekä irrallisista virkkeistä että tekstistä melko hyvin. Kaikkia passiivin muotoja ei kuitenkaan huomata ja toisinaan passiiviksi määritellään myös muita verbimuotoja. Kielteisen passiivin tunnistaminen osoitautui muita muotoja haasteellisemmaksi.

Puolet oppilaista osasi omasta mielestään tunnistaa passiiviverbin virkkeistä. Lisäksi 30 % vastanneista koki, että passiiviverbin tunnistaminen virkkeistä onnistuu ainakin osittain. Loput 20 % kertoivat, etteivät osaa tunnistaa passiiviverbiä virkkeistä. Itsearviointin vertailu kahden tunnistamistehtävän tuloksiin osoittaa, että oppilaiden käsitys omasta osaamisestaan tunnistaa passiivimuotoisia verbejä vastaa melko hyvin heidän todellista osaamistaan. Passiiviverbin löytämisessä irrallisista virkkeistä onnistuttiin jopa arvioitua paremmin. Myös osa niistä oppilaista, jotka ar-

velivat osaavansa tunnistaa passiivin osittain, menestyi tunnistustehtävässä. *Osittain* vastanneet eivät siis ole olleet varmoja taidoistaan, vaikka osa heistä onkin edellä mainitussa tehtävässä onnistunut tunnistamaan passiiviverbin. Itsearviointin vertailu tehtävään, jossa oppilaan oli tunnistettava passiivimuotoiset verbit kokonaisesta tekstistä, osoittaa, että kaikki passiiviverbit tunnistaneiden osuus on pienempi kuin itsearviointitehtävässä *kyllä* vastanneiden osuus. Jos kuitenkin otetaan huomioon myös tunnistamistehtävän osittain oikeat vastaukset ja itsearviointitehtävässä *osittain* vastanneiden osuus, tulokset tukevat toisiaan. Oppilaat siis osaavat melko hyvin arvioida omaa osaamistaan, vaikka eivät olekaan siitä aina varmoja.

6 Päätelmiä ja pohdintoja

Kielitiedon opetuksen avulla tutustutaan suomen kielen järjestelmään ja kehitetään kykyä analysoida sitä. Tärkeintä kielitiedon opetuksessa on, että oppilas oppii ymmärtämään, minkälaisia tehtäviä tietyillä rakenteilla on. Passiivin määrittely- ja tunnistustehtävien tulosten analyysi osoittaa, että yläkoululaisten käsitys passiivista ja passiivin käyttötilanteista liittyy vahvasti subjektittoman passiivin keskeiseen tehtävään, tekijän identiteetin häivyttämiseen. Oppijat olivat tietoisia myös passiivin implikoiman henkilön tai henkilöryhmän avoimuudesta. Passiivin käyttöyhteyksistä mainittiin edellisen lisäksi myös puhekieliset ja merkitykseltään yleistävät käyttötilanteet. Oppilaiden käsitys passiivin tehtävistä ja käyttötilanteista vastaa siis hyvinkin *Särmä*-oppikirjasarjan passiivikäsitystä ja on linjassa passiivia käsittelevän tutkimuksen kanssa. Passiivin käsitteen määrittelyssä ei kuitenkaan tullut esille passiivin tekijän häivyttämiseen liittyviä syitä, kuten tekijän itseäänselvyys tai ilmeneminen kontekstista. Tulokset eivät myöskään osoittaneet oppilaiden tietoisuutta muiden kielten passiivista. On mahdollista, että toisenlainen tehtävänanto tai muu aineistonkeruutapa olisi tuottanut mainituista passiivin ulottuvuuksista tarkempaa tietoa, mutta tämän selvittäminen jää kyselytutkimuksen aikarajoitusten vuoksi jatkotutkimuksen varaan.

Yläkoululaisten passiivikäsitys osoittaa myöskin, että metalingvistinen tietoisuus on kielitietoisuuden kiinteä ja keskeinen komponentti. Oppilaiden tietoisuus passiivin muodoista ja merkityksistä on tiiviissä yhteydessä pragmaattiseen tietoisuuteen passiivin käyttötilanteista, varsinkin passiivin käytöstä puhekielessä, mistä *Särmä*-oppikirjasarja esittää monia esimerkkejä. Tutkimuksen tulokset heijastavat siten ymmärrystä kielen muuttuvasta luonteesta ja vaihtelusta, mikä on yksi tärkeä kielitietoisuuden ulottuvuus. Määrittely- ja tunnistustehtävien lisäksi passiivin puhekielinen käyttö nousee esiin erityisesti tuottamistehtävissä, joiden käsittely jää tämän artikkelin ulkopuolelle ja myöhemmin tarkasteltavaksi seuraavassa artikkelissa.

Tutkimustuloksissa yläkoululaisten passiivikäsityksistä korostuu erityisesti oppilaiden ymmärrys kieliopillisten luokkien tarkoituksesta ja tehtävistä, jota pe-

ruskoulun opetussuunnitelma pitää kielitiedon opiskelussa ensisijaisen tärkeänä. Tuloksista ilmenee, että oppilas voi esimerkin avulla osoittaa ymmärrystä passiivin tehtävistä, vaikka ei käyttäisikään asianmukaisia kielioppitermejä. Metalingvistisen tietoisuuden käsitettä olisi siis siltä osin syytä tarkentaa eksplikoimalla tarkan termikäytön toissijaisuus verrattuna muodon ja merkityksen suhteen ymmärtämiseen.

Oppilaiden melko realistisiksi osoittautuneet arviot omista passiivin määrittely- ja tunnistustaidoistaan heijastavat kielitaidon tietoista reflektointia. Itsearviointin tulokset korreloivat varsinkin passiivin määrittämisen ja irrallisten virkkeiden passiivimuodon tunnistamisen tulosten kanssa. Vertailun perusteella oppilaiden käsitys passiiviosaamisestaan on hyvin linjassa heidän todellisen osaamisensa kanssa.

Kirjallisuus

- Aarnio, R., T. Kaseva; S. Kuohukoski; E. Matinlassi & A. Tylli 2013. *Särmä 7. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aarnio, R., T. Kaseva; S. Kuohukoski; E. Matinlassi & A. Tylli 2014. *Särmä 8. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aarnio, R., T. Kaseva; S. Kuohukoski; E. Matinlassi & A. Tylli 2015. *Särmä 9. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aineistonhallinnan käsikirja 2022. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/> [luettu 22.2.2022].
- Alho, I. & A. Kauppinen 2008. *Käyttökielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Andersen, L. & M. Ruohotie-Lyhty 2013. Mitä on kielitietoisuus ja miten se näkyy koulussa? *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10 (2). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa>
- Association for Language Awareness (2022). About. http://www.languageawareness.org/?page_id=48 [luettu 22.2.2022].
- Byalystok, E. & E. B. Ryan 1985. Toward a definition of metalinguistic skill. *Merrill-Palmer Quarterly*, 31 (3), 229–251.
- Cenoz, J., D. Corter & S. May (toim.) 2017. *Language awareness and multilingualism. Encyclopedia of language and education*. Berlin: Springer.
- Cook, V. 2016. Premises of multi-competence. Teoksessa V. Cook, L. Wei (toim.) *The Cambridge Handbook of Linguistic Multi-Competence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–25.
- Dewaele, J-M. 2016. Multicompetence and personality. Teoksessa V. Cook, L. Wei (toim.) *The Cambridge Handbook of Linguistic Multi-Competence*. Cambridge: Cambridge University Press, 403–419.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2017. *Satakieli 8. Äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Edita.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2018. *Satakieli 9. Äidinkieli ja kirjallisuus. Tehtäväkirja*. Helsinki: Edita.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2020. *Satakieli 7. Äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Edita.

- Helasvuo, M.-L. 2006. Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective. Teoksessa M.-L. Helasvuo (toim.) *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins, 233–255.
- Helasvuo, M.-L. & M. Vilkkuna 2008. Impersonal is personal: Finnish perspective. *Transactions of the Philological Society* 106 (2), 216–245.
- Jaakola, M. 2015. Passiivi ja morfologian monimutkaisuus. Opetuksen näkökulma. *Virittäjä*, 119 (1), 67–87. <https://journal.fi/virittaja/article/view/41449/14733>
- Jessner, U. 2014. On multilingual awareness or why the multilingual learner is a specific language learner. Teoksessa M. Pawlak, Larissa Aronin (toim.) *Essential Topics in Applied Linguistics and Multilingualism. Studies in Honour of David Singleton*. Heidelberg: Springer, 175–184.
- Jessner, U. 2017. Language awareness for multilinguals: theoretical trends. Teoksessa J. Cenoz, D. Corter & S. May (toim.) *Language awareness and multilingualism. Encyclopedia of language and education*. Berlin: Springer, 19–29.
- Kaivapalu, A. 2022. Keeletheadlikkus ja keeltevahelise sarnasuse tunnetamine. Teoksessa J. Bradley, M. Csire ym. (toim.) *Central European Uralic Studies 2*. Vienna: Praesens. 307–327.
- Kalliokoski, J., J. Kumenius, M.-R. Luukka, A.-K. Mustaparta, L. Nissilä & M. Tuomi 2015. Kielitiedon opettamisesta. Teoksessa A.-K. Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä. Näkökulmia kielikasvatukseen*. Helsinki: Opetushallitus. 40–47.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2014. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 7. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2016. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 8. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2017. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 9. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Kittilä, S. 2000. Passiivin prototyypistä. Teoksessa A. Pajunen *Näkökulmia kielitypologiaan*. Suomi 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 286–312.
- Laitinen, L. 1995. Nollapersoona. *Virittäjä*, 99 (3), 337–358.
- Lena, L. 2020. Referent introducing strategies in advanced L2 usage. A bidirectional study on French learners of Chinese and Chinese learners of French. Teoksessa J. Ryan & P. Crosthwaite (toim.) *Referring in a Second Language. Studies on Reference to Person in a Multilingual World*. London: Routledge, 164–183.
- Lilja, N., E. Luukka & S. Latomaa 2017. Kielitietoisuus eriarvoistumiskehitystä jarruttamassa. Teoksessa S. Latomaa, E. Luukka & N. Lilja (toim.) *Kielitietoisuus eriarvostuvassa yhteiskunnassa – Language awareness in an increasingly unequal society*. AFinLAN vuosikirja 2017 (Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisu 75). Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 11–29. <https://journal.fi/afinlavk/article/view/66742>
- LOPS = *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/lukion-opetussuunnitelman-perusteet-2015>
- Makkonen-Craig, H. 2005. *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä – näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Opetushallitus 2017 = *Kielitietoinen opetus – kielitietoinen koulu*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kielitietoinen-opetus-kielitietoinen-koulu>.
- Pertilä, L. 2000. Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. *Sananjalka*, 42, 115–140. <https://doi.org/10.30673/sja.86618>

240 SUOMEN PASSIIVI YLÄKOULUN OPPILAIDEN KÄSITYKSISSÄ:
TIETOISUUS, TUNNISTAMINEN JA OSAAMISEN ITSEARVIOINTI

- Posio, P. & M. Vilkuna. 2013. Referential dimensions of human impersonals in dialectal European Portuguese and Finnish. *Linguistics* 51 (1), 177–229.
- POPS = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.
- Rankinen, J. 2021. *Yhdeksäluokkalaiset ja passiivi: tietoisuus, tunnistaminen ja oman osaamisen arviointi*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Rapatti, K. 2015. Kielitietoisuus kieliaineiden opetuksessa. Teoksessa A.-K. Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä. Näkökulmia kielikasvatukseen*. Helsinki: Opetushallitus, 55–62.
- Riionheimo, H., L. Kolehmainen & L. Meriläinen 2014. Suomen passiivi kontaktissa. Kieltenvälisiä kytköksiä migraatiossa, toisen kielen omaksumisessa ja kääntämisessä. *Virittäjä*, 118 (3), 334–371.
- Roehr, K. 2007. Metalinguistic knowledge and language ability in university-level L2 learners. *Applied Linguistics*, 29 (2), 173–199.
- Shore, S. 1986. *Onko suomessa passiivia?* Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Sopanen, P. 2018. Kielitietoisuus uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9 (3). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisuus-uudessa-varhaiskasvatussuunnitelmassa>
- Tunmer, W. E., M. L. Herriman & A. R. Nesdale 1988. Metalinguistic abilities and beginning reading. *Reading Research Quarterly*, 23 (2), 134–158. <https://doi.org/10.2307/747799>
- Tuomi, J. & A. Sarajärvi 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tölli, M. 2020. *Puhemies vai puheenjohtaja? Puheenjohtaja-nimikkeen käyttö eduskunnan puhemiehestä täysistunnoissa vuosina 2000–2019 ja kansanedustajien mielipiteet nimikkeestä*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 200. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Liite. Passiivin määrittelemis- ja tunnistamistehtävät

PASSIIVIN TUNNISTAMINEN JA TUOTTAMINEN

Mikä on passiivi? Voit selittää esimerkkien avulla. *

Oma vastauksesi

Millaisissa tilanteissa passiivia yleensä käytetään? *

Oma vastauksesi

Etsi alla olevien virkkeiden persoonamuotoiset verbit ja kerro niiden persoonamuodot. Numeroi vastaukset. *

Esimerkki: *Siskoni leipoi eilen kolme pellillistä joulutorttua.*
Vastaus: *leipoi, y.3.p.*

1. Joulun lähestyessä monet kaivavat joulukoristeet esille.
2. Serkkuni askartelee itse joulukoristeet.
3. Koulussakin laitetaan kyntteliköt ikkunalaudoille.
4. Minä ja kaverini odotamme hyviä hiihtosäitä.
5. Ensi kuussa hiihdän ainakin viisikymmentä kilometriä.

Oma vastauksesi

Poimi tekstistä passiivimuotoiset verbit. Kirjoita passiiviverbit vastausalueelle. *

DanceAction hakee nuoria työntekijöiksi tanssitapahtumaan!

Nuorisotoimikunnassa etsitään nuoria tanssitapahtuman tuottajiksi. Tuottajat pääsevät kurkistamaan tapahtumien tuottamisen kulisseihin ja heille tarjotaan tietoa tapahtumien mainostamisesta ja viestinnästä. Lisäksi tuottajat saavat aimo annoksen hauskoja ja hyödyllisiä kokemuksia sekä uusia ystäviä. Aiempaa kokemusta ei vaadita. Koulutukset alkavat toukokuussa ja jatkuvat syksyllä. Mukaan koulutukseen otetaan 20 nuorta.

www.nuoriso.hel.fi Muokattu. Luettu 11.11.2019)

Oma vastauksesi

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 242–258.

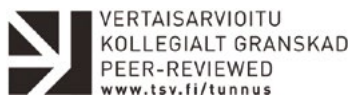
Hanna Jokela
Turun yliopisto

Suomenoppijoiden käsityksiä kolmaspersoonaisen pronomien käytöstä ja puhuttelusta

My study is a survey that examines how Finnish as a second language speakers understand the use of Finnish pronouns and how to address people. I focus on the informants' experiences and perspectives with the allocation of the Finnish third-person singular pronouns *hän* ('he' and 'she') and *se* ('it') and second-person singular *sinä* (familiar 'you') and plural *te* used as singular (formal 'you'). I examine these issues particularly in light of previous studies carried out on addressing and variation. The informants in this study encompass a group of immigrants with an academic background. The survey shows that these informants can identify factors and situational variation that lead to pronoun choice as well as using the familiar or formal 'you'. In examining *hän* and *se*, the differentiation between colloquial Finnish practices and the norms of standard Finnish is an important aspect. In particular, *se* is seen as confusing, as it is colloquially used for human beings and standardly for animals, while *hän* could also be used for household pets. The informants' experiences with *sinä* and *te* show that they perceive their set of politeness norms used for addressing as one that often differs from that of a Finn. My materials provide preliminary indications of the fact that the approach non-native speakers take on the deviation from standard Finnish norms and on situational variation may differ from that of native Finnish speakers. What is interesting is that identifying variation does not necessarily change one's own approach or way of speaking.

Keywords: addressing, L2 learning, politeness, pronouns, variation

Asiasanat: kohteliaisuus, pronominit, puhuttelu, toisen kielen oppiminen, variaatio

1 Johdanto

Tilanteisesti tarkoituksenmukaisen puhuttelutavan valinta edellyttää kielitaidon lisäksi kulttuurintuntemusta. Tässä artikkelissa pohdin suomalaiseen puhekuulttuuriin sopeutumista ja integroitumista pronominiin ja puhuttelun ja niihin liittyvän vaihtelun kautta. Tarkastelen suomea toisena kielenä puhuvien korkeakoulutettujen maahanmuuttajien käsityksiä kolmaspersoonaisen *hän*- ja *se*-pronominiinien käytöstä ja vaihtelusta ihmisistä ja eläimistä puhuttaessa sekä sinuttelu- ja teitittelymuotojen valinnasta. Näitä ilmiöitä yhdistää kohteliaisuus ja toisaalta variaatio ja sen tuntemus.

Kolmaspersoonaisen *hän*- ja *se*-pronominiinien käyttö voi suomea toisena kielenä puhuvasta tuntua sekavalta, sillä niitä käytetään erilaisiin tarkoituksiin viitattaessa varsin moninaisesti. Kirjoitetun kielen normit eivät päde puhutussa kielessä. Hämmennystä voi lisätä se, että *hän*-pronominiinien käyttö voi vaihdella esimerkiksi murrealueen, tilanteen ja puhujan mukaan (Priiki 2017; Siitonen 2008).

Teitittely- ja sinuttelutilanteiden tunnistaminen edellyttää suomenkielisten kohteliaisuuskäytänteiden tuntemista, eivätkä sinuttelu ja teitittely ja kohteliaisuusnormit ole selväpiirteisiä syntyperäisten suomenkielistenkään mielestä. Nykysuomen puhuttelunormeja voi pitää varsin kompleksisina (Havu, Isosävi & Lappalainen 2014; Lappalainen 2015). Eurooppalaisten kielten puhuttelukäytänteitä ja kielenkäyttäjien kokemuksia on tarkasteltu melko runsaastikin (esim. Isosävi & Lappalainen 2015), samoin kielenkäyttäjien käsityksiä kohteliaisuuden ilmaisusta esimerkiksi asiakaspalvelutilanteissa (Lappalainen 2020). Täydennyksen tähän kuvaan voivat osaltaan tarjota suomea toisena kielenään puhuvat maahanmuuttajat, joille integroituminen suomalaiseen puhujayhteisöön on tärkeää.

Tutkimusta varten olen laatinut kyselyn, jonka vastaajina on ryhmä Suomeen kotoutuvia ja kotoutuneita korkeakoulutettuja maahanmuuttajia, jotka ovat osallistuneet suomen kielen opetushankkeeseen vuosina 2020–2021. Heillä on keskenään erilainen kieli- ja koulutustausta, mutta heitä yhdistävät melko hyvä tai hyvä suomen kielen taito, korkeakoulutus ja se, että he ovat Suomessa pysyvästi. Tutkimukseni osallistujia voi pitää suomalaiseen kieliyhteisöön sopeutumisen kokemusasiantuntijoina. Kyselyni vastaajat asuvat Lounais-Suomessa, mikä on kiinnostavaa siltä kannalta, että *hän*-pronominiinien laaja esiintyminen puhekielessä liitetään usein lounais-suomalaiseen puheeseen (Siitonen 2008).

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Millainen käsitys kyselytutkimukseni suomenoppijoilla on kolmannen persoonan *hän*- ja *he*-pronominiinien ja kolmaspersoonaisen *se*- ja *ne*-pronominiinien käytöstä? Miten kyselyyn vastanneet suhtautuvat erilaisiin tarkoitteisiin viittaavien persoonapronominiinien ja demonstratiivipronominiinien vaihteluun? Millaisia kokemuksia heillä on sinuttelusta ja teitittelystä suomenkielisissä vuorovaikutustilanteissa? Miten kyselyn vastaukset suhteutuvat aiempaan variaatiota ja puhuttelua koskevaan tutkimukseen?

Lähestyn näitä kysymyksiä sekä aiemman puhuttelututkimuksen että variaation kannalta. Seuraavaksi luvussa 2 esittelen tarkemmin aineistoa ja informantteja. Luku 3 on katsaus kohdekielisen puhekulttuurin omaksumiseen. Luvussa 4 tarkastelen kolmaspersoonaisia pronomineja aineiston valossa ja luvussa 5 sinuttelua ja teitittelyä. Lopuksi luvussa 6 pohdin keskeisiä havaintoja.

2 Aineisto

Aineistoni perustuu kyselyyn, johon ovat vastanneet Turun yliopiston opetushankkeeseen 2020–2021 osallistuneet korkeakoulutetut tai korkeakoulukelpoiset maahanmuuttajat. Opetushanke on tarjonnut omaehtoista suomen kielen tukea suomea jo melko hyvin osaaville maahanmuuttajataustaisille korkeakoulutetuille, jotka haluavat kehittää akateemista kielitaitoaan edistääkseen työllistymismahdollisuuksiaan.

Hankkeen osallistujista kyselytutkimukseen vastasi yhteensä 21 henkilöä. He ovat asuneet Suomessa keskimäärin 9 vuotta, mutta tässä hajonta on suurta: lyhin Suomessa asumisaika oli hieman alle kaksi vuotta, pisin 26 vuotta. Suurin osa kyselyyn vastanneista on osallistunut kotoutumiskoulutukseen ennen opetushankkeeseen mukaan tuloa. Osa vastaajista on tällä hetkellä osa- tai kokoaikaisesti työelämässä mutta pyrkii samalla koulutustaan ja toiveitaan vastaavaan työhön tai jatkokouluttautumaan. He ovat arvioineet itse kielitaitonsa (perustuen aiempiin kielitesteihin ja/tai omaan arvioon) taitotasolle B1–C1. Kyselyyn vastanneet informanttien ovat osallistuneet yliopistotasoiseen suomen kielen opetukseen ainakin jonkin verran, mutta toisaalta kuitenkin heidän koulutus-, kieli- ja kulttuuritaustansa on moninainen. Suomeen kotoutuneina akateemisina maahanmuuttajina heidän voi katsoa edustavan ryhmää, jolle kielen ja kulttuurin yhteyksien ymmärtäminen on tärkeää, sillä he pyrkivät työllistymään ja kiinnittymään suomalaiseen yhteiskuntaan.

Lähestyn aineistoani sisällönanalyysin keinoin. Ryhmittelen tekijöitä, jotka vastaajien mielestä vaikuttavat kielenkäyttäjien pronomini- ja puhutteluvälintoihin. Vastausten tarkemmalla analyysillä pyrin nostamaan esiin vastaajien käsityksiä ja suhtautumista heidän kuvaamiinsa ilmiöihin. Kysely koostuu kahdesta temaattisesta osasta:

- 1) Kolmaspersoonaiset pronominit. Ensimmäisen osan kysymyksillä tutkitaan vastaajien käsityksiä kolmaspersoonaisen pronominin käytöstä. Tehtävien avulla selvitetään, millaisilla pronomineilla vastaajien mielestä suomessa voidaan viitata ihmisiin ja eläimiin normitetussa yleiskielessä ja toisaalta puhekielessä ja murteissa. Informantteja pyydetään pohtimaan suomen kielen pronominin käyttöä kirjoitetun ja puhutun kielen kannalta.
- 2) Sinuttelu ja teitittely. Kyselyn toisessa osassa kerätään vastaajien kokemuksia sinuttelusta ja teitittelystä. Vastaajia pyydetään arvioimaan, millaisissa tilanteissa Suomessa teititellään ja mitkä asiat mahdollisesti vaikuttavat teitittelyn valintaan.

Kyselyssä on pyritty huomioimaan se, että vaikka kaikilla vastaajilla on suomen kielen opintoja, heiltä ei edellytetä lingvististen termien tuntemusta. Kyselyn kysymykset esittelen tarkemmin analyysiluvuissa 4 (kolmaspersonaiset pronominit) ja 5 (sinuttelu ja teitittely). Aineiston suppeus ei mahdollista kvantitatiivista tarkastelua, eikä tutkimuksella osoiteta natiivien ja ei-natiivien eroja oman vertailuaineiston avulla. Tarkoitus on saada käsitys S2-oppijoiden kokemuksista ja peilata sitä ole-massa olevaan äidinkielisten suomenpuhujien käsityksiä koskevaan tutkimukseen. Lisäksi S2-opetustilanteissa tehdyt havainnot täydentävät kyselytutkimuksen avulla syntynyttä kuvaa informanttien käsityksistä.

Nyky-suomen puhuttelua on tarkasteltu muun muassa keskusteluanalyysin ja diskurssianalyysin keinoin. Puhuttelua voidaan tarkastella autenttista vuorovaikutusta tutkimalla, ja puhutteluun liittyviä asenteita ja käsityksiä puolestaan tyypillisesti selvitetään haastatteluin ja lomakekyselyin. Lisäksi kielenkäyttäjien käsityksiä voidaan tarkastella myös tutkimalla puhutteluun liittyviä kommentteja sosiaalisessa mediassa; tällöin tarkasteltavat kommentit voivat olla joko spontaaneja tai tutkijoiden alullepanemia (Lappalainen & Isosävi 2015: 14.)

Kyselytutkimukseen liittyy monia esimerkiksi niiden kattavuuteen ja luotettavuuteen liittyviä haasteita, mutta kuten Lappalainen & Isosävi (2015: 17) toteavat, puhujien on huomattavasti helpompi kertoa esimerkiksi puhuttelukäsityksistään kuin esimerkiksi kielenkäyttönsä foneettisista piirteistä. Kyselylomakkein ei välttämättä voi selvittää vastaajien todellisia ratkaisuja erilaisissa kielenkäyttötilanteissa, mutta ne antavat tietoa puhujien käsityksistä ja asenteista.

Kansanlingvististen tutkimusten perusteella useimmat ihmiset tiedostavat itse käyttämänsä kielen vaihtelevan (Lappalainen 2008: 91). Priiki (2017: 23) pohtii tutkimuksensa kansanlingvististä ulottuvuutta ja huomauttaa, että puhujien omat käsitykset eivät aina vastaa äänitetystä aineistosta tehtäviä havaintoja, mutta ne kuitenkin kertovat siitä, millaisista kielenpiirteistä puhujat ovat tietoisia ja millaisia asenteita ja arvostuksia kielimuotoihin tai variantteihin liittyy.

3 Puhekuulttuurin omaksuminen

Suomalaisessa kohteliaisuustutkimuksessa on viime vuosina kiinnitetty eniten huomiota yhteen kohteliaisuuden osa-alueista, puhutteluun (Lappalainen 2020: 258). Puhuttelulla tarkoitetaan sen osoittamista, kenelle sanottu on suunnattu (VISK, määritelmät). Vaikka eri kielten puhuttelutavat poikkeavat toisistaan, keinovalikoima on käytännössä usein samanlainen: puhuttelussa käytetään erilaisia puhuttelusanoja, pronomineja ja päätteitä (Lappalainen & Isosävi 2015: 11). Puhuttelumuodon valintaan vaikuttavia tekijöitä ovat puhujan ja puhuteltavan väliset suhteet, puhetilanteen luonne, keskustelun sävy, puhujien aikomukset ja suhtautuminen toisiinsa (Seppänen 1989: 195).

Brownin ja Levinsonin (1987 [1978]) positiivisten ja negatiivisten kasvojen suojelu on laajasti sovellettu malli kohteliaisuuden tutkimuksessa. Positiivisten ja negatiivisten kasvojen lisäksi on puhuttu myös positiivisesta ja negatiivisesta kohteliaisuudesta (ks. Muikku-Werner 1993). Suomalaisen kohteliaisuuden on esitetty edustavan tyypillisesti negatiivista kohteliaisuutta (Yli-Vakkuri 2005: 200–201). Myöhemmässä kohteliaisuuden tutkimuksessa on tuotu esiin myös se, etteivät tietyt kielenpiirteet sinänsä ole (epä)kohteliaita, vaan kohteliaisuus on tilanteista, ja kontekstilla on vaikutusta (Locher 2006: 250–251).

Vieraan kielen oppijalle esimerkiksi oppikirjat toimivat ainakin opintojen alkuvaiheessa mallina, ja onkin kiintoisaa, että esimerkiksi S2-oppikirjojen dialogit vaikuttavat olevan muodollisempia kuin vastaavanlaisten autenttisten tilanteiden dialogit (Tanner 2012). Tanner (2012: 179–180) toteaa oppikirjojen yksinkertaistavan kohteliaisuusseikkoja, sillä oppikirjoissa ei oteta huomioon tilannekohtaisia variaatioita. Toisaalta ei-syntyperäinen kielenkäyttäjät saattaa pyrkiä pitäytymään mahdollisemman norminmukaisessa ilmaisutavassa osoittaakseen kuuluvuuttaan sosiokulttuuriseen ryhmään (Muikku-Werner 1993: 323).

Holttisen (2020) tutkimus suomenkielisistä ranskan kielen oppijoista osoittaa, että vieraan kielen puhujat pyrkivät pyynnössään äidinkielsiä puhujia näkyvämmiin ja runsassanaistemmiin kohteliaaseen ilmaisuun, minkä vuoksi heidän käyttämänsä ilmaukset poikkeavat äidinkielisten tyypillisistä ilmauksista. Tomson (2018) puolestaan havainnollistaa, että kohdekielen oppiminen luokkahuoneympäristössä ei anna käsitystä tilanteisesta variaatiosta ja kohteliaisuuskäsityksistä: virolaiset suomenoppijat muodostavat pyyntöjä ja osoittavat kohteliaisuutta eri tavoin kuin natiivit ja suomenkielisessä ympäristössä suomen kieltä oppivat vironkieliset.

Kieliyhteisöön kuulumisen kannalta puhekuulttuurin omaksuminen ja kulttuurinen tuntemus ovat relevantteja kielitaidon rinnalla. Todellisissa vuorovaikutustilanteissa esimerkiksi oppikirjamainen puhe lisää oppijan toiseuden kokemusta (ks. Lauranto 1995; Lehtonen 2015).

4 Kolmaspersoonaisen pronomien vaihtelu

4.1 Kolmaspersoonaiset pronominit tutkimuksen valossa

Pronominien jako persoonapronomineihin ja demonstratiivipronomineihin perustuu kielipiillisiin kriteereihin (ISK § 717; Priiki 2017: 25¹). Kolmaspersoonaisia prono-

1 Priikin väitöskirjassa (2017: 24–35) on kattava kooste suomen kielen kolmaspersoonaisen pronomien aiemmasta tutkimuksesta.

mineja järjestelmänä ja pronominiin vaihtelua vuorovaikutussosiolingvivistisesti tarkasteleva Priiki (2017) toteaa, että puhekielen *hän* ~ *se* -vaihtelua on tutkimuksissa tyypillisesti verrattu normitettuun yleiskieleen. Priiki (2021) puolestaan tarkastelee suomenkielisten verkkokeskustelijoiden käsityksiä *hän*- ja *se*-pronominiin norminvastaisesta käytöstä.

Kolmaspersoonainen pronominiin valintaan ja käyttöön puhutussa suomessa liittyy kohteliaisuuden ja arvostuksen osoittaminen. Kirsti Siitonen (2008) on tarkastellut *hän*-pronominiin käyttöä etenkin lounaissuomalaisessa puheessa. Hän on kiinnittänyt huomiota tapauksiin, joissa *hän*-pronominiin viitataan eläimiin ja esineisiin. Hän nimittää ”poikkeuksellisesti” käytettyä *hän*-pronominiin ”sävypronominiiksi” (ks. myös Vilppula 1989). Siitonen (2008: 87) toteaa, ettei tietyn pronominiin valinta sinänsä ole neutraalia, vaikka se voikin olla ainakin osittain tiedostamatonta. Siitosen (2008: 88) mukaan puhujan asenne vaikuttaa selvästi etenkin siihen, että kielenkäyttäjä valitsee juuri *hän*-pronominiin puheessa.

Suomen kielen puhujat tiedostavat, että normitetussa kirjakielissä henkilöihin viitataan *hän*-pronominiin, vaikka puhekielessä *se*-pronomini on tavallisin viittauskeino useimmilla puhujilla (Priiki 2017: 23). Normin ja puhekielen välillä on kuitenkin selvä ristiriita (Priiki 2017: 27). Lounais- ja kaakkoismurteissa *hän* on ollut ainakin vanhastaan neutraali henkilöviitteinen pronomini (Priiki 2017: 27), ja edelleen osa lounaismurteiden puhujista pitää *hän*-pronominiin neutraalina henkilöviittauksen tapana (Siitonen 2008).

Tietoisuuteen pronominiin käytöstä ja työnjaosta vaikuttaa kouluopetus (Priiki 2017: 23; Siitonen 2008: 104). *Hän*-pronominiin henkilöviittauksissa saatetaan vältellä siihen liitetyn kirjakielisyyden vuoksi (Priiki 2017: 27; Siitonen 2008: 102). Suomen puhujat voivat kokea *hän*-pronominiin käytön sekä pakonomaisena, ärsyttävänä että hienostelevana, mutta toisaalta myös *se*-pronomini voidaan kokea epäkohteliaana (Siitonen 2008: 104, 2016). *Hän*-pronominiin käyttöön liitetään myös ironisuus ja sarkastisuus ja toisaalta harmistuneisuus sekä Turun seudulla esiintyminen (Siitonen 2008: 104).

Priikin (2017: 43) havainnon mukaan *hän*-pronomini vaikuttaa *se*-pronominiin verrattuna (murraaineistossa) tunnusmerkkinen. Puhujat kokevat käyttävänsä *hän*-pronominiin enemmän vieraiden kuin tuttujien keskustelukumppanien kanssa (Priiki 2017: 69). Tavallaan siis *hän* on puhujien mielestä kohtelias, vaikka sitten käytännössä käytössä on laajasti ja monessa yhteydessä *se* (Priiki 2017: 43, 51–52).

Hän-pronominiin viitataan Siitosen (2008: 94) lounaismurteisiin keskittyvässä kyselyaineistossa myös esineisiin, kun ne ovat tuttuja, tärkeitä tai läheisiä tai niiden toivotaan tai oletetaan toimivan tietyllä tavalla. Eläimiin *hän*-pronominiin viitataan etenkin silloin, kun eläin on oma, läheinen tai suloisena pidetty. Myös puhutilanne ja keskustelukumppani vaikuttavat: esimerkiksi lemmikinomistajan suoranaisen loukkaamisen pelossa valitaan varmuuden vuoksi *hän*-pronomini. (Siitonen 2008: 97–99.) Samoin Vilppula (1989: 398) on arvioinut *hän*-pronominiin käytön liittyvän

sympaattisiin tai läsnä oleviin eläimiin viittaamiseen, ja toisaalta *hän*-pronominilla voi olla sekä korostavia että väheksyviä tehtäviä.

Siitosen (2008: 105) mukaan näyttää siltä, että samalla kun *se*-pronomini viittaa yhä laajemmin inhimilliseenkin tarkoitteeseen, niin indefiniittinen *joku*-pronominin nominatiivi taas hyvin yleisesti viittaa myös ei-inhimilliseen elolliseen ja elottomaan. Omassa tutkimuksessani ei selvitetä suomenoppijoiden indefiniittipronominien käyttöä ja tuntemusta, mutta kyselyn vastaukset ja myös omat havaintoni opetus-tilanteista osoittavat, että *joku*- ja *jokin*-pronominien käyttöala on monille suomenoppijoille epäselvä.

4.2 Informanttien käsityksiä kolmaspersoonaisen pronominin käytöstä

Kyselyn pronominosion alussa oli avokysymystä taustoittava monivalintatehtävä, joissa vastaajan piti valita persoonapronomineja, demonstratiivipronomineja ja indefiniittipronomineja sisältävästä pronominilistasta kaikki ne, joita heidän mielestään käytetään puhutussa kielessä ja murteissa, kun puhutaan a) ihmisistä, b) eläimistä ja c) esineistä². (*Mitä näistä pronomineista mielestäsi käytetään puhekielessä ja murteissa, kun puhutaan ihmisistä/eläimistä/esineistä?*) Vastaajajoukon pienuuden (21) vuoksi näistä vastauksista ei voi tehdä yleistyksiä, eikä niitä ole mielekästä käsitellä laajemmin määrällisesti. Vastauksista voi tehdä joitain yksittäisiä havaintoja. Lähes kaikkien vastaajien mielestä puhekielessä ja murteissa yleisin ihmisiin viittaava pronomini on *se/ne*. Kiinnostavaa on se, että puhutussa kielessä ja murteissa useampi vastaaja (7) arvelee *hän/he*-pronominien viittaavan eläimeen, kun taas vain yhden vastaajan mielestä *hän/he* viittaa ihmiseen puhutussa kielessä ja murteissa.

Kyselyn pronominosiossa pääpaino oli avokysymyksessä, jossa vastaajia pyydettiin pohtimaan suomen kielen pronominin käytön mahdollista yllätyksellisyyttä tai erikoisuutta (*Onko suomen kielen pronominin käytössä joko puheessa tai kirjoituksessa jotain erikoista tai yllättävää sinun mielestäsi?*). On huomattava, että avokysymyksen muotoilu on sellainen, että vastaaja voi saada vihjeen pronominin mahdollisesta erikoisuudesta. Toisaalta kysymykseen on saanut vastata haluamallaan tavalla, ja vaikka vastausten pituudet ja painopisteet vaihtelevat, niissä tuodaan esiin melko monipuolisesti sekä opinnoissa että käytännön tilanteissa saatuja kokemuksia.

Informanteista (yhteensä 21) kaksi oli sitä mieltä, ettei näe pronomineissa mitään erikoista tai yllättävää. Näkyvimmin vastaajat kiinnittävät huomiota etenkin siihen, että ihmisiin ja eläimiin viitataan puhutussa kielessä samoilla pronomineilla. Monet tuovat esiin sen, etteivät kirjakielen normit päde puheessa, ja vaihtelu voi

² Tässä artikkelissa ei käsitellä esineisiin viittaamista.

249 SUOMENOPPIJOIDEN KÄSITYKSIÄ KOLMASPERSONAISTEN
PRONOMINIEN KÄYTÖSTÄ JA PUHUTTELUSTA

tuntua erikoiselta ja ennakoimattomalta. Seuraavissa esimerkeissä (1–3) vastaajat kuvaavat pronominiin käyttöä puhekielessä.

- (1) on kyllä, että puhekielessä puhutaan samalla tavalla ihmisistä kuin eläimistä (V13³)
- (2) Mutta voin sanoa että, suomen kielen oppimisen alkuvaiheessa minua hämmensi puhekielessä se pronominiin käyttö. Silloin en ole voinut eroaman puhe- ja kirjakieltä. Oli vaikea erottaa onko keskustelun aiheena ihmisiä vai eläimiä. :) (V9)
- (3) Minun mielestäni, suomen kieli on aivan erilainen puheessa ja kirjoituksessa. Pronominiin myös. (V15)

Kyselyyn vastanneista informanteista 12 kommentoi *se*-pronominiin käyttöä ihmisistä puhuttaessa ja/tai toisaalta *hän*-pronominiin käyttöä eläimiin viitattaessa, ja monissa vastauksissa kuvaillaan hämmennystä. Esimerkin 2 vastaaja kuvaa samalla omaa oppimisprosessiaan: Opintojen alkuvaiheessa *se*-pronominiin ihmisviitteinen käyttö puhekielessä hämmensi, mutta vastaajan voi sittemmin tulkita hahmottaneen pronominiin käytön vaihtelevan puhutussa ja kirjoitetussa kielessä. Voi ajatella, että kun kielitaito kehittyy, myös vaihteluun harjaantuu. On huomattava, että esimerkin 2 vastaaja ei varsinaisesti paheksu puhe- ja kirjakielen pronominiin käytön ristiriitaisuutta, minkä hän osoittaa lisäämällä vastauksensa loppuun hymiön. Esimerkin 3 vastaaja kiteyttää suomen kielen olevan aivan erilaista puheessa ja kirjoituksessa ja tämän pätevän myös pronomineihin.

Esimerkeissä 4–6 informantit kuvaavat omia reaktioitaan epäodotuksenmukaisiin pronominiinivalintoihin.

- (4) Puhekielessä mielestäni puhutaan usein eläimistä käyttäen ”hän” pronominia ja ihmisistä ”se” pronominia. Se on minusta huvittavaa, vaikka itsekin puhun omasta kissasta ”hän”-muodossa. (V10)
- (5) Minua yllättää uudelleen ja uudelleen se, että *se*-pronomini voi käyttää kun puhutaan ihmisestä puhekielellä. Minun korvissani se kuullostaa erittäin epäkohteliaalta ja halveksivalta. (V4)
- (6) Olin yllättänyt, kun opettaja käytti ”ne” meille opiskelijoille. (en tiennyt sitä, että *se* ja *ne* vois käyttää ihmisillekin puheessa) (V15)

Informantit eivät laajasti esittele omia pronomineihin liittyviä valintojaan, mutta esimerkin 4 informantti tiedostaa itsekin käyttävänsä omasta kissastaan *hän*-pronominia, vaikka kokeekin *hän*-pronominiin käytön eläinten yhteydessä huvittavaksi. Hän tuo esiin myös nimenomaan sen seikan, että kyseessä on oma lemmikkieläin, mikä onkin havaittu keskeiseksi *hän*-pronominiin käyttöön johtavaksi taustatekijäksi (ks. esim. Siitonen 2008: 97–99). Ihmiseen viittaamista samoilla pronomineilla kuin

---

3 Merkintä viittaa kyselyn analyysissa kullekin vastaajalle annettuun numeroon.

eläimiin ja esineisiin kommentoidaan useissa vastauksissa. Esimerkin 5 informantti painottaa, että *se*-pronomini ihmiseen viittaamassa tuntuu erittäin epäkohteliaalta. Kirjoitetun kielen normien ja puheen keskinäinen erilaisuus tulee esiin esimerkiksi 6, jossa kerrotaan yliopiston opettajan *ne*-pronominin käytöstä. Vastaaja ei esitä kritiikkiä tai paheksuntaa, mutta kertoo yllättyneensä. Kyselyn informantit asuvat Lounais-Suomessa, ja opetustilanteissa S2-oppijoiden kanssa keskustellessani olen havainnut, että monien opiskelijoiden mukaan esimerkiksi pääkaupunkiseudulla käytetään *se*-pronominia ihmisviitteisesti yleisemmin kuin Lounais-Suomessa.

Vastauksista keskeisinä tekijöinä nousevat esiin tilanteinen vaihtelu ja pronomien yleiskielestä poikkeava käyttö puhutussa kielessä, eivätkä kyselyni vastaajat tuo esiin murteita ja alueellista vaihtelua *hän*-pronominin tai *se*-pronominin suosimiseen vaikuttavana tekijänä. Pronomineista kysyttäessä äidinkielliset suomenpuhujat sen sijaan kommentoivat sekä alueellisia että tilanteisia vaihtelutekijöitä normit ylittävässä pronomien käytössä (Priiki 2021: 332). On toki luontevaa olettaa, että S2-puhujien tiedot ja kokemukset alueellisesta vaihtelusta ovat vähäisempiä kuin äidinkielisten suomalaisten.

Vastausten perusteella ihmisistä puhumisen yhteydessä *se*-pronominia voidaan pitää halventavana tai epäkohteliaana, kun taas *hän*-pronominin käyttöä eläimistä puhuttaessa voidaan pitää huvittavana. Suoranaista arvostusta eläinviitteisillä *hän*-pronomineilla ei informanttien mielestä näytetä osoitettavan. Tämä tulos vaikuttaa poikkeavan äidinkielisten suomenpuhujien käsityksistä: Priikin (2021: 324) mukaan eläimiin liittyviin pronomivalintojen taustalla on arvostus: pronominilla osoitetaan suhtautumista viittauksen kohteena olevaan eläimeen. Toisaalta äidinkielliset suomenpuhujat eivät pidä *se*-pronominin käyttöä ihmistä halventavana, vaan arkikäytössä normaalina puhetapana (Priiki 2021: 339). Kyselyni antaa viitteitä siitä, että vaihteluun tottuneetkaan vastaajat eivät pidä *se*-pronominia neutraalina puhutun kielen ihmisviitteisenä pronomina. Tottuminen suomalaiseen puhekulttuuriin ei siis automaattisesti vaikuta ajatukseen neutraalista puhetavasta tai erilaisesta kohteliaisuudesta, vaan puhekielen kolmaspersoonaisia pronomineja saatetaan arvioida ikään kuin toisesta puhekulttuurista käsin.

Suomen yleiskielen ja puhekielen *hän*- ja *se*-pronominien käyttö saattaa vaikuttaa ristiriitaiselta, vaikka toki monessa muussakin kielessä viitataan samoilla pronomineilla erilaisiin inhimillisiin ja ei-inhimillisiin tarkoitteisiin. Monista muista informanttien ensikielistä poiketen suomen *hän*-pronomini on sen sijaan sukupuolineutraali. Kukaan vastaajistani ei kuitenkaan kommentoinut tätä, mikä saattaa kuvastaa sitä, että he ovat tältä osin jo tottuneita suomen persoonapronomineihin ja suvun puuttumiseen ylipäättään. Fremerin (2015: 68) mukaan ruotsissa sukupuoli-neutraali *hen*-pronomini on vakiintumassa, vaikka siihen on kielenkäyttäjien parissa suhtauduttu ristiriitaisestikin. Fremer toteaa, että suomen *hän* on ollut eräänlainen esikuva tässä asiassa.

5 Milloin ja miksi *sinä* tai *te*?

5.1 Kieltenvälinen näkökulma

Uuteen puhujayhteisöön sopeutuminen edellyttää paitsi kohdekieleen myös kohdekulttuurin tutustumista. Esimerkiksi kielisukulaisuudella ei ole yhteyttä puhuttelukäytänteisiin: suomen lähisukukielessä virossa teitittely on huomattavasti suomea laajempaa, kuten myös kaukaisemmassa sukulaiskielessä unkarissa. Suomen ajatellaan kuuluneen skandinaaviseen kulttuuripiiriin, Viron pikemminkin keskieuropplaiseen (Yli-Vakkuri 2005: 189)⁴.

Puhuttelun muutokset yleisesti Euroopassa ovat eri aikoina heijastuneet myös suomalaiseen teitittelyyn ja sinutteluun. Saksassa monikollinen puhuttelumuoto oli käytössä varhain, ja sieltä se levisi Ruotsiin ja edelleen Ruotsin kautta Suomeen. Aluksi monikon toisen persoonan käyttö kohteliaisuusmuotona oli lähinnä yläluokan käyttämä mutta levisi myös laajemman kansanosan käyttöön. (Yli-Vakkuri 2005: 190.) Ruotsin mallilla on kaiken kaikkiaan katsottu olleen suuri vaikutus suomen puhuttelutapoihin (Lappalainen 2015; Paunonen 2010).

Yli-Vakkuri (2005: 190) esittää, että puhuttelukoodien vakiintumattomuus saattaa olla syynä siihen, että 1960-luvulta alkaen yksikön toisesta persoonasta tuli (jälleen) pääasiallinen puhuttelumuoto Ruotsissa ja Suomessa. Toisaalta sitäkin pidettiin samalla sekä liian tuttavallisena että tasa-arvoisuutta edistävänä (Yli-Vakkuri 2005: 193). Suomen selvien puhuttelunormien puuttumisen vuoksi moni suomalainen kokee nykyäänkin puhuttelumuodon valinnan vaikeaksi (Lappalainen 2015: 100).

Vaikka puhuttelumuotoja analysoidaan ja arvioidaan usein kohteliaisuuden kannalta, on tärkeää huomata, että kohteliaisuus on sekä tilanne- että kulttuurisidonnaista. Suomenkielisessä kontekstissa sinuttelu on paljon laajemmin hyväksyttyä kuin Keski-Euroopassa puhuttavissa kielissä, eikä ole tarkoituksenmukaista tulkita tiettyjä muotoja epäkohteliaiksi suhteessa toisiin ilman kontekstia ja tietoa sosiaalisista ehdoista. (Lappalainen & Isosävi 2015: 20–21.)

Lappalainen (2015: 72–76) toteaa Suomen kehittyneen muutamassa vuosikymmenessä sinutteluyhteiskunnaksi, vaikka yksiselitteisen vakiintuneena puhuttelukäytänteitä ei ole voinut pitää eikä voi edelleenkään. Vaikka suomenkielisissä asiakaspalvelutilanteissa on havaittu teitittelyn lisääntymistä tai paluuta tällä vuosituhannella (Lappalainen 2020: 274), sinuttelu on edelleen laajaa (Yli-Vakkuri 2005: 190). Syynä teitittelyn eräänlaiseen paluuseen voinee Lappalaisen (2015: 76) mukaan hakea yleisestä moniarvoistumisesta ja toisaalta halusta omaksua kohteliaana pidettyä keski- ja eteläeurooppalaista puhuttelukulttuuria.

⁴ Viron puhuttelua sekä suomeen että venäjään vertaillen tarkastelevat Jalli ja Pajusalu (2015: 23).

5.2 Informanttien käsityksiä sinuttelusta ja teitittelystä

Kyselyssä informanteille esitettiin seuraava avokysymys: *Suomessa voidaan puhutella yksikön toista persoonaa (sinä) sekä sinä-muodolla (sinuttelu) että te-muodolla (teitittely). Millaisissa tilanteissa sinun kokemuksesi mukaan käytetään te-muotoja eli teititellään? Mikä vaikuttaa te-muodon valintaan?* Vastauksissaan informantit kuvaavat omia havaintojaan ja valintojaan. Vaikka avokysymyksessä paino on teitittelyllä, vastauksissa käsitellään yhtä lailla omaa suhtautumista sinutteluun.

Informanteista (yhteensä 21) kolme kertoo, ettei suomen kielellä teitittele itse, koska teitittely tuntuu joko vieraalta tai tarpeettomalta. Suurin osa informanteista (18) teitittelee tai on ainakin aiemmin teitittelyt. Melko odotuksenmukaisestikin puhuteltavan ikä, puhetilanne sekä kunnioituksen ja kohteliaisuuden osoittaminen ovat informanttien mielestä keskeisiä tekijöitä puhuttelutapojen valinnassa.

Esimerkissä 7 mainitaan yleisellä tasolla kontekstin ja puhekkumppanin vaikutus ja esimerkissä 8 käytännöt, normit ja puhekkumppanin tuttuus.

- (7) Se riippuu konteksteissa ja kenelle puhut (V3)
- (8) Te-muodon valintaan vaikuttavat hyväksytyt käytännöt ja normit, mutta myös tuttuusaste (kuinka tuttu toinen henkilö on). (V15)

Kyselyn vastauksissa tuodaan esiin varsin konkreettisia esimerkkejä puhetilanteista, joissa teitittely katsotaan odotuksenmukaiseksi. Tällaisia tilanteita kuvataan esimerkeissä 9–11.

- (9) Mielestäni teititellään hyvin virallisissa tapahtumissa, mutta myös asiakastilanteissa. Lääkäri yleensä teitittelee. Muistaakseni myös eduskunnassa teititellään. (V15)
- (10) hyvin harvinaista, ehkä lääkärissä tai pankissa tai erikoishaastattelussa esimerkiksi presidentin kanssa (V6)
- (11) Kun puhutaan vanhoille ihmisille (60+) yleensä teititellään, ja sinuttelu käy melkein kaikissa muissa tilanteissa. Eli, minun kokemukseni mukaan, ikä vaikuttaa ”te” tai ”sinä” - valintaan. Myöskin, ihmisen asema, esim. työelämässä, vaikuttaa te-muodon valintaan. Esim., tietyt ammatit ja tittelit (presidentti, ministerit, pappi, tohtori, asevoimiin liittyvä jne.) vaativat ”te”-muoto käyttämistä. (V17)

Informantit käsittelevät vastauksissaan erilaisia ammattiryhmiä ja institutionaalisen vuorovaikutuksen tilanteita, joihin teitittely heidän mielestään liittyy. Informanteilla voi olla omakohtaista kokemusta tällaisissa vuorovaikutustilanteissa toimimisesta, tai he ovat voineet tehdä havaintoja esimerkiksi televisiohaastatteluista. Neljä kyselyn informanttia mainitsee lääkärin ainakin mahdollisena teitittelijänä (esimerkit 9–10). Kaksi informanttia on sitä mieltä, että presidenttiä teititellään (esimerkit 10–11), ja eduskunta ja papit mainitaan kyselyaineistossa samoin kahdessa vas-

tauksessa. Eduskunnan puhuttelukulttuuriin viitataan esimerkissä 9. Esimerkin 11 informantin mukaan *te*-puhuttelu liittyy kiinteästi tiettyjen ammattinimikkeiden tai tittelien käyttöön.

Puhekumppanin ikää pidetään tärkeänä teitittelyyn vaikuttavana seikkana useissa vastauksissa, ja kyselyaineiston informanteista 11 mainitsee iän tai puhekumppanien välisen ikäeron, mutta ainoastaan yksi vastaaja (esimerkki 9) mainitsee tarkahkon iän, joka ohjaa teitittelymuodon valintaan. Nykysuomessa ikä vaikuttaa-kin olevan selvin peruste valintaan sinuttelun ja teitittelyn välillä, mutta puhekumppanin tuttuudella ja puhetilanteella on myös merkitystä (Lappalainen 2015: 99). Lappalainen (2015: 100) huomauttaa, että saman ikäryhmänkin sisällä joku saattaa pitää teitittelyä kohteliaana ja kunnioittavana, toinen taas etäännyttävänä ja suoras-taan loukkaavana. Etenkin asiakaspalvelussa toimivat tai toimineet pitävät iäkkäi-den ihmisten teitittelyä tärkeänä puhuttelutilanteissa (Lappalainen 2020⁵: 278; Lepik 2016). Vaikka ainakin tietyissä tilanteissa osa kielenkäyttäjistä on teitittelyn kannalla, ei voi kuitenkaan sanoa, että teitittely sinällään olisi kohteliaasta (Lappalainen 2020: 276). Sinutteluyönteiset kielenkäyttäjät pitävät sinuttelua neutraalina ja kohteliai-suudeltaan tilanteisesti sopivana (mt. 277). Kyselytutkimukseni osallistujatkin kuvaavat vastauksissaan omia mieltymyksiään sinuttelun ja teitittelyn suhteen.

Asiakaspalvelutilanteista kysyessään Lappalainen (2020: 280) havaitsi, että Suomen valtaväestöstä kieli- ja kulttuuritaustaltaan poikkeavat kielenkäyttäjät suosivat puhuttelussa teitittelyä, sillä heille tutuimmassa puhuttelukulttuurissa teititte-lyn asema on vahvempi kuin suomessa. Kyselyni informanteista seitsemän kommentoi vastauksissaan asiakaspalvelutilanteita, kuten esimerkeissä 12 ja 13.

- (12) Olin käyttänyt asiakkaille *te*-muodolla ravintolassa töissä. Ehkä Suomessa se ei ole pakollinen, mutta halusin käyttää kohteliaasta muotoa asiakkaille. (V20)
- (13) Työpaikassa kun kommunikoin asiakkaiden kanssa. Tilanteen mukaan, mutta etenkin ensimmäistä kertaa teitittelen. (V19)

Asiakaspalvelutilanteiden kokemuksista kerrotaan sekä yleisesti (esimerkki 9) että nimenomaan asiakaspalvelijan kannalta (esimerkit 12 ja 13). Esimerkissä 12 vastaaja arvelee itse poikkeavansa siitä, mikä Suomessa kohteliaisuuden näkökulmasta on välttämätöntä, mutta hän haluaa toimia Suomessakin oman kohteliaisuuskäsitteensä mukaan. Esimerkin 13 vastaaja mainitsee tilanteella olevan vaikutusta, vaikka yleisesti ottaen ainakin ensimmäisessä tapaamisessa teitittelee asiakasta.

Kuten esimerkissä 12 edellä, monet omista teitittelyratkaisuihstaan kertovat tähdentävät havainneensa, ettei teitittely ole heidän kokemuksensa mukaan välttämätöntä suomalaisessa puhuttelukulttuurissa, mikä voi implikoida kielitaidon ke-

---

5 Lappalaisen (2020) haastattelututkimuksen aineiston haastatellut ovat suomen- ja ruotsinkielisiä, ja joukossa on myös lapsuudestaan muita kieliä käyttäneitä.

hittymistä sekä puhekultuurin ja – itselle ehkä alun perin vieraan – kohteliaisuuden omaksumista. Seuraavissa esimerkeissä 14–16 vastaajat kuvaavat sitä, miten he ovat muuttaneet tai muokkaavat puhuttelutapojaan erilaisissa tilanteissa odotusten mukaan.

- (14) Se vaan kuulostaa ystävällisemmältä ja kunnioittavammalta, vaikka monet sanoivatkin heti perässä ettei tarvitse teititellä. Tutussa ympäristössä on luontevampaa käyttää sinuttelua kun taas vieraassa ja korkeatasoisten henkilöiden läsnäolotilanteissa teitittely luontevammin vaihtoehto. (V9)
- (15) Ajan myötä olen sitä lopettanut. Minusta tuntuu että, suomalaiset eivät oikeastaan tykkää sitä. En ole joutunut tilanteeseen jossa oli tuntunut että, teitittely olisi tarpeen. (V12)
- (16) Sinuttelu on myös minusta positiivinen ilmaus, että ollaan läheisiä/kavereita enemmän kuin tuttuja. (V19)

Esimerkissä 14 vastaaja tuo esiin tilanteisen vaihtelun ja kokemuksensa omasta suhtautumisestaan verrattuna suomalaisten keskustelukumppanien suhtautumiseen. Vastaajalla ja suomalaisella puhekumppanilla on erilainen käsitys siitä, millä tavalla kohteliaisuutta tilanteessa ilmaistaan. Tosin syntyperlältään suomalaisellekin teitittelijälle saatetaan sanoa, ettei teitittely ole tarpeen. Esimerkin 15 vastaaja kertoi luopuneensa teitittelystä, koska koki, ettei se suomalaisten mielessä ilmennäkään positiivista kohteliaisuutta. Vaikka teitittelyyn yleisesti liitettiin kohteliaisuus, sinuttelun positiivisuus nousi esiin (16), ja sinuttelu nähtiin tuttuuden ja läheisyyden osoittamisena positiivisella tavalla.

Suomalaisten kohteliaisuusnormien on havaittu olevan vähemmän eksplisiittisiä ja tarkkarajaisia kuin esimerkiksi ranskalaisten (Isosävi 2020). Kyselyssäni ei pyydetty vertaamaan suomalaisia käytäntöjä muihin, mutta monet kuitenkin kirjoittivat havainnoissaan suomen ja muiden puhuttelukulttuurien eroista. Vertaillaessaan vastaajat puhuvat muista tai omista kielistä ja kulttuureista (esimerkit 17 ja 18). Esimerkissä 19 mainitaan tarkemmin toinen kieli- ja kulttuurialue, Keski-Eurooppa.

- (17) Muuttaessani suomeen minä olen teitittelyt ihmisiä. Minun kulttuurissa teitittely tarkoittaa toisten ihmisten kunnioittamista (V12)
- (18) Suomen kielellä sinuttelu on yleisempää ja aika paljon vältetään teitittelyä toisin kuin muissa kielissä, jossa teitittelään esim. vanhempia ihmisiä, viranomaisia, tuntemattomia jne. (V9)
- (19) Mielestäni Suomessa teititellään huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi Keski- Euroopassa. (V15)

Puhuteltavaan suoraan viittaamisen välttämistäkin on pidetty yhtenä puhuttelustrategiana. Yli-Vakkuri (2005) esittelee erinäisiä keinoja viitata puhujaan epäsuorasti tai

välttää eksplisiittisiä persoonaviittauksia ja siten välttää puhuttelumuotojen valinnalta, ja hän pitää suoran kuulijaan viittaamisen välttämistä suomalaista kohteliaisuutta leimaavana piirteenä. Nollapersoonaa asiakaspalvelutilanteiden direktiiveissä tarkastellut Rouhikoski (2020) puolestaan toteaa, että nollapersoonadirektiivejä suunnataan kaikenikäisille asiakkaille. Siitonen (2000) tarkastelee suomenoppijoiden nollapersoonaan liittyviä tulkintoja ja toteaa, että frekventeissä ja idiomaattisissa tapauksissa oppijoiden ja natiivien valinnat ovat samankaltaisia, kun taas vähemmän frekventeissä tapauksissa suomenoppijoiden valinnat poikkeavat syntyperäisten suomenpuhujien valinnoista. Kyselyni vastaajat eivät maininneet puhuttelun tai persoonapronominien välttämiseen tähtääviä strategioita, kuten nollapersoonamuotoja. Joistakin vastauksista, kuten esimerkiksi 18 edellä, kävi ilmi kokemus siitä, että teitittelyä usein vältetään suomen kielellä. Esimerkissä 19 todetaan, että puhuttelussa pronomineja pyritään kokonaan välttämään.

(19) Mieluummin yritetään välttää pronominit kokonaan. (V7)

Kyselyssä ei annettu ohjeita vastausten pituudesta. Vastausten pituuteen ja syvällisyyteen vaikuttivat todennäköisesti vastaajan paneutuneisuus, kielitaito ja kokemuspohja. Voi sanoa, että vastaajat kertoivat varsin monipuolisesti aiemmin oppimastaan, käytännön kokemuksistaan ja omista tunteistaan tai suhtautumisestaan. On huomattava, että pronominiin kohdalla monet vastaajat viittasivat vastauksissaan normeihin ja opittuun tietoon, kun taas teitittelyn ja sinuttelun tapauksessa vastaajat kertoivat käytännössä hankitusta kokemuksesta. Kukaan ei ainakaan maininnut saaneensa kielen opiskelussa varsinaista opastusta teitittely- ja sinuttelutilanteista.

6 Lopuksi

Artikkelissa selvitin kyselytutkimuksen avulla suomea toisena kielenä puhuvien akateemisten aikuisten kokemuksia kolmaspersoonisten pronominiin käytöstä ja vaihtelusta ihmisistä ja eläimistä puhuttaessa sekä sinuttelu- ja teitittelymuotojen valinnasta. Korkeakoulutetut maahanmuuttajat edustavat ryhmää, jolle kielitaidon lisäksi puhekulttuurin tuntemus on tärkeää, sillä he pyrkivät kiinnittymään suomalaisen työelämään ja yhteiskuntaan. Vastaajamäärä on pieni ja kysely suppea, joten aineistoni perusteella ei voi tehdä yleistyksiä S2-puhujien pronominiin tai vaihtelun tuntemuksesta, mutta kysely tarjoaa kuitenkin kiinnostavia vertailukohtia aiempaan tutkimukseen ja toisaalta ideoita jatkotutkimuksiin.

Kyselyni informantit tunnistavat pronominiin valintaan ja sinutteluun ja teitittelyyn ohjaavia tekijöitä ja osaavat kuvata omia kokemuksiaan ja valintojaan seikka-peräisesti. Osa myös kuvailee sitä, että suomen kielen käytänteisiin ja puhekulttuuriin sosiaalistuminen on muuttanut heidän omaa kielenkäyttöään oppimisprosessin

aikana. Toisaalta suomen kielen tyypillisten keinojen tunteminen ei välttämättä vaikuta suoraan omiin puhuttelutapoihin.

Ihmisiin ja eläimiin viittaaminen samoilla pronomineilla on kyselyn pronomiosiossa runsaasti kommentoitu ilmiö. *Hän*-pronominin käyttö eläimistä ja toisaalta *se*-pronominin käyttö ihmisistä herättää sekä hämmennystä että huvittuneisuutta, ja vastausten voi tulkita viittaavan siihen, ettei *se*-pronomini ole vastaajien mielestä neutraali tapa viitata ihmiseen puheessa. *Hän*-pronominin käyttöön eläimisistä puhuttaessa ei liitetä suoranaista arvostusta. Tämä tulos vaikuttaa poikkeavan äidinkielisten suomenpuhujien käsityksistä: Priikin (2021) mukaan pronominivalinnoilla voidaan osoittaa arvostusta eläimistä puhuttaessa, eikä toisaalta *se*-pronominin käyttöä pidetä ihmistä halventavana.

Teitittelyyn vaikuttavina tekijöinä vastaajat nimeävät odotuksenmukaisestikin puhutteltavan iän ja tuttuuden sekä tilanteen institutionaalisuuden tai virallisuuden, ja monilla on konkreettisia esimerkkejä teitittelytilanteista tai teititeltävistä henkilöistä. Suomen puhuttelussa nähdään eroja muihin kieliin, ja toisaalta todetaan myös, ettei teitittely aina herätä positiivisia tunteita suomenkielisessä puhujayhteisössä, vaikka puhuja olisikin tarkoittanut olla kohtelias. Suomalaiseen puhuttelukulttuuriin laajasti kuuluva sinuttelu ei välttämättä tarkoita helppoutta ja selkeyttä suomea toisena kielenään puhuvalle. Koska sinuttelu ei ole yksinomainen puhuttelutapa Suomessa, ei sinuttelu ole aina helppoa ja selkeää syntyperäiselle suomalaisellekaan.

Aineistoni antaa alustavia viitteitä siitä, että suomea toisena kielenä puhuvien suhtautuminen kirjakielen normien ylittämiseen ja tilanteiseen variaation saattaa poiketa äidinkielisten suomenpuhujien suhtautumisesta. Variaation tunnistaminen ei välttämättä vaikuta omaan suhtautumiseen, eikä uudenlaista kohteliaisuuskäsitystä tai puhetapaa omaksuta mutkattomasti. Vaikka *se*-pronominin ihmisviitteinen käyttö on tuttua, se ei vaikuta tekevän sen käytöstä neutraalimpaa. Sinuttelun ja teitittelyn kohdalla vastaajat suhtautuvat jonkin verran joustavammin mahdollisesti uudenlaiseen kohteliaisuuskäsitykseen tai näkevät tilanteisella vaihtelulla tai omilla ja muiden mieltymyksillä olevan vaikutusta.

Useissa kyselyaineiston vastauksissa korostui käytännön kokemusten kautta oppiminen. Jatkotutkimuksessa olisi mielenkiintoista tarkastella esimerkiksi sitä, millä tavalla maassaoloaika ja suomenoppijoiden kontaktit vaikuttavat heidän kohteliaisuuskäsityksiinsä ja valintoihinsa.

Suomenoppija voi kokea toiseutta, mikäli hänen on vaikea ymmärtää tai soveltaa suomen kielen puhuttelutapoja ja tilanteista variaatiota. Kielitaidon ja kulttuurisen kompetenssin karttuminen sekä puhekulttuuriin sopeutuminen antavat lisää valmiuksia ja resursseja ymmärtää variaatiota ja toisaalta pohtia omaa suhtautumista variaatioon. On tärkeää, että suomea toisena kielenään puhuva maahanmuuttaja kokee osallisuutta puhujayhteisöön ja suomalaiseen yhteiskuntaan, ja tätä suomen kielen variaation tunteminen ja kohteliaisuuskäytänteiden hahmottaminen helpottavat.

Kirjallisuus

- Brown, P. & S. Levinson 1987 [1978]. *Language and politeness. Some universals in language usage*. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fremer, M. 2015. Teitittelystä ja titteleistä sinutteluun. Ruotsin sinuttelureformi mainoselokuvien valossa. Teoksessa J. Isosävi & H. Lappalainen (toim.) *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 34–71.
- Havu, E., J. Isosävi & H. Lappalainen 2014. Les stratégies d'adresse en finnois: comparaison entre deux types de corpus oraux institutionnels. Teoksessa C. Kerbrat-Orecchioni (toim.) *S'adresser à autrui: les formes nominales d'adresse dans une perspective comparative interculturelle*. Chambéry: Publication Chambéry, 303–336.
- Holtinen, T. 2020. *Le développement des requêtes en langue étrangère: Comparaison entre le français L2, le finnois L1 et le français L1*. Université de Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6757-6>.
- Isosävi, J. & H. Lappalainen (toim.) 2015. *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Tietolipas 246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Isosävi, J. 2020. Cultural outsiders' evaluations of (im)politeness in Finland and in France. *Journal of Politeness Research*, 16 (2), 249–280. <https://doi.org/10.1515/pr-2017-0051>.
- Jalli, N. & R. Pajusalu 2015. Samat keinot, eri käyttö. Puhuttelu Virossa. Teoksessa J. Isosävi & H. Lappalainen (toim.) *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 105–134.
- Lappalainen, H. 2008. Kielellinen vaihtelu vuorovaikutuksen resurssina. Teoksessa S. Routarinne & T. Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Tietolipas 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 85–102.
- Lappalainen, H. 2015. *Sinä vai te vai sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä*. Teoksessa J. Isosävi & H. Lappalainen (toim.) *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 72–104.
- Lappalainen, H. & J. Isosävi 2015. Johdanto. Teoksessa J. Isosävi & H. Lappalainen (toim.) *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–33.
- Lappalainen, H. 2020. Millaista kohteliaisuutta suomalaiset arvostavat asiakaspalvelussa? Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen, & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää: sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 253–287.
- Lauranto, Y. 1995. Normi, rekisteri ja S2-opetus. *Virittäjä*, 99 (2), 261–263.
- Lehtonen, H. 2015. *Tyylitellen: nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- Lepik, R. 2016. *”Rouva, teidän passi on vanha. Onko sulla mitään muuta.” Helsingin ja Tallinnan satamien lähtöselvitysvirkailijoiden puhuttelukäytännöt*. Pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201606022069>.
- Locher, M. 2006. Polite behaviour within realtional work. The discursive approach to politeness. *Multilingua*, 25, 249–267.
- Muikku-Werner, P. 1993. *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja Nro 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Paunonen, H. 2010. Kun Suomi siirtyi sinutteluun. Suomalaisten puhetaipojen murreksesta 1970-luvulla. Teoksessa H. Lappalainen, M-L. Sorjonen & M. Vilkkuna (toim.) *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 325–368.
- Priiki, K. 2017. Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisu, *Annales Universitatis Turkuensis C/432*. Turku: Turun yliopisto.
- Priiki, K. 2021. Verkkokeskustelijoiden käsitykset *hän-* ja *se-*pronominien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125 (3), 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>.
- Rouhikoski, A. 2020. Nollapersoonaa ja modaaliverbi Kelan virkailijoiden direktiiveissä. *Virittäjä*, 124 (3), 320–351. <https://doi.org/10.23982/vir.60513>.
- Seppänen, E-L. 1998. Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. Teoksessa A. Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 195–222.
- Siitonen, K. 2000. Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavina. *Sananjalka*, 42, 157–165.
- Siitonen, K. 2007. Suomen kielen ominaispiirteitä. Teoksessa K. Merenluoto, A. Virta, & P. Carpelan (toim.) *Opettajankoulutuksen muuttuvat rakenteet*. Ainedidaktiikan symposium 9.2.2007. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu B:77. Turku: Turun yliopisto, 273–280.
- Siitonen, K. 2008. Sävypronomin *hän*. *Sananjalka*, 50, 87–109.
- Tanner, J. 2012. *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus. Pyynnöt S2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tomson, K. 2018. *Lievennyskeinot virolaisten suomenkielisissä pyynnöissä: tutkimus virolaisten yliopistojen suomenoppijoiden, Suomessa asuvien virolaisten ja suomalaisten kielenkäytöstä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Vilppula, M. 1989. Havaintoja *hän-* ja *he-*pronominien käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä*, 93 (3), 389–400.
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen, Tarja & I. Aho 2008. *Iso suomen kielioppi*. Verkkoersio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- Yli-Vakkuri, V. 2005. Politeness in Finland: evasion at all costs. Teoksessa L. Hickey & M. Stewart (toim.) *Politeness in Europe*. Clevedon: Multilingual Matters, 189–202.

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisina kiintopisteinä. *In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 259–287.*

Hanna Lappalainen¹ ja Katri Priiki²

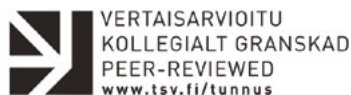
¹Itä-Suomen yliopisto, ²Turun yliopisto

Yksilöllisiä valintoja ja kielitaustan vaikutusta – henkilöviitteiset *hän-*, *he-*, *se-* ja *ne-*pronominit kielielämäkertahaastatteluissa

The article examines variation in the use of the third-person pronouns *hän* and *he* (standard forms for human references) vs. *se* and *ne* (standard forms for non-human references) when referring to people in the interviews collected during the project “A Hundred Finnish Linguistic Life Stories” in 2017–2018. The focus is on two age groups, born in the 1950s and 1990s, and the data includes 32 interviews of people from different social and regional backgrounds. Eight of the interviewees spoke Finnish as their second language. The data is examined both quantitatively (with statistical methods) and qualitatively. The results show that there is considerable variation between individual speakers. Speakers with higher education born in the 1950s were the only relatively homogenous group in the data: they consistently preferred *hän* and *he* in the interviews when referring to human subjects. In the younger age group, being an L2 speaker appeared to be one of the factors affecting pronoun choices.

Keywords: quantitative methods, personal pronouns, variation

Asiasanat: kvantitatiiviset menetelmät, persoonapronominit, variaatio

1 Johdanto

Henkilöviitteisen kolmannen persoonan pronominin vaihtelu on ilmiö, joka erottaa erilaisia suomen kielen varieteetteja toisistaan. Yleiskielessä tehdään selvä ero siinä, että ihmisiin viitataan *hän-* ja *he-*pronomineilla, kun taas muihin referentteihin, kuten eläimiin ja esineisiin, viitataan *se-* ja *ne-*pronomineilla. Erilaisissa normittamattomissa varieteeteissa vaihtelua säätelee kuitenkin monimutkainen verkosto normeja, käytäntöjä ja käsityksiä, ja siksi ilmiötä onkin tarkasteltu eri suunnista. Tutkimuksen kohteena on ollut sekä pronominien käytössä ilmenevä variaatio että käyttöä koskevat käsitykset ja asenteet (esim. Ylikahri 1996; Laitinen 2005; Lappalainen 2010a; Priiki 2017a). Kirsti Siitonen (2008, 2016) on tutkimuksissaan huomionnut molemmat puolet. Tässä artikkelissa tarkastelemme kolmannen persoonan pronominien variaatiota haastatteluaineistossa vertaillen eritaustaisia puhujia¹.

Pronominien käytössä ilmenevää variaatiota näyttävät aiemman tutkimuksen perusteella selittävän sekä kielenulkoiset että -sisäiset tekijät. Eroja on havaittu niin ikäryhmien, sukupuolten kuin eri tavoin koulutettujen välillä: vanhemmat puhujat käyttävät *hän-* ja *he-*pronomineja enemmän kuin nuoret, naiset ja korkeasti koulutetut enemmän kuin miehet ja matalammin koulutetut (Nuolijärvi 1986: 182–187; Mielikäinen 1988: 107–108; Paunonen 1995 [1982]: 165–177; Ylikahri 1996: 185–186; Lappalainen 2010a: 286–288; Kurki, Siitonen, Väänänen, Ivaska & Ekberg 2011: 95–96). Myös kielitaustalla voi olla merkitystä, sillä ruotsinkielisten ja kaksikielisten suomenpuhujien on havaittu käyttävän enemmän *hän-*pronominia kuin niiden, jotka pitävät itseään yksikielisinä suomenpuhujina; monikossa yhtä selvää eroa ei ole havaittavissa (Paunonen 1990: 202–206; Piiparinen-Rintaluoma 2001: 65–67). Pronominin valintaan saattaa vaikuttaa lisäksi viittauskohde (Lappalainen 2010a: 290–296; Kurki ym. 2011: 97; Priiki 2012, 2016b).

Pronominit ovat myös tilanteisessa vaihtelussa: yleiskieliset variantit ovat tavallisempia haastattelupuheessa ja asiointitilanteissa kuin arkikeskustelussa (Lappalainen 2010a: 296–298; 2010b), ja myös keskustelukumppanilla on vaikutusta: *hän-*pronominia käytetään herkemmin silloin, kun vuorovaikutustilanteessa on läsnä vieraampia osallistujia (Priiki 2016a). Pronominin valinta liittyy kiinteästi myös vuorovaikutustoimintaan, mikä tulee esiin etenkin tarkasteltaessa viittauksia ei-läsnäoleviin osallistujiin (Seppänen 1989, 1998). Edellisten lisäksi alueellinen tausta on relevantti muuttuja. Sekä suomen lounaisissa että kaakkoisissa murteissa on vanhastaan käytetty persoonapronomineja (lounaismurteissa *hän*, *he[e]*; kaakkoismurteissa *hää*, *hyö*) enemmän kuin muissa murteissa, joissa henkilöviittauksissa suositetaan demonstratiiveja *se* ja *ne*. Tämä käy ilmi Siitosen (2008) tutkimuksesta, jossa

1 Kiitämme nimettömiä arvioijia ja AFInLA-teeman toimituskuntaa arvokkaista kommentista. Tutkimus syntyi Lappalaisen aloitteesta ja hän vastasi esiintymien poimimisesta ja koodaamisesta sekä esimerkkien laadullisesta analyysistä. Priiki vastasi tilastollisista analyyseistä ja niiden tulkinna.

hän on laskenut Lauseopin arkiston tallenteista pronominiens esiintymämääriä. Laskelmat tukevat Vilppulan (1989) jo aiemmin esittämää vastaavaa havaintoa.

Kielensisäisistä tekijöistä on syytä mainita yksikön ja monikon ero, logoforiisuus sekä virittyneisyys. Aiemmissä tutkimuksissa on ensinnäkin havaittu, että yleis-kielinen variantti (*hän, he*) on yleisempi yksikössä kuin monikossa (Nuolijärvi 1986: 180–181; Paunonen 1995 [1982]: 171; Lappalainen 2010a: 287; Kurki ym. 2011: 95). Myös logoforiisuus eli käyttö referoinnissa viittaamassa alkuperäiseen puhujaan (esim. N1958b: *ja tota äiti sano et hänel ol aina hirvee paha olla*) on keskeinen *hän*-pronominin esiintymistä selittävä tekijä (Ylikahri 1996; Laitinen 2005; Priiki 2016b, 2017b). Virittyneisyydellä (engl. *priming*) viitataan puolestaan siihen, että puhujat ovat taipuvaisia käyttämään viittauksissaan samaa pronominia kuin juuri edellä on käytetty (Priiki 2016b).

Aiemmassa tutkimuksessa on selvitetty myös kolmannen persoonan pronomineihin liittyviä käsityksiä ja asenteita. Niitä on tutkittu sekä erilaisilla kyselyillä että analysoimalla verkkokeskusteluja. Näissä tutkimuksissa huomion kohteena on ollut ennen muuta käytön suhde ns. elollisuushierarkiaan (elollisuushierarkiasta yleisesti, ks. esim. Sorlin & Gardelle 2018) – erityisesti se, onko toisaalta sopivaa viitata *se*-pronominilla ihmiseen ja toisaalta *hän*-pronominilla eläimeen tai esineeseen (Siitonen 2008, 2016; Priiki 2017a: 74–75; 2021), minkä lisäksi on tarkasteltu sitä, miten tietoisia kielenkäyttäjät ovat omista pronomiivalinnoistaan (Lappalainen 2010a: 310–314). Nämä aiemmat tutkimukset osoittavat, että pronominin valintaan liitetään vahvoja tunteita ja kielenkäyttäjien omia normeja, joilla voi olla vaikutusta myös pronominiens todelliseen käyttöön ja siinä tapahtuviin muutoksiin.

Vaikka suomen kielen kolmannen persoonan pronominit ovat siis saaneet osakseen varsin runsaasti huomiota viime vuosikymmenten tutkimuksessa, niiden vaihtelu on niin monimutkainen ilmiö, että tutkittavaa riittää. Tutkimassamme kieli-elämäkertaa-aineistossa erityistä on se, että se sisältää vertailukelpoisia haastatteluja hyvin erilaisilta puhujilta sen sijaan, että olisi keskitytty esimerkiksi tiettyyn alue-murteeseen. Mukana on myös puhujia, jotka ovat oppineet suomea toisena kielenä (S2). S2-puhujien määrä kasvaa jatkuvasti, ja siksi heidät on mielekästä ottaa huomioon variaatiota tarkasteltaessa. Tämänkään piirteen osalta heidän suomeaan ei ole juuri tutkittu (ks. kuitenkin Kuparinen 2001). Niinpä tutkimuksemme täydentää monin tavoin kuvaa kolmannen persoonan pronominiens variaatiosta nykysuomessa. Kiinnitämme huomiota yksilölliseen vaihteluun ja pohdimme kriittisesti perinteistä ryhmäjaottelua esimerkiksi iän, koulutuksen ja sukupuolen mukaan. Ennen tulosten tarkastelua esittelemme aineiston ja analyysimenetelmät.

2 Aineisto ja menetelmät

Analyysimme perustuu Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen aineistoon. Tässä vuosina 2017–2020 toteutetussa ja Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa kerättiin kaikkiaan 131 kielielämäkertahaastattelua eri-ikäisiltä suomalaisilta. Suomalaisuus tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että haastatellut asuivat aineistonkeruuhetkellä (v. 2017–2018) Suomessa ja pystyivät osallistumaan haastatteluun suomeksi, ruotsiksi tai suomalaisella tai suomenruotsalaisella viittomakielellä.

Haastattelujen kesto on keskimäärin noin tunti. Suurin osa haastatteluista on opiskelijoiden tekemiä. Koska haastattelijoita on kymmeniä, haastatteluissa on vaihtelua, vaikka kaikki käyttivät samaa haastattelurunkoa. Haastattelut keskittyvät tutkittavien kielellisiin kokemuksiin sekä kielikäsitteisiin ja -asenteisiin. Keskeistä oli käydä läpi tärkeimmät elämänvaiheet ja esimerkiksi perheen merkitys haastateltavan kielenkäytölle, joten haastatteluissa puhutaan varsin paljon ihmisistä ja niissä on suhteellisen runsaasti henkilöviittauksia. Kuten myöhemmin osoitamme, tutkittujen pronomien määrä kuitenkin vaihtelee. Koska aineistona ovat yksilöhaastattelut eikä haastattelutilanteessa ole yleensä ollut läsnä muita kuin haastattelijaa ja haastateltavaa, kaikki haastatteluissa ilmenevät kolmaspersonaiset pronominit viittaavat ei-läsnäoleviin henkilöihin (vrt. Seppänen 1998). (Ks. tarkemmin hankkeesta ja haastattelujen toteutuksesta Hippi, Lappalainen & Nuolijärvi 2020.)

Hankkeessa haastatelluista olemme tähän tutkimukseen valinneet tutkittavaksi kaksi ikäryhmää, 1950- ja 1990-luvulla syntyneet. Informantit olivat haastatteluhetkellä 20–26- ja 62–67-vuotiaita. Juuri nämä ikäryhmät valittiin, koska niissä haastateltavia on poikkeuksellisen paljon. Mukana on yhteensä 32 informanttia, 16 kummassakin ikäryhmässä – molemmissa yhtä paljon miehiä (8) ja naisia (8). Tutkittavilla on erilaisia alueellisia, ammatillisia ja kielitaustoja. Muutamat ovat kotoisin alueilta, joilla *hän-* tai *hää-* sekä *he-* tai *hyö-*pronominit ovat keskeinen osa murretta, kun taas useimmat ovat kotoisin murrealueilta, joilla *se* ja *ne* ovat valta-asemassa. Kahdeksan informantin äidinkieli on muu kuin suomi, tai heillä on suomen lisäksi toinen lähes yhtä vahva kieli (esim. joruba, unkari, venäjä).² Yhtä informanttia (LM1959) lukuun ottamatta kaikkien kielitaitoa voi luonnehtia haastattelun perusteella erinomaiseksi. Useimpien kohdalla ei kielenkäytön perusteella ole helppoa edes kuulla eroa ensikielisiin suomenpuhujiin (ks. Lappalainen, Hippi & Nuolijärvi 2021). 1950-luvulla syntyneet S2-puhujat ovat muuttaneet Suomeen ja oppineet suomen kielen vasta aikuisiässä. Nuoremmat sen sijaan ovat joko asuneet Suomessa koko ikänsä tai

2 Tiedostamme, että käyttämämme ilmaisut, kuten *S2-puhujat*, *äidinkieliset suomenpuhujat* jne., ovat suhteellisia ja ongelmallisiakin, sillä useimpien monikielisten haastateltaviemme suomen kielen taito on erinomainen ja he saattavat kokea suomen olevan vahvempi kieli kuin heidän ensikielensä (vrt. Hippi 2020). Lisäksi ensikieliä voi olla useita eikä ensimmäisenä opittu kieli ole välttämättä äidiltä opittu kieli. Noudatamme kuitenkin aineistonkeruussa käytettyä terminologiaa, jossa äidinkielellä viitataan ensimmäisenä opittuun kieleen.

muuttaneet viimeistään kouluikässä, joten he ovat ehtineet vahvasti sosiaalistua suomen kieleen jo lapsuudessaan tai viimeistään teini-ikässä. Lähtökohtamme on, että S2-puhujat ovat kiinteä osa suomalaista kieliyhteisöä ja heitä on siksi mielekästä tarkastella rinnakkain ensikielisten puhujien kanssa (vrt. esim. Lappalainen 2006a; Hippi 2020, *oppija*-termin käsitteestä ja sen monitulkintaisuudesta, ks. myös Suni & Ruuska tässä teoksessa).

Viittaamme informantteihin koodeilla, jotka koostuvat sukupuolesta (M, N), syntymävuodesta ja tarvittaessa kirjaintunnuksesta (a, b, c), jos samana vuonna syntyneitä on useampia. Mikäli koodin alussa on L-kirjain, haastattelu kuuluu hankkeen niin sanottuun laajennusosaan (vrt. sadan haastattelun perusaineisto, ks. tarkemmin Hippi ym. 2020: 16–17). Näin ollen esimerkiksi N1997 tarkoittaa vuonna 1997 syntyneitä naisinformantteja ja LM1994a ja LM1994b vuonna 1994 syntyneitä miesinformantteja, joiden haastattelut kuuluvat hankkeen laajennusosaan.

Tarkastelluissa haastatteluissa tutkittavat tuottavat yhteensä 1605 *hän-*, *he-*, *se-* tai *ne-*pronominia.³ Esiintymät eivät jakaudu tasaisesti, vaan haastattelua kohti niitä on 10–112. Niinpä vähän pronomineja käyttävien osalta haastattelun antama kuva variaatiosta ei välttämättä ole luotettava, kun taas paljon esiintymiä tuottaneet voivat dominoida aineistossa. Nämä seikat on otettu huomioon tuloksia tulkittaessa, ja käytetyt menetelmät on valittu siten, että ne sopivat epätasaisesti jakautuvan aineiston tarkasteluun. Eroja selittää esimerkiksi se, että osa vastaa haastattelijan kysymyksiin lyhyesti, eikä puheeseen synny viittausetjuja.

Tarkastelemme aineistoa sekä määrällisesti että laadullisesti. Määrällisessä tarkastelussa käytämme tilastollisina monimuuttujamenetelminä satunnaismetsä- ja päätöspuuanalyysseja, jotka perustuvat samaan, aineistoa luokittelevaan algoritmiin. Algoritmi jakaa aineistoa toistuvasti osiin valittujen selittävien muuttujien perusteella siten, että osien välille muodostuu aina tilastollisesti merkitsevä ero. Näin pystytään tarkastelemaan selittävien muuttujien tärkeysjärjestystä sekä niiden keskinäisiä suhteita. Kumpaakin menetelmää on fennistiikassa käytetty jonkin verran viime vuosikymmenen aikana (satunnaismetsäanalyysistä esim. Ivaska 2014: 169–170; Väänänen 2015: 14–15; 2016: 44–46; Priiki 2016b: 117–118; päätöspuumenetelmästä esim. Priiki 2014: 51; Tyysteri 2015: 96; Moshnikov 2021: 98–103 sekä näissä mainitut lähteet). Valitut menetelmät ovat taustaoletuksiltaan sallivia, sopivat pienehkönkin aineiston käsittelyyn eivätkä vaadi esimerkiksi sitä, että tarkasteltavat muuttujat olisivat täysin riippumattomia toisistaan. Tässä tarkasteltavassa aineistossa esimerkiksi iän, koulutustaustan ja äidinkieliyyden välillä voi olla erilaisia keskinäisiä riippuvuuksia. Monimuuttujamenetelmien lisäksi käytämme perinteisempiä tilastomenetelmiä eli ristiintaulukointia ja ruutu- ja janakaavioita. Ristiintaulukoinneilla

3 Muutamat yksittäiset *tämä-* ja *tuo-*pronomien esiintymät olemme rajanneet tarkastelun ulkopuolelle.

osoitamme yhteyksiä yksittäisen muuttujan ja pronomini- vaihtelun välillä, ja ruutu- ja janakaavioilla kuvaamme pronomini- käytön jakautumista aineistossa.

Päätöspuita, satunnaismetsiä ja ristiintaulukointeja varten olemme koodanneet aineiston pronomini- esiintyminä, jolloin puhujat, joilla on paljon pronomini- viittauksia, korostuvat aineistossa. Tarkastelu voidaan toteuttaa myös siten, että *hän-* tai *he-* pronomini- osuutta kunkin puhujan haastattelussa tarkastellaan määrällisenä muuttujana. Tällöin sekä paljon että vähän pronomineja haastatteluissa käyttävät puhujat vaikuttavat tuloksiin yhtä paljon. Tämä näkökulma aineistoon esitetään ruutu- ja janakaavioilla, jotka havainnollistavat sitä, miten (epä) yhtenäisiä tarkastellut puhujajoukot ovat. Ruutu- ja janakaaviossa ruudun rajat näyttävät, mille alueelle puolet muuttujan arvoista asettuu. Ruudun sisällä oleva viiva osoittaa mediaani- arvoa, ja janat kuvaavat hajontaa. Pisteet ilmaisevat muista poikkeavia arvoja. Ruutu- ja janakaaviot, ristiintaulukoinnit sekä päätöspuuanalyysit tunnuslukuineen on toteutettu SPSS-ohjelmalla (versio 27); satunnaismetsäanalyysi perustuu R-ohjelman *party*-paketin *cforest*- ja *varimp*-funktioihin (R Core Team 2021; Strobl, Malley & Tutz 2009).

Monimuuttuja-analyseissä käytetyt muuttujat ja niiden luokat käyvät ilmi taulukosta 1. Muuttujana on myös informantti, eli tarkastelemme sitä, kuinka keskeistä yksilöllinen vaihtelu on verrattuna perinteisiin sosiaalisiin muuttujiin. Perinteiset muuttujat ovat niin kutsuttuja kiinteän vaikutuksen muuttujia, eli ne voivat saada rajallisen määrän eri arvoja. Yksilö muuttujana poikkeaa tästä, sillä erilainen otos sisältäisi eri puhujat. Tällaista muuttujaa kutsutaan satunnaisvaikutusmuuttujaksi. (Väänänen 2016: 46.) Valituissa menetelmissä on mahdollista sisällyttää analyysiin satunnaisvaikutusmuuttuja perinteisempien kiinteän vaikutuksen muuttujien lisäksi (Tagliamonte & Baayen 2012). Yksilöllisten erojen tarkastelua perustelee se, että aiemmat tutkimukset osoittavat niiden olevan pronomini- vaihtelussa suuria (Nuolijärvi 1986: 187; Paunonen 1995 [1982]: 172; Lappalainen 2010a; Priiki 2016b).

TAULUKKO 1. Tarkasteltavat muuttujat ja niiden luokat.

Muuttuja	Luokat
Informantti	32 puhujaa kukin erikseen
Ikäryhmä	1950-luvulla syntyneet; 1990-luvulla syntyneet
Koulutus	Korkeakoulutus (amk tai yliopisto); muu
Sukupuoli	Nainen; mies
Kielitausta	Suomi äidinkieli; S2
Viittauksen kohde	Perheenjäsen; muu spesifi; geneerinen

Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että sekä lingvistisillä että kielenulkoi-
silla tekijöillä on vaikutusta kolmannen persoonan pronomien variaatioon. Kuten
taulukosta 1 käy ilmi, kiinnitämme huomiota puhujan ikään, sukupuoleen, koulu-
tukseen ja äidinkieleen (pelkkä suomi vs. muu kieli [+suomi]) sekä pronomien viit-
tauskohteen eli referentin laatuun. Koulutuksen osalta tutkittavat on jaettu kahteen
ryhmään: toiseen kuuluvat ne, joilla on ammattikorkeakoulu- tai yliopistotasoinen
loppututkinto tai jotka parhaillaan opiskelevat korkeakoulussa, ja toiseen kaikki
muut. Alueellista taustaa emme ole tarkastelleet tilastollisesti, sillä tutkittavista vain
kolme asui haastatteluhetkellä *hän*- ja *he*-pronomineja (tai niiden murrevariantteja)
suosivalla alueella. Luokittelua hankaloitti myös pääkaupunkiseudulla asuvien sijoit-
telu. Kommentoimme kuitenkin alueellista taustaa yksilöllistä vaihtelua tarkastelles-
samme. Lisäksi olemme tehneet huomioita puhetilanteen muiden osallistujien eli
haastattelijan vaikutuksesta, mutta tätäkään emme ole tarkastelleet määrällisesti.

Tarkastelemme myös pronominalinnan yhteyttä siihen, millaisesta henkilö-
viittauksesta on kyse. Olemme jaotelleet puheena olevat kohteet kolmeen luok-
kaan: perheenjäseniin, geneerisiin referentteihin ja muihin. Perheenjäseniksi on
luokiteltu puhujan vanhemmat, isovanhemmat, puoliso, sisarukset, lapset ja lap-
senlapset. Kaukaisemmat sukulaiset, kuten appivanhemmat, tädit, sedät ja serkut,
on luokiteltu muihin. Sukulaisia koskeva jaottelu on käytännön syistä mekaaninen,
sillä haastattelut eivät anna riittävästi tietoa sen arvioimiseen, miten läheisiä kysei-
set sukulaisuussuhteet ovat. Geneerisiksi on puolestaan luokiteltu viittaukset, jotka
kohdistuvat yleistäen kehen tahansa tietyn ryhmän edustajaan (ks. VISK § 1407).

Logoforisuus eli käyttö referoidussa katkelmassa viittaamassa alkuperäiseen
puhujaan on aiemmissa tutkimuksissa todettu keskeiseksi *hän*-pronomien esiinty-
mistä selittäväksi tekijäksi (Priiki 2016b, 2017b). Tarkastelemassamme haastattelu-
aineistossa logoforisia tapauksia on vain muutama, ja olemme jättäneet ne tarkas-
telun ulkopuolelle ja pois laskelmista. Esittämämme havainnot kuvaavat näin ollen
ei-logoforista käyttöä. Virittyneisyydestä eli siitä, että viittausketjuissa suositaan
samaa pronomia (Priiki 2016b), esitämme vain joitakin huomioita laadullisen
analyysin yhteydessä.

3 Kolmannen persoonan pronomien variaation tarkastelua

Tässä luvussa tarkastelemme tekijöitä, jotka vaikuttavat pronomien *hän*, *se*, *he* ja *ne*
vaihteluun aineistossamme. Tarkastelemme erikseen kahta vertailtavaa ikäryhmää
sekä yksiköllisiä ja monikollisia pronomineja. Kuten edellä mainitsimme, aiemmissa
tutkimuksissa on havaittu, että yksiköllinen *hän* on yleisempi kuin monikollinen
he. Tämä pitää paikkansa myös tässä aineistossa: *hän*-pronomineja on yksikkö-

muodoista 47,6 %, *he*-pronomineja puolestaan monikkumuodoista vain 27,2 %.⁴ Lisäksi yksiköllisten ja monikollisten muotojen variaatio on aineistossa erilaista, ja kuten seuraavissa alaluvuissa osoitamme, niiden vaihteluun vaikuttavat erilaiset tekijät.

Ensimmäisessä alaluvussa (3.1) esittelemme tarkasteltavien pronomien jakauman ikäryhmittäin. Toinen alaluku (3.2) sisältää monimuuttuja-analyysin vaihteluun vaikuttavien tekijöiden tärkeysjärjestyksestä. Koska tässä analyysissä yksilökohtainen vaihtelu osoittautuu tärkeimmäksi tekijäksi, jatkamme tarkastelua jakamalla puhujat päätöspuunen menetelmällä toisistaan tilastollisesti merkitsevästi poikkeaviin ryhmiin (3.3). Tämän jälkeen tarkennamme määrällistä analyysiä kuvaamalla, miten muut siinä huomion arvoiksi osoittautuneet muuttujat eli koulutus- (3.4) ja kielitausta (3.5) sekä viittauksen kohde (3.6) ovat kytköksissä vaihteluun. Näillä muuttujilla on ristiintaulukointien mukaan koko tarkasteltavan aineiston tasolla tilastollisesti merkitsevä yhteys pronomien vaihteluun⁵, kun taas sukupuolella selaista ei tässä aineistossa ole havaittavissa.

3.1 Ikäryhmien väliset ja sisäiset erot

Taulukko 2 kuvaa pronomien käyttöä ikäryhmittäin. Ristiintaulukoinnissa merkitsevyys on testattu Pearsonin khiin neliö -testin avulla. Esitämme taulukossa myös sovitetut standardoidut jäännökset, jotka kuvaavat odotuksenmukaisen ja toteutuneen frekvenssin erotusta. Erotusta pidetään tilastollisesti merkitseväenä, jos jäännöksen itseisarvo on suurempi kuin 2.

Kuten on aiemman tutkimuksen perusteella odotuksenmukaista, 1950-luvulla syntyneet käyttävät sekä *hän*- että *he*-pronomia 1990-luvulla syntyneitä enemmän: kaikkien taulukossa esitettyjen lukujen välillä on tilastollisesti merkitsevä ero. *Hän*-pronominin yhteys ikäryhmään on vahvempi kuin *he*-pronominin, mikä ilmenee siitä, että jäännösten itseisarvo on suurempi.

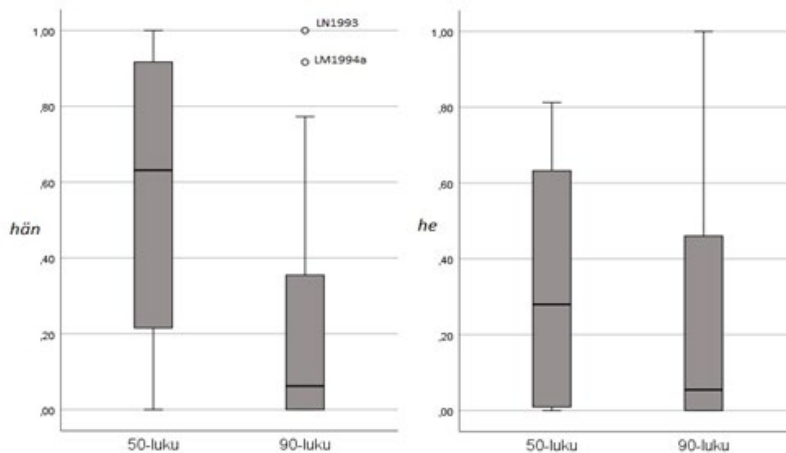
4 Pearsonin khiin neliö -testin mukaan ero on tilastollisesti merkitsevä: $p < 0,001$; $\chi^2 = 71$, $df = 1$.

5 Pearsonin khiin neliö -testin mukaan koulutustausta $p < 0,001$; $\chi^2 = 120$, $df = 1$; kielitausta $p < 0,001$; $\chi^2 = 22$, $df = 1$; viittauksen kohde $p < 0,001$; $\chi^2 = 50$, $df = 2$.

TAULUKKO 2. Pronominien *hän*, *se*, *he* ja *ne* yhteys puhujan ikäryhmään, ristiintaulukointi sovitettuja standardoituja jäännöksiä käyttäen ($p < 0,001$; $\chi^2 = 136$, $df = 3$).

	<i>hän</i>	<i>he</i>	<i>se</i>	<i>ne</i>	Yhteensä
1950-luvulla syntyneet	287 (9,8)	138 (3,2)	156 (-7,8)	274 (-3,9)	855
1990-luvulla syntyneet	95 (-9,8)	80 (-3,2)	265 (7,8)	310 (3,9)	750
Yhteensä	382	218	421	584	1605

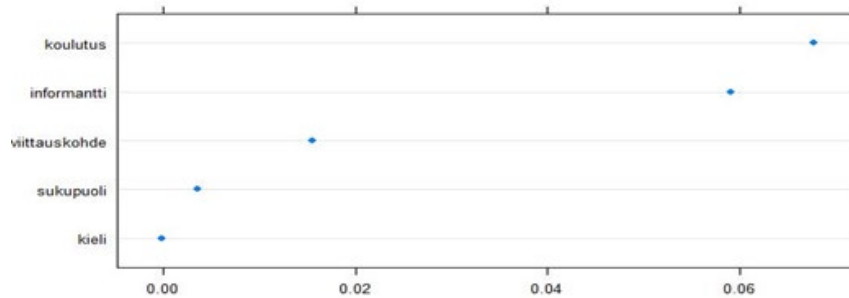
Ruutu- ja janakaaviot (kuvio 1) puolestaan kuvaavat puhujien pronominikäytön hajontaa tarkasteltavissa ryhmissä. *Hän*-pronominin osuutta esittävässä kuviossa huomiota kiinnittää, että janat ulottuvat asteikon ääripäihin: aineistossa on 9 informanttia, jotka käyttävät pelkästään *se*-pronominia (7/9 miehiä) ja 2 informanttia, jotka käyttävät pelkästään *hän*-pronominia (molemmat naisia). 1990-luvulla syntyneistä 7/16 käyttää pelkästään *se*-pronominia, 6/16 pelkästään *ne*-pronominia. Aineiston pienuuden ja suuren hajonnan vuoksi ryhmien mediaanilukujen vertailu ei tuota tilastollisesti merkitseviä tuloksia.⁶

KUVIO 1. Ruutu- ja janakaavio eri vuosikymmenillä syntyneiden haastateltavien *hän*- ja *he*-pronominien osuudesta.

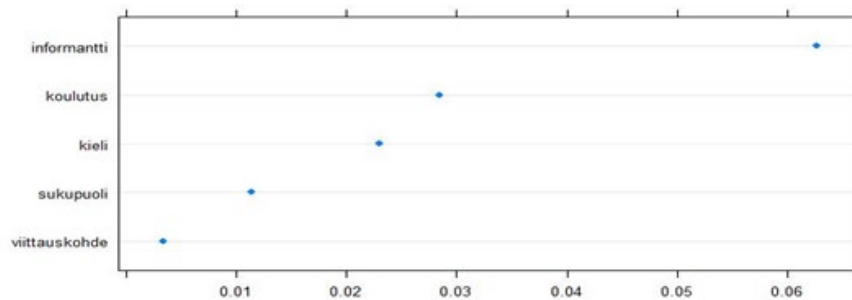
6 *Hän*-pronominin kohdalla ero ei jää kauas merkitsevältä (Yatesin korjattu $p = 0,077$; $\chi^2 = 3,13$; $df = 1$), *he*-pronominin kohdalla jää ($p = 0,72$; $\chi^2 = 0,13$; $df = 1$).

3.2 Tärkeimmät vaihtelua selittävät tekijät

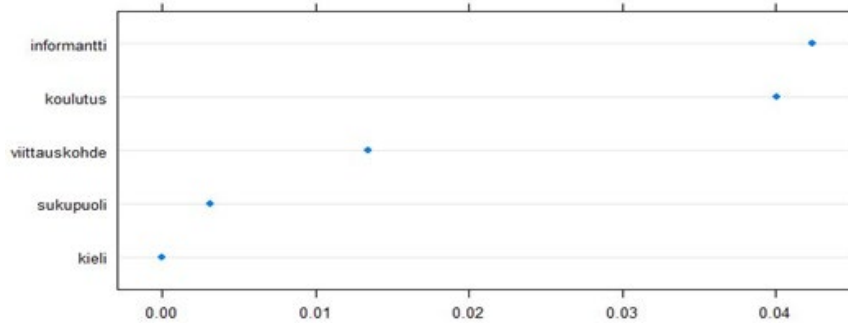
Kuviot 2a ja 2b kuvaavat *hän*- ja *se*-pronominien vaihteluun vaikuttavien tekijöiden tärkeyttä tässä aineistossa ikäryhmittäin; kuviot 3a ja 3b esittävät vastaavan analyysin monikollisista pronomineista. Kuvioissa näkyvät luvut ilmaisevat satunnaismetsä-analyysin tuottamaa muuttujan selittävyys -arvoa (*variable importance*, suomenkielinen termi ks. Väänänen 2015). Numeerisia arvoja olennaisempaa kuvioiden tulkinnassa on selittävien tekijöiden järjestys ja sijainti toisiinsa nähden.

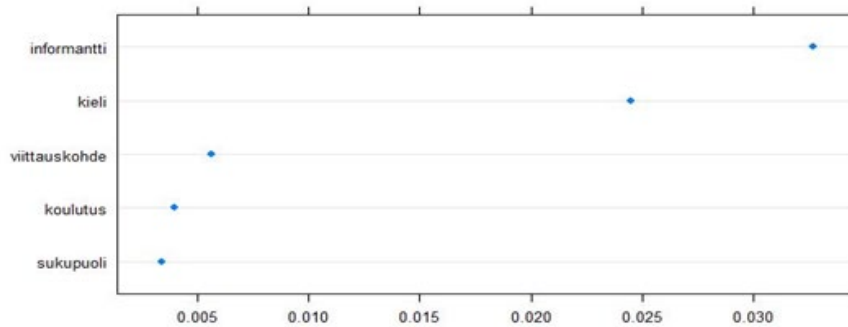
KUVIO 2a. *Hän*- ja *se*-pronominien vaihtelua aineistossa selittävien tekijöiden tärkeys: 1950-luvulla syntyneiden puhujien haastattelut.

KUVIO 2b. *Hän*- ja *se*-pronominien vaihtelua aineistossa selittävien tekijöiden tärkeys: 1990-luvulla syntyneiden puhujien haastattelut.

KUVIO 3a. *He-* ja *ne-*pronominien vaihtelua aineistossa selittävien tekijöiden tärkeys: 1950-luvulla syntyneiden puhujien haastattelut.

KUVIO 3b. *He-* ja *ne-*pronominien vaihtelua aineistossa selittävien tekijöiden tärkeys: 1990-luvulla syntyneiden puhujien haastattelut.

Kuvio 2a näyttää aineiston tilanteen 1950-luvulla syntyneiden puhujien osalta. Kun sitä verrataan kuvioon 2b eli 1990-luvulla syntyneiden puhujien kielenkäyttöön, nähdään eroja. Vanhemmassa ikäryhmässä koulutus ja puhujakohtainen vaihtelu ovat selvästi tärkeimmät tekijät sekä yksiköllisissä että moniköllisissä viittauksissa. Myös viittauksen kohteella näyttää olevan jonkin verran merkitystä nimenomaan vanhemman ikäryhmän pronominiin käytössä, jossa geneeriseen referenttiin viitataan suhteessa useammin *ne*-muodoilla kuin perheenjäsenen; yksikössä erottuvat pelkästään perheenjäseniin kohdistuvat viittaukset. Ero nuorempaan ikäryhmään selittänee se, että 1990-luvulla syntyneissä on suhteessa enemmän niitä, jotka käyttävät vain yhtä varianttia viittauskohteen luonteesta riippumatta, sekä se, että nuorten S2-puhujien variaatio on referentin kohteen vaikutuksen osalta poikkeuksellista. (Ks. tarkemmin alalukua 3.6.) Kielitausta selittää vanhemman ikäryhmän pronomini-vaihtelua tarkastelluista muuttujista heikoimmin. Tätä tulosta tarkasteltaessa on syytä huomata, että 1950-luvulla syntyneiden ryhmässä S2-puhujia on vain kaksi ja he ovat taustaltaan hyvin erilaisia.

Nuoremmassa ikäryhmässä puhujan koulutustausta on tärkeä selittäjä yksikölisten *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelussa (kuvio 2b), mutta monikollisten muotojen (kuvio 3b) variaation selittämisessä koulutuksella ei ole merkitystä. Toisin kuin vanhempien puhujien kohdalla, nuoremmassa ikäryhmässä kielitausta nousee tärkeäksi selittäjäksi. Tämä näkyy etenkin monikkomuodoissa. Vanhempien ryhmässä kielitaustan tarkastelua vaikeuttaa S2-puhujien pieni määrä, kun taas nuorempien ryhmässä S2-puhujien osuus on huomattava (6/16). Ero äidinkieliisiin puhujiin on kiinnostava siinä valossa, että kaikkineen näiden 1990-luvulla syntyneiden nuorten aikuisten puhekielen variaatio ei suuresti poikkea samanikäisistä suomenkielisistä (Lappalainen ym. 2021). On mahdollista, että piirre, jossa kyse on toiseen ihmiseen viittaamisesta ja johon voidaan liittää myös evaluoiva merkitys, on eri tavalla herkkä esimerkiksi oman kielen vaikutukselle tai yleiskielen normien korostamiselle kuin useimmat muut piirteet.

Yksilöllisen vaihtelun tärkeys ei yllätä, sillä, kuten edellä mainitsimme, puhujakohtaiset erot on pronominien käytössä todettu suuriksi jo aiemmissa tutkimuksissa. Lisäksi yksilöllinen vaihtelu on osoittautunut tärkeäksi selittäjäksi monien muidenkin kielenpiirteiden kohdalla, joita on tarkasteltu tilastollisin menetelmin (esim. Baayen 2008; Tagliamonte & Baayen 2012: 24; Klavan, Pilvik & Uiboed 2015: 213). Koska yksilöllinen vaihtelu osoittautuu keskeiseksi tekijäksi tässäkin aineistossa, seuraava alaluku 3.3 keskittyy tarkastelemaan puhujakohtaisen vaihtelun suhdetta perinteisempiin muuttujiin.

3.3 Yksilöllinen vaihtelu

Olemme edellä osoittaneet, että yksilökohtainen vaihtelu ryhmien sisällä on erittäin suurta. Voidaan jopa kyseenalaistaa perinteinen jaottelu iän, koulutustason ja sukupuolen mukaan. Seuraavaksi tarkastelemme idiolektien eroja päätöspuulla. Päätöspuu jakaa aineiston puhujat ryhmiin, joiden välillä on tilastollisesti merkitseviä eroja pronominien käytössä. Samaan ryhmään kuuluvat puhujat siis käyttävät pronomineja samassa suhteessa. Seuraavaksi esitettävä ryhmäjako perustuu SPSS-ohjelman CHAID-algoritmilla⁷ tehdyn päätöspuun antamaan jaotteluun. Tilasto-ohjelman tuottaman kuvion sijaan havainnollistamme syntyviä ryhmiä vapaa-muotoisemmilla taulukoilla. Tämä ratkaisu mahdollistaa sen, että voimme esittää samalla, millaisia yhteyksiä iällä, äidinkielellä, koulutuksella ja sukupuolella on päätöspuun tuottamaan ryhmäjakoon. Aineiston puhujien muodostamat, toisistaan *hän-*pronominin käytön osalta merkitsevästi eroavat ryhmät esitetään taulukossa 3; taulukossa 4 on vastaava jaottelu *he-*pronominin käytön osalta. Taulukoissa miesten informanttitunnukset ovat sinisellä, naisten punaisella. Puhujan tunnuksen perään

7 CHAID on lyhenne sanoista *chi-squared automatic interaction detection*. Tällä algoritmilla tuotetaan siis sellainen päätöspuun versio, jossa tilastollinen merkitsevyys lasketaan khiin neliö -testillä.

on merkitty, mikäli tällä on korkeakoulututkinto tai -opintoja (amk, yliopisto) sekä mikäli hänellä on jokin toinen äidinkieli suomen kielen sijaan tai lisäksi (S2).

Hän-pronomeineja haastattelupuheessa				
Ei lainkaan	Vähän (15,3 %)	Jonkin verran (36,7 %)	Paljon (83,2 %)	Erittäin paljon (95,1 %)
LM1955 LM1959 (S2)	N1952 M1954b N1957a	M1952b LN1956 N1957b	M1952a M1954a (yliopisto) N1958a (amk)	LM1950 (S2, yliopisto) M1952c (yliopisto) N1956 (yliopisto) LN1957 (yliopisto) N1958b
M1991 M1993 (amk) LN1995 (yliopisto) LM1995b (yliopisto) M1996b (S2) N1997 M1997	N1991 (S2, yliopisto) N1994 (amk) N1995 (S2, amk)	N1992 (amk) LM1994b (yliopisto) M1996a (S2, amk)	N1996 (S2)	LN1993 LM1994a (S2, amk)

TAULUKKO 3. Aineiston puhujat jaoteltuna *hän*-pronominin käytön osalta ryhmiin, jotka poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi päätöspuuanalysin⁸ mukaan.

He-pronomeineja haastattelupuheessa					
Ei lainkaan	Vähän (4,7 %)	Melko vähän (26,9 %)	Jonkin verran (45,5 %)	Melko paljon (64,4 %)	Paljon (80,8 %)
N1952 N1957a N1957b LM1959 (S2)	M1952b M1954b LM1955	M1954a (yliopisto) LN1956	M1952a N1956 (yliopisto)	M1952c (yliopisto) LN1957 (yliopisto) N1958a (amk) N1958b	LM1950 (S2, yliopisto)
M1991 LN1995 (yliopisto) LM1995b (yliopisto) M1996a (S2, amk) N1997 M1997	N1991 (S2, yliopisto) M1993 (amk) M1996b (S2)	N1992 (amk) N1994 (amk)	LM1994b (yliopisto) N1995 (S2, amk)	N1996 (S2)	LN1993 LM1994a (S2, amk)

TAULUKKO 4. Aineiston puhujat jaoteltuna *he*-pronominin käytön osalta ryhmiin, jotka poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi päätöspuuanalysin⁹ mukaan.

8 $p < 0,001; \chi^2 = 434; df = 4.$

9 $p < 0,001; \chi^2 = 314; df = 5.$

Taulukoista näkyy muun muassa se, että melko paljon, paljon tai erittäin paljon *hän-* ja *he-*pronomineja käyttävien ryhmissä on pääosin 1950-luvulla syntyneitä, mutta mukana ovat myös LM1994a, LN1993 ja N1996. 1950-luvulla syntyneistä kaikki muut ovat korkeakoulutettuja (esim. LM1950 ja M1952c ovat pappeja) paitsi N1958b, joka asuu Etelä-Karjalassa ja käyttää usein murteen mukaisia *hää-*, joskus myös *hyö-*variantteja. Esimerkistä 1 käy ilmi, miten hän viittaa isäänsä *hää-* ja *hänelle-*muodoilla. Hänen osaltaan siis alueellinen tausta lienee olennainen selittävä tekijä ikäryhmän lisäksi.

(1)¹⁰

Haastattelija: mmm, et se oli niiku arvostettuu tavallaa se muiden kielten osaaminej ja,

N1958b: se oli siis äidin puolelt arvostettuu isähän ei taas antanu niinku sillee arvostanu kieliä millää lailla että,

Haastattelija: joo.

N1958b: **hänelle** oli sit tärkeempiä, tärkeempää esimerkiks matematiikka.

Haastattelija: mm.

N1958b jota **hää** itte oli opiskellu.

Nuorista erottuvat LM1994a, LN1993 ja N1996. LM1994a on kasvanut unkarinkielisessä kodissa ja N1996:n kotikieli on ollut venäjä, mikä voi selittää pronomien käyttöä, kun taas LN1993 on epäodotuksenmukainen *hän-* ja *he-*pronomien suosija: hän on asunut perinteisesti *se-*pronominia suosivilla murrealueilla ja valmistunut nuoriso-ohjaajaksi. Hänellä on taustallaan hieman yliopisto-opintojakin, mutta olennaisempaa on ehkä se, että haastattelija ja LN1993 olivat toisilleen aivan vieraita ja molemmat tuntuvat suhtautuvan tallennustilanteeseen hyvin muodollisesti. Varsinkin haastattelun alkupuolella kumpikin puhuu kaikkineen varsin yleiskielisesti (esim. 2). Tämän voi havaita esimerkiksi monikon 3. persoonan kongruoivista verbi-muodoista (*tekevät, asuvat*), loppuvokaalien säilymisestä translatiivimuodoissa (*lisäksi, maisteriksi*), jälkitavun painottoman *i-*loppuisen diftongin säilymisestä (*valmistuikin*) ja *ole-*muodon käyttämisestä puhekielisemmän *oo-*muodon sijasta.

(2)

Haastattelija: no missäs he, asustelevat tällä hetkellä, sun sisarukset ja öö tota, mitä tekevät työkseen tai opiskelevat tai, sellasta.

LN1993: joo tää pikkusisko tosiaan opiskelee täällä ((nimi poistettu)) yliopistossa, juurikin

---

10 Esimerkit on litteroitu melko karkeasti. Taukoa on merkitty pilkulla; piste ilmaisee selvästi laskevaa ja kysymysmerkki selvästi nousevaa intonaatiota. Lisäksi litteraattiin on merkitty hakasulkeella päällekkäispuhunnan alku, alleviivauksella selvää painotusta ja kaksoissulkeisiin litteroijan kommentteja. Sulkeissa olevat viivat (–) ilmaisevat, että puheessa on epäselvä kohta.

((kieli poistettu)) ja kirjallisuutta, ja tota, tää mun isosisko-, puoli, **hän** on kotiäitinä, äitinä ja tota, ei oo, mun käsittääkseni mitään koulutusta, peruskoulul lisäksi, ja tota, tää mun veli sitten niin, **hän** on tosiaan ylioppilas ja sitten, opiskeli Helsingissä, kauppatieteitä, ja valmistuikin sieltä maisteriksi, muutama vuosi sitten ja, on nyt sitten, sitten töissä. tekee jotain ekonomin hommia kaiketi, ehkä. ja **hänellä** on myös, myös sitten, nais-, ystävä ja asuvat yhdessä ja näin, mutta ei ole lapsia.

Pelkästään *se*-pronomineja käyttävien ryhmä taas koostuu enimmäkseen 1990-luvulla syntyneistä, mutta mukana ovat myös LM1955 ja LM1959. Kumpikin on matalasti koulutettu mies ja asuu alueella, jolla *se* on valtavaraintti. LM1955 on äidinkielen suomenpuhujia Lapista ja LM1959:n äidinkieli on joruba. Kaikkineen suurin osa (7/9) on miehiä. Pelkkää *ne*-pronominia käyttävien väliltä on vaikeampi löytää mitään yhteistä muuttujaa, mutta suhteellisen harvalla (3/10) on taustallaan korkeakouluopintoja.

3.4 Koulutuksen yhteys pronomien käyttöön

Edellä satunnaismetsäanalyysissä (kuviot 2 ja 3) etenkin 1950-luvulla syntyneiden ryhmässä koulutustaso osoittautui pronomien vaihtelua selittäväksi muuttujaksi. Ristiintaulukointi vahvistaa sen satunnaismetsäanalyysin tuloksen, että myös nuorten ryhmässä korkeakoulutuksella on yhteys hieman runsaampaan *hän*-pronomien käyttöön;¹¹ *he*-pronomien käytössä merkitsevää eroa ei ole.

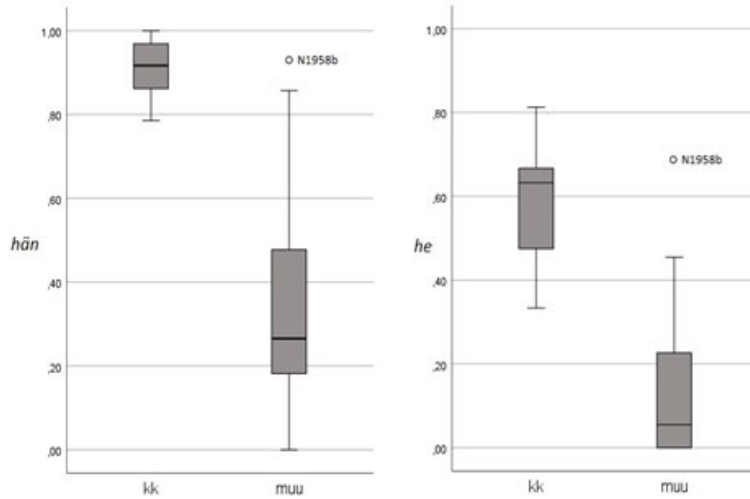
Kuvioiden 4a ja 4b ruutu- ja janakaaviot (seur. sivulla) havainnollistavat tutkittavien pronomien käytön jakautumista heidän koulutustaustansa mukaan. Vaikka enemmistö nuoremman ikäryhmän puhujista suosii *se*- ja *ne*-pronomineja (kuvio 4b, mediaania ilmaiseva viiva sijoittuu alas), hajonta on suurta sekä korkeakoulutettujen että muiden keskuudessa, eivätkä erot ryhmien mediaaniluvuissa ole tilastollisesti merkitseviä. Kolme korkeakoulutettua nuorta ei haastattelussa käytä *hän*-pronomia lainkaan, kun taas matalammin koulutettu LN1993 käyttää sitä yksinomaisesti (taulukko 3).

Vanhemmassa ikäryhmässä (kuvio 4a) ilmenee tilastollisesti merkitsevä ero koulutuksen suhteen sekä *hän*- että *he*-pronomien osuutta kuvaavien mediaanilukujen välillä.¹² Kuvion 4a vasen ruutu- ja janakaavio havainnollistaa sitä, että aineiston korkeasti koulutetut 1950-luvulla syntyneet puhujat suosivat etenkin yksiköllistä *hän*-pronomia varsin yksimielisesti: ruutu on pieni ja janat lyhyet. Matalammin koulutettujen joukossa muista poikkeaa jo edellä esillä ollut eteläkarjalainen N1958b (ks. esim. 1), joka käyttää paljon sekä *hän*- että *he*-pronomineja ja niiden murrevariantteja.

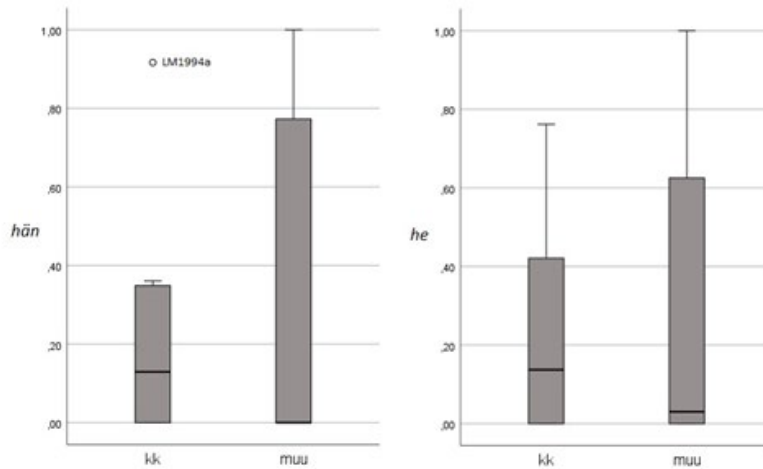
11 $p = 0,032; \chi^2 = 5, df = 1$.

12 Fisherin tarkan testin mukaan kummassakin $p = 0,026, df = 1$.

274 YKSILÖLLISIÄ VALINTOJA JA KIELITAUSTAN VAIKUTUSTA – HENKILÖVIITTEISET HÄN-, HE-, SE- JA NE-PRONOMINIT KIELIELÄMÄKERTAHAASTATELUISSA

KUVIO 4a. Ruutu- ja janakaavio 1950-luvulla syntyneiden eri koulutustaustaisten haastateltavien *hän*- ja *he*-pronominien osuudesta.

KUVIO 4b. Ruutu- ja janakaavio 1990-luvulla syntyneiden eri koulutustaustaisten haastateltavien *hän*- ja *he*-pronominien osuudesta.

Seuraavat katkelmat havainnollistavat, miten akateemistaustaiset käyttävät tyypillisesti yleiskielisiksi miellettyjä *hän*- ja *he*-pronomeja ja vähemmän koulutetut puhujat puolestaan puhekielisinä pidettyjä *se*- ja *ne*-variantteja. LN1957 on korkeasti koulutettu nainen, joka on kotoisin Pohjois-Pohjanmaalta mutta asunut jo useita vuosikymmeniä Tampereen seudulla. Kummallakaan alueella *hän*- ja *he*-

pronominin käyttö ei ole vanhastaan tyypillistä, mutta LN1957 käyttää niitä haastattelussa yksinomaisesti. Hän toimii tällä hetkellä opetustehtävissä. Esimerkissä 3 hän puhuu useista spesifeistä henkilöistä, joista *hän*-pronominilla hän viittaa veljeensä (perheenjäsen) ja opettajaansa, *he*-pronominilla opettajaan ja tämän mieheen. LN1957:n puhetapaa ei voi kuitenkaan muutoin luonnehtia kovin yleiskieliseksi, sillä siinä on lukuisia yleisiä ja yleistyviä puhekielen piirteitä (esim. *mä, mun, mulla; tärkeä, muuttoo*; vrt. Mantila 2004: 325–326), samoin kuin joitakin hänen länsimurteisesta taustastaan kertovia variantteja (esim. *jokka*).

(3)

LN1957: mu isovelji, oli myöskin, sillä tavalla että **hän** oli siellä samassa, ää oppilas-asuntolassa et se totta kai helpotti, öö, jollain tavalla sitä mutta mä koen sillä et mä oon ollut aika itsenäine aina et iham pienestä asti, et sitte ku mä Ouluun muutin, kuustoistavuotiaana ni mä muutin, yksin eikä siellä ollut ke tään, valmiiks tuttua? mulla oli kyllä sit semmone opettaja-, paris- tai siis opettaja ja **hänen** miehensä jokka, vanhemmat ei oikeestaan sitä muuttoo ei kumpaakaan muuttoo pystyneet tukemaan millään tavalla, päivävastoi isä oli aika lailla vastaan sitä et mä edes lähen lukioon, ja oliko vastaan ja sitte mulla oliko semmonen, pariskunta, jon- jokka oli mun, entine opettaja matika opettaja ja **hänen, hänem** miehensä, jokka sitte, oli mun hyviä ystäviä vähä pitivät minua niinku ottotyttönä? jollain tavalla niin, **heidän** tuki oli aika tärkeä silloin ku mä muutin Ouluun kuustoistavuotiaana.

N1957a on puolestaan eteläpohjalainen pankkitoimihenkilö, jolla on merkonomin koulutus. Esimerkissä 4 hän puhuu puolisostaan, johon hän viittaa pronominilla *se* peräti kuudesti. Eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisesti pronomini lyhenee sulautuessaan sitä seuraavaan *olla*-verbiin (vrt. esim. Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013: 259). N1957a käyttää jonkin verran myös *hän*-pronominia viitatessaan muihin kuin perheenjäseniin, tyypillisesti spesifioimattomiin tietyn ryhmän edustajiin, mitä voi pitää hieman yllättävänäkin (ks. tarkemmin alalukua 3.6). Eteläpohjalaisen murteen mukainen *se*-pronominin käyttö on linjassa N1957a:n kaikkineenkin vahvan murteellisuuden kanssa (ks. tarkemmin Nuolijärvi 2020: 359–361).

(4)

Haastattelija: okei ja sitte, tämä sun aiva- aiva oma, nykyinen perhe että, puoliso, onko, eri ta-, eri puhetapa ku sulla

N1957a: aiivan täysin ((nauraa))

Haastattelija: ((nauraa)) onko-,

276 YKSILÖLLISIÄ VALINTOJA JA KIELITAUSTAN VAIKUTUSTA – HENKILÖVIITTEISET
HÄN-, HE-, SE- JA NE-PRONOMINIT KIELIELÄMÄKERTAHAASTATTELUISSA

N1957a: ((etunimi)) puhuu niin eri lailla ku minä enempi niinku, voisko sanoa, kirjakiältä.
s_on aina puhunu eri lailla ku minä.

Haastattelija: joo. ooksä huomannu mitä muutosta. pualisom puhetavassa?

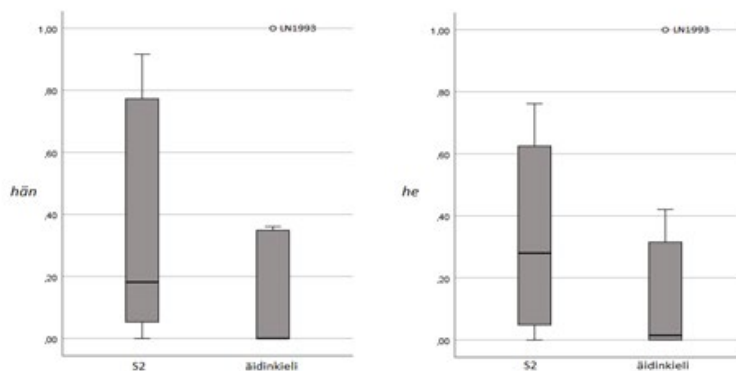
N1957a: e. s_om pitäny pintsansa. ((nauraa))

Haastattelija: ((naurahdus))

N1957a: s_on mum miälestä puhunu aina nuan. eikä s_oo tyyliäsäm muuttanu. että aattelis
ku se asuu- tullup Pohojammallet takaasi ni ei, se puhuu samalla lailla ku aina
ennenki. mä en oos saanu sitä oppimahan, ((nauraa))

3.5 Äidinkieliset ja S2-puhujat

Edellä alaluvussa 3.2 osoitimme, että puhujan kielitausta on tarkasteltavien pronomien vaihtelun selittämisessä keskeinen tekijä vain nuoremmassa ikäryhmässä. Kielitausta vaikuttaa erityisesti monikollisten muotojen käyttöön. Ruutu- ja jana-kaavio kuviossa 5 osoittaa, etteivät sen paremmin 1990-luvulla syntyneet suomenkieliset kuin S2-puhujatkaan ole pronomien käytössään yhteneväisiä joukkoja. Äidinkielisillä suomenpuhujilla sekä *hän*- että *he*-pronomien osuuden mediaaniarvo asettuu alemmas kuin S2-puhujilla. Ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä, sillä otoskoko on tässä pieni: tarkastelluista 16:sta 1990-luvulla syntyneestä kuudella on jokin muu äidinkieli kuin suomi. Muista nuorista äidinkielisistä suomenpuhujista poikkeaa LN1993, joka haastattelutilanteessa käyttää yksinomaan yksinomaan *hän*- ja *he*-pronomineja (ks. tarkemmin alalukua 3.3, esim. 2).

KUVIO 5. Ruutu- ja jana-kaavio 1990-luvulla syntyneiden äidinkielisten suomenpuhujien ja S2-puhujien *hän*- ja *he*-pronomien osuudesta.

Eniten huomiota S2-puhujien *he*-pronomien käytössä kiinnittävät tapaukset, joissa viittauskohde on selvästi geneerinen (ks. tarkemmin alalukua 3.6). Alaluvussa 3.2

esitetyn satunnaismetsäanalyysin mukaan viittauksen kohde ei 1990-luvulla syntyneillä puhujilla ole erityisen tärkeä vaihteluun vaikuttava tekijä mutta ei täysin merkityksetönkään. Satunnaismetsäanalyysi ei siis kerro tarkemmin, millainen yhteys viittauksen kohteella on pronominien vaihteluun. Arvelemme analyysin tuloksen mahdollisesti liittyvän siihen, että tässä aineistossa 1990-luvulla syntyneet S2-puhujat käyttävät *he*-pronominia äidinkieliä suomenpuhujia tavallisemmin etenkin geneerisissä viittauksissa.

Esimerkissä 5 informantti N1995, jonka ensikieli on kurdi, puhuu yleisesti nuorista, ja esimerkissä 6 informantti LM1994a, joka on kasvanut unkarinkielisessä kodissa, viittaa *he*-pronominilla yleistävästi romaneihin. Kummassakaan tapauksessa haastattelijan edeltävä repliikki ei tarjoa mallia pronominivalintaan. Nuorista puhuttaessa *he*-pronomini tuntuu vielä epäodotuksenmukaisemmalta kuin romaneihin viitattaessa, sillä jälkimmäisessä tapauksessa yleiskielistä pronominivalintaa voisi motivoida halu puhua mahdollisimman kunnioittavasti tästä etnisestä vähemmistöstä, johon kohdistuu paljon rasismia. *He*-variantti korostuu toistuessaan esimerkissä 6 peräti neljä kertaa.

(5)

Haastattelija: osaat sä, sanoo jotain sanoja jotka ois vaik tyypillisiä nuorisolle, tai nuorille. joita vanhemmat ihmiset ei käyttäis. oot sä huomannu.

N1995: mm, ((naurahdus)) mm. kyl mun mielestä aika lailla niinku ne sanat mitä nuoret käyttää om myöski, sanotaan vaik et, ne, kolme- nelikymppisten, niinku, ((huokaus))

Haastattelija: joo.

N1995: ky- kyl **heki** käyttää samoi sanoja?

(6)

Haastattelija: ni ootsä ikinä kiinnittäny huomioo et sä huomaisit eroja niinku, erilaisten ihmisryhmien kielenkäytössä.

LM1994a: no tietysti. että kyllähän sen huomaa tosi paljon esimerkiksi ehkä niinku mitä, mä oon ollu aika paljon elämässäni romanien kans tekemisissä ja niinku esim **heillä** huomaa, et niinku vähemmistönä, **heidän** suomen kielen käyttönsäki hyvin tyypillistä. et tavallaan miten **he he** puhuttelee toisiaan tai niinku, jopa se äänen painotus ja kaikki on niinku, hyvin niinku omal-, lal-, lal-, laisensa.

3.6 Viittauksen kohde ja puhekuppanien vaikutus toisiinsa

Kuten luvussa 2 kerroimme, olemme jaotelleet puheena olevat henkilöt kolmeen luokkaan: perheenjäseniin, muihin spesifeihin referentteihin ja geneerisiin referentteihin. Geneerisillä tarkoitamme viittauksia, jotka kohdistuvat kehen tahansa tietyn ryhmän edustajaan (ks. Vilkuna 1992: 149–155; VISK § 1407, 1408; ks. myös esim. 5–6 edellä). Kuten Vilkuna (mts. 137) toteaa, suomessa geneerisyys on pääteltävä kontekstista. Yleistäviä viittauksia käytetään esimerkiksi kuvattaessa tapoja ja normeja (VISK § 1407). Haastatteluissa esiintyy niissä käsiteltävistä aiheista johtuen varsin paljon tällaisia epäspesifejä viittauksia.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat tyypillisiä geneerisiä viittauksia. Esimerkissä 7 LN1956 viittaa *se*-pronominilla yleistäen paikalliseen ihmiseen, joka voi olla periaatteessa kuka tahansa; esimerkissä 8 M1952b:n *ne*-pronomini viittaa kuvitteellisiin englantilaisiin puhekuppaneihin.

(7)

LN1956: ei, ei paikallinen ihminen täällä joka, joka kulkee tuolla mettässä niin, ei **se**, tietosesti, raiskaa sitä eikä, ei[kä,

Haastattelija: [nii,

LN1956: tee sinne semmos-, tuhoja semmosia että **se**, häirittis sitä,

Haastattelija: m[m,

LN1956: [luontoa siellä että kyllä me ajatelhaan että meän lapsetki pitäs voija täällä, ellää ja, olla että,

(8)

M1952b: koska jos mä puhun vaik englantii nii ehän mä puhu sitä kuitenkaa sataprosenttisest vaik mä sanon et mä pärjään sillä.

Haastattelija: mm mm.

M1952b: jos (--) mä meen, mennee jonneki, Englantii ja, ni totta kai **ne** huomaa et mä en oo, syntyjään puhuja.

Alaluvussa 3.2 esitetyn satunnaismetsäanalyysin mukaan viittauksen kohde selittää etenkin 1950-luvulla syntyneiden puhujien pronomnivaihtelua. Sitä, millaisia yhteyksiä aineistossa löytyy, selvennämme seuraavaksi ristiintaulukointien avulla. Aineisto on tässä kohdin rajattu vanhempaan puhujaryhmään. Yksikkö- ja monikko-muodot on ristiintaulukoitu erikseen, sillä monikkomuodot esiintyvät tässä aineistossa yksiköllisiä pronomineja useammin geneerisinä. Erillisellä tarkastelulla saadaan kiinnitettyä huomio eroon *hän*- ja *se*-pronominien sekä *he*- ja *ne*-pronominien välillä.

TAULUKKO 5a. Pronominien *hän* ja *se* yhteys viittauksen kohteen tyyppiin 1950-luvulla syntyneillä puhujilla, ristiintaulukointi sovitettuja standardoituja jäännöksiä käyttäen ($p = 0,002$; $\chi^2 = 12$, $df = 2$).

	<i>hän</i>	<i>se</i>	Yhteensä
Perheenjäsen	185 (3,5)	74 (-3,5)	259
Muu spesifi	70 (-2,4)	55 (2,4)	125
Geneerinen	32 (-1,8)	27 (1,8)	59
Yhteensä	287	156	443

TAULUKKO 5b. Pronominien *he* ja *ne* yhteys viittauksen kohteen tyyppiin 1950-luvulla syntyneillä puhujilla, ristiintaulukointi sovitettuja standardoituja jäännöksiä käyttäen ($p < 0,001$; $\chi^2 = 19$, $df = 2$).

	<i>he</i>	<i>ne</i>	Yhteensä
Perheenjäsen	45 (4,0)	43 (-4,0)	88
Muu	52 (0,2)	101 (-0,2)	153
Geneerinen	41 (-3,4)	130 (3,4)	171
Yhteensä	138	274	412

Yksikkömuotojen osalta (taulukko 5a) ero on merkitsevä perheenjäsenen ja muuhun spesifiin henkilöön kohdistuvien viittausten välillä. Monikkomuotojen variaatiossa (taulukko 5b) ero on merkitsevä geneeristen ja perheenjäsenen kohdistuvien viittausten kohdalla (suluissa ilmaistu standardoitu jäännös on itseisarvoltaan suurempi kuin 2). 1950-luvulla syntyneet puhujat siis suosivat perheenjäseniin viitatessaan *hän*- ja *he*-pronominia (jäännös on positiivinen), muihin spesifeihin henkilöihin viitatessaan *se*-pronominia ja geneerisissä viittauksissa *ne*-pronominia. Eroa yksikön ja monikon välillä voi selittää se, että yksikössä geneerisiä viittauksia esiintyy tässä aineistossa yleisesti ottaen melko vähän.

Esimerkki 9 havainnollistaa tyypillistä tapaa viitata perheenjäseniin, tässä tapauksessa äitiin, *hän*-pronominilla. Haastateltavan äiti on jo edesmennyt, mikä

280 YKSILÖLLISIÄ VALINTOJA JA KIELITAUSTAN VAIKUTUSTA – HENKILÖVIITTEISET
HÄN-, HE-, SE- JA NE-PRONOMINIT KIELIELÄMÄKERTAHAASTATTELUISSA

voi lisätä pyrkimystä viitata tähän arvostavasti eli yleiskielistä varianttia käyttäen. Kyseisessä katkelmassa on kolme peräkkäistä *hän*-viittausta, joten voidaan puhua myös virittyneisyydestä (vrt. Priiki 2016b).

(9)

Haastattelija: puhutaan vielä, lisää sun perheestä, ja lähisukulaisista, alotetaan ensin sun vanhemmista, mistä päin he olikaan kotosin,

M1954a: mun äiti oli kotoisin ((narinaa)) se on tänä päivänä Hyvinkäätä Hyvinkään kaupunkia mut sillon kun **hän** syntyi, kauan sitten niin tota, kymmenluvulla tuhatyheksänsataakymmenluvulla ni se oli, Padasjokea.

Haastattelija: okei.

M1954a: Padasjoen kunnan aluetta ja tota ei kun tota ei missään nimessä Padasjokea kun Hausjärvi.

Haastattelija: okei joo.

M1954a: Hausjärveä mut sitten ne kunnanrajat on muuttunu siitä tuli sitte Hyvinkään maalaiskuntaa ja tänään se on Hyvinkään kaupunkia ja, ja tota, mut ihan agraariseutuhan se ympäristö siinä on edelleenki ja tota, **hän** om maanviljelijän tytär, tänään sitä tilaa pitää **hänen**, yhden, neljästä veljestään, vanhin poika.

Haastattelija: joo.

Monella haastateltavalla viittaustavat kuitenkin vaihtelevat, jopa saman vuoron aikana, kuten tapahtuu esimerkissä 10, jossa helsinkiläinen N1992 puhuu veljestään. Tässä tapauksessa *hän*-pronomini näyttäisi liittyvän koodinvaihtoon: puhuja muuttaa yhtäkkisesti puhetapaansa, artikuloi hetken korostetun huolellisesti (merkitty litteraattiin kursiivilla), ja käyttää yleiskielisiä variantteja (esim. *syntynytkin* vs. *syntynyksi*; ks. koodinvaihdosta Lappalainen 2004: luku 6).

(10)

Haastattelija: öö entäs sisaruksii, onko,

N1992: on pikkuveli joka on, kaksikyöt ((naureskelee)), kaksytkolmevuotias? joo. ööm, no **hän** on meistä se joka on syntynytkin Vantaalla että **hän** on ihan, kunnan vantaalainen ja, nyt **seki** asuu kyllä Helsingissä nykyään, jaa juu.

Pronominivalinta on siinä määrin leksikaalinen ilmiö, että sen voi olettaa olevan herkkä mukautumaan vuorovaikutustilanteessa. Tähän on kiinnitetty huomiota aiemmassa tutkimuksessa (esim. Lappalainen 2006b: 257–258; 2010a: 296–302; 2011: 181–189; Mielikäinen & Palander 2014: 196). Tältä pohjalta voi olettaa, että haastatelijan pronominalinnoilla saattaa olla vaikutusta haastateltavan puheeseen ja päinvastoin. Mitään selvää yhteyttä ei voi kuitenkaan tutkimusaineistossamme havaita.

Suurin osa haastatteliijoista käyttää kysymyksissään *hän-* ja *he-*pronomineja. Vaikka joissakin tapauksissa haastattelijan pronomiivalinta edeltää haastateltavan pronominin käyttöä, suurin osa haastateltavien esiintymistä on kuitenkin spontaaneja niin, että lähikontekstissa ei ole mitään haastattelijan antamaa mallia. Ei ole tietenkään mitään keinoa todistaa, etteikö jossain tilanteessa tapahtuisi mukautumista, mutta aineistossa on runsaasti esimerkkejä siitä, miten haastattelija ja haastateltava käyttävät eri variantteja, kuten voi havaita seuraavista LM1955:n haastattelusta poimituista katkelmista.

(11a)

Haastattelija: joo, onks **hän** ollut pitkään siellä.

LM1955: mm, kyllä **se** varmaaj jo kymmenev vuotta nyt ollu.

(11b)

Haastattelija: no entäs isovanhemmat t- tii- onko **he** ollu, elossa sun, [lapsuuden aikana.

LM1955: [on joo.

Haastattelija: joo.

LM1955: kyllä mum- niinku äitin va-, isovanhemmat, ja,

Haastattelija: ja **he** oli täältä Lapista s[itte.

LM1955: [joo **ne** oli tosta, Särkijärveltä iham Muoniosta ja,

Haastattelija: joo.

Ensin haastattelija viittaa haastateltavan tyttären *hän-*pronominilla, mutta LM1955 käyttää kysymystä välittömästi seuraavassa vastauksessaan tästä *se-*muotoa (esim. 11a). Hieman myöhemmin haastattelija viittaa kysymyksissään kahdesti haastateltavan isovanhempiin *he-*variantilla, mutta haastateltava käyttää jälleen eri varianttia eli *ne-*pronominia (esim. 11b).

4 Päätelmät

Olemme tarkastelleet tässä artikkelissa kolmannen persoonan pronomien käyttöä 2010-luvulla kerätyssä haastatteluaineistossa. Olemme tutkineet variaation yhteyttä ennen muuta kielenulkoisiin muuttujiin – eli puhujien ikään, sukupuoleen, koulutukseen ja kielitaustaan – mutta myös lingvistisiin tekijöihin eli yksikön ja monikon eroon ja referentin luonteeseen. Logoforiset tapaukset jäivät niiden vähäisyyden vuoksi tarkastelun ulkopuolelle, eivätkä aineiston epätasainen jakauma ja pie- nuus mahdollistaneet myöskään alueellisen taustan systemaattista huomioimista. Olemme keskittyneet vertailemaan kahden ikäryhmän, 1950-luvulla ja 1990-luvulla

syntyneiden kielenkäyttöä toisiinsa sekä yksiköllisten ja monikollisten muotojen käyttöä.

Olemme huomioineet tarkastelussa myös yksilöllisen vaihtelun, sillä aiemmissa tutkimuksissa puhujien väliset erot on todettu keskeiseksi *hän-* ja *se-*pronominien vaihteluun vaikuttavaksi tekijäksi. Puhujakohtainen vaihtelu on tässäkin aineistossa suurta, ja olemme pyrkineet tarkastelussamme suhteuttamaan yksilöllisiä eroja perinteisiin ryhmäjakoisiin sekä pohtimaan, miksi tietyt puhujat poikkeavat esimerkiksi omasta ikäryhmästään tai samantasoisesti koulutetuista.

Tarkastelemamme vanhempi ikäryhmä käyttää *hän-* ja *he-*pronomeineja odoituksenmukaisesti enemmän kuin nuorempi ikäryhmä. Ikäryhmien ero on erityisen suuri *hän-*pronominin frekvenssissä: 1950-luvulla käyttävät suhteessa selvästi enemmän yleiskieliseksi miellettyä *hän-*varianttia kuin 1990-luvulla syntyneet, jotka suosivat puolestaan enemmän puhekielistä *se-*varianttia. Osoitamme, että frekvenssieron lisäksi ryhmiä erottaa se, että vaihteluun vaikuttavat hieman erilaiset tekijät. Myös yksikkö- ja monikkomuotojen väliltä löytyy eroja paitsi frekvenssissä myös siinä, mitkä muuttajat ovat vaihtelun kannalta tärkeimpiä.

1950-luvulla syntyneiden ryhmässä suurempaa *hän-* ja *he-*pronominien frekvenssiä selittää yksilöllisten erojen lisäksi etenkin koulutustausta. Vanhemman ikäryhmän korkeakoulutetut ovatkin ainoa pronominien käytöltään varsin yhtenäinen ryhmä aineistossa. 1990-luvulla syntyneillä koulutus selittää jossain määrin vain yksikkömuotojen vaihtelua, ja sen sijaan keskeiseksi osoittautui kielitausta. Tätä tulosta selittää S2-puhujien painottuminen nuorempaan ikäryhmään. Aiemmissa tutkimuksissa nuorten on todettu suosivan henkilöviittauksissa *se-* ja *ne-*pronomeineja (Mielikäinen 1988: 107–108; Paunonen 1995 [1982]: 165–177; Ylikahri 1996: 185–186; Lappalainen 2010a: 286–288; Kurki ym. 2011: 95–96). Tässä tarkastellussa haastatteluaineistossa myös 1990-luvulla syntyneissä on kuitenkin *hän-* ja *he-*pronominien suosijoita, eikä vaihtelu nuoren ryhmän sisällä selity yksiselitteisesti esimerkiksi kielitaustalla tai alueellisella taustalla. Viittauksen kohteella on merkitystä etenkin vanhemmassa ikäryhmässä, mikä voi liittyä tarkastelussa käyttämääme referenttien melko mekaaniseen jaotteluun, jossa ydinperhe korostuu. Perheenjäseniin viitataan yleisemmin persoonapronomeineilla, geneerisiin referentteihin demonstratiivipronomeineilla. Aineistosta löytyy kuitenkin viitteitä myös siitä, että monikollisten geneeristen referenttien kohdalla pronominien käytössä voisi olla eroja myös nuoremmilla puhujilla niin, että S2-puhujat eroavat perinteisessä mielessä suomenkielisistä.

Ikäryhmittäiset erot herättävät kysymyksen siitä, onko meneillään sukupolvittainen muutos, jonka seurauksena *hän-*pronominin käyttö hiljalleen hiipuu. Tällaiseen päätelmään on syytä liittää vahvoja varauksia, sillä reaaliaikaiset tutkimukset ovat antaneet viitteitä siitä, että *hän* on herkkä ikäkausivaihtelulle ja sen käyttö saattaa lisääntyä huomattavastikin iän myötä. Näin on tapahtunut esimerkiksi 1950-luvulla syntyneille helsinkiläispuhujille (Lappalainen, Mustanoja & O'Dell 2019: 576) ja ylei-

semminkin Helsingin puhekielessä (Kuparinen, Mustanoja, Peltonen, Santaharju & Leino 2019: 42). Tämän piirteen muutosherkkyys liittyy sen vahvaan normittamiseen ja erityisluonteeseen toiseen henkilöön viittaavana muotona. Näin ollen siihen voi yhdistyä tulkinta puhujan asennoitumisesta referenttiä kohtaan (ks. Lappalainen 2010a: 315; Siitonen 2008; 2016: 88; Kurki ym. 2011: 95; Nenonen 2020: 50–57). Esimerkiksi työelämään liittyvät paineet saattavat johtaa siihen, että puhuja tietoisesti tai tiedostamattaan muuttaa puhetapaansa (ks. esim. Mustanoja 2011: 373). Tätä kautta ikä kytkeytyy myös koulutukseen, jota vanhemmilla informanteilla on useimmiten enemmän kuin nuoremmilla.

Aiemmassa tutkimuksessa on keskitytty äidinkieleltään suomenkielisiin, ruotsinkielisiin ja suomen ja ruotsin suhteen kaksikielisiin puhujiin. Sen sijaan tietoa sellaisten puhujien kolmannen persoonan pronomien käytöstä, jotka käyttävät suomen rinnalla jotain muuta kieltä kuin ruotsia, ei toistaiseksi juuri ole (ks. kuitenkin Kuparinen 2001). Siitosen (2016: 390) kansanlingvistikissa kyselytutkimuksessa vastaajat yhdistävät *hän*-pronominin kaksikielisyyden ohella myös oppijankieleen. Omassa tutkimuksessamme S2-puhujia on vain kahdeksan, mutta tulokset antavat viitteitä siitä, että S2-tausta voi olla yksi tekijä, joka selittää runsaampaa *hän*- ja *he*-pronominien käyttöä, mikä tukee Kuparisen aiempia havaintoja (mas. 65 - 67). Ero voi näkyä jossakin rajatussa kontekstissa, kuten geneerisiin referentteihin viittaamisessa. Tämän puhujajoukon heterogeenisuus kuitenkin viittaa siihen, ettei S2-tausta sinänsä riitä selittämään yksilöiden välisiä eroja. S2-puhujien pronominvaihtelua kannattaisi kuitenkin tutkia lisää laajemmalla aineistolla. Kun pronomien valintaan liittyy normittamisen myötä kunnioituksen osoittamisen aspekti, on mahdollista, että joitakin S2-puhujia heidän kieli- ja kulttuuritaustansa ohjaa yleiskielisempiin valintoihin, mistä kertoo se, että monet S2-puhujat korostavat saman hankkeen aineistoon perustuvassa tutkimuksessa teittelyn tärkeyttä enemmän kuin samanikäiset suomenkieliset (Lappalainen 2020: 280). Tältä pohjalta voi myös miettiä, millaisia asioita pitäisi korostaa, kun S2-opetuksessa tarkastellaan kolmannen persoonan pronomineja ja annetaan neuvoja niiden käytöstä. Tämä kytkeytyy laajempaan pohdintaan normittamattoman puhekielen asemasta S2-opetuksesta, mistä on keskusteltu jo pitkään (ks. Lauranto 1995).

Yksilötasolla voidaan todeta, että erilaiset tekijät vaikuttavat eri suuntiin. Tässä tarkasteltujen muuttujien lisäksi ilmiöön vaikuttaa muita tekijöitä, jotka voivat saada ryhmäkeskiarvojen perusteella epätodennäköisen henkilön suosimaan tai karttaamaan tiettyjä pronomineja. Kaikkiin näihin tekijöihin ei pääse oman aineistomme avulla käsiksi, sillä haastattelussa ei ole esimerkiksi kysytty erikseen kolmannen persoonan pronomineja koskevista asenteista.

Tutkimuksen tuloksia tulkittaessa on muistettava myös aineiston luonne. Kyseessä on erityisesti kielenkäyttöön ja kieliasenteisiin liittyvä tutkimushaastattelu, jossa paitsi haastattelutilanne myös sen teema on voinut ohjata yleiskieliseen puhetapaan. Tätä on voinut lisätä se, että useimmiten haastattelija ja haastateltava eivät

ole tunteneet kovin hyvin toisiaan, ja sekin, että useimmat haastattelijat olivat tässä roolissa ensikertalaisia. Syytä on mainita sekin, että suuri osa henkilöviittauksista keskittyy haastattelun alkuun, jossa puhutaan perheestä ja elämänvaiheista. Aiempien tutkimusten mukaan haastattelun alussa puhetapa on usein formaalimpi kuin loppupuolella, jolloin tallentamiseen liittyvä jännitys on jo laantunut (Saanihahti 1990: 76). Tiivistäen voi todeta, että tutkimamme puhujat saattavat hyvinkin esimerkiksi arki-keskustelussa käyttää enemmän puhekielisiä *se-* ja *ne-*pronomineja kuin analysoimissamme haastatteluissa.

Tarkastelemassamme haastatteluaineistossa *hän-* ja *he-*pronominit esiintyvät toisinaan yhdessä muiden yleiskielen piirteiden kanssa. Ainakin yhdellä informantilla niiden käytöllä on kuitenkin selvä kytkös murretaustaan. Alueellisen vaihtelun tavoittaminen vaatisi laajemman aineiston, jossa olisi riittävästi edustajia myös niiltä murrealueilta, joilla *hän/hää-* ja *he/hyö-*varianttien osuus on ollut vanhastaan vahva. Houkuttelevaa olisi tutkia myös muita ikäryhmiä niin tämän hankkeen haastatteluista kuin muistakin aineistoista. Haastatteluaineisto edustaa omaa lajityyppiään esimerkiksi siinä, että logoforisia pronomineja, jotka aiempien tutkimusten (Priiki 2016b, 2017b; ks. myös Nenonen 2020: 47–50) mukaan muodostavat arkisemmassa vuorovaikutuksessa merkittävän osan *hän-* ja *he-*pronomiinien käytöstä, esiintyy haastatteluissa vain vähän. Kattavan kuvan saaminen kolmannen persoonan pronominvariaatiosta Siitosen (2008, 2016) tutkimusten vertailukohdaksi ja täydennykseksi edellyttäisikin erilaisten, tähänastisia tutkimuksia monipuolisempien kielenkäyttäjryhmien ja -käyttötilanteiden tarkastelua.

Kirjallisuus

- Baayen, R. H. 2008. *Analyzing linguistic data. A practical introduction to statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hippi, K. 2020. Monikielisyteen suhtautuminen kielielämäkertojen valossa. Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 105–142.
- Hippi, K., H. Lappalainen & P. Nuolijärvi 2020. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa hankkeena ja aineistona. Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–50.
- Ivaska, I. 2014. Edistyneen oppijansuomen avainrakenteita. Korpusnäkökulma kahden kielimuodon tyypillisiin rakenteellisiin eroihin. *Virittäjä*, 118 (2), 161–193.
- Klavan, J., M.-L. Pilvik & K. Uibo 2015. The use of multivariate statistical classification models for predicting constructional choice in spoken, non-standard varieties of Estonian. *SKY Journal of Linguistics*, 28, 187–224.
- Kuparinen, K. 2001. Suomen kielen kaksi koodia oppijan asenteissa ja kielenkäytössä. Teoksessa P.-R. Piiparinen-Rintaluoma (toim.) *Suomi toisena kielenä ja variaatio*. Kakkoskieli 4. Helsinki: Helsingin suomen kielen laitos, 7–86.

- Kuparinen, O., L. Mustanoja, J. Peltonen, J. Santaharju & U.-P. Leino 2019. Muutosmallit kolmen aikapisteen pitkittäisaineiston valossa. *Sananjalka*, 61, 30–56. <https://doi.org/10.30673/sja.80056>.
- Kurki, T., K. Siitonen, M. Väänänen, I. Ivaska & J. Ekberg 2011. Ensi havaintoja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeesta. *Sananjalka*, 53, 84–108. <https://doi.org/10.30673/sja.86706>.
- Laitinen, L. 2005. *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. Teoksessa R. Laury (toim.) *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–106.
- Lappalainen, H. 2004. *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, H. 2006a. Kelan asiointikeskustelut Helsingin puhekielen variaation kuvastajina. Esimerkinä yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien käyttö. Teoksessa K. Juusela & K. Nisula (toim.) *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, 275–298.
- Lappalainen, H. 2006b. *Mie vai mä, sinä vai te?* Virkailijoiden kielelliset valinnat itsen ja vastaanottajaan viitattaessa. Teoksessa M.-L. Sorjonen & L. Raevaara (toim.) *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–284.
- Lappalainen, H. 2010a. *Hän vai se, he vai ne?* Pronominivariaatio ja normien ristiveto. Teoksessa H. Lappalainen, M.-L. Sorjonen & M. Vilku (toim.) *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 279–324.
- Lappalainen, H. 2010b. *Se ja hän* puhutussa kielessä. *Kielikello*, 4/2010, 4–7.
- Lappalainen, H. 2011. Förändring, variation och variationens funktioner. En fallstudie av variationen i bruket av personliga pronomen på en finsk landsbygdsort. Teoksessa G. Bockgård & J. Nilsson (toim.) *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institut för språk och folkminnen, 159–197.
- Lappalainen, H. 2020. Millaista kohteliaisuutta suomalaiset arvostavat asiakaspalvelussa? Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 253–287.
- Lappalainen, H., K. Hippi & P. Nuolijärvi 2021. S2-puhujien variaatio ja variaatiota koskevat havainnot. Esitelmä AFinLan syysseminaarissa 11.–13.11.2021. Jyväskylän yliopisto.
- Lappalainen, H., L. Mustanoja & M. O'Dell. 2019. Miten ja milloin yksilön kieli muuttuu? Helsingiläisidialektien muutos ja muutoksen tutkimuksen menetelmät. *Virittäjä*, 123 (4), 550–581. <https://doi.org/10.23982/vir.67808>.
- Lauranto, Y. 1995. Normi, rekisteri ja S2-opetus. *Virittäjä*, 99 (2), 261–263.
- Lyytikäinen, E., J. Reikonen & J. Yli-Paavola 2013. *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mantila, H. 2004. Murre ja identiteetti. *Virittäjä*, 108, 322–346.
- Mielikäinen, A. 1988. Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. Teoksessa L. Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Helsinki: Yliopistopaino, 82–111.
- Mielikäinen, A. & Palander, M. 2014. *Miten suomalaiset puhuvat murteista. Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Moshnikov, I. 2021. *NUT-partisiipin variaatio rajakarjalaismurteissa*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 168. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3744-5>.
- Mustanoja, L. 2011. *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatuutkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tamperensis 1605. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9>.

- Nuolijärvi, P. 1986. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, P. 2020. Monipaikkainen kielenkäyttäjä 2010-luvun Suomessa. Teoksessa K. Hippi, H. Lappalainen & P. Nuolijärvi (toim.) *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 332–374.
- Paunonen, H. 1990. "Se on hän suomeksi." Huomioita kaksikielisten helsinkiläisten suomesta. Teoksessa I. Almqvist, P. Cederholm & J. Lainio (toim.) *Från Pohjolas pörten till kognitiv kontakt. Vänskrift till Erling Wande den 9. Maj 1990*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 6. Stockholm: Stockholm University, 190–214.
- Paunonen, H. 1995 [1982]. *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Piiparinen-Rintaluoma, P.-R. 2001. Ruotsinkielisten nuorten puhesuomen variaatiosta. Teoksessa P.-R. Piiparinen-Rintaluoma (toim.) *Suomi toisena kielenä ja variaatio*. Kakkoskieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 87–171.
- Priiki, K. 2012. Läsnaolijaan viittaava *hän* Harjavallan, Kokemäen ja Huittisten nykypuhekielessä. *Sananjalka*, 54, 30–49. <https://doi.org/10.30673/sja.86713>.
- Priiki, K. 2014. Kaakkois-Satakunnan henkilöviitteiset *hän, se, tää* ja *toi* subjekteina. *Sananjalka*, 56, 86–107. <https://doi.org/10.30673/sja.86732>.
- Priiki, K. 2016a. Henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronomien vaihtelu keskustelukumppanin mukaan. *Puhe ja kieli*, 36 (2), 123–144.
- Priiki, K. 2016b. Puhutun suomen kielioppia ja yksilöllistä vaihtelua. Kvantitatiivinen tutkimus *hän*-pronomista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Sananjalka*, 58, 112–135. <https://doi.org/10.30673/sja.86748>.
- Priiki, K. 2017a. Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Annales Universitatis Turkuensis C432*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>.
- Priiki, K. 2017b. The Finnish logophoric pronoun *hän*—a quantitative approach. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 8 (2), 327–349. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.2.11>.
- Priiki, K. 2021. Verkkokeskustelijoiden käsitykset *hän*- ja *se*-pronomien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125 (3), 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>.
- R Core Team 2021. R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>.
- Saanilahti, M. 1990. Huomioita puheen murteellisuustason vaihtelusta haastattelutilanteessa. Teoksessa M. Saanilahti, M. & K. Nahkola (toim.) *Kielen vaihtelu ja puhujan valinnat. Tutkimuksia virtolaisten kielenkäytöstä, murteentuntemuksesta ja kielellisistä asenteista*. Virtain tutkimuksia 7. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, 39–82.
- Seppänen, E.-L. 1989. Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. Teoksessa A. Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 195–222.
- Seppänen, E.-L. 1998. *Läsnaolon pronominit*. Tämä, tuo, se, ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siitonen, K. 2008. Sävypronomini *hän*. *Sananjalka*, 50, 87–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86682>.
- Siitonen, K. 2016. Ihmistarkoitteinen *hän* puhutussa suomessa – kansanlingvistinen kyselytutkimus. *Acta Philologica*, 49, 382–323.

- Sorlin, S. & L. Gardelle 2018. Anthropocentrism, egocentrism and the notion of Animacy Hierarchy. *International Journal of Language and Culture*, 5 (2), 133–162. <https://doi.org/10.1075/ijolc.00004.gar>.
- Strobl, C., J. Malley & G. Tutz 2009. An introduction to recursive partitioning. Rationale, application, and characteristics of classification and regression trees, bagging, and random forests. *Psychological Methods*, 14 (4), 323–348.
- Tagliamonte, S. A. & R. H. Baayen 2012. Models, forests and trees of York English. *Language variation and change*, 24 (2), 135–178. <https://doi.org/10.1017/S0954394512000129>.
- Tyysteri, L. 2015. *Aamiaiskahvilasta ötökkätarjontaan. Suomen kirjoitetun yleiskielen morfosyntaktisten yhdyssanarakenteiden produktiivisuus*. Annales Universitatis Turkuensis, C408. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6184-9>.
- Vilkuna, M. 1992. *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilppula, M. 1989. Havainnot *hän-* ja *he-*pronomien käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä*, 93 (3), 389–400.
- VISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 13.1.2022. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Väänänen, M. 2015. Subjektin ilmaiseminen persoonapäätteellä ja pronominilla. Yksikön 1. persoonan muotojen käyttö lounaismurteissa, lounaisissa siirtymämurteissa ja kaakkoismurteissa. *Sananjalka*, 57, 7–28. <https://doi.org/10.30673/sja.86735>.
- Väänänen, M. 2016. *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Annales Universitatis Turkuensis, C430. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>.
- Ylikahri, K. 1996. Referoinnin laajentumat *hän-*, *he-* ja *se-*, *ne-*pronomien käytössä Siikaisten murteessa. *Virittäjä*, 100, (2), 182–203.